

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI
YENİ TÜRK EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

**STEFAN ZWEIG VE ŞEVKET SÜREYYA
AYDEMİR'İN POLİTİK BİYOGRAFİLERİNİN
MUKAYESELİ İNCELEMESİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Fırat Ender KOÇYİĞİT

BURSA - 2018

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI
YENİ TÜRK EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

**STEFAN ZWEIG VE ŞEVKET SÜREYYA
AYDEMİR'İN POLİTİK BİYOGRAFİLERİNİN
MUKAYESELİ İNCELEMESİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Fırat Ender KOÇYİĞİT

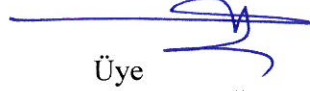
**Danışman:
Prof. Dr. Alev SINAR UĞURLU**

BURSA - 2018

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜNE

Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı'nda 701541025 numaralı Fırat Ender KOÇYIĞIT'in hazırladığı "Stefan Zweig ve Şevket Süreyya Aydemir'in Politik Biyografilerinin Mukayeseli İncelemesi" konulu Yüksek Lisans ile ilgili tez savunma sınavı, 19/01/2018 günü .10:30 - .11:00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin (başarılı / başarısız) olduğuna (oybirliği / oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu
Başkanı)
Prof. Dr. Nesrin KARACA
Uludağ Üniversitesi

Üye
Prof. Dr. Salim ÇONOĞLU
Balıkesir Üniversitesi

Üye
Yrd. Doç. Dr. Mustafa ÜSTÜNOVA
Uludağ Üniversitesi

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ ve EDEBİYATI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 26/12/2017

Tez Başlığı / Konusu: **STEFAN ZWEIG VE ŞEVKET SÜREYYA AYDEMİR'İN POLİTİK BİYOGRAFİLERİNİN MUKAYESELİ İNCELEMESİ**

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 200 sayfalık kısmına ilişkin, 26/12/2017 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 5'tir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

26.12.2017

Firat

Adı Soyadı: Fırat Ender KOÇYİĞİT
Öğrenci No: 701541025
Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı
Programı: Yüksek Lisans
Statüsü: Y.Lisans Doktora

DANIŞMAN
Prof. Dr. Alev SINAR UĞURLU
26.12.2017

A. Sinar

Yemin Metni

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Stefan Zweig ve Şevket Süreyya Aydemir’in Politik Biyografilerinin Mukayeseli İncelemesi” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

22. 04. 2019

Adı Soyadı: Fırat Ender KOÇYİĞİT
Öğrenci No: 701541025
Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı
Programı: Yeni Türk Edebiyatı
Statüsü: Yüksek Lisans Doktora

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Fırat Ender KOÇYİĞİT
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Yeni Türk Edebiyatı
Bilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : XIII + 179
Mezuniyet Tarihi : / / 20.....
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Alev SINAR UĞURLU

STEFAN ZWEIG VE ŞEVKET SÜREYYA AYDEMİR'İN POLİTİK BİYOGRAFİLERİNİN MUKAYESELİ İNCELEMESİ

“Yaşam yazını” anlamına gelen “biyografi” türü edebiyatın en eski türlerinden biridir. Biyografinin konu alanı giderek genişlemiş, nihayetinde günümüzde her insan biyografi kişisi olabilme potansiyeline kavuşmuştur. Hükümdarların, politikacıların, komutanların hayatlarını anlatan “politik biyografi” ise biyografinin en köklü alt türlerinden biridir. Edebiyat ve tarihi birleştiren bu alt tür, okurlarına keyifli bir hikâye sunmanın yanında tarihî gerçeklerin geniş okur çevrelerince öğrenilmesini de sağlar. Yirminci yüzyılda bu alttürün en başarılı örneklerinden bazılarını Alman edebiyatında Stefan Zweig, Türk edebiyatında Şevket Süreyya Aydemir vermiştir. Bu çalışmada öncelikle dünya ve Türk edebiyatlarında biyografi türünün gelişimine değinilmiş, daha sonra Stefan Zweig ve Şevket Süreyya Aydemir’in politik biyografileri işledikleri hikâyenin tematik değeri, yazarın biyografi kişisiyle kurduğu ilişkinin yakınlığı, zaman kullanımı, üslup yönünden incelenmiş ve son olarak aralarında bir tesir ilişkisi olup olmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: biyografi, politik biyografi, Stefan Zweig, Şevket Süreyya Aydemir, mukayeseli inceleme, karşılaştırmalı edebiyat

ABSTRACT

Name and Surname : Fırat Ender KOÇYİĞİT

University : Uludag University

Institution : Social Science Institution

Field : Turkish Language and Literature

Branch : Modern Turkish Literature

Degree Awarded : Master

Page Number : VIII + 177

Degree Date : / / 20.....

Supervisor (s) : Prof. Dr. Alev SINAR UĞURLU

A COMPERATIVE STUDY OF STEFAN ZWEIG'S AND ŞEVKET SÜREYYA AYDEMİR'S POLITICAL BIOGRAPHIES

“Biography”, which means, “life writing”, is one of the most long-established literary genres. Subjects of this genre has been increasingly diversified. Nowadays, everyone has the potantial to become a subject for a biography. “Political biography” which relates the lives of rulers, politicians, commanders is one of the most popular sub-genres of biography. This subgenre that gathers literature and history together, promises enjoyable stories as well as providing its readers historical knowledge. Some of the most successful examples of this subgenre were written by Stefan Zweig in German literature and Şevket Süreyya Aydemir in Turkish literature in the 20th century. In this study, the historical progress of the biography genre in the world and Turkish literature was touched upon; then the political biographies of Stefan Zweig and Şevket Süreyya Aydemir was reviewed according to their themes, relationship between the writers and subjects, use of time and language. Lastly, it was determined whether there is an influence between these two authors.

Keywords: biography, political biography, Stefan Zweig, Şevket Süreyya Aydemir, comperative study, comperative literature

ÖNSÖZ

İnsanların hayatlarının hikâyesini anlatmak gibi son derece ulvî bir işlev üstlenen biyografi türü, gerek edebiyat endüstrisi bakımından gerekse de içeriği bakımından büyük bir önem arz eder. Biyografi türünün sivil ve askerî liderleri ele alan alt türüne ise “politik biyografi” yahut “siyasî biyografi” denir. Dünya edebiyatında politik biyografinin belki de en bilinen ve sevilen yazarı Stefan Zweig’dir. Çeşitli nedenlerden ötürü Türk edebiyatında yeterince gelişmeyen bu alt türün en büyük temsilcisinin yazdığı dört büyük eserle Türkiye’nin yüzyıllık serüvenini anlatan Şevket Süreyya Aydemir olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bugüne kadar Türkiye’de biyografi türüyle ilgili yapılan çalışmalar edebî biyografilere odaklanmış, politik biyografilerle ilgili pek az ürün ortaya konmuştur. Bu çalışmanın en büyük amacı, edebiyat sahasında politik biyografilere eğilerek bir ilke imza atmaktır.

Üç bölümden oluşan bu çalışmada biyografi türünün tarihine kısaca değinildikten sonra Stefan Zweig ve Şevket Süreyya Aydemir’in toplamda sekiz eser olan politik biyografileri incelenmiştir. Biyografiler, tarihe bağlı kalmak zorunluluklarından ötürü hikâye, roman gibi türlerden ayrılırlar. Bu nedenle bu eserlerin incelenmesinde darklı, deneysel olarak nitelendirilebilecek yöntemler kullanılmıştır. Sonuç bölümünde iki yazarın biyografi tarzları ana hatları ile özetlenmiş ve aralarındaki tesir ilişkisi saptanmaya çalışılmıştır. İncelenen eserlerin sıralanışında biyografi kahramanlarının yaşadığı yıllar göz önünde bulundurulmuştur. Bu nedenle örneğin *Macellan*, Stefan Zweig’in en son kaleme aldığı politik biyografi olmasına karşın ele aldığı dönem diğerlerinden daha erken bir tarih olduğu için bu çalışmada ilk incelenen eseri olmuştur.

Çalışmam süresince bana sabırla yardımcı olan değerli hocam Prof. Dr. Alev Sınar Uğurlu’ya, bu konuyu belirlememde yardımcı olan sayın hocam Doç. Dr. Mümtaz Sarıççek’e, aynı odayı paylaştığım Dr. Tayfun Barış ve Araş. Gör. İbrahim Karahancı başta olmak üzere benden desteklerini esirgemeyen bütün arkadaşlarıma ve her şeyden önce aileme teşekkürü borç bilirim.

Fırat Ender Koçyiğit

Bursa, 2017

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	III
YEMİN METNİ.....	IV
ÖZET.....	V
ABSTRACT.....	VI
ÖNSÖZ.....	VII
İÇİNDEKİLER.....	VIII
KISALTMALAR.....	XIII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BİYOĞRAFİ TÜRÜNÜN TÜRK VE DÜNYA EDEBİYATLARINDA GELİŞİMİ, STEFAN ZWEIG VE ŞEVKET SÜREYYA AYDEMİR'İN HAYATLARI VE ESERLERİ

A) BİYOĞRAFİ TÜRÜNÜN TARİHİ GELİŞİMİ.....	6
B) TÜRK EDEBİYATINDA BİYOĞRAFİ.....	14
C) STEFAN ZWEIG'İN HAYATI VE ESERLERİ.....	19
D) ŞEVKET SÜREYYA AYDEMİR'İN HAYATI VE ESERLERİ.....	24

İKİNCİ BÖLÜM

STEFAN ZWEIG'İN POLİTİK BİYOĞRAFİLERİ

A) <i>MACELLAN</i>	28
1. Tanıtım	28
2. Giriş.....	28
3. “Navigare Necessa Est”	30
4. Macellan Hindistan'da.....	31
5. Macellan Zincirlerini Kırıyor.....	33
6. Bir Fikir Gerçekleşiyor.....	34
7. Bir İrade Bin Dirence Karşı.....	35
8. Yola Çıkış.....	36

9. Boşuna Arayış.....	37
10. Ayaklanma.....	38
11. Büyük An	39
12. Macellan Krallığını Keşfediyor	39
13. Son Zaferden Önce Gelen Ölüm	40
14. Lidersiz Dönüş Yolculuğu.....	41
15. Ölümler Haksız Çıkar.....	42
16. Ek Bölümler.....	42
17. <i>Macellan</i> ’ın Genel Değerlendirilmesi.....	43
B) <i>MARY STUART</i>.....	46
1. Tanıtım.....	46
2. Giriş.....	47
3. Birinci Bölüm: Beşikteki Kraliçe.....	47
4. İkinci Bölüm: Fransa’da Geçen Gençlik Dönemi.....	48
5. Üçüncü Bölüm: Kraliçe, Dul ve Yine de Kraliçe.....	49
6. Dördüncü Bölüm: İskoçyaya Dönüş.....	51
7. Beşinci Bölüm: Taş Yerinden Oynadı.....	52
8. Altıncı Bölüm: Büyük Evlilik Piyasası.....	53
9. Yedinci Bölüm: İkinci Evlilik.....	54
10. Sekizinci Bölüm: Hollyrood Sarayı’nda Kader Gecesi.....	55
11. Dokuzuncu Bölüm: İhanete Uğrayan Hainler.....	56
12. Onuncu Bölüm: Korkunç Bir Karışıklık.....	56
13. On Birinci Bölüm: Bir Tutku Trajedisi.....	57
14. On İkinci Bölüm: Ölüme Giden Yol.....	58
15. On Üçüncü Bölüm: Quos Deus Perdere Vult... ..	58
16. On Dördüncü Bölüm: Çıkmaz Yol.....	59
17. On Beşinci Bölüm: Tahttan İndiriliş.....	59
18. On Altıncı Bölüm: Özgürlüğe Veda.....	60
19. On Yedinci Bölüm: Bir Ağ Örülüyor.....	60
20. On Sekizinci Bölüm: Ağ Daralıyor.....	61
21. On Dokuzuncu Bölüm: Karanlıkta Geçen Yıllar.....	61

22. Yirminci Bölüm: Son Raunt.....	62
23. Yirmi Birinci Bölüm: Kavgaya Son Veriliyor.....	63
24. Yirmi İkinci Bölüm: Elisabeth Elisabeth'e Karşı.....	64
25. Yirmi Dördüncü Bölüm: "Sonum, Başlangıcım Olacaktır"	64
26. Son Deyiş.....	65
27. <i>Mary Stuart</i> 'ın Genel Değerlendirmesi.....	65
C) <i>MARIE ANTOINETTE</i>	68
1. Tanıtım	68
2. Stefan Zweig'in Marie Antoinette'inin Oluşumu Üzerine / Knut Beck – Giriş.....	69
3. Bir Çocuk Evlendiriliyor / Kubbeli Yatağın Sırrı / Versailles'da Sahneye İlk Çıkış.....	70
4. Tek Bir Sözcük İçin Kavga / Paris'in Fethi / <i>Le Roi est mort, vive Le Roi!</i> ..	71
5. Bir Kral ile Kraliçenin Portresi / Rokoko'nun Kraliçesi / Trianon.....	72
6. Yeni Sosyete / Ağabeyin Misafirligi / Annelik.....	73
7. Kraliçe Gözden Düşüyor/Rokoko Tiyatrosu'na Düşen Yıldırım/Kolye Skandalı.....	74
8. Dava ve Karar/ Halk Uyanıyor, Kraliçe Uyanıyor / Kararın Verildiği Yaz..	75
9. Arkadaşlar Kaçıyor / Dost Ortaya Çıkıyor / Öyle Miydi, Değil Miydi?.....	77
10. Versailles'da Son Gece / Monarşinin Cenaze Arabası / Kendine Geliş.....	78
11. Mirabeau/Kaçış Hazırlıkları/Varennes'e Kaçış.....	79
12. Varennes'te Gece / Dönüş Yolculuğu / Aldatan Aldatana.....	79
13. Dost Son Kez Görünüyor / Savaşa Sığınmış / Son Çılgınlıklar.....	80
14. 10 Ağustos / Temple / Marie Antoinette Tek Başına.....	82
15. Son Yalnızlık/Conciergerie/ Son Çaba.....	83
16. Büyük Adilik / Dava Başlıyor / Duruşma.....	84
17. Son Yolculuk / Ağıt.....	84
18. Ek Açıklama / Dizin.....	85
19. <i>Marie Antoinette</i> 'in Genel Değerlendirilmesi.....	86

D) <i>JOSEPH FOUCHÉ</i>	88
1. Tanıtım.....	88
2. Sunum.....	89
3. Önsöz.....	89
4. Birinci Bölüm: Yükseliş.....	90
5. İkinci Bölüm: Lyon Kasabı.....	92
6. Üçüncü Bölüm: Robespierre ile Mücadele.....	93
7. Dördüncü Bölüm: Direktuvar ve Konsül Bakanı.....	94
8. Beşinci Bölüm: İmparator'un Bakanı.....	96
9. Altıncı Bölüm: İmparator'a Karşı Mücadele.....	97
10. Yedinci Bölüm: Zorunlu Emeklilik.....	97
11. Sekizinci Bölüm: Napoleon'la Son Mücadele.....	98
12. Dokuzuncu Bölüm: Düşüş ve Ölümlülük.....	99
13. <i>Joseph Fouché</i> 'nin Genel Değerlendirmesi.....	100

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ŞEVKET SÜREYYA AYDEMİR'İN POLİTİK BİYOGRAFİLERİ

A) <i>MAKEDONYA'DAN ORTAASYA'YA ENVER PAŞA</i>	103
1. Tanıtım	103
2. Birinci Cilt, Birinci Kısım	104
3. Birinci Cilt, İkinci Kısım	107
4. İkinci Cilt, Birinci Kısım	110
5. İkinci Cilt, İkinci Kısım	112
6. Üçüncü Cilt, Birinci Kısım.....	113
7. Üçüncü Cilt, İkinci Kısım	115
8. Üçüncü Cilt, Üçüncü Kısım	117
9. Değerlendirme	118

B) <i>TEK ADAM</i>	121
1. Tanıtım.....	121
2. Birinci Cilt, Birinci Kısım.....	122
3. Birinci Cilt, İkinci Kısım.....	125
4. İkinci Cilt, Birinci Kısım.....	126
5. İkinci Cilt, İkinci Kısım.....	128
6. Üçüncü Cilt, Birinci Kısım.....	130
7. Üçüncü Cilt, İkinci Kısım.....	133
8. Değerlendirme.....	135
C) <i>İKİNCİ ADAM</i>	138
1. Tanıtım	138
2. Birinci Cilt	139
3. İkinci Cilt, Birinci Kısım	143
4. İkinci Cilt, İkinci Kısım	144
5. İkinci Cilt, Üçüncü Kısım	145
6. Üçüncü Cilt, Birinci Kısım	146
7. Üçüncü Cilt, İkinci Kısım	147
8. Değerlendirme	149
D) <i>MENDERES'İN DRAMI?</i>	152
1. Tanıtım.....	152
2. Adnan Menderes'in Çocukluk ve Gençlik Yılları.....	153
3. İlk Siyaset Yılları.....	155
4. İktidar Dönemi.....	156
5. Değerlendirme.....	159
SONUÇ.....	162
KAYNAKÇA.....	171

KISALTMALAR LİSTESİ

Age/ age: Adı geçen eser

Bkz: Baskı

bs. : Baskı

C. : Cilt

çev. : Çeviren

ed. : Editör

edt. : Edition

oed: Oxford English Dictionary

tr. : Translator

s. : Sayfa

ss. : Sayfadan sayfaya

yay. : Yayınları/Yayınevi

GİRİŞ

Tarih ve edebiyat; birbirlerinden beslenen, birlikte gelişen, bazen aynı kuramsal yaklaşımlarla değerlendirilen iki büyük beşerî alandır. İlk büyük edebiyat teorisyeni Aristoteles, *Poetika*'sının dokuzuncu bölümünde bu iki alan arasındaki ilişkiyi değerlendirmiştir. Aristoteles'e göre edebiyatçı ile tarihçiyi ayıran şey yazdıkları eserde kullandıkları form değildir. Örneğin Herodotus eserini nazımla yazsaydı bile şiir değil, tarih yazmış olurdu; zira anlatacağı olaylar yine tarihî gerçekler olacaktı. Edebiyatçı ile tarihçiyi ayıran şey içeriktir, edebiyatçının gerçeğe bağlı kalmama özgürlüğüdür.¹ Ludwig von Mises'e göre ise edebiyatçıyla tarihçiyi ayıran temel fark, tarihçinin bir olayı anlatmaya odaklanırken edebiyatçının bir parçadan yola çıkarak sonsuzluğu yakalamaya çalışmasıdır. Örneğin *Madam Bovary*, yalnızca Madam Bovary'nin acıklı hikâyesi değildir, o hikâyeden hareketle varlığın bir yönünün ve insanın buna karşı tavrının ortaya serilmesidir.²

Edebiyatla tarih arasındaki farkları ortaya koymaya çalışanların yanı sıra bu iki alanın yakınlığına odaklananlar da vardır. Roosevelt'e göre Antik Yunan ve Roma dönemlerinde tarih ve edebiyat birbirinden ayırt edilemez bir hâldedir.³ Tarihin, edebiyattan ayrılıp bir bilim dalı hâline gelişinin on dokuzuncu yüzyıl gibi yakın bir zamanda olduğu kabul edilir.⁴ İlk kez Fransız Devrimi'nin ertesinde 1810'da Berlin Üniversitesi'nde ve 1812'de Sorbonne Üniversitesi'nde tarih, ayrı bir disiplin olarak kabul edilmiştir.⁵ *The Order of Things* adlı eserinde Fransız düşünür Michel Foucault, bu iki alan arasındaki ilişkinin son derece kompleks olduğunu ifade eder. Öyle ki tarih, edebiyatın bir sahası gibi düşünülebilir zira “tarih” de aslında tarihçilerin “anlatıları”ndan mürekkeptir. Gerçek hayatta yaşanan bir olayın bir kez daha tekrar edilmesine imkân yoktur, bu nedenle tarihçiler bu olayları kendi kurgularıyla yeniden inşa ederek diğer insanlara aktarırlar. Kendini edebiyatçı olarak konumlandıran biri ile tarihçi olarak

¹ Aristotle, *Poetics*, çev. S. H. Butcher, New York: Cosimo Classics, 2008. s.14

² Ludwig von Mises, *Theory and History: An Interpretation of Social and Economic Evolution*, 2nd edition Auburn, Ala.: Ludwig von Mises Institute, 2007. s. 275

³ Theodore Roosevelt, *History As Literature And Other Essays*, Kessinger Publishing, LLC, 2007. s. 1

⁴ Georg G. Iggers, *Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı Bilimsel Nesnellikten Postmodernizme*, çev. Gül Çağalı Güven, 5. bs., Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012. s. 23

⁵ John Higham, Leonard Krieger, Felix Gilbert, *History*, Routledge, 2016. s. 320 - 340

konumlandırılan birinin tarihi anlatması arasındaki fark düşünüldüğü kadar derin olmayabilir.⁶

Edebiyatçının tarihle ilişkisi yalnızca yaşanan tarihin anlatılması ile sınırlı değildir. Edebiyatçı, tarihsel gerçeklerle dilediği gibi oynayabilir, eserinde yaşanmış olanla yaşanmamış olanı bir arada sunabilir. Postmodern edebiyatçılar tarafından tercih edilen pastiş ve parodi yöntemlerinde tarihi olaylar birbirleriyle yahut diğer türlerle karıştırılabilir. Postmodern edebiyatçıların en büyük özelliklerinden biri tarih konusunda “açık” ve “hoşgörülü” olmalarıdır.⁷

Kendini edebiyatçı yahut yazar olarak tanımlayanların tarihsel anlatıları tarihî roman, otobiyografi, anı yahut biyografi formunda olabilir. Çoğu zaman okur kitlesi bu formlardaki eserleri kendisine daha yakın görerek tarih alanında yazılmış akademik içerikli kitaplara yeğler. Bunun nedeni bu kitapların akademik tarih kitaplarına göre daha sürükleyici olması olabileceği gibi okurun kendisini tarihî şahsiyetlerle özdeşleştirebilmesini sağlayan somut, canlı ayrıntılar da sunabilmesidir. Böylece edebiyatçı, tarihçinin toplumsal fonksiyonunu da üstlenmiş olur.

Edebiyatçının tarihçinin görevini üstlendiği türlerden en bilinenlerden biri biyografidir. Bir insanın hayatının yazıya dökülmesi, gelecek nesillerin daha önce yaşanmış bir olayı öğrenmesini sağlayacağı için tarih alanına giren bir iştir. Bununla birlikte insan hayatlarının yazımı, insana dair birçok şeyi de içerdiği için edebiyatçılara kendi sanatlarını kullanabilecekleri bir saha da sunar. Tıpkı bir roman yahut bir tiyatro eseri gibi insan hayatları, hele ki biyografisi yazılacak kadar bilinen insanların hayatları, iniş – çıkışlar, heyecan verici olaylar, duygusal sahneler barındırır. Romanların aksine biyografilerde yazar, “hikâye” konusunda belli bir içeriğe sadık kalmak zorundadır. Yine de bu, yazarın o hikâyeyi nasıl anlatacağı konusunda da özgür olmadığı anlamına gelmez.

Biyografilerin bir alt türü olan politik biyografilerde tarih – edebiyat ilişkisi daha da belirginleşir. “Politik biyografi”, biyografi türü içerisinde tematik bir alt türdür. Politik biyografilerde biyografi kişisi bir politikacı yahut yöneticidir. Ülkeler, uluslar, dinler için önem taşıyan bu kişilerin hikâyesini anlatan yazarlar; gerçeğe bağlı kalmanın ahlakî

⁶ Michel Foucault, *The Order of Things: An Archaeology of the Human Sciences*, Reissue edition New York NY: Vintage, 1994.

⁷ Linda Hutcheon, “The Politics of Postmodernism: Parody and History”, *Cultural Critique*, S. 5 (1986), ss. 179–207, doi:10.2307/1354361.

yükümlülüğünü çok daha ağır hissederler. Bir politik biyografi yazarının biyografi kişisine karşı yapacağı bir hata; yalnızca o kişiye yapılan bir haksızlık değil, birçok insanın görüşlerini yanlış yönde etkileyen menfi bir propaganda hüviyeti kazanabilir.

Politik biyografiler tarih bilimine daha yakın görüldüklerinden olsa gerek edebiyat araştırmacılarının ilgilerini çekmemiştir. Biyografi türü ile ilgili yapılan araştırmalarda daha çok edebî şahsiyetlerin biyografileri tercih edilmiştir. Edebî şahsiyetlerin hayatlarının bilinmesi özellikle yazar odaklı okumalar için önemli bir gerekliliktir. Bu nedenle edebiyat araştırmalarının edebî şahsiyet biyografilerine odaklanması anlaşılabilir bir durumdur.⁸

“Stefan Zweig ve Şevket Süreyya Aydemir'in Siyasi Biyografilerinin Karşılaştırmalı İncelemesi” başlıklı tez çalışmamızda amacımız öncelikle siyasî biyografi araştırmaları alanındaki boşluğun giderilmesine katkıda bulunmaktır. Bu tezin kapsamı iki yazarın, Stefan Zweig ve Şevket Süreyya Aydemir'in siyasî şahsiyetleri konu edinen biyografik eserleriyle sınırlıdır. İncelenen eserler toplamda sekiz adettir. Stefan Zweig'ın *Macellan*, *Mary Stuart*, *Marie Antoinette* ve *Joseph Fouché* adlı eserleriyle Şevket Süreyya Aydemir'den *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*, *Tek Adam*, *İkinci Adam* ve *Menderes'in Dramı?* başlıklı kitapları bu çalışmada incelenmiştir. Konu edinilen eserler, konu edindikleri kişilerin siyasî tarihteki rolleri göz önünde bulundurularak seçilmiştir. Bu kitaplardaki biyografi kişilerinin tamamı kendi uluslarının ve dünyanın kaderinde rol oynamış insanlardır. Şevket Süreyya Aydemir'in *Suyu Arayan Adam*'ı otobiyografi olduğundan bu çalışmada kullanılan bazı değerlendirme ölçütlerine (biyografi yazarı ile biyografi kişisi arasındaki mesafe gibi) uymayacağı için çalışmaya dâhil edilmemiştir. Benzer şekilde Stefan Zweig'ın eserlerinin seçiminde de politikanın biyografi kişisinin hayatında doğrudan bir belirleyici olması ölçütü aranmıştır. Örneğin *Macellan* gibi bir başka kâşifin hayatını anlatan *Amerigo*'da *Macellan*'ın aksine biyografi

⁸ Bu çalışmaya ilham kaynağı olan çalışmalardan biri Yrd. Doç. Dr. Bekir Zengin'in *Alman ve Türk Edebiyatlarında Biyografi ve Stefan Zweig'in Nietzsche, Hölderlin Kleis Biyografileriyle; Abdülhak Şinasi Hisar'ın Ahmed Haşim Biyografisi* başlıklı doktora tezidir. Bu tezde Stefan Zweig'ın biyografi üslubun Türk edebiyatına etkisi edebî biyografi örnekleri üzerinden ele alınmıştır. Bkz: Bekir Zengin, *Alman ve Türk Edebiyatlarında Biyografi ve Stefan Zweig'in Nietzsche, Hölderlin Kleis Biyografileriyle; Abdülhak Şinasi Hisar'ın Ahmed Haşim Biyografisi*, (Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 1994

kişisinin politikacı yönü değil, bilim adamı kişiliği ön plana çıkmıştır. Bu nedenle bu kitap çalışmaya dâhil edilmemiştir.

Stefan Zweig, dünya edebiyatında en tanınan politik biyografi yazarlarından biriyken Şevket Süreyya Aydemir, Türk siyasi tarihi konusunda gerek popüler okuyucunun gerekse de akademik çalışmaların çokça başvurduğu eserlerin yazarıdır. Bu çalışmanın temel amacı, bu iki yazar arasında bir etkileşim olup olmadığının tespitidir. Stefan Zweig ve Şevket Süreyya Aydemir doğum tarihleri bakımından birbirlerine yakın insanlardır. Mehmet Kaplan'a göre tıpkı fertlerin bir ruhu olduğu gibi aynı sosyal, iktisadî gelişmeleri tecrübe eden; aynı yaşta olan ve aynı endişeleri taşıyan insan topluluklarının kendilerine has, önceki ve sonraki nesillere benzemeyen bir duyma, düşünme ve hareket tarzları vardır.⁹ Farklı ülkelerde yaşasalar da yirminci yüzyılın sonlarında doğan, Birinci Dünya Savaşı'nda aynı safta yer alan ülkelerin vatandaşları olan, dünyanın eski nizamının çöküp yerine yeni bir nizamın kurulmaya çalışıldığı yıllarda yaşayan bu iki yazarın duygu ve düşünce dünyalarında bir ortaklığın bulunma ihtimali kuvvetlidir.

Politik biyografi alanındaki eserlerini 1920'li yılların sonu ve 1930'lu yılların başını kapsayan yaklaşık on yıllık bir süreçte kaleme alan Zweig, bu yıllarda dünyanın en çok tanınan yazarlarından biridir. Eserleri ilk basım tarihlerinden kısa bir süre sonra önde gelen dünya dillerine çevrilip çok sayıda baskı yapmıştır. Zweig'in politik biyografi eserlerinin Türkçeye çevrilmesi diğer dillere nazaran daha geç olsa da basım tarihi ile Türkçeye çevrilmeleri arasındaki süre genellikle on yıldır. Bu nedenle Fransızca, Rusça gibi yabancı dillere hâkim olan, Zweig'in eserlerinin Türkçeye çevrildiğini gören, büyük bir kütüphanesinin olduğu bilinen, geniş bir genel kültüre sahip Şevket Süreyya Aydemir'in, eserlerinde doğrudan bir göndermede bulunmamasına karşın Stefan Zweig'in eserlerini okumuş olması yüksek ihtimaldir. Bu çalışmanın amacı, Stefan Zweig'in politik biyografi yazımının Şevket Süreyya Aydemir üzerinde bir tesirinin olup olmadığının tespiti; iki yazarın biyografileri arasındaki benzerliklerin ve farklılıkların saptanmasıdır.

Stefan Zweig ve Şevket Süreyya Aydemir arasındaki ilişkinin tespiti amacıyla bu çalışma üç ana bölüme ayrılmıştır. İlk ana bölüm, dört alt başlığa ayrılmıştır. Bu alt başlıklarda biyografi türünün tarihî gelişimi, Türk edebiyatında biyografi türünün seyri,

⁹ Mehmet Kaplan, *Nesillerin Ruhu*, 5. bs., İstanbul: Dergâh Yayınları, 1991.

Stefan Zweig ve Şevket Süreyya Aydemir'in hayat hikâyeleri ve eserleri verilmiştir. İkinci ana bölüm ise dört alt başlığa ayrılmıştır; bu alt başlıklarda Stefan Zweig'ın dört siyasî biyografisi incelenir. Üçüncü ana bölümde de benzer şekilde dört alt başlık altında Şevket Süreyya Aydemir'in siyasî biyografileri incelenmiştir. İncelenen eserlerin sıralanışında eserlere konu olan şahsiyetlerin yaşadıkları yıllar göz önünde bulundurulmuştur. Bu incelemelerde eserlerin içeriği anlatıldıktan sonra biyografi kişisi – biyografi yazar arasındaki ilişki ve mesafe irdelenir, eserin Northrop Frye temelinde tematik bir tasnifi yapılır, eserdeki zaman kullanımı Gérard Genette'ten hareketle analiz edilir ve yazarın üslubunun bir değerlendirmesi yapılır. Olası bir tesirin Stefan Zweig'dan Şevket Süreyya Aydemir yönünde olacağı düşünüldüğü için öncelikli olarak Zweig'ın eserleri incelenmiştir.

Keşifler Çağı İspanya'sından 1960'lar Türkiyesi'ne uzanan geniş bir zaman ve mekân aralığındaki tarihî şahsiyetleri anlatan bu eserleri incelerken mümkün olduğu ölçüde diğer tarihî kaynaklarla kıyaslama yapmaya çalıştık. Biyografi, özellikle de politik biyografi alanında mukayeseli çalışmalar çok az sayıda olduğu için incelememizde bazı yöntemler geliştirmeye çalıştık. Bunlar arasında hayat öykülerinin Frye'nin mythos şemasına göre tematik incelenmesi, yazar – biyografi kişisi mesafesinin incelenmesi, Genette'den alınan zaman kullanımı sayılabilir. Bu çalışmanın gerek politik biyografi alanında gerekse de Şevket Süreyya Aydemir'in edebî kişiliği üzerine yeni çalışmalara yol açmasını temenni ediyoruz.

I. BİYOGRAFİ TÜRÜNÜN TÜRK VE DÜNYA EDEBİYATLARINDA GELİŞİMİ, STEFAN ZWEIG VE ŞEVKET SÜREYYA AYDEMİR'İN HAYATLARI VE ESERLERİ

A) BİYOGRAFİ TÜRÜNÜN TARİHİ GELİŞİMİ

“Biyografi” sözcüğü dilimize Fransızcadan (Biographia) geçmiştir.¹⁰ Orta Yunancada “hayat” anlamına gelen “bios” sözcüğü ile “yazmak” anlamına gelen “graphia” sözcüğünün birleştirilmesiyle türetilen “Biographia” ise Fransızcaya on yedinci asırda girmiştir.¹¹ Bu durumda biyografi'nin kelime anlamının “yaşam yazını” olduğu söylenebilir. Biyografi, bir kişinin hayatını, başarılarını ortaya koyduğu gibi o kişinin benliğine yönelmemizi de mümkün kılar. Bu nedenle biyografiye konu olan kişinin alışkanlıkları, çeşitli anekdotlar, diğer insanlarla kurduğu diyaloglar da biyografilerin önemli bir parçasıdır.

Biyografi okuyucu için bir değer taşımaktadır. Bu değer büyük şahsiyetlerin hayat karşısındaki tutumlarını örnek almak, tarihî trajedilerden ders çıkarmak, merak edilen tarihî olaylar yahut dönemler hakkında bilgi sahibi olmak gibi didaktik bir kazanım olabilir. Buna karşın biyografinin işlevi, arz ettiği değerler yalnızca didaktik bir çerçevede düşünülemez. Tanınmış şahsiyetlerin özel hayatlarını merak eden, skandallara ilgi duyan okuyucular için de biyografilerin sunduğu bir eğlence değeri vardır. Bu nedenle biyografilerin neyi konu edineceğinin kesin sınırları yoktur. Ele alınan şahsiyete, yazarın tercihinin, okurun beklentisine göre biyografinin içeriği değişebilir. Bununla birlikte biyografi yazarı neyi konu edirse edinsin, tarihî gerçekliğe bağlı kalmak yükümlülüğündedir.

Bir kişinin yaşam öyküsünün yazılı bir esere dönüştürülmesinin tarihi, yazılı medeniyetin başlangıcına kadar uzanır. *Gilgamiş Destanı*, Sümer kralı Gilgamiş'in hayatını doğüstü unsurlarla harmanlayarak anlatır. Mısır firavunlarının da hayat hikâyeleri kayda alınmıştır. Eski Ahit'te birçok peygamberin, kralın, din büyüğünün hayat öyküsü anlatılır. Antik Yunan'da Ksenophon, Pers hükümdarı Büyük Darius'un

¹⁰ *Nişanyan Sözlük*, “Biyografi” maddesi: <http://www.nisanyansozluk.com/?k=Biyografi&lnk=1> Erişim: 9 Eylül 2016

¹¹ *Online Etymology Dictionary*, “Biography” maddesi: <https://www.etymonline.com/word/biography> Erişim: 9 Eylül 2016

yarı efsanevî yaşamının yanı sıra Sokrates gibi aynı dönemde yaşadığı insanların hayatlarını da kaleme almıştır. Antik Roma’da ise Plutharkhos’un *Paralel Hayatlar*’ı, Suetonius’un *On İki Sezar*’ı önde gelen yaşam öyküsü çalışmalarındandır. Özellikle Plutharkos’un eseri, anekdotlara dayalı yaklaşımı ile sonraki dönemlerdeki biyografiler için bir örnek teşkil etmiştir. Ortaçağ’ın erken dönemlerinde de azizlerin hayatına ilişkin çalışmalar yapılmıştır.

Bahsi geçen eserler yaşam öyküleri anlatsalar da tam anlamıyla biyografi özelliği taşımazlar. Biyografi yazarı Hermione Lee, bunları “Ur-Biographie”¹² (kök-biyografi)¹³ diye adlandırır. Kök-biyografiler bir yaşam öyküsü anlatmakla birlikte bunu somut temellere dayandırmazlar, konu edindikleri kişinin eylemlerinin arkasındaki motivasyonu açıklama gereği duymazlar, doğumdan ölüme uzanan bütün bir hayat yerine bazı anahtar noktalara odaklanırlar. Bu kusurları nedeniyle biyografi olarak adlandırılmasalar da kök-biyografiler başka edebî eserler için bir esin kaynağı teşkil ederler. Sözgelimi Shakespeare’in Antik Yunan – Roma dönemlerini konu alan oyunları, malzemesini Plutharkhos’un *Paralel Hayatlar*’ından alır. Kök-biyografilerin bir alt kolu olarak da Hagiografiler sayılabilir. Bu eserler Hıristiyan azizleri konu edinirler ve genellikle çile çekme, inanç uğruna hayatını feda etme gibi temaları işlerler. Geç Antik Dönem’den Ortaçağ sonlarına kadar Hagiografiler batı edebiyatında baskın bir tür olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Yunanca ve Latince yazılan bu eserler on üçüncü yüzyıl sonlarından itibaren ulusal dillere çevrilmeye başlanmıştır.

Ortaçağ’da yazılan biyografik eserleri tamamen dinî portrelerle sınırlamak doğru olmaz. John Lydgate’in Boccacio’nun *De casibus virorum illustrium*’undan yaptığı *Fall of Princes* çevirisi ünlü hükümdarların hayatlarından hareketle okuyuculara bir ahlak dersi vermeyi amaçlar. *Fall of Princes*’ın bir nevi devamı olma niteliğini taşıyan *The Mirror for Magistrates*, 1559’dan 1610 yılına kadar farklı şairlerin manzum biçimde kaleme aldığı hayat öykülerinden oluşur. Bu hayat öykülerinin konusunu oluşturan şahıslar Roma döneminden on altıncı yüzyıla kadar geçen süre zarfında ön plana çıkan

¹² Hermione Lee, *Biography: A Very Short Introduction*, 1st edition Oxford ; New York: Oxford University Press, 2009. s.21

¹³ “Kök-Biyografi” çevirisi tez yazarı tarafından yapılmıştır.

siyasî figürlerdir. Bu koleksiyonun öne çıkan noktalarından biri de Dördüncü Edward'ın metresi Jane Shore gibi kadın figürlere yer verilmesidir.

On yedinci asır sonlarında biyografi yazımında hâkim gelenek Plutharkhos'un ve Suetonius'un yaptığı gibi belli bir tema çerçevesinde çok sayıda yaşam öyküsünü bir araya getirmektir. Izaak Walton'ın metafizik şairleri konu edinen çalışması *Lives*¹⁴ buna bir örnektir. Bu dönemde biyografi türünün modernleşmesinde etkili olan etmenlerden bir diğeri ise biyografi yazımının kişinin çağdaşları tarafından yapılmaya başlanmasıdır. Gün geçtikçe sosyo-politik gücünü arttıran burjuva sınıfının mensupları, kendi hayatlarının bir dökümünü yazmak maksadıyla profesyonel yazarlar tutmaya başlamışlardır. Dönemin önde gelen şahsiyetlerinin hayatları ise yakın arkadaşları tarafından anlatılmıştır. Walton'ın şair John Donne'ın hayatını kaleme alması bunun bir örneğini teşkil eder.

On sekizinci yüzyıl; edebiyatın artık bir endüstri hâlini aldığı, yazılı materyallerin halkın büyük bir bölümüne ulaştığı, bilginin demokratikleştiği, insanların diğeri insanları; özellikle de okudukları yazarların hayatlarını merak etmeye başladıkları bir dönemdir. Avrupa'da bu dönemde en çok öne çıkan yapıtlardan biri James Boswell'in ünlü gazeteci ve edebiyat eleştirmeni Samuel Johnson'ın hayatını anlattığı *The Life of Samuel Johnson*'dır¹⁵. Bu çalışmada Boswell, yakın arkadaşı Johnson'ın hayatını çoklukla kendi gözlemlerine dayanarak, anekdotlarla zenginleştirerek, kimi ayrıntıları özenle kırparak anlatır. Boswell'in bu eseri ilk büyük biyografi olarak görülür.¹⁶ Jean-Jacques Rousseau'nun *İtirafı*'ı da bu dönemin önde gelen bir başka yaşam anlatısıdır. Rousseau, otobiyografisinde yaşamını büyük bir dürüstlikle anlatır.

On sekizinci yüzyıl biyografilerinin öne çıkan özelliklerinin başında özdeyişlere sıkça yer vermeleri gelir. Çoklukla yazarları, şairleri, aktörleri konu edinen bu biyografilerin odak noktasında yaratıcılık vardır. Biyografi yazarları arasında kadınlara rastlansa da kadınlar biyografilere konu olmamışlardır. Kadın biyografi yazarları genellikle kocalarının yahut birinci dereceden yakınlarının biyografilerini yazmışlardır.

¹⁴ Izaak Walton, *The Lives of Dr. John Donne, Sir Henry Wotton, Mr. Richard Hooker, Mr. George Herbert, and Dr. Robert Sanderson*, Forgotten Books, 2012.

¹⁵ James Boswell, *The Life of Samuel Johnson*, ed. David Womersley, 1st edition London: Penguin Classics, 2008.

¹⁶ Midge Gillies, *Writing Lives: Literary Biography*, Cambridge University Press, Cambridge: 2009. s. 15

Margaret Cavendish ve Lucy Hutchinson'ın çalışmaları bu duruma bir örnek teşkil eder. Bu durum, dönemin “nakletme” odaklı biyografi anlayışının da bir sonucudur. Jacques Derrida'nın da işaret ettiği üzere söylenen sözün yazılan söze üstün olduğuna dair yaygın bir kanı vardır.¹⁷ Yakın tanıklar tarafından kaleme alınan bu biyografiler de sözün kaynağına daha yakın durdukları için daha fazla talep görmüşlerdir. Samuel Johnson'a göre biyografi yazarı hem konu edindiği kişinin yüceliğini ön plana çıkarmak hem de gerçeğe bağlı kalmak zorundadır. Bu nedenle en iyi biyografiler otobiyografilerdir; zira yazarlar burada bir şeyler gizlemek için herhangi nedene sahip değillerdir. Buna karşın bütün sırları ortaya döken bir biyografi yazarı konu edindiği kişiye ihanet ettiği düşüncesine kapılabilir.

On dokuzuncu yüzyıl Avrupası, Fransız Devrimi ve arkasından gelen Napolyon Savaşları'nın mirası üzerine bina edilmiştir. Gerek bu tarihi olayların ortaya çıkardığı milli gurur, gerekse bu olayların tekrar yaşanmasından duyulan korku hayatın her alanını olduğu gibi edebiyatı da derinden etkilemiştir. Bu durumun biyografi yazımına yansımaları ise renkli, skandal dolu romantik dönem biyografilerinin yerini hagiografileri andıran, yoğun biçimde oto sansür süzgecinden geçmiş, idealize edilmiş biyografilerin alması olmuştur.

On dokuzuncu yüzyıl biyografilerinin yazarları genellikle biyografiye konu olan şahsiyetin bir öğrencisi, takipçisi yahut akrabasıdır. Kimi durumlarda kişi ölümünden sonra yakın akrabaları onun evrakını bir yazara vererek biyografisini yazdırmıştır. Elizabeth Gaskell'in Charlotte Bronte biyografisi on dokuzuncu asrın azizleştirici biyografi anlayışına bir örnek teşkil eder. Gaskell, yazar arkadaşını ahlaksızlıkla suçlayanlara karşı savunmak istemiş; bu amaçla da biyografisinin odak noktasına Charlotte Bronte'nin özel hayatını değil de hayat mücadelesini ve edebî yaşamını yerleştirmiştir. Gaskell, bu biyografisini yazarken üç ilkedden yola çıktığını söyler:

- 1) Okurunu seven, okunmak isteyen bir yazar kaleme aldığı bir biyografide mutlaka anekdotlara yer vermelidir.

¹⁷ Jacques Derrida, *Dissemination*, çev., Barbara Johnson, Chicago: University of Chicago Press, 1981. s. 4 - 6

- 2) Biyografi yazarı ile biyografiye konu olan kişi arasında samimi bir bağ bulunmalıdır.
- 3) Charlotte Bronte'nin sessiz varoluşuna sıkışan sınırsız zekâsını, hissiyatını okuyucuya anlatmak gereklidir.¹⁸

Bu tip biyografiler sonraki nesiller tarafından “kahramanlara tapınma metinleri” olarak görülmüş; düşünsel arka planları ve üslup özellikleri eleştirilmiştir. Buna karşın bu biyografilerin yalnızca okur, yazar ve biyografi kişisi ile değil; aynı zamanda biyografik şahsiyetin mensubu bulunduğu ulusla da ilgili olduğunu göz ardı etmemek gerekir. Askerler, siyasetçiler, yazarlar ve mucitler bu dönemde ulusların bir temsilcisi, bir şampiyonu gibi görüldüğü için kimi zaman gerçekleri örtme pahasına yüceltilmişlerdir.

Bir önceki asrın kısa biyografi koleksiyonları oluşturma geleneği bu yüzyılda da devam etmiştir. Bu dönemde yalnızca örnek şahsiyetler değil; ünlü haydutlar, ayakkabıcılar, Kızılderili şefleri gibi ilgi çekici kişiler de koleksiyonların konusu olmuştur. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte kadınların, ünlü iş adamlarının, bilim adamlarının, mühendislerin de biyografilere konu olmasıyla birlikte biyografi türü tematik açıdan zenginleşmiştir.

Bu dönemde biyografi türüne yönelik bazı eleştiriler de gelmeye başlamıştır. Fransa'da biyografi türü; “tarihle edebiyatın kalitesiz bir melezi” olarak görülmüştür. Filozof Victor Cousin, biyografinin tarihi bir takım gereksiz ayrıntılara indirgediğini iddia ederek tarihin bireysel yaşantılardan değil; büyük çaplı çalışmalardan öğrenilmesi gerektiğini söylemiştir.¹⁹ Şair Tennyson, biyografi yazmak için meşhur şahsiyetlerin ölümünü bekleyen bir akbaba grubunun varlığından bahsederken roman yazarı George Elliot, biyografinin “İngiliz edebiyatının kanseri” olduğunu öne sürmüştür. Biyografi karşılığı bu dönemde William Makepeace Thackeray'ın öldükten sonra biyografisinin yazılmamasını vasiyet etmesine neden olacak kadar güçlüdür.²⁰

¹⁸ Elizabeth Gaskell, *The Life of Charlotte Bronte*, ed. Elisabeth Jay, Revised edition London ; New York: Penguin Classics, 1998. s.9

¹⁹ Ann Jefferson, *Biography and the Question of Literature in France*, 1 edition New York: Oxford University Press, 2007. s. 87

²⁰ Lee, *Biography*. s. 93 -100

Biyografiye yöneltilen bir diğer eleştiri de biyografilerin konu aldıkları kişilere ihanet ettiği düşüncesidir. Örneğin Thomas Carlyle'nin mektuplarını emanet ettiği arkadaşı John Anthony Froude'nin bunları yayınlamasıyla birlikte Carlyle'nin özel hayatındaki sorunlar ortaya dökülmüştür. Oscar Wilde bu konuyla ilgili olarak “Biyografi yazarı her zaman Yahuda’dır” der.²¹ Buna karşın Ernest Renan, biyografi türünü savunmuş; Hıristiyanlığın biyografi yoluyla daha iyi anlatılabileceği düşüncesine bir örnek vermek amacıyla Hz İsa'nın hayatını anlatan *Vie de Jesus*²² adlı biyografiyi yazmıştır.

On dokuzuncu yüzyılın sonunda Viktoryen tarzda biyografi yazımına ciddi eleştiriler gelmeye başlamıştır. Genç yazarlar, Viktoryen dönem biyografilerini iyilik, saflık düşünceleriyle hantallaşmış işler olarak görmüşlerdir. Bu dönemde gelişen psikanaliz biliminin de yardımıyla biyografi yazarları artık milli figürleri yücelten işler yerine meşhur kimselerin iç dünyalarını keşfetmeyi amaçlamışlardır.

Bu dönemde biyografi türünde çalışmalar yapanların başında Virginia Woolf gelir. Virginia Woolf, biyografi türü üzerine çeşitli makaleler yazdığı gibi *Orlando* (1928) ve *Flush* (1933) adında iki kurgusal biyografi de kaleme almıştır. Bunların yanı sıra *Sketches of the Past* adında yarım kalan bir anı çalışması da mevcuttur. Virginia Woolf'un biyografi hakkındaki görüşleri orijinal ve etkilidir. İlerlemeci bir görüş benimseyen Woolf'a göre biyografi yazarları gerçekliğe saplanıp kalmak yerine gerçeği hayalle yoğurarak modern kurguya yakın yeni bir şekil yaratmalıdır.²³ 1927 yılında yayınlanan “The New Biography” makalesinde Viktoryen dönem sonrası biyografinin başlıca özellikleri olarak korkusuzluğu, özlüğü, canlılığı sayar. Biyografi türü gerçekle sanatı sentezlerken gerçeklikten bazı fedakârlıklarda bulunabilmelidir.²⁴ 1939'daki “The Art of Biography” başlıklı makalesinde de biyografi hakkındaki görüşlerini açıklamaya devam eden Woolf'a göre biyografi yazarı kurgu yazarının aksine tamamen özgür olamaz. Bununla birlikte gerçek de sabit bir olgu değildir. Modern çağda bakış açıları hızla değişmekte,

²¹ Age

²² Ernest Renan, *The Life of Jesus*, CreateSpace Independent Publishing Platform, 2012.

²³ Encyclopædia Britannica, “Virginia Woolf” maddesi, Encyclopædia Britannica Online. Encyclopædia Britannica Inc., 2016. Web. 12 Oct. 2016
<<https://global.britannica.com/biography/Virginia-Woolf>>.

²⁴ Virginia Woolf, *Selected Essays*, Oxford: Oxford, 2008. s. 95 - 101

hatta çoklu bakış açıları kabul görmektedir. Biyografi yazarları da bu konuda öncü rol üstlenerek yeni bir alan açmalıdır.²⁵

Yirminci yüzyılda biyografi hem biçim hem de içerik açısından büyük bir değişim yaşamıştır. Biçim açısından estetizm akımının etkisiyle yeniliklere kavuşurken içerik açısından da psikanalitik düşüncenin devrimsel bir etkisi olmuştur. Psikanalizin babası sayılan Sigmund Freud, biyografiyi arkeolojik kazı çalışmalarına benzetir. Bununla birlikte biyografiye karşı bakışı düşmancadır. Freud'un bu düşmanlığını kendi biyografisini yazmak isteyen arkadaşı Arnold Zweig'a verdiği şu yanıt özetler:

*Anyone who writes a biography is committed to lies, concealments, hypocrisy, flattery and even to hiding his own lack of understanding, for biographical truths does not exist, and if it did we could not use it.*²⁶

Adam Philips, Freud'un 1934 tarihli bu mektubundan yola çıkarak onun biyografi düşmanlığının temelinde biyografi ve psikanaliz arasındaki benzerliğin olduğunu savunur.²⁷ İkisi de bir insanın kişiliğinin özünü ortaya çıkarmaya çalışırlar. Biyografinin bu konuda kesin bir başarıya ulaşamaması Freud'de psikanalizin de benzer bir akıbeti uğrayacağı şüphesini oluşturur.

İlk psiko-biyografi çalışması sayılan *Leonardo da Vinci and a Memoir of Childhood*'da Freud, Leonardo da Vinci'nin çocukluğundan yola çıkarak onun kişiliğini çözümlmeye çalışır. Freud'un biyografi yazımına etkisi o kadar güçlüdür ki psikanalitik yaklaşımı reddedenler bile biyografik eserlerinde çocukluk, cinsel hayat gibi konulara daha fazla yer vermeye başlamışlardır. Psikanalitik yaklaşım kimi zaman Marxist yaklaşım ile harmanlanmış, konu edinilen şahsın kişiliği tespit edilmeye çalışılırken hem psikolojik hem de sosyolojik kuramlardan yararlanılmıştır. Bu hibrit yaklaşımın en büyük örneklerinden biri Jean-Paul Sartre'in Gustave Flaubert'in hayatını anlattığı *L'Idiot de la famille*'dir. Psikobiyografik yaklaşım yirminci yüzyılın ortalarına doğru eleştirilmeye başlanmıştır.

²⁵ Woolf, *Selected Essays*. s. 116 - 125

²⁶ Tez yazarının çevirisi ile: "Biyografi yazan herkes yalanlara, gerçeği saklamaya, ikiyüzlülüğe, dalkavukluğa hatta kendisinin gerçeği kavramadaki aciziyetini gizleyemeye mecburdur; zira biyografik gerçek diye bir şey yoktur, olsaydı bile onu kullanamazdık."

David Cohen. *Escape of Sigmund Freud*. The Overlook Press, 2012. s. 3

²⁷ Adam Philips, "Winnicott's Hamlet". *Promises, Promises*. Faber & Faber, Sep 22, 2016

1960'lardaki sosyal hareketlerle birlikte çağdaş insanlar gibi tarihî figürlerin hayatları da herhangi bir çekince olmadan incelenmeye başlanmış, ön plana çıkmayan insanlar da biyografilere konu olmuştur. Yirmi birinci yüzyıla birlikte biyografiye olan talep artmıştır. Edebiyat eleştirmeni Gregory Jusdanis, 11 Eylül sonrası dönemde kurgusal eserlerin gerçeği kavramada yetersiz olduğunu düşünen insanların kurgu dışı eserlere yöneldiğini söyler. 11 Eylül'den sonra kütüphanelerden dergilere kadar her ortamda kurgusal eserlere verilen yer azalırken kurgu-dışı eserlerin ağırlığı artmıştır.²⁸ Birleşik Krallık'ta 2003 yılında 2328 biyografi, bir yıl sonra ise 2070 otobiyografi yayınlanmıştır. 2007 yılında bir milyon dokuz yüz bin biyografi, iki buçuk milyon otobiyografi kitabı satılmıştır.²⁹ Ünlü biyografi yazarı Peter Acroyd'un William Blake ve Charles Dickens biyografileri için 650 000 İngiliz Sterlini avans alması³⁰ günümüzde biyografi türünün edebiyat endüstrisi için ne kadar değerli olduğunu kanıtlar niteliktedir. Günümüzde biyografisi yazılmamış toplumsal bir şahsiyete rastlamak güçtür. Günümüz biyografileri, sanatsal içerik yönünden zayıf, tüketime yönelik ürünler olarak nitelendirilse de antik dönemlere uzanan biyografi geleneğinin bir parçasıdır.

²⁸ Gregory Jusdanis, *Kurgu Hedef Tahtasında: Edebiyatın Savunusu*. Koç Üniversitesi Yayınları. İstanbul: Mart 2012. s. 19

²⁹ Midge Gillies, *Writing Lives: Literary Biography*, 1 edition Cambridge: Cambridge University Press, 2014. s. 42

³⁰ John O'Mahony, "London Calling", *The Guardian*, 03.07.2004. <https://www.theguardian.com/books/2004/jul/03/biography.fiction> Erişim 8 Ekim 2016

B) TÜRK EDEBİYATINDA BİYOGRAFİNİN GELİŞİMİ

Biyografi türünün mâzisi dünya edebiyatında ilk yazılı metinlere, *Gilgamiş Destanı*'na kadar uzanır. Türk edebiyatında da durum farklı değildir. Türk ulusunun ilk yazılı metinleri olarak kabul edilen *Orhun Yazıtları*'nda Bilge Kağan, Kül Tigin ve Tonyukuk'un yaşam öyküleri kendi ağızlarından anlatılır. Bu nedenle bu yazıtlar otobiyografik özellik taşırlar. Aynı zamanda bu yazıtlarda daha önceki hükümdarların yaşam öykülerine de değinilir:

“İnsan oğlunun üzerine ecdadım Bumın Kağan, İstemi Kağan oturmuş. Oturarak Türk milletinin ilini töresini tutu vermiş, düzene soku vermiş. Dört taraf hep düşman imiş. Ordu sevk ederek dört taraftaki milleti hep almış, hep tâbi kılmış. Başlıya baş eğdirmiş, dizliye diz çöktürmüş. Doğuda Kadirkan ormanına kadar, batıda Demir Kapıya kadar kondurmuş (...)”³¹

Bu metinler modern anlamda biyografi olmanın gereklerini sağlayamamaları da Köktürklerin yaşam öykülerini kayıt altına alma gereksinimini duyduklarının kanıtı olmaları bakımından büyük önem taşırlar. Tıpkı Antik Yunan – Roma geleneğinde olduğu gibi, Köktürkler de büyük siyasî kahramanların yaşamlarını yazıya dökerek kendilerinden sonra gelecek nesillerin yolunu aydınlatmak istemişlerdir. Bu dönemlerde biyografiler hem pedagojik eğitimin bir parçası olarak hem de kültürel devamlılığın bir aracı olarak kullanılmışlardır. Bu biyografilerin kişileri, siyasî figürlerdir.

İslâmiyet'e geçişle birlikte medeniyet dairesi değiştiren Türk ulusunun edebiyat anlayışı da köklü değişikliklere uğramıştır. Arap ve Fars edebiyatına ait türlerin benimsendiği bu dönemde yaşam öyküsü yazımında da hem içerik hem de üslup yönünden değişimler olmuştur. On beşinci yüzyılda Çağatay sahasında eserler veren Ali Şîr Nevaî'nin *Mecâlisü'n-Nefâis*'i Türk edebiyatındaki ilk tezkire olarak kabul edilir.³² 1538 yılında Sehî Bey tarafından yazılan *Heşt Behişt* ise Anadolu sahasında kaleme alınan ilk tezkire olma özelliğini taşır. Tezkirelerde şairlerin seçme şiirlerinin yanında yaşam öykülerine de yer verilir. Böylece sanatçıların hayatları da Türk edebiyatında biyografi yazımının kapsamına girmiştir.

³¹ Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri*, 14. bs., İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2005. s. 33

³² Mustafa Argunşah, *Tarihi Türk Lehçeleri Çağatay Türkçesi*, İstanbul: Kesit Yayınları, 2013. s.40

İslâmiyetle birlikte Türk biyografi yazımına dâhil olanlar yalnızca şairler, sanatçılar değildir. Batı’da Hristiyan azizlerinin yaşamlarını konu edinen hagiografi geleneğine benzer şekilde İslam ülkelerinde din ulularının hayatları eserlere konu olmuştur. Hz Muhammed’in hayatını konu edinen siyerler, evliyaların hayatlarını konu edinen Tezkiret’ül-Evliya’lar hem orijinal eserler hem de tercüme yoluyla Türk edebiyatına dâhil olmuşlardır.³³ Tarih kitaplarında siyasî biyografi geleneği de sürdürülmüştür. Örneğin on beşinci asırda yazılan *Âşıkpaşazâde Tarihi*’nde sadrazamların, devlet adamlarının, padişahların hayat öykülerine ayrı başlıklar altında yer verilmiştir.³⁴

Tanzimat Fermanı ile bir kez daha medeniyet dairesi değiştiren Türk milleti, kültürel olarak başka bir kaynaktan; başta Fransa olmak üzere Avrupa’dan beslenmeye başlar. Bu durumun edebiyata yansımaları gecikmez. Böylece Türk edebiyatında modern anlamda biyografilerin de ilk tohumları bu devrede atılmış olur. Bu dönemde kaleme alınan ilk biyografi, Abdülkerim Efendi’ye ait İbn-i Sina biyografisidir.³⁵ Bu eserle birlikte hükümdarlar, şairler, din büyüklerinden sonra bilim adamları da Türk edebiyatının biyografi yazım geleneğinin kapsamına girmiştir. Bu dönemde “biyografi” anlamında “tercüme-i hâl” ifadesi kullanılmıştır.

Tanzimat Dönemi Türk edebiyatının en önemli isimlerinden Namık Kemal, biyografi türünde eserler de vermiştir. Namık Kemal, 1871 – 1872 yıllarında yazdığı biyografilerde siyasî figürleri tercih eder. Bu yıllarda yazdığı üç biyografiyi *Evrak-ı Perişân* adıyla bir araya getiren yazar, sırasıyla Selahaddin Eyyubî, Fatih Sultan Mehmet ve Yavuz Sultan Selim’in hayatlarını konu edinmiştir.³⁶ Bu eserlerindeki amacı İslâm âlemine eski görkemli günlerini hatırlatmak ve büyük hükümdarların hayatları üzerinden didaktik mesajlar vermek olan Namık Kemal’in objektif bir tutum sergilediğini söylemek güçtür.

³³ Türk – İslam Medeniyeti’nde biyografi yazımına dair ayrıntılı bir çalışma için bkz: Huzeyfe Çeker, *Hanefî Mezhebinde Biyografi Geleneği*, (Doktora Tezi), Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı / İslam Hukuku Bilim Dalı, 2016

³⁴ Ağâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, 1. bs., İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014. s. 389 - 390

³⁵ Gül Ayşe Akar, *Tanzimattan II. Meşrutiyete Türk Edebiyatında Biyografi*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 2013. s. 18

³⁶ Namık Kemal, *Evrak-ı perişân*, Bab Ali Matbaası, 1871.

Namık Kemal, *Evrâk-ı Perişân*'ından başka bir biyografi daha kaleme almıştır. Magosa'da sürgünken kaleme aldığı Emir Nevruz, hayat hikâyesi bakımından diğerlerinden ayrılır. Moğolların en kudretli oldukları dönemde onlara karşı çıkma cesaretini gösteren, mücadeleye girişen, nihayetinde Moğolların Müslüman olmasını sağlayan Emir Nevruz'da Namık Kemal kendisini bulur.

Tanzimat yıllarının belki de en önemli biyografi yazarı Beşir Fuad'dır. Türk edebiyatında natüralizmin ve pozitivistizmin öncüsü konumunda olan Beşir Fuad, iki biyografi yazmıştır. Tanpınar tarafından Türk edebiyatındaki ilk sistematik tenkitçi olarak tanımlanan Beşir Fuad'ın³⁷ biyografileri, Türk edebiyatında biyografi geleneğinin dönüşümü yönünden önemli bir dönüm noktasını teşkil eder.³⁸ Beşir Fuad, biyografi türünü bir propaganda aracı olarak kullanmıştır. O dönemlerde Türk edebiyatçıları tarafından örnek alınan Victor Hugo'yu tenkit ederken din karşıtı düşünceleri nedeniyle "zındık" addedilen Voltaire'i yücelten Beşir Fuad, böylece pozitivist dünya görüşünün bir savunusunu yapmıştır.³⁹

Beşir Fuad yalnızca biyografi yazar olmakla kalmamış, biyografi kişisi de olmuştur. Tanzimat edebiyatının en üretken yazarlarından Ahmet Mithat Efendi, Beşir Fuad'ın intiharının ardından onun yaşam öyküsünü kaleme alma ihtiyacı hissetmiştir. Ahmet Mithat Efendi'nin bir diğer biyografisi ise Türk edebiyatının ilk kadın yazarlarından Fatma Aliye Hanım'dır. Ahmet Mithat Efendi, *Fatma Aliye Hanım yahut Bir Muharrire-i Osmaniye'nin Neşeti* başlıklı yapıtında kişisel tanışıklıklarından da yararlanarak Fatma Aliye Hanım'ın hayatının onun otuz üç yaşına kadarki devresini anlatır.⁴⁰ Ahmet Mithat Efendi'nin biyografi türüne yaklaşımı diğer türlere olan yaklaşımı gibi eğitim amaçlıdır. Beşir Fuad üzerinden materyalizmin bir eleştirisini yapan yazar, Fatma Aliye Hanım'ı örnek bir kadın olarak sunar.

Beşir Fuad'a benzer şekilde Fatma Aliye Hanım da hem biyografi kişisi hem de biyografi yazarı olmuştur. Roman yazan ilk Türk kadın olarak tanınan Fatma Aliye

³⁷ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, 9. bs., Dergah Yayınları, 2011. s. 77-78

³⁸ Secaattin Tural, *Beşir Fuad: Voltaire*, İstanbul: Yedirenk Yayınları, 2011

³⁹ Sinem Çelebioğlu, *Türk Edebiyatı'nda Modern Biyografinin Doğuşu*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 2007. s. 44

⁴⁰ Ahmet Mithat Efendi, *Fatma Aliye Hanım yahut Bir Muharrire-i Osmaniye'nin Neşeti*, ed. Ayşe Aşır, Dergah Yayınları, 2016.

Hanım (Topuz), babası Ahmet Cevdet Paşa'nın hayatını kaleme almıştır.⁴¹ Ahmet Mithat Efendi'nin izinden giden Fatma Aliye Hanım, biyografisinde kendi gözlemlerine dayanmıştır. Ahmet Mithat Efendi'nin Fatma Aliye Hanım biyografisinde ve Fatma Aliye Hanım'ın Ahmet Cevdet Paşa biyografisinde biyografi yazarı ile biyografi kişisi arasındaki mesafe hem gerçek hayatta hem de eserde kısadır. Bir kişinin kendi çağdaşı olan, yakından tanıdığı birinin biyografisini yazması Türk edebiyatında yenidir.

Türk edebiyatında biyografi türü, cumhuriyet döneminde de gelişimini sürdürmüştür. Bu yıllarda özellikle edebiyatçıların biyografilerinin öne çıktığını söylemek mümkündür. Cumhuriyetin ilk yılın yazılan Süleyman Nazif'in *Mehmet Akif*'ini Mithat Cemal Kuntay'ın 1939 yılında yazdığı *Mehmed Âkif- Hayatı, Seciyesi, Sanatı* ile 1944'te kaleme aldığı *İstiklâl Şairi Mehmed Âkif* izler. Bu eserlerinde Kuntay, Ahmet Mithat Efendi ve Fatma Aliye Hanım gibi kişisel tanışıklığından yola çıkarak birinci elden elde ettiği bilgileri kullanır. Kuntay'ın ilk eseri bir monografidir. Monografiler, bir edebiyatçının hayatının yanı sıra onun eserlerini ve sanatını da inceleyen eserlerdir. İnsan hayatı dışındaki konularda da monografiler yazılabilir, sözgelimi Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Beş Şehir*'i bir şehir monografisidir fakat bu eserler biyografinin kapsamına girmez. Kuntay'ın Mehmet Âkif biyografilerinden başka Namık Kemal ve Ali Suavî'yi konu edinen iki biyografisi daha vardır.

Kadro dergisinin imtiyaz sahibi ve roman yazarı Yakup Kadri Karaosmanoğlu da cumhuriyet döneminin biyografi yazarları arasındadır. 1934 yılında yazdığı *Ahmet Haşim*'den başka 1946 yılında *Atatürk* biyografisini yazmıştır. Yakup Kadri'nin Atatürk biyografisi, bu dönemde genellikle edebî şahsiyetleri tercih eden Türk edebiyatçılarının biyografik eserlerinin yanında politik bir şahsiyeti konu edinmesiyle dikkat çeker. Bu eser, Şevket Süreyya Aydemir'in *Tek Adam*'ında kullandığı önemli kaynaklardan biri olmuştur.

Bu dönemin üretken bir başka biyografi yazarı ise Abdülhak Şinasi Hisar'dır. 1958 – 1963 yılları arasında üç biyografi eseri kaleme alan yazar, bu eserlerinde Yahya Kemal, Pierre Loti ve Ahmet Haşim'i konu edinmiştir. Abdülhak Şinasi Hisar da Ahmet Mithat Efendi ile başlayan geleneği devam ettirir, eserlerinde biyografi kişisi ile biyografi yazarı arasındaki mesafe yakındır. Edebî şahsiyetleri konu edinen biyografiler alanında

⁴¹ Fatma Aliye Hanım, *Ahmed Cevdet Paşa ve Zamani*, İstanbul: Kanaat Matbaası, 1916

bu dönemin öne çıkan diğer iki yazarı ise Sadettin Nüzhet Ergün ve Asım Bezirci'dir. Sadettin Nüzhet Ergün halk edebiyatı ve divan edebiyatı şahsiyetlerini tercih ederken Asım Bezirci eserlerinde biyografi kişileri olarak yeni Türk edebiyatı şahsiyetlerini seçmiştir.

Cumhuriyet döneminde ortaya çıkan yeni bir biyografi türü bilimsel/akademik biyografilerdir. Mehmet Kaplan'ın 1943 yılında doçentlik tezi olarak sunduğu ve 1971 yılında yayımlanan eseri *Tevfik Fikret: Devir-Şahsiyet-Eser*'de⁴² Tevfik Fikret'in hayatı, onun mizacındaki değişimler eserleri üzerinden anlatılır. Bir monografi hüviyeti taşıyan bu çalışmada yalnızca Tevfik Fikret'in şahsının ve eserlerinin değil, onun temsilcisi olduğu Servet-i Fünun devrinin de bir tetkiki yapılır. Bilimsel biyografi alanında çalışmaları bulunan diğer isimler olarak Birol Emil, İsmail Parlatur, Kenan Akyüz, İsmail Çetişli ve Ramazan Korkmaz sayılabilir.

Yeni Türk edebiyatında biyografi türünün gelişimine bakıldığında başından itibaren biyografi kişisi olarak edebî şahsiyetleri konu alan eserlerin baskın olduğu görülür. Politik biyografiler, edebî şahsiyetleri konu edinen biyografiler kadar sayıca zengin değildir. Bu dönemde en popüler politik biyografi kişinin cumhuriyetin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk olduğu söylenebilir. Mustafa Kemal Atatürk'ün yakın dostu olan Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Atatürk*'ü ve Falih Rıfkı Atay'ın *Çankaya*'sı Yeni Türk edebiyatında siyasî biyografilerin en önemli örneklerindedir. Bu iki eserde anı ve biyografi türleri iç içe geçmiştir. Atatürk'ün hayatını anlatan eserler arasında öne çıkanlardan birisi de Şevket Süreyya Aydemir'in üç ciltlik *Tek Adam*'ıdır. Enver Paşa, İsmet İnönü ve Adnan Menderes'in biyografilerini de kaleme alan Şevket Süreyya Aydemir; Türk edebiyatında siyasî biyografi alttürüne yoğunlaşan en önemli isimlerden biridir.

⁴² Mehmet Kaplan, *Tevfik Fikret (Devir, Şahsiyet, Eser)*, 20. bs., Dergah Yayınları, 2017.

C) STEFAN ZWEIG'İN HAYATI VE ESERLERİ (1881 – 1942)

Stefan Zweig, 1881 yılında o zaman Avusturya – Macaristan İmparatorluğu'nun başkenti olan Viyana'da, Yahudi asıllı zengin bir ailenin oğlu olarak doğdu. Babası tekstilci, annesi köklü bir bankacı ailesinin kızıydı. Henüz ilk gençlik yıllarındayken edebiyat dergilerine şiirlerini ve yazılarını gönderen Zweig, dönemin tanınmış edebî şahsiyetleriyle de mektuplaştı.

Zweig, Viyana Üniversitesi'nde Felsefe eğitimi aldı, eğitimini Fransız edebiyat eleştirmeni Hippolyte Taine'nin felsefesi üzerine yazdığı teziyle tamamladı. Öğrencilik yıllarında bir şiir kitabı da çıkardı. Editörlüğünü Siyonizm'in kurucusu Theodor Herzl'in yaptığı *Neue Freie Presse*'de yazıları yayımlandı. Bu yıllarda edebî yeteneğini kanıtlayan Zweig, böylece aile mesleğini devam ettirmek yerine yalnızca edebî kariyerine odaklanma imkânını buldu.

Üniversiteyi bitirdikten sonra Brüksel, Londra, Paris gibi önemli Avrupa merkezlerini gezen Zweig, birçok tanınmış sanatçıyla arkadaşlık kurdu. Bu sanatçıların arasında heykeltıraş Auguste Rodin, öykü yazarı Rainer Maria Rilke ve şair William Butler Yeats yer almaktadır. Bu yıllarda tanıştığı Fransız yazar Romain Rolland ile dostluğu ise ömrünün sonuna kadar sürecektir. Edebiyata ilk adım attığı yıllarda yetenekli, genç bir şair olarak adından söz ettirdi. Verhaeren'den çevirilerle yayın hayatına giren Zweig, ilk şiirlerinde Hoffmannsthal'ı takip etti. Bu dönemde yeni Alman romantizmi tarzında tiyatro eserleri de verdi.⁴³

1914'te Birinci Dünya Savaşı başladı. Savaş karşıtı olmasına karşın savaşın ilk yıllarında kendi ülkesini destekleyen Zweig, giderek uzayan savaş karşısında yılgınlığa kapılarak İsviçre'ye geçti. Burada *Jeremias* gibi savaş karşıtı eserler verdi. Zweig'in savaş süresince değişen duygu ve düşünce dünyasının izi *Günlükler*'inde sürülebilir.⁴⁴

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Salzburg'a tekrar dönen Zweig, 1934 yılına kadar burada yaşadı. 1920 yılında Friderike Maria von Winternitz ile evlendi. 1922 yılında en ünlü eserlerinden biri olan *Amok*'u⁴⁵ yayınladı. Uzun hikâye formunda olan bu öykü, Zweig'in karamsar ruh hâlinin ve intiharına yol açacak olan yıkıcı hislerinin en önemli

⁴³ Gürsel Aytaç, *Çağdaş Alman Edebiyatı*, Doğu Batı Yayınları, 2012.

⁴⁴ Stefan Zweig, *Günlükler*, çev. İlknur Özdemir, 4. bs., Can Yayınları, 2017.

⁴⁵ Stefan Zweig, *Amok Koşucusu*, çev. İlknur Özdemir, 22. bs., Can Yayınları, 2017.

göstergelerinden biridir. Öykü ve romanlarıyla geniş okur kitlelerinin yakalayan Zweig, bu dönemde Avrupa'yı saran aşırı milliyetçi, intikamcı akımlara karşı Avrupa medeniyetine bütüncül bir bakış getirmiştir. Gürsel Aytaç, Zweig'ı şöyle tanımlar:

“Zweig, kültür dünyasının ufukları bakımından tam bir Avrupalı yazardır. Sanatçı olarak yaşantı biçimi ise sonu yaklaşan bir burjuva kültürünün duyarlılığını yansıtır; bu kültürün çöküşü hayatının trajedisini oluşturmuştur.”⁴⁶

Zweig'in Salzburg yılları, onun en üretken olduğu dönem olarak görülür. *Angst, Der Zwang, Vierundzwanzig Stunden aus dem Leben einer Frau* gibi öykülerinin yanı sıra *Magellan, Marie Antoinette, Joseph Fouché* biyografilerini bu yıllarda yazdı. Bu dönemde onu, popülerliği nedeniyle ucuz bir yazar olmakla suçlayanlar da vardı.⁴⁷

1933 yılında Almanya'da Nazi Partisi'nin iktidara gelmesiyle Zweig'in hayatı değişti. Aynı yıl, meydanlarda yakılan kitaplar arasında Thomas Mann, Heinrich Mann, Franz Werfel gibi yazarların eserlerinin yanında Stefan Zweig'in eserleri de vardı. Almanya'da yaşananların Avusturya'yı da mutlaka etkileyeceğini düşünen Zweig, 1934 yılında ülkesini terk ederek sürgün hayatına başladı. Uzun süre Londra'da yaşadıkdan sonra İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte İngiltere'nin savaş halinde olduğu bir ülkenin vatandaşı konumuna düşen Zweig, 1940 yılında New York'a gitti. Zweig'in New York'taki misafirliği kısa sürdü. New York'tan Brezilya'ya geçen yazar, 23 Şubat 1942'de İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı yıkıma bağlı olarak düştüğü buhranın etkisiyle 1939 yılında evlendiği ikinci karısı Lotte Altmann'la birlikte intihar etti. Zweig'in sürgün yıllarında yazdığı en önemli eserleri *Mary Stuart* biyografisi, *Ungehduld des Herzens* adlı romanı ve *Schachnovelle* başlıklı uzun öyküsüdür.

Hikâye ve Romanları:

- 1900, *Vergessene Träume (Unutulmuş Rüyalar)*
- 1900, *Praterfrühling (Prater'de Bahar)*
- 1901, *Ein Verbummelter (Bir Kaybeden)*
- 1901, Original title: *Im Schne (Karda)*

⁴⁶ Aytaç, *Çağdaş Alman Edebiyatı*. s. 100

⁴⁷ Philip Hensher, “Stefan Zweig: the Tragedy of a Great Bad Writer”, *The Spectator*, Kasım 2014
<https://www.spectator.co.uk/2014/11/stefan-zweig-the-tragedy-of-a-great-bad-writer/> Erişim tarihi: 25 Ekim 2017

- 1901, *Zwei Einsame (İki Yalnız Ruh)*
- 1903, *Die Wunder des Lebens (Hayatın Mucizeleri)*
- 1904, *Die Liebe der Erika Ewald (Erika Ewald'ın Aşkı)*
- 1904, *Der Stern über dem Walde (Ormanın Üstündeki Yıldız)*
- 1906, *Sommernovellette (Yaz Novellası)*
- 1907, *Die Governante (Mürebbiye)*
- 1908, *Scharlach (Kızıl Humma)*
- 1910, *Geschichte eines Unterganges (Bir Çöküşün Öyküsü)*
- 1911, *Geschichte in der Dämmerung (Alacakaranlıkta Bir Öykü)*
- 1913, [Brennendes Geheimnis](#) (Yakan Sır)
- 1920, *Angst (Korku)*
- 1920, *Der Zwang (Mecburiyet)*
- 1922, *Die Augen des ewigen Bruders (Ebedî Kardeşlerin Gözleri)*
- 1922, *Phantastische Nacht (Olağanüstü Bir gece)*
- 1922, *Brief einer Unbekannten (Bilinmeyen Bir Kadından Mektup)*
- 1922, *Die Mondscheingasse (Ay Işığı Geçidi)*
- 1922, *Amok (Amok)*
- 1925, *Die unsichtbare Sammlung (Görünmez Koleksiyon)*
- 1927, *Untergang eines Herzens (Bir Yüreğin Çöküşü)*
- 1927, *Der Flüchtling. Episode vom Genfer See (Mülteci/Cenova Gölü Kazası)*
- 1927, *Verwirrung der Gefühle (Karışık Duygular)*
- 1927, *Vierundzwanzig Stunden aus dem Leben einer Frau (Bir Kadının Yaşamından 24 Saat)*
- 1929, *Buchmende (Sahaf Mendel)*
- 1935, *War er es? (O Muydu?)*
- 1935, *Leporella (Leporella)*
- 1939, *Ungeduld des Herzens (Sabırsız Yürek) (roman)*
- 1942, *Schachnovelle (Satranç)*
- 1976, *Widerstand der Wirklichkeit (Geçmiş Yolculuk)*
- 1981, *Clarissa, (Klarissa) (bitmemiş romanı)*

- 1982, *Die spät bezahlte Schuld* (Geç Ödenen Bedel)
- 1982, *Rausch der Verwandlung* (Değişim Rüzgârı) (bitmemiş romanı)

Biyografileri ve Tarihî Eserleri:

- 1910, [Emile Verhaeren](#) (*Emile Verhaeren*)
- 1920, *Drei Meister. Balzac – Dickens – Dostojewski* (Üç Usta: Balzac, Dickens, Dostoyevski)
- 1921, *Romain Rolland. Der Mann und das Wer* (Romain Rolland)
- 1925, *Der Kampf mit dem Dämon. Hölderlin – Kleist – Nietzsche* (Kendileriyle Savaşanlar: Hölderlin, Kleist, Nietzsche)
- 1927, *Sternstunden der Menschheit* (İnsanlığın Yıldızının Parladığı Anlar)
- 1928, *Drei Dichter ihres Lebens. Casanova – Stendhal – Tolstoi* (Kendi Hayatının Şiirini Yazarlar: Casanova, Stendhal, Tolstoy)
- 1929, *Joseph Fouché* (Joseph Fouché)
- 1932, *Die Heilung durch den Geist. Mesmer, Mary Baker-Eddy, Freud* (Ruh Yoluyla Tedavi)
- 1932, *Marie Antoinette. Bildnis eines mittleren Charakters* (Marie Antoinette: Vasat Bir Kadının Portresi)
- 1934, *Triumph und Tragik des Erasmus von Rotterdam* (Rotterdamlı Erasmus)
- 1934, *Maria Stuart* (Mary Stuart)
- 1936, *Castellio gegen Calvin oder Ein Gewissen gegen die Gewalt* (Vicdan Zorbalığa Karşı ya da Castello Calvin'e)
- 1938, *Magellan. Der Mann und seine Tat* (Macellan)
- 1941, *Brasilien. Ein Land der Zukunft* (Brezilya: Geleceğin Ülkesi)
- 1942, *Amerigo. Geschichte eines historischen Irrtums* (Amerigo)
- 1942, *Die Welt von Gestern* (Dünün Dünyası) (Otobiyografi)

- 1946, *Balzac (Balzac)*

Oyunları:

- 1907, *Tersites (Tersites)*
- 1912, *Das Haus am Meer (Denizdeki Ev)*
- 1917, *Jeremias (Jeremiah)*

D) ŞEVKET SÜREYYA AYDEMİR'İN HAYATI VE ESERLERİ

Şevket Süreyya Aydemir, 1897 yılında Edirne'de dünyaya geldi. Babası Bulgaristan göçmeni Mehmet Ağa, annesi Şaziye Hanım'dır. "1897'de bir yangın gecesi Edirne'de doğmuşum" diye ifade eder kendi doğumunu, bunun nedeni 1897 Türk – Yunan Harbi sırasında dünyaya gelmesidir.⁴⁸ Çocukluğunda, ailesinin çalıştığı konağın oğlunun komitacılar tarafından kaçırılıp öldürülmesiyle Rumeli'nin gergin atmosferinin yakından tanığı oldu. Bu yıllar, mahalledeki çocukların bile en sevdikleri oyunun "komitacılık" olduğu yıllardı.

Güngörmüş, bilgili bir kadın olan Şaziye Hanım'dan okuma yazmayı öğrendi. Önce mahalle mektebine, sonra askeri rüştiyeye kaydoldu. Şevket Süreyya'nın siyasete ilk atılışı çok erken, henüz on bir yaşındayken İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katılmasıyla oldu. Annesini ve bir ağabeyini kaybettikten sonra Edirne'nin Balkan Savaşı'nda düşmesi üzerine İstanbul'a göçtü. Bu sırada görme yetisini kaybeden babası da kâhyalık yaptığı çiftlikten ayrılmak zorunda kalmıştı. Babasının isteği üzerine eğitimine askerî lisede değil, öğretmen okulunda devam etti. Bu yıllarda Ziya Gökalp'ın etkisinde kalarak Turancı görüşleri benimsedi. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasının ardından bir ağabeyini Sarıkamış'ta kaybetti. Gönüllü olarak orduya katıldı, Kafkasya Cephesi'nde çarpıştı. 1917 yılında Müfide Ferit'in *Aydemir*'ini okudu. Önce Sovyet Azerbaycan'ında müstear isim olarak kullanacağı "Aydemir", daha sonra soyadı olacaktır. Kafkas İslam Ordusu ile Azerbaycan'a girenler arasında olsa da Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi üzerine memleketine geri döndü.

Mütareke döneminde eğitimini tamamlayan Şevket Süreyya, Edirne'nin Yunanistan tarafından işgal edilmesinin ardından çeşitli direniş faaliyetlerine katıldı. Bir süreliğine bağımsızlığını kazanan Azerbaycan'ın Türkiye'den öğretmen istemesi üzerine yeniden Azerbaycan'a gitti. Burada Azeri Türklerine Ermenilere karşı mücadelelerinde yardım etti, ömrü boyunca unutamayacağı Sitare Hanım'la tanıştı. Başkasıyla nişanlı olması nedeniyle Sitare Hanım'la evlenemedi.

Birinci Doğu Halkları Kurultayı, Şevket Süreyya'nın hayatında önemli bir dönüm noktasıdır. Mustafa Suphi, Enver Paşa, Nazım Hikmet gibi isimleri görmek, bir

⁴⁸ Halil İbrahim Göktürk, *Bilinmeyen Yönleriyle Şevket Süreyya Aydemir*, Arı Matbaası, Ankara, 1977. s. 12

kısmıyla tanışmak imkânını buldu. Bu sıralarda düşünceleri Turancılıktan komünizme evrildi. Komünizmi daha iyi anlamak için Sovyet Rusya’da kalmaya karar verdi. Batum’a geçti. Burada bir arkadaşının kız kardeşi olan Leman Hanım’la evlendi. Bu evlilik ömrünün sonuna kadar sürecekti. Nazım Hikmet ve Vâlâ Nureddin’le birlikte Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi’ne kaydoldu, iktisat eğitimi aldı. Sovyetlerde aldığı iktisat eğitimi Şevket Süreyya’nın hayat görüşünün şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Komünist düşünceden vazgeçtikten sonra bile devletçi, planlı bir ekonomi modelini savunmuştur.

Lenin’in güçten düşmesi ve ölümüyle SSCB’de meydana gelen politika değişikliklerinden rahatsız olan Şevket Süreyya, 1923 yılında Türkiye’ye döndü. Türkiye’deki komünist partilere üye olarak çalışmalar yaptı, 1925 yılında tutuklanıp Ankara İstiklâl Mahkemesi’nde yargılanarak hapse atıldı. 1927’de genel aflla özgürlüğüne kavuşan Şevket Süreyya, aynı yıl yeniden yargılansa da beraat etti. Bu olaylar sonucunda ideolojik sorgulamalara girişti, komünizmin Türkiye için çıkar yol olmadığına kanaat getirdi. Bu noktadan ömrünün sonuna kadar devletçi ekonomiyi ve Kemalizm’i savundu.

Hapisten sonra Şevket Süreyya’nın ilk görevi teknik öğretmenlik oldu. 1931 yılında Türk Ocağı’nda “Türk İnkılabı ve Onun Prensipleri” başlıklı bir konferans verdi. Bu konferansta Türk Devrimi’nin sağlıklı işleyebilmesi için onu sistematize edecek dinamik bir kadroya ihtiyaç duyulduğundan bahsetti, böylece *Kadro* dergisi ve hareketinin ilk tohumları atılmış oldu.⁴⁹ 1932 yılında, Mustafa Kemal’in de teşvikiyle *Kadro* dergisi yayına başladı. Yakup Kadri’nin imtiyaz sahibi olduğu derginin kadrosunda Şevket Süreyya’dan başka Vedat Nedim, Burhan Asaf ve İsmail Hüsrev de yer almaktaydı. Dergi, 1935 yılında Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun Tiran’a büyükelçi atanmasına kadar yayında kaldı, toplamda 36 sayı çıkardı. Falih Rıfkı Atay, Nurullah Ataç gibi isimlerin de desteğini alan dergi; Ziya Gökalp eleştirisi nedeniyle Türkçü, Nazım Hikmet eleştirisi nedeniyle de sol çevrelerden tepki topladı.

Şevket Süreyya 1934 yılında soyadı kanununun çıkmasının ardından “Aydemir” soyadını aldı. 1935 yılında Ankara Ticaret Lisesi müdürü olan Aydemir, 1936’da

⁴⁹ Türkkaya Ataöv, “Şevket Süreyya ile *Kadro* dergisi üzerine”, *Yön*, 27. Sayı, Haziran 1962. Web. <http://archive.is/mGqg2#selection-361.0-363.22> Erişim tarihi: 15 Aralık 2016

Ankara Belediyesi İktisat Müdürü oldu. Daha sonra iktisat bakanlığında çalışmaya başlayan Aydemir, İsmail Hüsrev Törin'le SSCB'nin beş yıllık kalkınma planlarından esinlenerek bir kalkınma planı hazırlasa da bu plan uygulamaya geçemedi.

Çok partili hayata geçişin ardından 1951 yılında emekliye ayrılan Şevket Süreyya Aydemir, Ankara – Kayaş'ta bir çiftlik tecrübesi sayılmazsa vaktini tamamen yazmaya ayırdı. Biyografileri ve romanlarından başka 27 Mayıs İhtilali'nden sonra Devrim ve Yön dergileri ile Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan yazılar yazdı. 25 Mart 1976 tarihinde Ankara'da hayatını kaybetti.

Şevket Süreyya Aydemir, hayatının son zamanlarında diğer aydınlara, genç yazarlara da kılavuz olmuştur. Ankara'daki evinde Mustafa Şerif Onaran, İlhan Selçuk gibi yazarları ağırlamıştır. Evinde konuklarıyla Türkiye'nin tarihiyle ve gündemiyle ilişkin fikirlerini paylaşan Şevket Süreyya Aydemir'in geniş bir kitaplığının olduğu bilinmektedir. Aydemir, iki katlı evinin bir katını kütüphane hâline getirmiştir.⁵⁰

Biyografileri:

1959, *Suyu Arayan Adam* (Otobiyografi)

1963 – 1965, *Tek Adam*

1966 – 1968, *İkinci Adam*

1969, *Menderes'in Dramı?*

1970 – 1972, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*

İnceleme Kitapları – Makale Derlemeleri:

1924, *Lenin ve Leninizm*

1931, *Cihan İktisadiyatında Türkiye*

1931, *İnkılap ve Kadro*

1933, *İktisat Mücadelesinde Köy Muallimi*

⁵⁰ Mustafa Şerif Onaran, "Evi Bir Dergâh Gibiydi", *Cumhuriyet Dergi*, Sayı 682, 18 Nisan 1999

1938, *Halk İçin İktisat Bilgisi*

1940, *Türkiye Ekonomisi*

1973, *İhtilalin Mantiğı*

1975, *Lider ve Demagog*

1979, *Kırmızı Mektuplar ve Son Yazıları*

Romanları:

1963, *Toprak Uyanırsa*

1974, *Kahramanlar Doğmalıydı*

II. STEFAN ZWEIG'IN POLİTİK BİYOGRAFİLERİ

A. MACELLAN

1. Tanıtım

Stefan Zweig'in büyük kâşif Ferdinand Macellan'ın yaşamını anlattığı bu kitabının ilk baskısı 1938 yılında, Viyana'da yapılmıştır. Birçok dile çevrilen kitap 2002 yılında Zehra Aksu Yılmazır çevirisiyle Kabalcı Yayınları tarafından Türkçeye kazandırılmıştır. Türkçe çeviride kitabın alt başlığı “Bir İnsan Bir Yaşam” şeklindedir. Bununla birlikte diğer dillerdeki versiyonlarında farklı alt başlıklar kullanılmıştır. Örneğin Türkçe çevirinin temel aldığı 1938 Viyana- Leipzig - Zürih baskısında “Der Mann und seine Tat” (Kişi ve İşi) şeklinde bir alt başlık kullanılırken Zweig Press'in 2007 tarihli İngilizce baskısında *Conqueror Of The Seas - The Story Of Magellan* (Denizler Fatihi – Macellan'ın Öyküsü) başlığı tercih edilmiştir. Almanca ve Türkçe baskılardaki alt başlıklar bu tarihî figürün insanî tarafını vurgularken İngilizce baskı onun macerasına odaklanmıştır. Bu açıdan yazarın ele aldığı şahsiyeti hem bir birey olarak hem de tarihe damga vuran büyük bir kahraman olarak anlatmayı başardığı öne sürülebilir.

Kitabın bu çalışmada kullanılan 2010 tarihli Türkçe çevirisi 265 sayfadan, on dört bölüm ve altı ekten oluşur.⁵¹ Bu bölümlerde Macellan'ın yaşadığı dönemin sosyal, ekonomik, politik arka planı ve doğumundan ölümüne kadar Macellan'ın hayatı anlatılır. Kitap, çoğu biyografinin aksine Macellan'ın ölümüyle bitmez; onun ani ölümüyle yarım bıraktığı büyük macerasının tamamlanışını ve sonuçlarını da anlatır. Eklerde ise kronoloji, Macellan'ın macerasına ilişkin evraklar, yayıncının sonsözü ve kaynakça yer alır.

2. Giriş

Zweig, giriş bölümünü kitabı yazma motivasyonunu açıklamaya ayırmıştır. Yazarı bu biyografiyi kaleme almaya iten duygu, utanç ve suçluluk duygusudur. Yazar,

⁵¹ Stefan Zweig, *Macellan*, İstanbul, Can Yayınları, 2010, s. 7 (Alıntılar bu baskıdandır)

Güney Amerika gezisi için çıktığı deniz yolculuğunda birkaç gün sonra çok sıkıldığını fark eder. Modern dünyanın bütün yeniliklerine, bindiği geminin lüks imkânlarına karşın sürekli aynı maviliği görmek iki haftadan kısa bir sürede yazarın bunalmasına neden olmuştur. Bunun üzerine yazar, geçmişte büyük zorluklara göğüs gererek bilinmeyen diyarları keşfe çıkan kahramanları düşünerek mahcup olur. Bu mahcubiyetten kurtulmak için gemi kütüphanesine giderek büyük kâşiflerin hayatını araştırır. Bunların arasında özellikle Macellan'ın yolculuğu dikkatini çeker. Yazar, "*insanlık tarihinin belki de en büyük Odysseia'sı*" (s. 12) olan bu yolculuğu daha iyi araştırmak ister. Evine dönünce bu doğrultuda çalışmalara başlar. En iyi şekilde anlamanın ancak başkalarına da anlatmakla mümkün olacağını düşünerek bu kitabı yazar.

Yazarın bu biyografiyi yazma amacını anlatması son derece önemlidir. Zira biyografi incelerken dikkat edilecek en temel meselelerden biri yazar ve konu aldığı kişi arasındaki ilişkidir. Ferdinand Macellan ve Stefan Zweig dört asırlık bir zaman dilimiyle birbirlerinden ayrılmışlardır. İki arasında herhangi bir ortak nokta yok gibidir. Buna karşın Zweig'in Avrupa medeniyetine, kültür mirasına beslediği derin muhabbet onunla Macellan arasında bir köprü oluşturmuştur. Yazarın Macellan'ın duyduğu hayranlığı açıkça belirtmesi de onun biyografide ele aldığı şahsa karşı sempatik yaklaşımının bir başka kanıtıdır. Yazar, Macellan'dan yola çıkarak şu tespitte bulunur:

İnsanlığın büyük kahramanlıklarında hep inanılmaz bir şeyler vardır, çünkü ortalama dünyevi ölçülerin çok üzerindedirler; ama insanlık kendine olan inancını onların inanılmaz başarıları sayesinde geri kazanır.
(s. 12)

Giriş bölümünde değinilen bir diğer husus da Macellan'ın adının çeşitli kaynaklarda farklı şekillerde yazılmış olmasıdır. "Fernão de Magalhais", "Fernão de Magelhaes", "Maghellanes", "Magellanus" gibi kullanımlar mevcuttur. Yazar bu karışıklıktan kurtulmak için en yaygın olarak kullanılan "Magellan" adını tercih eder. Türkçe çeviride de bu durum göz önünde bulundurularak "Macellan" adı uygun görülmüştür.

3. “Navigare Necesses Est”

Yazar, bu bölümün başlığını Latince bir özdeyişten alır. Özdeyişin tamamı “Navigare necesse est, vivere non est necesse” şeklinde olup Türkçede “Denize açılmak zorunludur, yaşamak zorunlu değildir” anlamına gelir. Özdeyiş, Roma Cumhuriyeti’nin son yıllarında kurulan üçlü yönetimin bir parçası olan ve daha sonra Gaius Julius Caesar’la giriştiği iç savaşı kaybeden Gnaeus Pompeius Magnus tarafından fırtınalı bir havada Afrika’dan Roma’ya yiyecek taşıyan denizcilere hitaben söylenmiştir.⁵²

Latince Avrupa’da uzun bir dönem bilim ve sanat alanında lingua franca işlevi görmüştür. Macellan’ın yaşadığı on altıncı asırda ulusal diller yavaş yavaş kendi ürünlerini vermeye başlamış olsalar da Latince hâlen üstünlüğünü korumaktaydı. Bu nedenle Zweig’in biyografisi boyunca sıkça Latince özdeyişlere, tamlamalara yer vermesinin nedeninin ele aldığı dönemin edebî geleneğini yansıtmak istemesi olduğunu söylemek mümkündür. Bunun yanı sıra Plutharkos’tan yaptığı alıntı, biyografisi geleneğinin temellerini oluşturan metinler hakkında donanımlı olduğunu da gösterir. Zweig, kendi biyografisi üslubunu oluştururken Plutharkos’tan etkilenmiştir.⁵³

Macellan’ın hayatından bağımsız olan bu bölümde Roma döneminden başlayarak baharatın neden önemli olduğu, baharat ticaretinin zorlukları, buna bağlı olarak baharatların maddî değeri anlatıldıktan sonra coğrafi keşiflerin başlangıç dönemine geçilir. Yazar, Portekiz Kralı Deniz Enrique’in özellikle üstünde durur. Projeleriyle ülkesi için yeni ufuklar açan bu kral, dönemin en önemli figürlerinden biridir. Kitabın bu bölümünde onun da dört sayfalık kısa bir biyografisine yer verilir. Kral Enrique’in ölümünden sonra yapılan keşifler de anlatılarak kronolojik olarak Macellan’ın zamanına gelinir.

Bu bölüm, yazarın tarihî bağlam üzerinde durduğunun; tarihselliğe önem verdiğinin bir göstergesidir. Bununla birlikte yazarın üslubu, bilimsel - tarihî bir metinden

⁵² Plutharkos, *Lives: Agesilaus and Pompey, Pelopidas and Marcellus*, Antik Yunancadan İngilizceye çev. Bernadotte Perrin, Harvard University Press. s. 137

⁵³ Vincent Kling, “German Studies Review.”, *German Studies Review*, vol. 32, no. 2, 2009, pp. 451–453. JSTOR, www.jstor.org/stable/40574841.

ziyade edebî bir metnin okunduğunu hissettirir şekildedir. Şiirsel betimlemeler, uzun ve devrik cümleler sıkça kullanılır:

Aylar geçer, tekdüzedir yolculuk, yelkenleri dolduracak rüzgâr çıkmadığında, yakıcı güneş altında günlerce beklenir, sonra ani bir kaçı başlar tayfun ve korsanlardan, iki-üç tropik denizin aşıldığı bu nakliyat anlatılamayacak kadar zahmetli ve tehlikelidir; her beş gemiden biri yolda korsanların kurbanı olur ve tacir Cambagda'nın açıklarından geçip de Hürmüz ya da Aden'e sağ salim vardığında Tanrı'ya şükreder, Arabia Felix ya da Mısır kapılarının önündedir artık. (s. 18)

Yazarın tarihsel olaylara romantik bir perspektiften bakması onun nesnellikten uzaklaşmasına, taraflı bir tutum takınmasına neden olur:

Nihayet Nil'in İskenderiye yakınlarındaki ağzına varıldığında sonuncu, ama büyük bir asalak daha bekler kervanı: Venedik filosu. Bu küçük cumhuriyet, rakip kent Bizans'ın kallesçe yerle bir edilmesinden sonra baharat ticareti tekeli ele geçirmiştir; (...) (s. 19)

Zweig'in okuyucuya sunduğu tarihî arka plan gerek verilen bilgilerin doğruluğu gerekse de tarih bilimi metodolojisinin temellerinden olan neden- sonuç ilişkisini içermesi bakımından eksiksizdir. Keşifler Dönemi'nin başlamasına neden olan faktörler, bu dönemin gelişimi genel tarih anlayışına uygun bir şekilde anlatılmıştır.⁵⁴

4. Macellan Hindistan'da

Bu bölümde Macellan'ın hayat öyküsü başlar. Yazar ele aldığı şahsın çocukluğunu ve ilk gençliğini anlatmaz, doğum yerini bile vermeden yalnızca onun dördüncü dereceden soylu bir aileden geldiğini belirtir. Bu durum, özellikle karakterlerin kişisel özelliklerinin gelişmesine odaklanan psikanalitik biyografi anlayışı açısından değerlendirildiğinde büyük bir eksikliklerdir. Yazar da bu sorunun farkındadır, Macellan'ın önemli bir aileye mensup olmaması nedeniyle eldeki evrakların yetersiz olduğunu söyleyerek kendini savunur.

Macellan'ın hayat öyküsü yirmi dört yaşında Hint Seferi'ne katılmasıyla başlar. Mütevazı kökenlerinden dolayı subay olarak değil, er olarak görev yapar. Bu durum onun için ileride iyi sonuçlar doğurmuştur; zira diğer denizcilerle birlikte her türlü ayak işine

⁵⁴ Niall Ferguson, *Uygarlık: Batı ve Ötekiler*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2015 s. 58 - 61

koşturulan Macellan, bu sayede birçok farklı alanda becerilerini geliştirme imkânı bulur. Üstelik sıradan halkla aynı yerde bulunmaktan imtina eden soyluların aksine o, bütün yönleriyle insanları tanımıştır.

Macellan'ın tarihî kayıtlarda kendine bir yer bulması Cannanoe Deniz Savaşı'ndaki azmi ve cesareti sayesinde olur. Burada yaralanan Macellan tedavi olmak üzere Portekiz'in Afrika kolonilerine gönderilir, orada bir yıl geçirdikten sonra Lizbon'a döner.

Yazar, kitapta Macellan'ın yalnızca yaşadığı olaylara yer vermez; onun duygu ve düşüncelerini de aktarır. Bu noktada kurgu ve tarih iç içe girer:

Ama uzak ülkeler denizcinin kanuna girmiştir bir kez. Portekiz ona yabancı gelir ve kısa iznini, onu asıl yurdu olan maceraya götürecektir. Hindistan filosunu dört gözle beklemekle geçirir. (s. 40)

Böylece yazar, biyografi kişinin psikolojik portresini de doğrudan çizer. Macellan'ın ilk büyük karakteristik özelliğini burada görürüz: maceracılık.

Yazarın iç dünyasını yansıttığı karakterler Macellan'la sınırlı değildir. Kıyılarına yaklaşan Portekiz filosunu izleyen Malezya prensinin de iç sesini duyarız: *Sünnetsiz haydutlar, demek buraya da geldiler, lanet olasıcalar Malakka'nın yolunu da buldular demek!* (s. 42) Yazar, tanrısal bakış açısını kullanarak hem tarihî anlatıyı psikolojik boyutuyla çeşnilendirir hem de okuyucunun biyografideki kahramanlarla daha kolay özdeşleşmesini sağlar.

Macellan'ın ikinci macerası, Portekiz donanması ile birlikte katıldığı Singapur seferidir. Burada Singapur Prensi'nin kurduğu tuzağı kaptanına haber vererek büyük bir felaketi önler. Bununla da yetinmeyip etrafı kuşatılan, yaşama şansı kalmayan bir arkadaşını tek başına kurtarır. Yazar, Macellan'ın kişisel özelliklerini de betimler:

Macellan'ın henüz kendini belli etmeyen kişiliğinin en önemli özelliği, yani cesur kararlılığı ilk kez bu vesileyle görülür: Doğasında patetik olan, varlığında dikkat çeken hiçbir şey yoktur; Hint Savaşı'nı yazan tüm tarihçilerin onca zaman onu görmemelerini anlayabilir insan, zira Macellan hayatı boyunca kendini gizlemeyi bilmiştir. Dikkat çekmeyi, kendini sevdirmeyi beceremez. Ama ona bir görev verildiğinde, daha da önemlisi kendisi bir görev üstlendiğinde, anlaşılması zor, içine kapanık bu insan zekâ ve cesaretin parlak birleşimiyle harekete geçer. Fakat başarılarıyla övünmeyi, bunları kullanmayı bilmez; sessizce ve sabırla

arka plana çekilir yine. Susmayı bilir, beklemeyi bilir; asıl görevini başarana kadar, yazgının onu daha uzun yıllar boyunca eğitim ve sınavdan geçireceğini sezer sanki. (s. 44 – 45)

Macellan'ın bu bölümde çizilen psikolojik portresinde onun kişiliğini yönlendiren iki kutup olduğu söylenebilir. Bunlardan birincisi ondaki maceracı ruhtur, ikincisi ise sessiz ve içe kapanık yapısı. Bu iki özelliği çelişiyor gibi görünse de Macellan'ın yaşamında çoğu kez birbirlerini desteklemiştir. Döneminin saray entrikalarını sevmeyen Macellan, çoğu kez çareyi açık denizlerde bulmuş; karşılaştığı sorunları çözmesinde de kolay kolay korkuya, paniğe kapılmayan akılcı kişiliği etkili olmuştur.

Zweig'in İslam karşıtı tutumunun bazı örneklerine bu bölümde rastlanabilir:

Zira bu uzak kıyılara kültürleri ve savaşçılıklarıyla Müslümanlar henüz gelmemiştir: Halk çıplak ve barış içinde yaşar, ne para bilir ne de kâr peşindedir. (s. 47)

Burada dolaylı olarak Müslümanların gittikleri yere savaş götüren bir toplum olduğu ima edilmiştir.

5. Macellan Zincirlerini Kırıyor

Bu bölüme yazar, Macellan'ın çağdaşı olan kâşif ve fatihlerin hazin sonlarından bahsederek başlar. Hiç bilinmeyen yerlere ayak basan, buraları bağlı buldukları krallıklara kazandıran, muhteşem hazineleri yağmalayan denizciler yurtlarına döndükleri zaman bu işlerin karşılığını bulamamış, sefil bir hayat sürmek zorunda kalmışlardır. Bu başarıları kazanca çevirmeyi başaranlarsa saray çevresinde yaşayan bir takım asiller, tüccarlardır. Yazar, okura bu arka plan bilgisini vererek Macellan'ın Portekiz Krallığı adına katıldığı deniz seferleri ve savaşlardan sonra yurduna döndüğünde yaşadığı sıkıntıların yalnızca ona has olmadığını, o devrin genel bir sorunu olduğunu anlatır.

Portekiz kralı adına birkaç kez sefere çıkan Macellan, Fas ile yapılan bir savaşta bacağından yaralanır. Bu nedenle artık savaşamayacak hâle geldiği için emekli edilir, kendisine cüzi bir maaş bağlanır. Macellan, kralın huzuruna çıkarak bundan daha fazlasını hak ettiğini söyler. Saray adabını bilmeyen, her zaman dosdoğru konuşan Macellan'ın bu meydan okurcasına isteği kralın hoşuna gitmez. Ne Macellan'ın maaşı artırılır, ne de yeni bir sefere çıkmasına izin verilir. Buna karşın Macellan ülkesini hemen

terk etmez, bir yıl daha Portekiz’de kalır. Bu süre zarfında Batı’ya giden herkesle konuşmaya, Amerika kıtası hakkında bilgi almaya çalışır. Sarayın baş astronomu olmak isteyip başarısızlığa uğrayan Ruy Faleiro onun en büyük yoldaşı olur.

Macellan, Pasifik ve Atlas okyanusları arasında bir geçit olduğundan emindir. Ancak Macellan’ın geçidin mevcudiyetine böylesine inanmasının sebebi ise bilinmez. Kitap bu noktada bir dedektiflik romanı havasına bürünür. Macellan’ın bu bilgiyi nasıl edinmiş olabileceğine ilişkin çeşitli varsayımlar üzerinde durulur. Bunlar arasında en çok öne çıkanı, Macellan’ın saray arşivlerine girip orada Portekizli bir acentenin Augsburg’daki bir tüccar ailesine verdiği raporu okumuş olmasıdır. Bu raporda kırkinci enlem civarında bir geçidin olduğu belirtilir. Bu bilgi aslında yanlıştır, fakat Macellan bu yanlış bilgidен yola çıkarak doğruya ulaşmayı başaracaktır.

Bu bölümde ilk kez Macellan’ın fiziksel özellikleri tasvir edilir:

Onun hakkında ne kadar az şey bilsek de şu kadarı kesindir. Bu esmer, kısa boylu, albenisiz ve suskun adam kendini sevdirmeye becerisinin zerresinden bile yoksundu. (s. 55)

6. Bir Fikir Gerçekleşiyor

Bu bölüm Macellan’ın yaşadığı en büyük ahlakî ikileme ilgilidir; Portekiz kralının lütfunu yitiren Macellan, o dönem Portekiz’in emperyal emellerinin en büyük rakibi olan İspanya’ya sığınmak dışında çaresiz kalmıştır. Bu tercihin sonunda Macellan soylu adını yitirmek, anavatanında asırlarca hain diye damgalanmak zorunda kalacaktır. Yazar, bu sonuçları anlatırken gelecekteki bir noktadan geçmişe bakmanın avantajını kullanarak prolepsis tekniğinden faydalanmıştır.⁵⁵

Zweig, bu bölümde Macellan’ın yaşadığı ahlakî ikilemi anlatırken kendi yargılarını da katar: “*Fakat yaratıcı insan ulusal yasalardan çok daha yüce olan başka yasaların emrindedir.*” (s. 70) Bu yargıdan yola çıkarak Zweig’in beynelmilelliği ulusallığın üzerinde tutan “insancıl” dünya görüşüne ulaşılabilir.

⁵⁵ Gerard Genette. *Anlatının Söylemi*, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2007, s. 60

Bu bölümde ayrıca ilk kez Macellan'ın özel hayatında yaşanan bir gelişme kitaba konu olur; Macellan, kendisine İspanya kralının hizmetine girme sürecinde yardımcı olan Barbosa'nın kızı Beatriz ile evlenir. Biyografi boyunca Macellan'ın özel hayatına pek az değinilir, daha önceki gönül ilişkilerinden ve evliliğinin nasıl ilerlediğinden bahsedilmez. Bu durum, tarihî şahsiyetlerin “insan” yönünü vurgulamayı amaç edinen günümüz biyografi yazınından ziyade Zweig'in şahsiyetlerin başarılarını ve karakterlerini odak noktası hâline getiren klasik biyografi yazınına daha yakın durduğu sonucuna ulaşmamızı sağlar. Zweig'in klasik literatüre olan yakınlığının bir diğer kanıtı da yaptığı anıştırmalardır. Yazar; Macellan'ın İspanya'ya ilticasını Julius Caesar'ın Rubicon Irmağı'nı geçmesine, (s. 70) zorlu bir yolculuğa hazırlanan Macellan ve arkadaşlarını ise Argonatlara (s. 84) benzetir.

7. Bir İrade Bin Dirence Karşı

Macellan'ın Baharat Adaları'na batıdan ulaşarak Portekiz'in bu konudaki tekeli kırmasından korkan Portekiz kralının emriyle büyük yolculuğu sabote etmeye çalışan Portekiz büyükelçisinin entrikaları bu bölümün konusunu oluşturur. Macellan, gerek büyükelçinin tehditleriyle gerekse de kendisini köksüz ve yabancı biri olarak gören İspanyol halkının ve soylularının çıkardığı sorunlarla mücadele eder.

Zweig; biyografi boyunca tempoyu hiçbir zaman düşürmemiş, her zaman çeşitli gerilim unsurlarından yararlanmıştı. Bu bölüm de bu açıdan Zweig'in popüler bir yazar olarak başarısını gözler önüne serer. O; yolculuk hazırlığı gibi gözardı edilebilecek bir süreci titizlikle detaylandırmış, okurun ilgisinin canlı kalmasını sağlamıştır. Bunu yaparken de Büyükelçi Alvarez'in Portekiz Kralı Manoel'e yolladığı mektuplardan pasajlara yer vererek biyografinin tarihî atmosferini güçlendirmiştir.

Yazarın üslubunu belirginleştiren noktalardan bir diğeri de bu bölümde tarihî karakterleri mukayese etmesidir. Macellan, Napolyon ile karşılaştırılır, böylece kriz yönetimi ve detaycılığı ön plana çıkarılır. Daha önceki bölümlerde Antik Dönem tarihi ve edebiyatına göndermeler yapan yazar, bu bölümde anlatısını William Shakespeare ile güçlendirir; Macellan'ın çeşitli uyruklardan oluşan tayfası Falstaff'ın askerlerine, kendi

ülkesiyle yaptığı mücadele ise Coriolanus'a benzetilir. Yazarın yaptığı göndermeler arasındaki tematik uyum dikkat çekicidir.

8. Yola Çıkış

Gerard Genette, metinlerde anlatı zamanının uzunluğuna karşın öykü zamanında pek az gelişmenin olduğu kısımları “ara” olarak tanımlar.⁵⁶ Bu kısımlarda betimlemeler ağırlıkta olur. Macellan'ın büyük yolculuğa çıkışının anlatıldığı bu bölüm de bir “ara” örneğidir.

Zweig'in araştırmacılığı, detaylarla ilgilenirken sergilediği titizlik bu bölümde kendini gösterir. Macellan'ın filosundaki beş geminin teknik özelliklerinin anlatılmasıyla başlayan bölüm erzakın, teknik malzemenin, ticarî eşyaların dökümüyle devam eder. Daha sonra Macellan'ın tayfaları, kaptanları, dostları tasvir edilir. Son bölümdeyse Macellan'ın vasiyetine yer verilir.

Betimleme kısımları Zweig'ı usta bir biyografi yazarı yapan özelliğin, tarihî gerçeklerin ince ayrıntularla etkileyici bir anlatımla sunmanın birer örneğidir:

Beslenmenin en önemli unsuru peksimettir: Macellan gemilere tam on bin altı yüz doksan kilo peksimet yükler, peksimet, çuvallarıyla birlikte tam iki bin beş yüz maravedi tutar; insanın bir öngöründe bulunması gerekirse eğer, bu devasa miktarın iki yıl yetmesi gerekir. Macellan'ın kumanya listesinin diğer kalemleri de, akla toplam beş-altı yüz tonluk (o dönemin on tonu bugünün on bir tonuna tekabül eder) beş balıkçı gemisinden ziyade yirmi bin tonluk bir transatlantiği akla getirir. O daracık, boğucu gemi gövdelerinde neler neler depolanmıştır! (s. 101 – 102)

Zweig; objektif, nicel bilgiler verirken kendi yorumunu da katarak hem meselenin daha iyi anlaşılmasını sağlar hem de anlatımın boğucu bir hâl almasını engeller.

Daha önceki bölümlerde olduğu gibi bu bölümde de prolepsis tekniğinden yararlanılarak bazı kısımlarda öykü zamanında atlamalar yapılır. Yolculuğa katılan Antonio Pigefetta'nın bu yolculuğun en önemli kişisi olacağı henüz yolculuk gerçekleşmeden önce söylenir. Burada ayrıca Zweig, edebiyat – tarih ilişkisi konusunda

⁵⁶ Genette, s. 98

kendi yorumunu dile getirir: *Zira tasvir edilmeyen bir girişim ne anlam ifade eder? Tarihi bir olay gerçekleştiği anda değil, ancak daha sonraki kuşaklara aktarıldığında gerçekleşir.* (s. 107 – 108) Zweig’ın titizliğini bu düşüncesine bağlamak mümkündür, ona göre tarihî bir olayı anlatan kişi de o olayın kahramanı kadar sorumluluk sahibidir.

Pigefetta’nın anlatısı ve Macellan’ın vasiyeti bu bölümde yazarın başvurduğu belgelerdir. Macellan’ın vasiyeti, onun kişiliğinde bu ana kadar karanlıkta kalmış bir nokta olan din konusunu aydınlatır; mirasının önemli bir bölümünü kilise ve manastırlara bağışlayan Macellan’ın inançlı bir Katolik olduğunu görürüz.

9. Boşuna Arayış

Macellan’ın yaşam öyküsünün en önemli noktası onun son yolculuğudur. Bu bölümle birlikte yolculuk başlar, hikâyede tempo yükselişe geçer, çatışmalar su yüzüne çıkıp çözümlendirilir. Daha önce rakipleriyle dolaylı yollardan, uzaktan mücadele eden Macellan bu kez onlarla yüz yüze karşılaşmak zorundadır.

Macellan ile Kaptan Juan de Cartegana’nın karşı karşıya gelmesinde Zweig’ın tutumu biyografinin daha önceki kısımlarından farklıdır. Olayları değerlendirirken genellikle Macellan’dan yana olan Zweig; bu bölümde Macellan’ın hatalarından bahseder, de Cartegana’nın iddia edildiği gibi bir hain olmayıp haklı sayılabilecek nedenlerle Macellan’a açıkça meydan okuduğunu söyler. Bu durum yazarın zaman zaman romantik tutumunu bir kenara bırakıp objektif – gerçekçi bir bakışa geçebildiğini gösterir.

Zweig’ın tabiat tasvirleri Macellan’ın psikolojik durumunu yansıtır. Geçidin sanılan yerde olmadığı anlaşıldıktan sonra gemi güneye doğru ilerlerken manzara gittikçe karamsarlaşır:

Brezilya’nın güzel doğası, meyvelerle yüklü verimli ağaçları, esintide usul usul salınan palmyeleri, rengârenk hayvanlar, konuksever esmer erkekler ve kadınlar yoktur artık! Burada çıplak kumsallarda gezinen penguenler, yanlarına yaklaşılır yaklaşılmaz korkuyla kaçırırlar, denizaslanları kayaların üzerinde aptal aptal, tembel tembel yuvarlanır dururlar. Bunların dışında tek bir canlı görülmez. (s. 125)

10. Ayaklanma

Denizcilerin, özellikle de keşifler döneminde bilinmeyen denizlere yelken açan denizcilerin hayatı tehlikelerle doludur. Bu tehlikeler kimi zaman doğa şartlarından kimi zamansa diğer insanlardan, hatta gemicinin yol arkadaşlarından kaynaklanır. Bu bölüm, Macellan'ın yolculuğu boyunca karşılaştığı en tehlikeli durumu anlatır. İki okyanusu birbirine bağlayan boğazın sanıldığı gibi kırkıncı enlemde olmadığına ortaya çıkmasının ardından filo, çorak topraklarda kışı geçirmek için demirler. Macellan'ın yolculukla ilgili ayrıntıları paylaşmaya gönülsüz olması, yolculuğun aylarca uzaması, yiyecek tayının azaltılması nedeniyle üç İspanyol kaptan ayaklanarak Macellan'dan bazı isteklerde bulunurlar. Yazar, bu isteklerin gayet makul olduğunu, kaptanların uzlaşmak istediğini belirtir. Bu noktada yazarın Macellan'ı ayaklanmanın çıkmasındaki en büyük sorumlu olarak gördüğünü ve açıkça eleştirdiğini fark ederiz. Buna karşın yazar, Macellan'ın ayaklanmayı bastırmakta sergilediği kurnazlığı ve kararlılığı över. Bölümün sonunda Macellan'ın davranışlarını kötü ama yapılması elzem işler olarak değerlendirdiğini görürüz: *İnsanlığın en dikkate şayan başarılarının hemen her zaman akıtılan kanlarla lekelenmesi ve en büyük işlerin üstesinden zalimlerin gelmesi insanlığın ebedi lanetidir!* (s. 146)

Macellan'ın isyancıları yargılaması sırasında bütün hukuk kurallarına riayet edilmiş, ifadeler kayıt altına alınmıştır. Bu mahkeme kayıtları, yazarın bu bölümü kaleme alırken kullandığı başlıca kaynaktır.

Biyografiler geniş zaman dilimlerini anlatan yapıtlar oldukları için biyografi yazarları sıklıkla özet tekniğine başvurur. Bu bölüm ise bu konuda bir istisna olarak değerlendirilebilir. Toplamda beş günlük bir süre zarfında geçen olaylar on dört sayfada anlatılmıştır. Yazar, özellikle isyanın gelişimini anlattığı kısımlarda anlatı zamanı ve öykü zamanının birbirine yaklaştığı “sahne” tekniğinden⁵⁷ faydalanmıştır. Bu, Zweig'ın eseri kaleme alırken roman – öykü yazarlığı konusundaki deneyiminden de faydalandığını gösterir.

⁵⁷ Genette, Age, 92

11. Büyük An

Son iki bölümde gittikçe tırmanan gerilim bu bölümde Macellan'ın aradığı geçidi bulmasıyla çözüme kavuşturulur. Macellan, bugün kendi adıyla anılan boğazı geçerek önce Baharat Adaları'na, daha sonra ise İspanya'ya ulaşmak amacıyla batıya doğru yolculuğu sürdürür. Biyografinin zirve noktası, kırılma anı olarak değerlendirilecek bu bölüm biyografi kahramanı açısından büyük bir zaferdir. Buna karşın filosunu oluşturan beş gemiden birinin karaya oturması, kumanyanın büyük bir kısmının yüklü olduğu bir diğer gemisinin ise isyan ederek filodan gizlice ayrılması sonucunda bu zafer gölgelenir. Filo yine açlık tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır.

Biyografiler kurgu eserlerin aksine gerçeğe bağlı kalmak zorundadırlar. Genellikle ünlü, başarılı, bilinen şahsiyetleri konu edindikleri için de okurlar okuyacakları yaşam öyküsünün ana hatları hakkında bilgi sahibidirler. Bu durumda okurun ilgisini canlı tutmak, okuru heyecanlandırmak daha güçtür. Zweig'in biyografi yazarlığındaki ustalığı bu bölümlerde kendisini gösterir. Okurun biyografi kahramanı ile özdeşleşmesini başarıyla sağlayan Zweig, gerilimi her an canlı tutmayı başarmaktadır.

12. Macellan Krallığını Keşfediyor

Bu bölüm Macellan'ın yolculuğunda bir başka kırılmayı beraberinde getirir. Macellan Boğazı'nı geçerek yolculuğun en zor kısmını geride bıraksa da haritalarda Pasifik Okyanusu'nun büyüklüğü yanlış hesaplandığı için filo hesapta olmayan bir şekilde aylarca açık denizde seyretmek zorunda kalır. Hiçbir kara parçasına rastlanmayan bu durgun okyanusta geçen kırk hafta boyunca tayfalar açlık, susuzluk ve hastalıklarla boğuşur; bunlara bağlı olarak can kayıpları meydana gelir.

Bu kötü durum Macellan'ın Filipin Adaları'nı keşfetmesiyle sona erer. Yeryüzü'nde bir cennet gibi olan bu adaların geniş doğal kaynakları, barışçıl ve cömert yerlileri Macellan'ın yolculuğunu büyük bir felaketle sona ermekten kurtarır. Üstelik Macellan bu adalara İspanya kraliyeti adına el koyup yerlileri Katolik Hristiyanlığa kazandırarak İspanya'ya en uzun ömürlü sömürgelerinden birini de hediye etmiş olur.

Baharat Adaları'na yapılan bir keşif seferinde Enrique yeniden memleketine ayak basar. Böylece kaderin bir cilvesi olarak dünyanın etrafını dolaşan ilk insan olmak onuru Macellan'a değil de onun Malay kölesine nasip olmuş olur.

Bu bölümde yazar, Macellan'ın yolculuğunda göğüs gerdiği zorlukları anlatmak için onun yolculuğunu Colombus ile mukayese eder. Colombus'un imkânları, yolculuğunun süresi göz önüne alındığında onun macerasının Macellan'ınki yanında sönük kaldığını belirtir. Zweig'in çok daha bilinen bir figür olan Colombus yerine Macellan'ın biyografisini yazmasının nedeni buradan anlaşılabilir.

13. Son Zaferden Önce Gelen Ölüm

Bir biyografinin kapsamı genellikle biyografi kişinin doğumundan ölümüne kadar geçen süredir. Bu açıdan değerlendirildiğinde bu bölüm, Macellan'ın biyografisinin son bölümüdür. Bölümün başlığı da bunu haber vermektedir.

Bir önceki bölümde Filipin Adaları'nı keşfeden Macellan, bu adaların en güçlü şefini ziyaret eder. Bu ziyaret olumlu sonuçlar doğurur; şef Hristiyanlığı seçer ve Şarlken'e bağlılığını bildirir. Bütün takımadayı İspanyol himayesine almak isteyen Macellan, Carlos adıyla vaftiz ettiği şefin düşmanlarına bir sefer düzenlemeye karar verir. Güç gösterisi yapmak için donanımının üstün kalitesine güvenerek tedariksiz ve tedbirsiz yola çıktığı bu sefer büyük bir bozgunla ve onun ölümüyle sonuçlanır.

Bu bölümde yazarın biyografi kişisini övmek için yine karşılaştırma sanatını kullandığına şahit oluruz. Zweig, Macellan'ı Cortez ve Pizarro ile mukayese ederek onun yerlilere iyi davrandığını, gereksiz yere kan dökmekten kaçındığını, sözünün eri olduğunu belirtir. (s. 187) Bu kısımlarda yazarın Avrupamerkezci bakış açısı da ortaya çıkar. Yazar, yerlilere karşı yapılan katliamları insanî değerler çerçevesinde eleştirse de kategorik olarak sömürgeciliğe karşı çıkmamakta; bu topraklara ve insanlara hükmetmenin Avrupalıların gelişmiş bir medeniyete tâbi oldukları için elde ettikleri doğal bir hak olduğunu düşünmektedir. Bu bakış açısı özellikle Macellan'ın ölümüyle ilgili yaptığı yorumda belirgindir:

Tarihin en büyük denizcisi başarısının doruğunda, en yüce, en mükemmel bir anında, çıplak bir adalı grupuna karşı basit bir çatışmada

böylesine anlamsız bir şekilde hayatını yitirir. Prospero gibi doğayı dize getirmiş, tüm fırtınaların üstesinden gelmiş ve insanlara egemen olmuş bir dâhi, Silapulapu denen gülünç bir böcek tarafından alt edilir! (s. 196)

Zweig, açıkça biyografi kahramanının tarafını tutmakla kalmayıp kendi ülkelerini savunan insanlara “böcek” yakıştırmaları yapmaktadır.

Macellan’ın genel olarak olumlu vasıflara haiz bir kahraman olmasına karşın ölümünün kibirden kaynaklanması onun hayat öyküsüne trajik bir hava katar.

14. Lidersiz Dönüş Yolculuğu

Macellan’ın hayatı Filipin Adaları’nda sonlansa da onu bütün dünyanın tanımmasını sağlayan büyük macerası başkaları tarafından tamamlanmıştır. Bu nedenle onun ölümünden sonraki birkaç ay da yazar tarafından biyografiye dâhil edilmiştir.

Macellan’ın yenilgisi ve ölümü, yerlilerdeki “yenilmez yabancılar” inancını yıkar. Macellan’dan etkilenerek Hristiyan olan şef Carlos, bu yabancılarla olan bütün saygısını yitirir; filonun önde gelen kaptanlarını ve kılavuzlarını ziyafet bahanesiyle toplayıp öldürerek servetlerine el koyar. Kaptanlarından, kılavuzlarından, tercümanından yoksun kalan filo bir yandan açlıkla ve insan gücü eksikliğiyle boğuşarak; diğer yandan da kendilerini korsan olarak gören Portekizlilerden kaçınarak son derece zorlu bir sürecin ardından İspanya’ya ulaşmayı başarır.

Bu bölüm baştan aşağıya ihanetlerle örülüdür. Öncelikle Macellan’ın sadık kölesi Enrique, yeni sahiplerinden gördüğü acımasız muameleye dayanamayarak şef Carlos’a İspanyolları ortadan kaldırma teklifinde bulunur. Şef Carlos bu teklifi kabul eder. Önce İspanyol kaptanları ve kılavuzları ortadan kaldırarak misafirlerine, sonra da Hristiyanlığı terk ederek bu yeni dine ihanet eder. Katliamdan sonra yetkiyi ele alan Carvalho ise bu yetkiyi devretmek istemediğinden esir alınan kaptanlar için fidye ödemeyi kabul etmeyerek onların ölümüne neden olur. Daha sonra Carvalho’nun yoz yönetimine dayanamayan del Kano, Espinosa ve Poncero ayaklanarak kumandayı ele geçirirler. Diğer gemilerin açlık, fırtına gibi nedenlerle terk edilmesi sonucu geriye yalnızca Sebastian del Kano kalır. Del Kano, İspanya’ya iki haftalık bir mesafede Portekizlilerden

kimliklerini gizleyerek yiyecek almaları için yolladığı tayfaları durumun anlaşılması üzerine Portekizlilerin elinde bırakarak kaçar.

Zweig, filonun Macellan'dan yoksun kaldıktan sonra yaşadıklarını; disiplinsizlik ve beceriksizliklerini vurgulayarak Macellan'ın bir lider olarak önemini ön plana çıkarır.

15. Ölüler Haksız Çıkar

Bir epilog niteliğinde olan bu bölümde, üç yıl süren yolculuğun tamamlanmasının ardından yaşananlar anlatılır. Yolculuğu tamamlayan Kaptan del Kano, Macellan'ın muhaliflerinden olduğu için Macellan'ın mirası gölgelenir, vasiyeti yerine getirilmez.

Macellan'ın seferinin bilimsel sonuçları dikkate şayandır. Dünyanın yuvarlak olduğu, kendi ekseni etrafında döndüğü kesin olarak kanıtlanmış; bütün denizlerin birbiriyle bağlantısının olduğu ortaya konmuş, dünyanın çevresi ilk kez gerçeğe yakın bir şekilde hesaplanmıştır. Buna karşın ticarî getirileri uzun soluklu değildir; İspanyol egemenliğine giren Baharat Adaları, Kral Karl tarafından tekrar Portekizlilere satılır; Macellan Boğazı'na yapılan yeni seferler başarısız olur.

Zweig'in bu yolculuğu Macellan'ın hakkını vererek anlatmasını sağlayan belgeler onun Portekizlilerce esir alınan gemisi Trinidad'da ele geçirilen yazıları ve Pigefta'nın günlüğüdür.

16. Ek Bölümler

Zweig'in Macellan biyografisi, onun hayatının ve macerasının anlatıldığı on dört bölümden oluşur. Bu bölümlere ilave olarak altı küçük bölüm de eklenmiştir. Bu bölümlerden dördü Macellan'ın hayatını konu alan bir kronoloji, onun Pasifik ve Atlantik arasında bir boğaz olduğuna inanmasını sağlayan "Brezil Diyarından *Newe Zeytung*'un Bir Nüshası", Macellan ve Kral Karl arasında yapılan Baharat Adaları'na ilişkin mukavele ve filonun masraflarının bir dökümüdür. Bu bölümler, Zweig'in dayandığı temel tarihî belgelere okuyucunun da doğrudan ulaşmasını sağladığı için değerlidir.

Son iki ek bölümde ise bu baskının temel alındığı diğer baskılar ve yayıncının sonsözü bulunur. Yayıncının sonsözünde Zweig’ın *Günlükler*’inden de yararlanılarak kitabın yazılış ve baskı süreci anlatılmaktadır.

17. Macellan’ın Genel Değerlendirilmesi

Macellan, Zweig’ın kaleme aldığı son biyografidir.⁵⁸Bu nedenle onun biyografi yazınındaki zirve noktası olarak değerlendirilebilir.

Biyografi yazarı ile biyografi kişisi maddî açılarından uzaktır. Yirminci yüzyılda yaşayan Avusturyalı bir Yahudi ile on altıncı yüzyılda yaşayan Portekizli bir denizci arasında çağdaşlık, akrabalık, aynı ulusa mensubiyet gibi ortak noktalar yoktur. Üstelik zaman farkının fazla olması, ele alınan kişiyle ilgili kaynakların az olması da biyografi yazarının işini zorlaştırmaktadır.

Bu zorluklara karşın Zweig’ın *Macellan*’ı konu edinen bir biyografi yazmaya iten güçlü nedenler vardır. Bunların başında ölümünden sonra haksızlığa uğrayan bu kahramana insanlığın gözünde hak ettiği değeri vermek gelir. Bir diğer neden olarak da Zweig’ın biyografilerine konu olarak Avrupa Uygarlığı’nın zirve yaptığı noktaları seçmesi gösterilebilir. Columbus ve *Macellan* arasındaki çeyrek asırda Avrupa’nın dünyaya bakışı dramatik bir şekilde değişmiştir. Bunun yanında Zweig’ın kendi yaşantısından yola çıkarak *Macellan*’a sempatiyle baktığı da ileri sürülebilir; zira ikisi de çok sevdikleri ülkelerinde nedensiz bir nefretle, nankörlükle karşılaşmış ve çareyi başka yerlere sığınmakta bulmuşlardır. Dolayısıyla eserde yazar ile kahraman arasındaki mesafe oldukça yakındır. Zweig, *Macellan*’ı en ağır şekilde eleştirdiği durumlarda bile hafifletici nedenler bulmaya çalışır.

Macellan’ın hayatı tematik açıdan incelenecek olursa Northop Frye’in şemasındaki sonbahar – trajedi anlatısına denk düşebilir. (Frye, 242) *Macellan*, sıradan insanla ilahî kişilik arasında bir yerdedir; daha önce kimselerin gitmeye cesaret edemediği yerlere gitmeyi göze alan, insanların dünyaya bakışını kökünden değiştiren bir

⁵⁸ [http://zweig.fredonia.edu/Category:Historical Studies /Volumes \(German\)](http://zweig.fredonia.edu/Category:Historical Studies /Volumes (German))

kahramandır. Bu kahramanın yolculuğu kibrinden kaynaklı olarak yaptığı bir hata nedeniyle trajik bir sonla noktalanır.

Edebî eserlerin kahramanın yolculuğuna göre sınıflandırılmasına ilişkin bir başka öneri de ABD’li yazar Kurt Vonnegut tarafından yapılmıştır. Vonnegut, eser süresince kahramanın karşılaştığı olumlu ya da olumsuz durumlardan hareket ederek sekiz ana şema belirlemiştir.⁵⁹ Macellan’ın hikâyesi bu şemalardan “The New Testament” (Yeni Ahit) başlıklı olanı andırır. Bu öykü şemasına göre karakter başlangıçta güçlü bir konumdayken bir hatayla bu konumunu yitirir, daha sonra ise ilahî bir gücün yardımıyla yeniden saygın bir konuma yükselir. Macellan Boğazı’nı başarıyla geçen, Filipinler’e ve Baharat Adaları’na ulaşan Macellan kibrine yenik düşerek hayatını kaybetmiş, muhalif kaptanların ifadeleri nedeniyle de insanların gözündeki saygınlığını sonsuza kadar yitirmiş gibiyken Pigefta, Zweig gibi isimler onun hikâyesini yeniden anlatarak adını temize çıkarırlar.

Zweig’in üslubu uzun ve devrik cümlelerle örülü şiirsel bir üsluptur. Tarihî olayları naklederken, toplumsal yaşantıyı ve coğrafi özellikleri betimlerken bu alanlara ilişkin terimler kullanmaktan kaçınmamasına karşın yapıtının edebî bir eser olmaktan uzaklaşarak didaktik bir kimliğe bürünmesine izin vermez. Eserlerinde tarafsızlığı esas alan tarihçilerin aksine Zweig, kendi yorumunu katmaktan ve bir tarafı haklı bulmaktan imtina etmez.

Macellan’ın yaşamındaki dönüm noktalarını anlatırken yazar, karşılaştırma ve anımsatma tekniklerinden yararlanır. Gönderme yaptığı kişiler arasında hem kurgusal hem de gerçek olanlar vardır. Antik Yunan – Roma’dan Napolyon dönemine, Plutharkos’dan Shakespeare’e uzanan bu kahramanlar arasındaki ortak nokta ise hepsinin Avrupa Medeniyeti’nin bir parçası olmasıdır.

Biyografiler doğumdan ölüme bir insanın hayat öyküsünü anlattıkları için kronolojik bir sıra izlerler. Zweig, yer yer *prolepsis* ve *analepsis*ler kullanarak kronolojik akışı okuyucudaki merak, gerilim duygularını yükseltecek şekilde bozar. *Prolepsis*’lerin bölüm başlarında yahut sonlarında kullanılarak okurun ilgisinin canlı tutulması dikkat

⁵⁹ Jerome Klinkowitz, *Vonnegut in Fact: The Public Spokesmanship of Personal Fiction*, Columbia: University of South Carolina Press. 1998. s. 75

çekicidir. Biyografinin kapsadığı zaman diliminin genişliği nedeniyle esere *özet*⁶⁰ tekniği hâkimdir. *Özet*'in yanı sıra yazar bazı yerlerde öykünün ilerleyişini durdurup uzun uzadıya bilgiler vererek *ara*,⁶¹ kimi zamansa drammatizasyonu artırmak için *sahne*⁶² tekniklerine yer vermiştir.

Tarihî belgelerde nadiren yer aldığı için roman yazarının aksine biyografi yazarının karakterlerinin psikolojik durumunu tam olarak bilmesinin imkânı yoktur. Bu konuda gerçeklere bağlı kalmak koşuluyla bazı çıkarımlarda bulunmak mecburiyetindedirler. Zweig, biyografi boyunca bundan çekinmemiş böylelikle okurun biyografi kişisi ile özdeşleşmesini sağlamıştır.

Zweig'ın *Macellan* biyografisinin olumsuz yanı olarak onun hem biyografideki karakterler arasında hem de uluslar, medeniyetler arasında sergilediği tarafgirliği gösterilebilir. Bununla birlikte Zweig'ın ele aldığı kahramanlara, medeniyetlere ilişkin bakış açısının onun bu biyografileri bu denli coşkulu yazabilmesinin ardındaki itici güç olduğu da gözden kaçırılmamalıdır.

Macellan, gerek üslup özellikleri, gerekse de tarih – edebiyat çizgisinin ustalıklı ayarlanması bakımından ideal bir biyografidir.

⁶⁰ Genette, s.94

⁶¹ Age, s. 98

⁶² Age, s.110

B. MARY STUART

1. Tanıtım

Britanya'yı bir asra yakın yönetecek olan Stuart hanedanının ilk kralı olan VII James'in (ya da Britanya tahtına geçtikten sonraki unvanı ile I James'in) annesi İskoç kraliçesi Mary Stuart'ın hayatını konu edinen bu biyografi ilk kez 1935 yılında, *Maria Stuart* adıyla Bermann-Fischer Verlag tarafından basılmış; aynı yıl birçok dile çevrilmiştir. 1935 yılında Viking Press tarafından yapılan ilk İngilizce baskısında *Mary, Queen of Scotland and the Isles (Mary: İskoçya'nın ve Adalar'ın Kraliçesi)* başlığı kullanılmıştır.

1942 yılında Kenan Yayinevi tarafından Asude Zeybekoğlu çevirisiyle Türkçeye kazandırılan kitap; 2016 yılında yeniden çevrilmiş, Kasım Eğit ve Yadigar Eğit tarafından Almanca metinden yapılan çeviri Can Yayınları tarafından basılmıştır. Almanca baskıda olduğu gibi Türkçe baskıda da herhangi bir alt başlık kullanılmamıştır.⁶³ Buna karşın kitabın kapağında “*Fakat siyaset her zaman bir tutarsızlıklar bilimidir*” (s. 31) alıntısına yer verilmiştir.

İlk basılış tarihinden itibaren birçok farklı dilde birçok farklı baskı yapan *Mary Stuart*'ın bazı baskıları koleksiyon şeklindedir. Bu koleksiyonların isimleri ilgi çekicidir; örneğin 2009 yılında Éditions Bernard Grasset'nin bastığı Fransızca *Les grandes vies: Fouché - Marie-Antoinette - Marie Stuart – Magellan* koleksiyonunda Joseph Fouche, Marie-Antoinette ve Macellan'la birlikte “Büyük Hayatlar” altbaşlığı altında yer alan Mary Stuart'ın hayatı, geçmişte S. Fischer Verlag tarafından 1968 yılında basılan *Maria Stuart & Marie Antoinette. Bildnis eines mittleren Charakters* derlemesinde Marie-Antoinette ile birlikte “Vasat bir karakterin portresi” başlığıyla yayımlanmıştır. Bu durum Mary Stuart'ın bakış açısına göre hem büyük, önemli bir şahsiyet hem de sıradan bir insan olabileceğini gösterir.

Kitabın 2016 tarihli Türkçe baskısı yirmi beş bölümden ve 509 sayfadan oluşur. Türkçe baskılar arasında *Marie Antoinette*'den sonra Stefan Zweig'in en hacimli eseridir.

⁶³ Stefan Zweig, *Mary Stuart*, 1. Bs, İstanbul: Can Yayınları, 2006 (Alıntılar bu baskıdandır)

2. Giriş

Macellan'da olduğu gibi *Mary Stuart*'ta da Zweig, giriş bölümünde eseri kaleme almasının arkasındaki motivasyonu anlatmıştır. *Macellan*'ın aksine Stuart, edebî eserlere sıkça konu olmuş popüler bir isimdir. Bunun nedeni ise onun hakkındaki belgelerin çokluğu ve bu belgelerin yorumlanışındaki zıtlıklardır. Katoliklere göre “azize”, Protestanlara göre “katil”, İngilizlere göre “suçlu”, İskoçlara göre “masum”dur. (s. 11)

Bu durumda Zweig'ı bu eseri yazmaya iten neden karanlıkta kalmış bir figürü yeniden topluma ulaştırmak değil; tarafsız bir gözle bakarak onun üzerindeki şaibe perdesini aralamaktır. *Macellan*'da kendisini kahramanla özdeşleştiren, ona borçlu hisseden yazar burada biyografiye profesyonel bir şekilde yaklaşmaktadır.

Giriş bölümünün ikinci yarısında tiyatro eserlerinden ödünç alınmış bir teknikle eserin şahıslar kadrosu takdim edilir. Yine tiyatro eserlerinde olduğu gibi eser, geçtiği mekâna göre sahnelere ayrılmıştır. Birinci ve üçüncü sahne İskoçya'da, ikinci sahne Fransa'da, dördüncü ve son sahne ise İngiltere'de geçer. Sahnelerin ayrımı salt coğrafi değildir. İlk İskoçya sahnesi *Mary Stuart*'ın çocukluğunu, Fransa ergenliğini ve genç kızlığını, ikinci İskoçya sahnesi yirmili yaşlarını, İngiltere sahnesi ise ömrünün kalan kısmını anlatır.

3. Birinci Bölüm: Beşikteki Kraliçe

Zweig, bu bölümde *Mary Stuart*'ın doğumundan altı yaşına kadar olan hayatını anlatır. Bu bölümde *Mary Stuart* ikinci planda kalır, yazarın asıl odak noktasını tarihî bağlam oluşturur. Stuart son derece karamsar bir ortamda, kaybedilen bir savaşın ve ölüm döşegindeki bir babanın arasında doğmuştur. Memleketi İskoçya; lordlarla kral arasında, Protestanlarla Katolikler arasında, İngilizlerle Fransızlar arasındaki durmak bilmeyen bir çatışmanın merkezidir. İskoçya'nın bu fırtınalı atmosferi, biyografinin karamsarlığını da okura önceden bildirmektedir.

Zweig'ın biyografinin ilk bölümünde *Mary Stuart*'ın şeceresine yer verip onun doğumu esnasında gerçekleşen olayları anlatarak biyografiye bir kehanet havası katması Suetonius'un biyografi tarzıyla oldukça benzer. Suetonius da *On İki Sezar*'da hayatlarını anlattığı imparatorların ilk iş olarak ailelerinden, geçmişte görev yapmış

akrabalarından bahsedip onların doğumu esnasında gerçekleşen olaylardan da yola çıkarak hükümlerinin nasıl olacağını okuyucuya sezdirir.⁶⁴ Bu teknik, esere mistik bir hava kattığı gibi okurun eserle ilgili bir beklentisinin olmasını da sağlayarak sürükleyiciliği artırır.

Yazar, tarihsel arka planı anlatırken tanık gösterme tekniğinden de sıkça faydalanır. Mary Stuart'ın babası V. James'in gelecekteki eşi Marie de Guise'e yazdığı bir mektuptan yapılan alıntı, Şair Ronsard'ın ve dönemin Fransız sefirinin notlarından alınan parçalar ile yararlanılan belgeler de ortaya konmuş olur. (s. 22-24)

Zweig, biyografi üslubunun değişmez parçalarından olan yabancı dilden terimler kullanmayı, tarihî olaylara romantik bir üslup katmayı bu bölümde de sergiler:

Durum böyle olunca, savaşmaktan pek hoşlanan İskoçlar, hemen border'i aşarak auld enemies'in üstüne saldırıyorlar ve barış zamanlarında bile sürekli tehdit oluşturuyorlardı. (s. 28)

4. İkinci Bölüm: Fransa'da Geçen Gençlik Dönemi

Mary Stuart'ın Fransız sarayına varışını, evlenmesini, çocukluktan çıkmasını anlatan bu bölümde üslup betimleyici tarzdadır. Zweig hem saray yaşantısını, devlet törenlerini, erken Yeniçağ dönemi adetlerini hem de Mary Stuart'ın fizikî ve zihinsel özelliklerini betimler.

Mary Stuart'ın çocukluğuna, eğitimine, çevresindekilerce nasıl görüldüğüne ilişkin bilgiler biyografinin psikolojik boyutunun derinleşmesi açısından önemlidir. Zweig, dönemin şairlerinden ve devlet adamlarından orijinal dillerinde alıntılar yaparak Mary Stuart'a yapılan övgüleri okuyucuya aktarmıştır. Yazar bu bölümde Mary Stuart'ı hem fiziksel hem de psikolojik özellikleri bakımından tamamen olumlu bir şekilde tasvir etmiştir. Tek eleştiri bölümün sonunda, Stuart İngiliz tahtında hak iddia ettiği zaman gelir. Bu noktada da yazar, Mary Stuart'ın deneyimsizliğini öne sürerek onu savunur: *Böylece bu on altı yaşındaki deneyimsiz kız, bir gecede dünya tarihi bakımından çok önemli bir*

⁶⁴ Suetonius, *Volume I & II*, Latince'den İngilizce'ye çev. J. C. Rolfe, Londra: Loeb Classical Library, Harvard University Press, 1998

tarihsel karar vermek zorunda kalıyordu. (s. 48) Bu durum, tıpkı *Macellan*'da olduğu gibi yazarın nesnel davranmayıp biyografi kişinin tarafını tuttuğunu gösterir.

Zweig, bu bölümde tarihi ideolojik bir şekilde değerlendirdiğini de gösterir: *Gerçi Ortaçağ'ın o karanlık havası etkisini yeni kaybetmişti (...)* (s. 38) Ortaçağ Avrupası'nın karanlık, cahil, vahşî olduğu iddiası Aydınlanmacı bakışın bir ürünüdür. Bu görüş daha sonra birçok entelektüel tarafından eleştirilmiştir. Ortaçağ Avrupası konusunda en büyük otoritelerden sayılan Umberto Eco, 2008 yılında yapılan bir röportajda şöyle der:

*Açıklamam gerekirse bu dönemin insanların zihinlerinde canlandırdıklarının tam aksi olduğunu söylerim. Bana göre bu zamanlar karanlık çağlar değildi; Rönesans'ın filizlendiği verimli topraklardı, ışıltılı bir dönemdi. Kaotik ve coşkulu bir geçiş dönemi; modern şehrin, bankacılığın; dilleri, kültürleri, uluslarıyla bizim çağdaş Avrupa düşüncemizin doğuşu...*⁶⁵

5. Üçüncü Bölüm: Kraliçe, Dul ve Yine de Kraliçe

Mary Stuart'ın Fransız ve İskoç kraliçesi olduğu, İngiltere tacında hak iddia ettiği bir noktada başlayan bu bölüm onun yükseldiği hızda düşmesini anlatır. Hasta kocasının ölümüyle birlikte Fransız tahtı üzerindeki etkisini yitiren genç kraliçe İskoçya'yı onun adına yönetmekte olan annesinin ölümüyle daha da sarsılır; Fransız sarayında bütün güç husumetli olduğu kaynanası Catherine de Medici'nin eline geçmiş, İskoçya ise yine aynı şekilde düşman olduğu Protestan soyluların pençesine düşmüştür. Üstelik Avrupa'nın en güçlü kadını olarak görülen Kraliçe Elizabet'le arasındaki düşmanlık da devam etmektedir. Mary Stuart bu zor koşullarda cesur bir karar alarak İskoçya'ya doğru yola çıkar.

Zweig'ın biyografi yazımındaki tarafgirliği bu bölümde oldukça belirgin bir biçimde kendini gösterir. Mary Stuart'ın Catherine de Medici ile arasının bozulmasına neden olan olaydaki hatası neredeyse yok sayılarak bütün suç Medici'ye yüklenir:

Mary Stuart bir keresinde düşüncesiz bir şekilde kayınvalidesinin sıradan bir "tüccar kızı" olduğunu ve kendisinin ise kuşaktan kuşağa geçen krallık asaletine sahip olduğunu söylemiş ve bu sorumsuzca kıyaslamasıyla bu kendini beğenmiş, sinsî bir kadına ağır bir şekilde

⁶⁵ "Umberto Eco, medievalist and novelist, passes away", Medievalists, <http://www.medievalists.net/2016/02/umberto-eco-medievalist-and-novelist-passes-away/>. Web, ulaşım tarihi 4 Temmuz 2017, çeviri yazara aittir.

hakaret etmişti. Bu tür düşüncesizlikler – bu söz dinlemez, deli dolu kız ileride Elisabeth’e karşı da aynı hatayı yapacaktı – kadınlar arasında ağır hakaretlerden daha tehlikeli olabilir. (s. 60)

Hakaret eden Mary Stuart “söz dinlemez, deli dolu kız” diye nitelendirilirken hakarete uğrayan Medici’nin “kendini beğenmiş, sinsî” olduğu ileri sürülür.

Yazarın tarafgirliğine bir başka örnek de onun Kraliçe Elisabeth’le olan rekabetinin anlatımında görülür. Bu rekabeti başlatan çevresindekilerin de etkisiyle İngiliz tahtında hak iddia eden Mary Stuart’tır. Buna karşın Elisabeth’in Mary Stuart’a İngiliz topraklarından geçmesi için “safe conduct” (geçiş izni) vermemesi tamamen Kraliçe Elisabeth’in bir kaprisi gibi sunulur:

Kraliçeyi yaralamak için, kadıncağıza hakaret ediyordu. Elisabeth savaş tehdidini azaltacak kararlı bir davranış sergileyeceği yerde, son derece kötü ve aşağılayıcı bir davranışta bulunmayı tercih etti. (s. 65)

Bu bölümde göze çarpan bir diğer husus da yazarın biyografi kişisi dışındaki karakterlerin de psikolojik çözümlemesini yapmasıdır; örneğin Mary Stuart’ın kocası II François’nın hastalıklı yapısına rağmen fiziksel aktivitelerden uzak durmamasını onun karısına erkekliğini ispatlama çabasına bağlamıştır. (s. 55)

Edebî alıntılarının sıkça kullanıldığı bu bölümde Pierre de Ronsard gibi dönemin ünlü Fransız şairlerinin yanında Mary Stuart’ın kendi yazdığı bir şiire de yer verilir. (s. 59 – 60) Bu şiir de diğer şiirler gibi çevrilmeden, orijinal Fransızca şekliyle kitaba dâhil edilmiştir. Yazarın biyografi kişisinin bizzat kaleme aldığı bir parçaya yer vermesi biyografinin belgesel niteliğini güçlendirmiştir.

Zweig’in Antik Çağ biyografilerinden miras aldığı kehanet tekniğinin bir örneğine de bu bölümde rastlanır. Mary Stuart, İskoçya yolculuğuna başlarken limana giren bir geminin kaza geçirip batmasına şahit olur:

İktidarı ele almak üzere Fransa’dan ayrılan Mary Stuart’ın karşılaştığı bu ilk olay, uğursuz bir sembole işaret ediyordu: kötü kullanıldığı için denizin dibine sürüklenen bir gemi. (s. 71)

6. Dördüncü Bölüm: İskoçya'ya Dönüş

İkinci bölümde Fransa'nın tasvir edilmesi gibi bu bölümde de İskoçya tasvir edilir. Yazar, Mary Stuart'ın Fransa'da karşılanmasıyla İskoçya'daki karşılanması arasındaki zıtlıktan başlayarak iki ülkenin coğrafyası, sosyal yaşantısı, siyasî durumu, dinî değerleri arasındaki tezatlar aracılığıyla Mary Stuart'ın hayatındaki büyük değişikliği okuyucuya aktarır. Bu tezatlarda Fransa'nın ihtişamına, parlantisına karşın İskoçya'nın sefaleti, kasveti vurgulanır. İki ülke arasındaki bu fark, Mary Stuart'ın hayatındaki değişiklik ile paraleldir.

Bölümün geri kalan kısmında ise İskoçya'daki en güçlü üç figür anlatılır. Bunlar Stuart'ın üvey kardeşi Lord James of Moray, müsteşar Maitland ve vaiz John Knox'tur. Lord James of Moray tehlikeli bir rakip, müsteşar Maitland sadakatinden asla emin olunamasa da önemli bir yardımcı, John Knox ise uzlaşma şansı bulunmayan bir düşmandır.

Bu üç kişiden Zweig'in en çok üstünde durduğu isim John Knox'tur. John Knox, bir Katolik rahibiyken irtidat ederek Kalvinist olmuş, bu mezhebin İskoçya'da soylular ve halk arasında yayılmasında önemli bir rol oynamıştır. Zweig, biyografisine onu bir antagonist olarak katar. Yazarın Mary Stuart'ın diğer düşmanlarını anlatırken kullandığı acımasız üslup, John Knox sözkonusu olduğunda iyice keskinleşir:

Knox, kendi benliğiyle büyülenmiş bir kimsenin korkutucu cesaretine, dar görüşlü ve kendini beğenmiş bir delinin ihtirasına ve kendi doğrularına inananların iğrenç gururuna sahip adamlardan biriydi: (...)
(s. 85)

John Knox, İskoçya tarihinde oynadığı önemli rol nedeniyle birçokları tarafından sevilen, sayılan bir figürdür. Örneğin ünlü İskoç tarihçi Thomas Carlyle, John Knox'u "putları kıran cesur bir adam" olarak görüp kahraman din adamının bir örneği olarak sunar.⁶⁶

⁶⁶ Thomas Carlyle, *On Heroes, Hero-Worship, and the Heroic in History*, New York: Cosimo Inc, 2009, s. 200

Zweig'in Hristiyan inancına sahip olmaması nedeniyle mezhepler arasında takındığı bu tutum dinî taassup ile açıklanamaz. Zweig'in John Knox'a beslediği düşmanlığın arkasında iki neden aranabilir. İlki Knox'un Mary Stuart için çok ağır hakaretlerde bulunması; ikinci ise John Knox'un arzuladığı teokratik rejimin sanata, eğlenceye yer vermeyen renksiz bir dünya sunmasıdır.

7. Beşinci Bölüm: Taş Yerinden Oynadı

Bütün olumsuzluklara karşın ülkenin yönetimini Moray ve Maitland'e devrederek sembolik bir rol üstlenen Mary Stuart siyasetin çalkantılı havasından bir süreliğine uzak durmayı başarır. Bu dönemde Kraliçe Elisabeth ile arasındaki düşmanlığı da bitirmek amacıyla mektuplaşmaya başlar. Mektuplardaki samimi ifadelerle karşın İngiliz tahtının veraseti meselesi bu şekilde çözülemeyecek kadar köklüdür. Kraliçe Elisabeth'le Mary Stuart arasındaki olumlu havaya rağmen yazarın İngiliz kraliçesine karşı sert tavrı değişmez: (...) –*bu yanardöner ve başına buyruk kadının en büyük ve olumlu özelliklerinden biri de buydu- zorla alınan ve sorumluluk gerektiren kararlardan korkan bir kadındı;* (...) (s. 97)

Zweig bu bölümde tarih ve siyaset hakkındaki bazı fikirlerine de yer verir:

Mary Stuart'a, gelecek yüzyılların bir keşfi olan milliyetçilik ve vatanseverlik duygusu atfetmek kadar yapay ve gerçekdışı bir şey olamazdı. On beşinci ve on altıncı yüzyılların prens ve prensesleri –Mary Stuart'ın büyük rakibi Elisabeth dışında- kendi halklarının sorunlarıyla kesinlikle ilgilenmezler ve yalnızca kendi iktidar hırslarını düşünürlerdi. (s. 95 – 96)

Burada yazarın iki yargısı vardır; milliyetçilik modern zamanların bir icadıdır ve monarklar yönettikleri halkın durumu ile ilgilenmezler.

Milliyetçiliğin Fransız Devrimi'nin bir ürünü olduğu iddiası tartışmaya açıktır. Millet – milliyetçilik kavramlarının Fransız Devrimi öncesine hatta ilkel dönemlere kadar uzandığını iddia eden teoriler de günümüzde taraftar bulmaktadır.⁶⁷

⁶⁷ İskender Öksüz, *Millet ve Milliyetçilik*, 2. bs, Ankara: Panama Yayıncılık, 2016, s. 11-12

Kralların, kraliçelerin tebaalarına karşı ilgisiz oldukları iddiası da kesinlikten uzaktır. Alman iktisat ve siyaset teorisyeni Hans-Hermann Hoppe'a göre ülkeyi miras yoluyla devralan bir hükümdar demokratik yollarla seçilen bir lidere göre daha fazla sorumluluk sahibidir; zira ileride çocuklarına bırakacağı bu ülkenin uzun vadedeki değerini düşünmek zorundadır.⁶⁸

Bu bölümde Mary Stuart'ın özel hayatı üzerinde de durulur. Gerek güzelliği, gerekse de hayat dolu olması nedeniyle birçok erkeği kendisine âşık etmeyi başaran Mary Stuart bu nedenle bir erkeğin sürülmesine, bir diğersinin de idam edilmesine neden olur. Yazar bu durumun genç kraliçenin romantik yapısından ve tecrübesizliğinden kaynaklandığını söyler.

8. Altıncı Bölüm: Büyük Evlilik Piyasası

İngiliz kraliçesi I Elisabeth ve İskoç kraliçesi Mary Stuart, dönemlerinin siyaseten en güçlü iki kadınıdır; bu nedenle Avrupa'da birçok soylu ve kral onlarla evlenmeye talip olmuştur. Bu durum özel hayatın bir parçası olmaktan ziyade Avrupa siyasetinin, hatta Protestan ve Katolik mezhepleri arasındaki rekabetin bir oyun alanıdır.

Zweig, bu bölümde I. Elisabeth ve Mary Stuart'ın karakterlerini uzun uzun mukayese eder. I. Elisabeth tahtına zorluklarla sahip olabilmiş, Yeni Çağ'ı kavramış, rasyonel bir kadinken Mary Stuart veraset yoluyla kolayca tahta geçen, zihni şövalyelikler döneminde kalmış, duygusal biridir. Önceki bölümlerle çelişen bir şekilde bu bölümde Zweig'ın İngiliz kraliçesini savunduğunu görürüz:

Hiçbir şey ana çizgilerine indirilmiş bu düşünceden (ki Schiller ünlü dramında bunu temel almıştı), yani Elisabeth'in yumuşak huylu ve savunmasız bir kadın olan Mary Stuart'la hain bir kedinin fareyle oynadığı düşüncesinden daha yanlış, daha yüzeysel ve daha bayağı olamazdı. Kim onun ruhunun derinliklerine bakarsa, görecektir ki, bütün iktidar gücüne rağmen, kendisini yapayalnız hisseden, hiçbirine kendisini tam olarak teslim edemediği yarı sevgilileriyle sürekli kendisine işkence eden bu kadının içinde ve bütün bu kaçıklıklarının ve sert davranışlarının

⁶⁸ Hans-Hermann Hoppe, "The Political economy of Monarchy and Democracy, and the idea of a Natural order.", 1995, Journal of Libertarian Studies 11 (2):94-121.

arkasında gizli bir sıcaklık, iyi niyetli ve hoşgörülü davranma isteği vardı.
(s. 119)

Bu bölümde psikolojik çözümlere geniş bir yer ayıran yazar, kimi noktalarda da bazı spekülâtif konuları kesin bir gerçeklik gibi sunmaktan çekinmemiştir. Bölümde büyük bir yer kaplayan Kraliçe Elisabeth'in hakkındaki iddialar kesin gerçekler gibi yazılmıştır:

Çünkü seks düşkünü bir kadın olan kraliçe, sadık uşağının başına kontluk tacını koyarken, dostunun saçlarını okşamaktan kendini alamamıştı, bu nedenle düzenlenen bu coşkulu tören maskaralığa dönüşmüş ve Melville, bıyık altından sessizce gülmüştü (...) (s 132 – 133)

Zweig'in özel hayatı ilgilendiren bu gibi ayrıntılara yer vermesi; biyografide I. Elisabeth'in antagonistik bir konumda olmasına bağlanabilir. Bununla birlikte bölüm boyunca Kraliçe Elisabeth'i tarafsız bir şekilde değerlendiren Zweig, tarihî şahsiyetlerin cinsel hayatlarının da onların kişiliğinin önemli bir parçası olduğunu savunan psikanalitik biyografi görüşünden yola çıkmış, yahut yalnızca okuyucunun ilgisini çekmek istemiş de olabilir.

9. Yedinci Bölüm: İkinci Evlilik

Üç yıl süren evlilik oyunları, Mary Stuart'ın ani ve duygusal bir kararla Henry Darnley ile evlenmesiyle sonuçlanır. Stuart'ın kendisine Darnley'yi eş olarak seçmesinde herhangi bir politik neden değil, genç kraliçenin Darnley'nin fiziksel görünümünden ve tavırlarından etkilenmesi yatar. Bu evlilik İskoçya'daki hassas dinî ve siyasî dengeyi bozar. I. Elisabeth'in yardımıyla Mary Stuart'ın üvey kardeşi Lord Moray'ın başını çektiği Protestan lordlar ayaklanır. Mary Stuart'ın kararlılığı, harekete geçmekteki hızı sayesinde bu ayaklanma bastırılır. İsyancı lordlar yeniden kraliçeye bağlılıklarını sunmak zorunda kalırken Lord Moray İngiltere'ye kaçar.

Mary Stuart'ın duygusal yapısı onun izlediği siyaseti hem olumsuz hem de olumlu açıdan etkiler. Bu durumda da aldığı karar ülkesini kaosa sürüklese de gösterdiği kararlılıkla bu durumu bir fırsata çevirmiş, ülkesi üzerindeki kontrolünü artırmıştır.

10. Sekizinci Bölüm: Hollyrood Sarayı'nda Kader Gecesi

Yirmi üç sayfa uzunluğundaki bu bölüm yalnızca bir geceyi, Mary Stuart'ın danışmanı David Rizzio'nun suikasta uğradığı 9 Mart 1566 gecesini anlatır. Bu nedenle biyografilerde hâkim olan özet tekniği bu bölümün çoğu kısmında yerini sahne tekniğine bırakır.

Mary Stuart'ın Lord Moray yerine yardımcı olarak David Rizzio'yu seçmesi İskoç lordları arasında ülkede Protestanlığın yasaklanacağı, Katolikliğin yeniden tek mezhep olacağı korkusunu doğurur. Üstelik Rizzio, mütevazı kökenlerden gelmesine karşın Mary Stuart'ın lütfunu kazandığı için lordların siyaseten de düşmanlığını kazanmışlardır. Mary Stuart'ın Rizzio'ya gösterdiği yakınlığı kıskanan Darnley de bu komploya katılır. Darnley'nin gösterdiği gizli bir geçidi kullanan entrikacı lordlar bir akşam yemeği sırasında saraya girip kraliçenin gözü önünde Rizzio'yu kaçırıp saray bahçesinde öldürürler. Komplocuların niyeti Rizzio ile aynı anda kraliçeyi de öldürmektir fakat bu plan son anda başarısız olur. Temponun yükseldiği bu bölümde Zweig, öykü ve roman yazarlığındaki maharetini biyografi yazımına da taşıma fırsatını bulmuştur.

Yazar bölüm içerisinde Darnley'nin psikolojik portresini çizer, onun kraliçeye karşı nankörlüğünden yola çıkarak zayıf karakterli insanlar hakkında bir çıkarımda bulunur:

Ama büyük hediyeler buna layık olan için bir lütuftur, ötekiler için tehlikelidir. Güçlü karakterler, birdenbire artan güçleriyle daha güçlü olurlar (çünkü güç onların doğal elementidir), zayıf karakterler ise hak etmedikleri mutlulukların altında ezilirler. (s. 158)

Biyografi türü ilk örneklerinden bu yana didaktik amaçlarla, büyük insanların hayatlarını kullanarak okura hayat dersi vermek için kullanılmıştır. Zweig da bu eserinde biyografi geleneğinin bu yönünü kullanır. Buna karşın didaktik yargılar hikâye akışını bölecek ya da tempoyu yavaşlatacak şekilde verilmemiştir. Okurun karakterlere karşı hissettiği duyguları keskinleştiren bu gibi çıkarımlar okur – karakter özdeşleşmesini kolaylaştırmaktadır.

11. Dokuzuncu Bölüm: İhanete Uğrayan Hainler

Kocasının da içinde bulunduğu bir komployla en sadık yardımcısını kaybeden, kendi sarayında esir alınan Mary Stuart, bu zor durumdan ancak rakipleri gibi düşünerek, şimdiye kadar uzak durduğu Makyavelist politikaya sarılarak kurtulur; hamileliğini kullanarak kocasının şefkatini suiistimal ederek saraydan kaçıp kendine sadık kuvvetlere ulaşmayı başarır. Elindeki yeni güçle komplocu lordları pazarlık masasına oturtmayı başaran kraliçe, bu süreci ustaca yönetip lordların iradesini kırarak eski gücüne yeniden sahip olmayı başarır.

Bu bölümde Mary Stuart'ın neden edebî eserlere sıkça konu olduğu⁶⁹ sorusu da yanıt bulur. Mary Stuart, biyografi boyunca vurgulandığı gibi duygusal, sanat düşkünü, mertliğe önem veren bir kadın olmasına rağmen gerektiğinde eldivenlerini çıkarmaktan çekinmez. Mary Stuart'ın kişiliğinin bu iki zıt tarafı yazar tarafından bir iki yanı kesin bir kılıca benzetilir. (s. 182)

Mary Stuart'ın Rizzio'nun cesedi başında intikam hayalleri kurması yazara Siegfried'in cesedini gören Kriemhild'i hatırlatır. Zweig, böylece Cermen – Avrupa kimliğinin en temel parçalarından olan Nibelungen destanını da kendi anlatısını zenginleştirmekte kullanır.

12. Onuncu Bölüm: Korkunç Bir Karışıklık

Bu bölüm Darnley ve Mary Stuart arasındaki gerilime odaklanır. Hamileliğinin son dönemlerinde olan Mary Stuart, bebeğin asıl babasının Rizzio olduğu dedikodularını kuvvetlendirmemek için Darnley'den boşanmaz buna karşın her fırsatta onun gururunu kırarak toplumdan soyutlanmasını sağlar. Mary Stuart ve Darnley arasındaki bu gerilim ileride İngiliz ve İskoç kralı olacak VI James'in doğumundan sonra da devam eder. Bu dönemde, Rizzio'dan boşalan yer suikast gecesindeki cesur tavırlarıyla kraliçenin takdirini kazanan Bothwell tarafından doldurulur.

⁶⁹ Mary Stuart'ı konu edinen edebî eserlere örnek olarak Donizetti'nin *Maria Stuarda* operası, Robert Burns'ün *Lament of Mary Queen of Scots, on the Approach of Spring* şiiri, Friedrich Schiller'in *Wallenstein; And, Mary Stuart* başlıklı tiyatro oyunu verilebilir.

13. On Birinci Bölüm: Bir Tutku Trajedisi

Bothwell ve Mary Stuart arasında başlayan yakınlaşmanın tutkulu bir aşka dönüştüğü bu bölümde Mary Stuart'ın çalkantılı duygu dünyası ön plana çıkar. Bothwell'in hırslı, güçlü bir karakter olması nedeniyle Mary Stuart'ın bu ilişkiyi sürdürebilmek için onu kral yapmaktan başka bir seçeneği kalmaz. Bu amaçla Mary Stuart ve Bothwell, diğer lordları da ikna ederek Darnley'yi ortadan kaldırmayı planlar. Bu planın ilk adımını gerçekleştirmek üzere Mary Stuart'ın Glasgow'a gitmesiyle bölüm sona erer.

Bu bölümün önemli bir kısmı olayları günümüze taşıyan belgelerin otantikliğinin tartışılmasına ayrılmıştır. Bothwell ve Mary Stuart arasındaki yasak aşkın en büyük kanıtı Mary Stuart'ın Fransızca yazmış olduğu on bir sonedir. Bu sonelerin kraliçenin adını lekelemek için ona isnat edildiğini iddia edenlerin⁷⁰ aksine Zweig, bunların bizzat kraliçe tarafından kaleme alındığını psikolojik ve linguistik argümanlar kullanarak savunur. Böylece yazarın eserini kaleme alırken kullandığı belgeleri titizlikle gözden geçirdiğini de görürüz.

Bothwell ve Mary Stuart'ın arasındaki tutkulu aşkın başlangıcı Bothwell'in Mary Stuart'a tecavüz etmesidir. Yazar, bu olayı anlatırken suçu romantize eder:

Bothwell'in bu vahşice saldırısıyla –yaşadığı bu büyük sürprizle sersemlemiş, başı dönmüştü- sonunda gerçek bir erkeğe, kadınsal güçlerini, derin utancını, gururunu ve güven duygusunu parçalayan, şimdiye kadar hiç tanımadığı volkanik bir dünyayı tüm sıcaklığıyla önüne seren bir erkeğe rastlamış oluyordu. (s. 235)

Mary Stuart'ın bu dönemdeki aşırı davranışlarını yazar, bu olayların onun iradesi dışında geliştiğini söyleyerek savunur:

İşte bunun için Mary Stuart, iç dünyasının esiri olduğu, sadece cinsel duygularla hareket ettiği için sorumlu tutulamaz çünkü o dönemde sergilediği çilgınca davranışları, her zamanki doğal ve ölçülü yaşam biçiminin tamamen dışında geliyordu; bunların hepsi bir duygu sarhoşluğu içinde ve onun iradesine rağmen yapılmıştır. (s. 224)

⁷⁰ Bunların başında Mary Stuart'ın dönemdaşı İskoç yazar Adam Blackwood gelir; *Histoire de la martyre de la royne de royne d'Escosse* eserinde Mary Stuart'ın trajedisinden Kraliçe I. Elisabeth'i ve John Knox'u sorumlu tutup söz konusu mektupların kraliçenin nedimelerinden Mary Beaton tarafından kaleme alındığını ileri sürer.

Zweig'ın Mary Stuart'ın bu davranışlarının temeli olarak onun iradesizliğini göstermesi onun insan hayatını fatalist bir gözle değerlendirdiğini gösterir. Zweig, önceki bölümlerle de insanın kendi dürtülerinin oyuncağı olduğunu iddia etmiştir: *İnsan hayatını biçimlendiren ya da mahveden şey, doğuşundan beri içinde var olan, ona özgü yasalardır.* (s. 199)

14. On İkinci Bölüm: Ölüme Giden Yol

Glasgow'da, babasının sarayında çiçek hastalığı nedeniyle istirahat etmekte olan Darnley'yi Edinburgh'a dönmeye ikna etmeye giden Mary Stuart büyük bir vicdanî ikilemle karşı karşıya kalır. Hasta yatağında karısını gören Darnley birden yumuşamış, daha önceki davranışları için ondan özür dilemiştir. Mary Stuart kocasının bu hâlimden etkilense de Bothwell'e verdiği sözden cayamaz. Diğer lordların da desteği ya da göz yumması ile Bothwell, Darnley'yi öldürür.

Darnley'nin katli Mary Stuart'ın hayatındaki en büyük suç, onun trajik hatası olarak değerlendirilebilir. Zweig, bu cinayetin sorumluluğunu Mary Stuart'a yüklemekten kaçınır. Ona göre asıl suçlu Bothwell'dir, Mary Stuart cinayete tam olarak razı olmasa da Bothwell'in etkisinde kalmıştır. Yazar, Bothwell ve Mary Stuart arasındaki ilişkiyi Truva Savaşı'ndan dönen Agamemnon'u el birliğiyle öldüren Aigisthos ve Klytimestra'ya yahut Kral Duncan'ı öldüren Macbeth çiftine benzetir. (s. 253) Macbeth benzetmesi özellikle anlamlıdır; zira bu trajedi de İskoçya'da geçmekte ve krallığı ele geçirmek için cinayet işlemekten sakınmayan bir adamı konu almaktadır.

15. On Üçüncü Bölüm: *Quos Deus Perdere Vult...*

Başlığını Latince "Tanrılar, yok etmek istediklerinin önce aklını alırlar" anlamına gelen bir özdeyişten alan bu bölümde Darnley'nin öldürülmesi sonrasında İskoçya halkının, aristokrasinin ve Mary Stuart'ın durumu tasvir edilir. Cinayetten son derece rahatsız olan İskoç halkı katillerin yakalanmasını istemektedir. Halkın bu tutumu daha önce cinayete onay veren lordların saf değiştirmesine neden olur, böylelikle diğer

devletler de bu konuyu yakından takip etmeye başlarlar. Mary Stuart ise cinayetten sonra aklını yitirmiş gibidir, hiçbir şey düşünemez. Yazar, Mary Stuart'ın bu ruh hâlini Waterloo Muharebesi'nde hiçbir karar alamayan Napoleon'a benzetir. (s. 275) Bu şartlarda ülkede büyük bir kaosun çıkmasını engelleyen tek güç Bothwell'in askerî diktasıdır.

Zweig, bu bölümde toplumu anlatırken sosyolojik, Mary Stuart ve Bothwell'i anlatırken ise psikolojik analizler yapar. Bu analizleri yabancı elçilerin raporlarındaki tarihî verilerle de destekler.

16. On Dördüncü Bölüm: Çıkmaz Yol

Bothwell'e yönelen suçlamaların artık geçiştirilemeyecek bir hâl alması, dış baskıların gittikçe artması nedeniyle göstermelik bir yargılamanın yapılmasına karar verilir. Bu mahkemede Bothwell aklansa da bu durum kimseyi tatmin etmez. Üstelik hamile olduğunu anlayan Mary Stuart, apar topar Bothwell'le evlenmek zorunda kalır.

Bir kral katlinin hemen arkasından gerçekleşen bu evliliği yazar *Hamlet*'e benzetir. O dönemde henüz pek bilinmeyen bir genç olan Shakespeare'in *Macbeth* ve *Hamlet* adlı trajedilerinin esin kaynağının bu olay olabileceğini iddia eder. (s. 297)

Evlilik sonrası İskoçya'daki gerginlik büyümeye devam eder. En sonunda lordlar Bothwell'e karşı ayaklanır. Bothwell, kaçmayı başarırken Mary Stuart esir alınır. Bu olay Mary Stuart'ın yıllar sürecek esaretinin başlangıcı olur.

17. On Beşinci Bölüm: Tahttan İndiriliş

Loch Ness sarayında esir tutulan Mary Stuart, Bothwell'le mektuplaşmalarının ele geçirilmesinin ardından hem zina hem de cinayet suçlamasıyla karşı karşıya kalır. Bir kralın yahut kraliçenin yargılanması o dönem için sıra dışı bir durumdur, Mary Stuart'ın büyük rakibi I. Elisabeth bile bu duruma itiraz eder. Mary Stuart, yargılanmadan kaçmak için tahttan çekildiğini, tacı bir yaşındaki oğlu VI. James'e bıraktığını, oğlu büyüyene kadar Lord Moray'in vesayetini kabul ettiğini gösteren belgeleri imzalar. Böylece Mary Stuart'ın bir kraliçe olarak hayatı sona ermiştir. Lord Moray, yaptığı anlaşmaya sadık

kalmaz; Mary Stuart'ın tahtta yeniden hak iddia etme riskini ortadan kaldırmak için “kutu mektupları” olarak bilinen ve biyografi için de en önemli belgelerden biri olan mektupların parlamentoda okunmasına karar verir.

Bu bölümde yazarın biyografi kişisine olan tavrında bir değişiklik görülür; yazar, bu kötü durumun bütün sorumluluğunun Mary Stuart'ta olduğunu söyler. Stuart'ın düşüncesiz davranışlarının sonucunu anlatırken prolepsis yönteminden de yararlanır: *Sadece kendisi değil, kendi kanından gelen torunu I. Charles bile onun bu sınır tanımaz keyfi davranışını kendi kanyla ödeyecekti* (s. 329)

18. On Altıncı Bölüm: Özgürlüğe Veda

Sayfa sayısı bakımından kısa olan bu bölüm Mary Stuart'ın hayatındaki en hareketli dönemlerden birini anlatır. Loch Leven kalesine kapatılan Mary Stuart'ın hamileliği ölü doğumla sonuçlanır. Mary Stuart daha sonra kaledeki korumalardan biri olan genç bir soyluyu baştan çıkararak kaleden kaçmayı başarır. Lord Moray'in sert yönetiminden rahatsız olan soyluların da desteğiyle tacını geri almak için bir ordu toplayan Stuart, Langside savaşında yenilerek kaçır, tek çare olarak İngiltere'ye sığınmayı görür.

Mary Stuart'ın Loch Leven kalesinden kaçıışı onun hayatındaki en romantik sahnelerden biridir. Yazar, bu olayı eserlerine taşıyan edebiyatçılar arasından özellikle İskoç romancı Walter Scott'ın üstünde durur. Walter Scott, *the Abbot*⁷¹ (Başrahip) adlı romanında tam da bu bölümde anlatılan olayları; Mary Stuart'ın Loch Leven'deki esaretini, kaçışını ve savaşmasını anlatır. Zweig, Walter Scott'ın eserini romantikleştirmek amacıyla Mary Stuart'ın suçlarını görmezden geldiğini söyler. (s. 346)

19. On Yedinci Bölüm: Bir Ağ Örülüyor

Bu bölümle birlikte Mary Stuart'ın hayatındaki dördüncü ve son sahne, İngiltere sahnesi başlar. Bir kaçak olarak ülkeye gelmesine karşın Mary Stuart, İngiltere'deki Katolik ve Protestan lordların teveccühünü kazanır. Başbakanı Lord Cecil'in de etkisiyle

⁷¹ Sir Walter Scott, *The Abbot*, 1905, T. Nelson and Sons. Web erişimi Google Books üzerinden

I. Elisabeth, vaktinde İngiliz tahtında hak iddia eden Mary Stuart'ın kendisine karşı çıkabilecek olası bir isyanın simgesi olabileceğini düşünerek onu hapsedmenin yollarını aramaya koyulur. Kibarlık perdesi altına gizlenmiş siyasî manevralar içeren mektuplaşmalardan sonra Mary Stuart, kendisine isnat edilen suçlarla ilgili olarak yargılanmayı kabul eder.

Bu bölümde yazar, Mary Stuart ve I. Elisabeth arasındaki mektuplardan bazı alıntılara yer verir. Bu alıntılar hem biyografinin tarihî gerçekliğe uygunluğunu gösterir hem de okuyucunun doğrudan o dönemde yazılan bir metni görmesini sağlayarak eserin tarihî havasını kuvvetlendirir.

20. On Sekizinci Bölüm: Ağ Daralıyor

Mary Stuart'ın İngiltere'de yargılanmasını işleyen bu bölüm iddia ve savunma makamlarının karşılıklı olarak hâkimleri etkileme girişimlerini anlatır. Maitland'in girişimiyle hâkimler Mary Stuart'ın suçsuzluğuna ikna olsalar da I. Elisabeth yaptığı hamlelerle bu durumu değiştirir. Mahkeme, Mary Stuart'ın tam anlamıyla ne suçlu ne de masum olduğu kararıyla sonuçlanır. Böylece I. Elisabeth, suçsuzluğunu kanıtlayamayan Mary Stuart'ı sarayında kabul edemeyecek ya da onu bir suçlu olarak sınır dışı edemeyecektir. Bu karar, Mary Stuart'ın sürekli gözaltında tutulmasıyla sonuçlanacaktır.

21. On Dokuzuncu Bölüm: Karanlıkta Geçen Yıllar

Mary Stuart'ın yirmi beş yaşından kırk yaşına kadarki hayatını anlatan bu bölüm hikâye zamanı bakımından en geniş bölümdür. İngiliz saraylarında saygın bir tutuklu olarak tutulan Mary Stuart, yardımcıları sayesinde dışarıdaki destekçileriyle şifreli bir şekilde mektuplaşmaktadır. Fransız ve İspanyol kralları, I. Elisabeth'ten rahatsız olan soylular, Papalık, kimi maceracılar esir tutulan kraliçeyi kurtarmak için çeşitli planlar yaparlar fakat bütün planlar başarısızlıkla sonuçlanır.

Mary Stuart'ın hayatının bu dönemine damgasını vuran şey içinde bulunduğu durumun çelişkisidir; bir yandan özgürlükleri kısıtlanmış bir esirken diğer yandan saraylarda yaşayıp kraliçe muamelesi görür.

Zweig, I. Elisabeth ile Mary Stuart'ın hayatlarındaki farkı talihinin etkisiyle açıklar:

Çünkü gerçeği tam olarak görmek istiyorsak, Mary Stuart ile Elisabeth'in yazgısını belirleyen şeyin şu son noktada gizlendiğini görürüz: Bütün bu yıllar içinde talih hep Elisabeth'in yüzüne gülmüş, talihsizlik de Mary Stuart'ın peşini bırakmamıştır. (s. 408)

Yazar bu noktada kendi kendisiyle çelişmektedir; zira daha önce büyük insanların hayatlarının dış etmenler tarafından değil de kendi içlerindeki mekanizmalarca belirlendiğini iddia etmiştir.

22. Yirminci Bölüm: Son Raunt

Başlığıyla, Mary Stuart'ın hikâyesinin nihayete yaklaşmakta olduğunu haber veren bu bölümde Mary Stuart artık orta yaşlı bir kadındır. Yazar, geçen yılların Stuart'ta yarattığı fiziksel değişimi onun ruhundaki değişikliklerle bağdaştırarak betimler:

Yaşlılık ona sessizce yaklaşmış, şakakları ağarmış, vücudu gelişmiş ve biraz daha irileşmiş, yüz hatları biraz daha sakinleşmiş ve bir hanımefendiye yakışır bir görüntü kazanmış, dindarlık şeklinde açıklanabilecek bir hüznün dalgası tüm benliğini sarmaya başlamıştı. (s. 411)

Kişilerin karakter özelliklerini, mizaçlarını dış görünüşlerinden yola çıkarak anlama sanatına fizyonomi denir.⁷² Fizyonomik yaklaşım yani karakterlerin dış görünüşleri ile kişilik özelliklerinin aynı doğrultuda olması Alman romantik edebiyat geleneğinin en belirgin yönlerinden biridir.⁷³

On beş yıl içinde biyografinin karakter kadrosunda büyük değişiklikler olmuş; Moray, Maitland gibi önemli lordlar ölmüştür. Buna karşın daha önce önemli bir rol oynayamayacak kadar küçük olan VI. James büyümüş, I. Elisabeth ve Mary Stuart arasındaki politik savaşın en önemli cephesi hâline gelmiştir. Mary Stuart, İskoçya'nın yöneticisi olmaktan vazgeçerek oğlu VI. James'e kendisinin tekrar kraliçe olması

⁷² <http://academic.eb.com/levels/collegiate/search/dictionary?query=physiognomy>

⁷³ Graeme Tytler, *Physiognomy in the European Novel: Faces and Fortunes*, Princeton University Press, 1982 s. 101

karşılığında onun krallığını tanıyacağını bildiren bir mektup yazar. Bu mektupla başlayan görüşmeler I. Elisabeth'in VI. James ve adamlarına verdiği rüşvetlerle son bulur.

Zweig, gelecekte I. James olarak İngiliz ve İskoç krallıklarının tacını giyecek olan VI. James'i tasvir ederken taraflı bir tutum izler:

İlk bakışta normal bir çocuk hissi vermiyordu. Her türlü eğlenceden kaçıyor, her açık bıçaktan ürüyor, köpeklerden korkuyordu, davranış biçimi kaba ve beceriksizdi. (...) Buna karşın babasının adi doğası, onun karakterine uğursuzluk bulaştırmıştı. (s. 416)

23. Yirmi Birinci Bölüm: Kavgaya Son Veriliyor

Mary Stuart'ın trajik hayatının son talihsiz olaylar zincirinin anlatıldığı bu bölümde polisiye unsurlar belirgindir. Oranj Prensi'nin suikasta kurban gitmesinin ardından I. Elisabeth kendi hayatını korumak için daha sıkı tedbirler almaya başlar. Bunlardan ilki kraliçenin hayatına kast eden hatta kast edilmesine onay veren herhangi bir kişinin idam edilmesini öngören yasanın parlamentoda kabul edilmesidir. İkincisi ise o zamana kadar görece serbest bir hayat süren Mary Stuart'a yeni bir vasi atanması, Stuart'ın çok daha sıkı bir şekilde denetlenmeye başlanmasıdır.

Mary Stuart'a göz kulak olması görevi verilen Amyas Poulet, bu görevi büyük bir şevkle yerine getirir. Kraliçe daha önceki bütün lükslerinden mahrum bırakılır, dışarıyla olan bütün irtibatı kesilir. İronik bir biçimde bu durum başta Lord Cecil olmak üzere Mary Stuart'ın düşmanlarının işine gelmez, zira bu kişilerin niyeti Mary Stuart'ı yeni yasadan da faydalanarak ortadan kaldırmaktır. Bu uğurda I. Elisabeth'in gizli polis şefi Lord Walsingham'ın İspanyol Kralı II. Felipe'nin casusları arasına sızdırdığı isimler tarafından sahte bir suikast planı hazırlanır. Tutsaklık şartları yeniden iyileştirilen, kendisine bağlı isimlerle gizlice (bu gizli mektupların her biri İngilizler tarafından okunmaktadır) mektuplaşan Mary Stuart, bu suikast planını onaylar. Suikast girişimi planlandığı gibi başarısız olur, ele geçirilen mektuplar ve diğer casusların ifadeleri nedeniyle Mary Stuart suikast sanığı olarak yargılanır.

24. Yirmi İkinci Bölüm: Elisabeth Elisabeth'e Karşı

Mary Stuart'ın idam kararının verilme sürecini anlatan bu bölümde odak karakter I. Elisabeth'tir. On beş yıldır sürüncemede kalan bir sorunun kökten halledilmesi şansını ele geçiren Kraliçe Elisabeth bir yandan mutludur, diğer yandansa bir kraliçenin sıradan bir insan gibi idam edilmesinin hem kendi meşruiyeti hem de dış politika açısından yaratacağı sorunlarla yüzleşmek istemez. Üstelik Kraliçe Elisabeth, Mary Stuart'la mücadelesinde zalim olan taraf gibi görülmeyi istemez.

Deliller açık olmasına karşın I. Elisabeth'in kararsızlığı hukukî sürecin uzamasına neden olur. İngiliz kraliçesi ilk olarak Fransız ve İspanyol krallarının Mary Stuart'ın idamı durumunda savaş açmaya niyetli olmadıklarını anlar. Daha sonra Mary Stuart'ın oğlu, İskoç kralı VI. James ile İngiliz tahtının veraset hakkının verilmesi karşılığında uzlaşır. Böylece idamın yaratacağı dış tepkilerin önüne geçilir.

Yüce gönüllü, bağışlayıcı bir görüntü çizmek amacındaki Elisabeth; son çare olarak Mary Stuart'la anlaşma yapmak ister. Suçunu itiraf etmesine karşılık olarak hayatının bağışlanma önerisini Mary Stuart kabul etmez. Bunda Mary Stuart'ın kendi gururu olduğu kadar I. Elisabeth'i pasif – agresif bir şekilde cezalandırma isteği de etkindir. Sonunda Mary Stuart yargılanır, biri hariç diğer hâkimlerin kararıyla idama mahkum edilir.

25. Yirminci Üçüncü Bölüm: “Sonum, Başlangıcım Olacaktır”

Başlığını Mary Stuart'ın kişisel mottosundan alan bu bölümde bir tek gün, onun idam edildiği 8 Şubat 1587 anlatılır. Yirmi birinci bölümde I. Elisabeth'in ajanlarına, yirmi ikinci bölümde ise kraliçenin kendisine kayan objektif bu bölümle birlikte yeniden Mary Stuart'a odaklanır.

Suikast suçuyla idam hükmü giyen Mary Stuart, artık yapabileceği hiçbir şeyin kalmadığının farkında olarak olabildiğince vakur bir şekilde ölmek ister. Vasiyetinden idam gecesinde giyeceği kıyafetlerin seçimine kadar her işini büyük bir titizlikle görür. İdamında Katolik mezhebine bağlı oluşunu vurgular; Protestanlar yani Katolik

Kilisesi'nce mürtet olarak görülen insanlar tarafından öldürüldüğü, *martyr*⁷⁴ olduğu mesajını vermek ister. Fanatik bir Protestan olan Kont Kent'in bütün engelleme çabalarına rağmen bu amacında başarılı olur.

Mary Stuart'ın mottosu bir kehanet özelliği göstermiştir. Hayat hikâyesinin böylesine trajik bir şekilde son bulması, Avrupa'da mutlak kraliyetlerin gücünün zirveye ulaştığı sırada bir kraliçenin idam edilmesi Mary Stuart'ın yaşam öyküsünü ölümsüzleştirmiştir. Böylece Mary Stuart, politik yenilgisini ahlakî bir zafere dönüştürmeyi başarmıştır.⁷⁵

26. Son Deyiş

Bir epilog niteliğinde olan bu bölümde Mary Stuart'ın idamının sonrasındaki gelişmeler anlatılır. İdamın sorumluluğunu almak istemeyen Kraliçe Elisabeth, bunun kendi haberi olmadan gerçekleştiğini iddia etmiş; hatta bu iddiasını güçlendirmek için kimi lordlara göstermelik cezalar vermiştir. Yazar, bu durumu Antik Yunan'da trajedilerden sonra *satyr*'lerin sergilenmesine benzetir. (s. 499)

Rol yapan tek kişi I. Elisabeth değildir. VI. James de daha önce savaş tehdidinde bulunmuştur ancak anlaşmaları üzere İngiliz tahtının veraset hakkını alınca susmakla yetinir. VI. James'in I. James adıyla İngiltere'de taç giymesi için on beş sene beklemesi gerekecektir. Kitap, I. Elisabeth'in ölümünün ardından I. James'in İngiliz tahtına çıkışı ve Mary Stuart'ın na'şını kraliyet mezarlığına naklettirmesi ile son bulur.

27. Mary Stuart'ın Genel Değerlendirmesi

Stefan Zweig, *Mary Stuart*'ı yazarlığının ustalık döneminde, otuzlu yıllarda kaleme almıştır. Bu dönemde Zweig tanınan bir yazardır fakat eserleri III. Reich rejimi tarafından yasaklandığı için sürgünde yaşamak zorundadır. Zweig'ın eserlerinin yasaklanmasının en büyük nedenlerinden biri dinî kimliğidir. Yazarın *Mary Stuart*'ta biyografî kişisine duyduğu sempatinin nedenlerinden biri olarak Mary Stuart'ın da dinî kimliği nedeniyle baskılara göğüs germek zorunda kalması gösterilebilir. Bir diğer neden

⁷⁴ Hristiyanlıkta dinî inançları uğruna öldürülen kimse

⁷⁵ Donald G Daviau. "Stefan Zweig's Victors in Defeat." *Monatshefte*, vol. 51, no. 1, 1959, s. 3. *JSTOR*, www.jstor.org/stable/30159004. Web erişim: 26.07.2017

de Mary Stuart'ın döneminin edebiyatçılarını himaye eden, sanat düşkünü, romantik tabiatlı bir kadın olmasıdır. Niccolo Machiavelli'nin siyaset anlayışını kökten değiştirmesiyle birlikte ortaya çıkan *novus homo*'lardan⁷⁶ farklı olarak İskoçların Kraliçesi politikada kazanmayı, iktidar sahibi olmayı hayatın biricik anlamı olarak görmez.

Günümüze ulaşan belgelerin çokluğu sayesinde Zweig, Mary Stuart'ın hayatını en ince ayrıntılara varıncaya dek yazmaya muktedir olmuştur. Mary Stuart'ın çocukluk yıllarına, gençliğine, özel hayatına ilişkin bilgilerin fazla olması onun psikolojik portresinin net bir şekilde çizilmesini sağlamıştır. Biyografi gerek kapsadığı zaman dilimi, gerekse de ele aldığı konular bakımından modern bir biyografinin özelliklerini taşımaktadır.

Biyografideki en temel çatışma Mary Stuart ve I. Elisabeth arasındadır. Stuart'ın Elisabeth'le mücadelesi bir anlamda duygunun soğuk mantıkla, insanın makineyle mücadelesidir; bu aynı zamanda Avrupa'daki politik atmosferin değişiminin habercisidir. Şövalyelik çağı geride kalmış, siyasî alan artık onurun gözetilmediği acımasız bir arenaya dönüşmüştür. Bu değişim yalnızca politik alanda yaşanmaz, asırlardır sabit duran sosyal yapılar da yerinden oynamıştır. Burjuva sınıfı etkinliğini artırırken soylular eski imtiyazlarını yitirmeye başlar. İlk defa bir kraliçenin başı idam kütüğüne konur; Oliver Cromwell'in, Maximilien Robespierre'in devrimlerinin bir işaretidir bu. Sosyal değişime dinî anlayıştaki değişiklikler de eşlik eder. İnsanın kainatta sabit bir yeri olduğunu, hem din hem de dünya işlerinde hiyerarşideki konumuna sıkı sıkıya bağlı olmasını tembihleyen Katolik inancının yerini Tanrı'nın gözünde kraliçenin de normal bir insandan farksız olduğunu vaaz eden John Knox gibi Protestan din adamlarının düşünceleri alır.

Frye'in Mythos Teorisi'ne göre toplumdaki değişimi, yeni düzenin eskiye galebe çalmasını anlatan yapımlar *komedya*dır.⁷⁷ Yeniçağ düzenin Ortaçağ'ın yerini alması ekseninde düşünüldüğünde *Mary Stuart*, *komedya*yaya yaklaşır. Buna karşın eser bir biyografi olduğu için Mary Stuart'ın hayatı temel alınarak değerlendirilirse tam bir

⁷⁶ Sheldon S. Wolin. *Politics and Vision: Continuity and Innovation in Western Political Thought*. 2016, Princeton University Press, 2016 s. 195

⁷⁷ Frye, s. 194

*tragedy*dir. Üstelik Mary Stuart'ın kraliçelikten idama uzanan hayat öyküsü birbirine zincirlenen birkaç trajik öyküden oluşmaktadır. Fransız kraliçesiyken kocasının ölümü ve İskoçya'ya dönmek zorunda kalması, Darnley ile evliliği, Bothwell ile ilişkisi, İngiltere'de tutsak hayatı yaşarken tam kurtulmaya yaklaştığını düşündüğü anda idama mahkûm edilmesi ayrı ayrı birer trajedidir. Bu iki görüş birleştirilebilir; Frye'ya göre *komedyanın* temelinde genç birinin yaşlılara meydan okuması, onların düzenini yıkması yatar. Genç protagonist, yaşlılar ise antagonist rollerindedir. Mary Stuart'ın öyküsünde bu rollerin ters-yüz edildiğini görürüz. Mary Stuart bir *komedyanın* yaşlıların gözünden anlatılışdır.

Stefan Zweig, bu biyografisinde öznel yargılarını esere yansıtmak bakımından aşırıya kaçmıştır. I. Elisabeth, II. Felipe gibi ulusal; John Knox gibi dinî kahramanlar zaman zaman hakarete varan ifadelerle tasvir edilmişlerdir. Mary Stuart'ın ise hataları bile erdemlerine; sözgelimi romantik yaradılışlı olmasına bağlanır. Eserde tarihî belgelere yer verilse de bu tutum tarihsel açıdan biyografinin değerine gölge düşürmektedir.

Biyografi kişinin kadın olması, özel hayatındaki olayların öykünün gelişiminde çok önemli bir rol oynaması nedeniyle yazarın cinsiyet rolleri konusundaki düşünceleri de esere yansımıştır. Stefan Zweig, klasik cinsiyet rollerini savunur: Kadınlar tutkulu, duygusal, romantik; erkeklerse güçlü olmalıdır. Bu rollerin dışında kalan I. Elisabeth, Darnley gibi karakterler eleştirilir.

Kitabın temelinde I. Elisabeth ve Mary Stuart'ın çatışması yer aldığı için karşılaştırma ve tezat yöntemleri sıkça kullanılmıştır. Karşılaştırmalar yalnızca kişiler arasında değil; mezhepler, ülkeler, zaman dilimleri gibi farklı alanlarda da yapılmıştır. Anlatımı zenginleştirmek için tarihî ve edebî göndermelere de yer verilmiştir. Biyografinin geçtiği zaman dilimi ve mekânlar nedeniyle William Shakespeare'e ayrı bir yer verilmiştir.

C. MARIE ANTOINETTE

1. Tanıtım

Fransız Devrimi'nin trajik figürlerinden Marie Antoinette'in biyografisini anlatan bu kitap ilk olarak 1932 yılında Leipzig'de *Marie Antoinette: Bildnis eines mittleren Charakters* (Vasat bir karakterin portresi) başlığıyla Insel-Verlag tarafından basılmıştır. Aynı yayınevi tarafından 1932 yılında kitabın üç baskısı yapılmış, kitap toplamda elli bin nüsha basılmıştır.⁷⁸ 1933 yılında Fransızca'ya çevrilen kitap Éditions Grasset & Fasquelle tarafından herhangi bir alt başlık olmadan yalnızca *Marie Antoinette* adıyla Paris'te basılmıştır. Yine aynı yıl Londra'da Cassell and Company Limited yayınevi kitabın *Marie Antoinette: The Portrait of an Average Woman* (Vasat bir kadının portresi) başlığıyla İngilizce çevirisini yayınlamıştır. 1944 yılında Rezzan Emin Yalman'ın çevirisiyle Ahmet Halit Kitabevi'nden çıkan kısaltılmış bir baskıdan sonra 2006 yılında yeniden Türkçeye kazandırılan kitabın yeni çevirisi Tevfik Turan tarafından yapılmış, Can Yayınları'ndan çıkmıştır. Bu çeviri, Williams Verlag AG'nin 1976'da Zürich'te yayınladığı *Marie Antoinette: Bildnis eines mittleren Charakters* başlıklı Almanca baskıyı temel almıştır.

Çevirilerde göze çarpan ilk fark İngilizce çevirinin “Vasat bir karakterin portresi” yerine “vasat bir kadının portresi” başlığıyla çıkmış olmasıdır. İngilizce edisyonun Marie Antoinette'in sosyal/siyasî kimliğinden çok kadın kimliğini ön plana çıkarttığını söyleyebiliriz. Almancada “mittlere”, İngilizcede “average”, Türkçede “vasat” sıfatları bir varlığın benzerlerinden herhangi bir üstünlüğünün olmadığını anlatmak amacıyla kullanılır. Marie Antoinette için bu sıfatın kullanılması iki şeye işaret edilebilir; ilki onun on sekizinci asır sonundaki fırtınalı siyasî atmosferde ayakta kalacak becerilerden yoksun oluşu, ikincisi ise kraliçe olmasına rağmen onun da özünde diğer insanlardan farksız olmasıdır.

Çalışmada kullanılan Can Yayınları'nın 2010 tarihli ikinci baskısı⁷⁹; Knut Beck'in kitabın kaleme alınış sürecini anlattığı bir önsöz, Stefan Zweig'ın bu biyografiyi yazma nedenini anlattığı bir giriş kısmı, kitabın sonunda yer alan ve kullanılan belgeleri açıklayan bir ek bölüm, zamandizin dâhil olmak üzere kırk sekiz bölümdür. Kitabın

⁷⁸ http://zweig.fredonia.edu/index.php?title=Marie_Antoinette._Bildnis_eines_mittleren_Charakters

⁷⁹ Stefan Zweig, *Marie Antoinette*, çev. Tevfik Turan, 2. bs., Can Yayınları, 2010.(Alıntılar bu baskıdandır.)

bölümlendirilmesi Zweig'in diğer biyografilerinden farklı olmak üzere zaman açıklaması içermez; bölüm başlangıçları müstakil sayfalarda yer almaz. Bölümlendirmenin keskin olmaması ve bölüm sayısının çokluğundan ötürü diğer incelemelerden farklı olarak bu incelemede her bölüm için ayrı bir alt başlık kullanılmayacaktır. Toplamda 525 sayfadan oluşan eser Stefan Zweig'in en hacimli biyografisidir.

2. Stefan Zweig'in Marie Antoinette'inin Oluşumu Üzerine / Knut Beck – Giriş

Knut Beck'in kaleme aldığı önsöz *Marie Antoinette*'in yazılma sürecini hem yazar hem de siyasî konjonktür açısından değerlendirir. Zweig, 1908'lerde yarım kalan bir tiyatro oyunu fikrinin ardından 1930'da Joseph Fouche biyografisi için Fransız Devrimi tarihini araştırırken Marie Antoinette'in de bir biyografisini yazmaya karar verir. İki yıllık çok titiz bir araştırmanın ardından – Stefan Zweig dönemin yaşamını en ince ayrıntısına kadar yansıtmak için sarayın faturalarını bile tek tek incelemiştir -(s. 17) 1932 yılında basılan kitap çok büyük bir ilgiyle karşılaşır. 1933'te Almanya'da NSDAP'ın iktidara gelmesiyle birlikte kitap çeşitli hücumlara uğrasa da popülerliği çevrildiği diğer ülkelerde ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında yeniden Almanya'da devam etmiştir.

Kitap yalnızca popülerliğe ulaşmakla kalmamış, dönemin büyük isimlerinin de övgüsünü almıştır. Sigmund Freud, 20 Ekim 1932'de kitabı şöyle değerlendirir: (...) *tamamen olgunluğa ermiş, coşkulu abartmalardan uzak dil ve konunun en dolaysız olanla, en zorunlu olanla kısıtlanmış olması, eserin bir usta işi olduğunu gösteriyor.* (s. 20) Romain Rolland ise bir mektubunda “*Mary Antoinette*'iniz okudum, hâlâ bir türlü kopamıyorum” der. (s. 22)

Stefan Zweig, giriş bölümünde diğer biyografilerinde olduğu gibi yapıtı yazma nedenini anlatır. Zweig'ı bu biyografiyi yazmaya iten iki temel neden vardır. Bunlardan ilki Mary Stuart'ta olduğu gibi Marie Antoinette'in de ideolojik bir gözle değerlendirilmesinin yarattığı çelişkilerdir. Devrimciler onu ahlâken düşük, sefih bir kadın olarak görürken kraliyet yanlıları azize mertebesine yükseltmişlerdir. Bir diğer neden de onun hayatındaki dengesizliktir. Hiçbir deha belirtisi göstermeyen bu “sıradan” kadın, kaderin bir cilvesi sonunda tarihin en sert dönemeçlerinden birinde büyük bir sorumluluk yüklenmek zorunda kalmıştır.

3. Bir Çocuk Evlendiriliyor / Kubbeli Yatağın Sırrı / Versailles'da Sahneye İlk Çıkış

Marie Antoinette'in biyografisi, o on bir yaşındayken başlar. Daha önceki yıllara ilişkin kesin bir bilgi yoktur. Yalnızca öğretmenlerinin günlüklerinden onun derslere ilgisiz fakat zeki ve cana yakın bir çocuk olduğu anlaşılır. Çocukluk yıllarıyla ilgili ayrıntıların atlanması biyografi kişinin psikolojik portresinin çizilmesini güçleştirmektedir.

Marie Antoinette'in hayatındaki ilk büyük olay onun Fransız tahtının varisi ile olan evliliğidir. Bu evlilik sayesinde Avrupa'nın en büyük iki hanedanı, Habsburglar ve Bourbonlar, birleşecek; asırlardır süren rekabet bir nihayete erdirilecektir. Zweig'in diğer biyografilerinden farklı olarak burada tarihsel arka plan bilgisi kısa geçilmiş, bir sayfadan ibaret kalmıştır. Evlilik görüşmeleri üç yıl sürer, bu görüşmelerden olumlu bir sonuç çıktığında Marie Antoinette on dört yaşındadır.

Zweig, Marie Antoinette'in düğününü rakamlar vererek, ince ayrıntılara girerek betimler. Düğünün bu tasviri yalnızca iki büyük hanedanın gücünü anlatmakla kalmaz, ayrıca dönemin diplomatik inceliklerini de gözler önüne serer. Örneğin düğün yeri belirlenirken iki ülke arasında, tarafsız bir noktada olmasına dikkat edilmiştir. Düğünün konukları arasında Strasbourg'da okuyan genç bir Alman üniversite öğrencisi, Goethe de vardır. Ne yazık ki Goethe, düğünün dekorasyonunda kullanılan duvar halılarındaki bir sahneyi eleştirdiği için düğünden uzaklaştırılır. Bu sahne Jason ve Medea'nın evliliğini anlatmaktadır. Jason'ın Medea'yı terk etmesi, bunun üzerine de Medea'nın kendisini ve çocuklarını öldürmesiyle sonuçlanan bu evlilik Marie Antoinette'in karanlık geleceği için bir kehanet işlevi görür. Marie Antoinette'in annesi Maria Theresa'nın mektuplarındaki karamsarlık da gelecekteki faciayı haber veren bir başka kehanettir.

Düğün gününde Marie Antoinette'in fizikî tasviri de yapılır:

Saman sarısı saçları, narin endamı, gururlu bakışlarıyla bu çocuk cam arabadan, Alsace'in süslü yerel kıyafetleri içinde bütün köylerden, kentlerden sükün edip gösterişli alayı çığlık çığlığa kutlamaya gelmiş uşuz bucaksız kalabalıklara bakıp gülmekte, gülümsemektedir. (s. 42)

Düğünün ardından gerdek gecesinde biyografinin ilk kırılma anı yaşanır. Ufak bir fiziksel kusurdan ötürü genç veliaht yeni eşiyle birlikte olamaz. XVI. Louis ve Marie Anoinette'in mahrem bir sırrı olarak kalması gereken bu sorun, dönemin siyasî yapısı gereği kısa sürede bütün Avrupa'nın konuştuğu bir mesele hâlini alır. Psikanaliz tekniğinden yararlanan Stefan Zweig, bu durumun hem Marie Anoinette'in hem de XVI. Louis'nin kişiliklerini şekillendirdiğini söyler. Marie Anoinette, cinsel tatminsizliğini eğlence düşkünlüğü ile örtmeye çalışırken XVI. Louis kendisini av, demircilik gibi daha erkekçe uğraşlara verecektir. Marie Antoinette'in bu yaşlardaki eğlence düşkünlüğü ileride kendi aleyhine birçok asılsız suçlamanın yapılmasına neden olacak; XVI. Louis'nin bir veliaht bırakmayacağı düşüncesi de kralın iki genç kardeşini tahtı ele geçirme planları yapmak konusunda cesaretlendirecektir. Yedi yıllık bir beklemenin ardından sonunda XVI Louis ameliyat olmaya ikna edilecek, böylece bu sorun çözülecektir.

Bu yıllarda Marie Antoinette, gerçekleştirdiği mekan ve mevki değişimini karakterine yansıtmamış; Avusturya sarayında olduğu gibi Versailles'da da afacan, iyi niyetli, çocuksu davranışlarını devam ettirmiştir. Güneş Kral XIV Louis'nin inşa ettiği bu saray XV Louis döneminde görünüşte aynı kalsa da özünde çok şeyler kaybetmiştir. XIV Louis'nin büyük adamlarla çevrelenen güçlü yönetimi yerini yazarın "kılıbık" diye nitelendirdiği XV Louis'ye ve etrafındaki dalkavuklara bırakmıştır. Bu durum eserin trajik yapısını da gösterir; başlangıçtaki iyi görünen hâlin içinde gelecekteki yıkımın tohumları gizli durmaktadır.

Yazar, bu bölümlerde anlatı zamanı ve hikâye zamanı arasındaki ilişkiyi sürekli değiştirmekte; eksilti, özet, sahne ve ara tekniklerinin hepsini kullanmaktadır. Örneğin Marie Antoinette'in hayatının üç yılı bir cümlede geçilirken Versailles'daki düğün günü sayfalarca tasvir edilir.

4. Tek Bir Sözcük İçin Kavga / Paris'in Fethi / *Le Roi est mort, vive Le Roi!*

Bu üç bölüm, Marie Antoinette'in yabancı bir gelin olarak girdiği Versailles Sarayı'nda asıl gücü elde etme sürecini anlatır. Marie Antoinette, "Dauphine" ("Dişi Yunus", veliaht prensin karısı) olduğu için kraliçenin olmadığı sarayda protokol

bakımından en üstteki kadındır. Buna karşın reel politik gücün büyük bir kısmı XV. Louis'nin metresi Kontes Dubarry'nin elindedir. Bu durum iki kadın arasında bir soğuk savaşın başlamasına neden olur. Saray adabı nedeniyle Kontes Dubarry'nin Marie Antoinette'le konuşması ancak genç prenses ona hitap ettiği takdirde mümkündür; bunun farkında olan Marie Antoinette, kralın sofu kızkardeşlerinin de kışkırtmasıyla Kontes Dubarry'yi görmezden gelir. Avusturya ve Fransa arasında bir diplomatik krize dönüşen sorun en sonunda Marie Antoinette'in Kontes Dubarry'ye söylediği kısa bir cümleyle çözülür. Marie Antoinette, bu olayda pes eden taraf gibi görünse de inatçılığını ve gururunu herkese göstermiştir.

Kontes Dubarry ile olan sorunun çözülmesi ile Marie Antoinette dikkatini başka bir konuya verir; Fransa'ya gelmesinin üzerinden birkaç yıl geçmesine karşın Versailles Sarayı'ndan çıkıp Paris'e gitmemiştir. Bunun için sofu halalarının engellemesine karşın bizzat XV. Louis ile görüşüp bir Paris gezintisi ayarlar. Paris halkı, Marie Antoinette'i büyük bir ilgiyle karşılar. Özellikle operalardan oldukça etkilenen Marie Antoinette, Avusturya Sarayı'ndan Christoph Willibald Gluck'ü himaye edip ona yeni bir opera besteletir. Marie Antoinette'in gücünün zirvesine çıkışı ise XV. Louis'nin ölümüyle olur.

5. Bir Kral ile Kraliçenin Portresi / Rokoko'nun Kraliçesi / Trianon

XV. Louis'nin ölümüyle Kral XVI. Louis taç giymiş, Marie Antoinette de Fransa kraliçesi olmuştur. Yazar öncelikle yeni kral ve kraliçenin bir portresini çizer. XVI. Louis kendine güvensiz, ürkek, çekingen bir kraldır. Zweig'a göre "erkeksi" niteliklerden yoksundur: *Böyle iyi niyetli ve erkeklik dışı bir adamı büyük imparator olarak övmeye bütün saray şairlerinin en saraylısı bile cesaret edememiştir.* (s. 112) Düşünce bakımından eksik değildir fakat kendini ifade edemez.

Marie Antoinette ise çabuk sıkılan, kendine sürekli yeni uğraşlar bulan, hiçbir işe odaklanamayan bir kraliçedir. Lüks ve rahat zamanlarda kraliçe olmaya uygundur fakat çaba gerektirecek her şeyden uzak durmaya çalışır. Hem kral hem de kraliçe ülkelerinin, hatta dünyanın kaderini temelden etkileyecek gelişmelere karşı hazırlıksızdır.

Marie Antoinette, on sekizinci asrın tasadan uzak aristokrat yaşantısının vücut bulmuş hâlidir. Bu hâliyle saray sosyetesinin gözdesi olur; bütün modaların, aşırılıkların

başlatıcısıdır. Temkinli olmayı öğütleyen annesi Maria Theresa'nın mektuplarına aldırılmaz. Hükümdarlar için yazlık bir köşk, dinlenme yeri olarak düşünülen Trianon Sarayı'nın kendisine tahsis edilmesi aşırılıklarının zirvesi olur. Milyonlarca livre harcanarak burada yapay bir köy kurulur. Üstelik bu hareketiyle hem Versailles Sarayı'ndan uzaklaşarak aristokratları küstürmüş hem de halktan uzak durarak halk desteğini yitirmiştir. Trianon, devrim sonrasında kraliçe aleyhine en güçlü argümanlardan biri olacaktır.

Bu bölümlerde betimleyici üslup ön plandadır. Hikâye akışında önemli bir gelişme olmaksızın Marie Antoinette'in günlük hayatı, harcamaları; bunun üzerinden de dönemin şaşaalı aristokrat yaşantısı anlatılır. Sıradan halkın yaşantısına ise bir kez değinilir; kıtlık nedeniyle isyan çıkmış ve fırınlar yağmalanmıştır. Halk ve aristokrasi arasındaki bu keskin fark devrimin itici gücü olacaktır. Peter Turchin'e göre sanayi devrimi öncesi dönemlerde üretimin ve refahın artması nüfus artışıyla sonuçlanır. Nüfus artınca hem doğal afetlere bağlı olarak kıtlık riski çoğalır hem de piyasada gerektiğinden fazla işgücü arzı olduğu için işçi ücretleri düşer. Bu da sefalet, iç savaflara, köylü isyanlarına neden olur. Örneğin Fransa'da on üçüncü asırdaki yüksek refah on dördüncü asırda bitmeyen savaflara, isyanlara neden olmuştur.⁸⁰ Biyografinin konu edindiği dönemde de aristokratların lüks yaşantısı yaklaşan felaketlerin habercisidir.

6. Yeni Sosyete / Ağabeyin Misafirliği / Annelik

Kraliçenin Trianon'a taşınması ile etrafında yeni bir aristokrasi de şekillenmiştir. Kralın pasifliği devlet işlerinde rütbe almak isteyenlerin kraliçenin etrafında toplanmasına neden olur. Kraliçenin takdirini kazanmanın yoluysa onun yakın çevresinden, özellikle Kontes Polignac'dan geçer. Bu dönemde çok önemli devlet kurumları, rütbeler, mülkler ufak tefek iltifatlarla el değiştirir. Bu durum Versailles'daki aristokratların kraliçeye kin duymalarına neden olur.

Trianon'a kral çok seyrek uğramakta, uğramadan önce haber verdiği için buradaki aşırılıkları bilmemektedir. Marie Antoinette'e göz kulak olma görevi kralın en küçük

⁸⁰ Peter Turchin, "The Other Side of the Wheel of Fortune", *War and Peace and War*, Penguin, 2007.

kardeşine verilmiştir. Artois Kontu olan küçük kardeş de yaşı ve karakteri itibariyle Marie Antoinette'i andırmakta, onun yaşantısına müdahale etmemektedir.

Kraliçenin hayat tarzı ile ilgili raporlar düzenli olarak Avusturya'ya gider. Maria Theresa'nın kızına nasihatleri yetersiz kalınca Marie Antoinette'in ağabeyi II. Joseph, Fransa'ya bizzat gitme kararı alır. II. Joseph, zor durumda olan kardeşini kurtarma rolünü üstlenip o zamana kadar çözümsüz kalan birçok problemin halledilmesini sağlar. En büyük başarısı XVI. Louis'yi ameliyata ikna etmektir. Bu sayede kral ve kraliçe arasındaki ilişkiye taze bir soluk gelir. Üstelik birkaç ay sonra Marie Antoinette'in hamile olduğu haberi gelir. Marie Antoinette- dünyaya sağlıklı bir kız çocuğu, Bourbon hanedanına ise bir prenses getirir. Yazar burada *prolepsis* tekniğinden faydalanarak geleceğe uzanır; kraliçenin ikisi kız ikisi erkek olmak üzere dört çocuk annesi olacağını müjdeler.

7. Kraliçe Gözden Düşüyor/Rokoko Tiyatrosu'na Düşen Yıldırım/Kolye Skandalı

Kraliçenin bahtının zirveye ulaştığı an veliaht prens olacak ikinci çocuğunu doğurduğu andır. Bütün Fransa'da onun şerefine kutlamalar yapılır. Bundan sonrası ise idama kadar uzanacak bir düşüştür.

Kraliçe doğumdan sonra eski aristokratlardan ve halktan uzakta, Trianon Sarayı'ndaki yaşantısına geri döner. Kraliçenin eğlence hayatı, krallığın siyasî ve ekonomik durumu gözle görülür şekilde bozulurken Kontes Polignac'ın etrafında türeyen yeni sosyetenin zenginleşmesi hem aristokratları hem de Parislileri rahatsız etmektedir.

Kraliçe aleyhine iki fraksiyon oluşur: İlki Versailles'da, üç sofu halanın etrafında toplanan yaşlı aristokratlar; ikincisi ise Orleans Dükü'nün sarayında bir araya gelen devrimcilerdir. Birbirlerine tamamen zıt bu iki grubun ortak düşmanları Avusturya'dan gelen, yeni âdetler çıkaran Marie Antoinette olur. Kraliçeyi hedef alan hicviyeler yazılmaya başlar. İngiltere ya da Hollanda'da basılıp kaçak olarak dağıtıldığı söylenen ama gerçekte kraliçenin düşmanları tarafından Fransa'da, saraylarda bastırılan bu şiirlerin tonu gittikçe sertleşir. Kral etkisiz görülmekte, ülkenin durumundan memnuniyetsizlik duyanlar doğrudan kraliçeyi hedef almaktadır.

Fransa'nın mevcut durumunu acımasızca eleştirdiği için XVI. Louis ve bakanlar kurulunun oybirliğiyle yasaklanan ama Marie Antoinette ve Artois Kontu'nun ısrarlarıyla sahnelenmesine izin verilen *Figaro'nun Düğünü*'nün provaları devam ederken elmas kolye skandalı patlar.

Elmas kolye skandalı Marie Antoinette'e ileride yöneltilecek suçlamalar arasında önemli bir yere sahip olacaktır. Bu bölüm, rezaletin sorumlusu Kontes Valois de Motte'un küçük bir biyografisiyle başlar. Bourbonlar kadar köklü olan Valois ailesinden bir baba ile halktan bir kadının kızı olan bu kadın babasının ölümü ile çocuk yaşta tek başına kalır. Önce dilencilik yapar, daha sonra sahip olduğu kanı kullanarak bazı soyluların himayesini görür, bir subay ile evlenip onu aristokrasiye sokar. Bundan sonra karı – koca gittikçe ölçeği büyüyen dolandırıcılıklar tezgâhlamaya başlar. Bunların zirvesi elmas kolye skandalı olur. Kardinal Rohan'ın kandırılıp Kraliçe Marie Antoinette adına değeri bir milyon livrenin üstünde bir kolyeyi alması, bu kolyenin de Motte çifti tarafından İngiltere'de satılıp paranın harcanmasının ardından kuyumcuların Marie Antoinette'den paralarını istemeye gitmeleri ile bu komedi sona erer.

Skandalda Marie Antoinette'in hiçbir dahli yoktur; Kardinal Rohan ya da Kontes de Motte ile hiç konuşmamış, elmas kolye daha önce kendisine üç kez teklif edildiği hâlde XVI. Louis'nin getirdiği bütçe sınırlaması nedeniyle almamıştır. Buna karşın yazar, Marie Antoinette'i şöyle eleştirir:

Yine de ahlakî açıdan Marie Antoinette tamamen beraat ettirilemez. Çünkü bütün bu dolandırıcılık, yalnızca onun bütün şehirce bilinen kötü ünü dolandırıcılara cesaret verdiği için ve kraliçenin her türlü düşüncesizliği yapabileceği, dolandırıcılar bakımından daha baştan inanılır bir şey olduğu için sahneye konabilmiştir. (s.226)

Zweig'in biyografisi kişinin hatalarını eleştirme, davranışlarına tarafsızca bakma açısından bu biyografide diğer siyasî biyografilerinden daha başarılı olduğu görülmektedir.

8. Dava ve Karar/ Halk Uyanıyor, Kraliçe Uyanıyor / Kararın Verildiği Yaz

Marie Antoinette, kolye skandalında masumiyetinin herkes tarafından bilinmesini istediği için parlamento önünde bir yargılama talep eder. Bu karar, onun trajik

hatası olur. Bir kraliçenin sıradan bir insan gibi yargılanması o dönemlerde yayılan eşitlikçi düşünceler için bir zafer olur. Üstelik olayda hiç suçu olmamasına rağmen bu dava onun adının sürekli bu skandalla anılmasına neden olacaktır.

Dava sonucunda Marie Antoinette suçsuz bulunur, Kardinal Rohan da suçsuz bulunmakla birlikte makamından el çektirilir. Olayın bütün sorumluluğu haklı olarak Kontes de Motte'a yüklenir; kırbaçlanma, dağlanma gibi onur kırıcı bir muamelenin ardından ömür boyu hapse mahkûm edilir. Bu karar her ne kadar doğru olsa da halk ve bir kısım aristokratların gözünde de Motte'un kraliçe ve kardinalin günahını yüklenen bir zavallı olduğu intibahını uyandırır. De Motte'un hapsedildiği zindan ziyaretçi akınına uğrar, nihayetinde bir gün de Motte zindandan kaçıp İngiltere'ye sığınma imkânını bulur.

De Motte'un İngiltere bastırıldığı anılarındaki iftiraların da etkisiyle bu dönemdeki ekonomik krizin sorumlusu olarak Marie Antoinette görülmeye başlar. Kraliçe artık protesto korkusuyla tiyatro salonlarına gidemez, saraydan çıkamaz olmuştur. Ekonomiyi düzeltmek için halk tarafından da sevilen Necker ekonominin başına getirilir. Onun uyguladığı sert tasarruf politikalarıyla kraliçe eski hayatını tamamen terk eder; daha önce dalkavuklarına verdiği rütbelere, maaşlar geri alınır.

Bütün bu önlemler ekonomiyi düzeltmek için yetersiz kalınca Necker'in önerisiyle kral 1789 yılında, iki yüz yılı aşkın bir zamandan sonra, parlamentoyu toplar. Parlamento ruhbanlardan, soylulardan ve halktan oluşan üç gruptan müteşekkildir. Son sözün yine krala ait olmasını sağlamak için halk temsilcilerinin sayısının iki katına çıkarılmasına, böylece grupların birbirlerini dengelemesine karar verilir. Bu tavizler sorunu çözmeye yetmez, halk artık kendi gücünün farkına varmıştır. XVI Louis'nin kararsız tavırları, son olarak Necker'i azletmesiyle Bastille Hapishanesi basılır; Fransız Devrimi böylece başlamıştır.

Bu bölümler Marie Antoinette'in hayat hikâyesinin kırılma noktasını oluşturur. Kraliçenin hayatı bir anda tepetaklak olmuştur. Zweig, kraliçeden ziyade dönemin toplumsal – siyasî olaylarına yer verir. Zira kraliçe bu büyük resmin içinde pasif denebilecek bir role sahiptir, büyük toplumsal öfkenin kullanışlı kurbanıdır. Anlatı zamanı ile hikâye zamanı birbirine yakınsar. Devrimden önceki olaylar gün gün anlatılır.

Zweig, kolye davasının anlatıldığı bölümde tanık gösterme tekniğini kullanıp Napolyon Bonapart'tan bir alıntıya yer verir:

Napoleon, şahin bakışıyla Marie Antoinette'in kolye davasındaki can alıcı hatasını görmüştür. "Kraliçe suçsuzdu, suçsuzluğunu alenen duyurmak için de, parlamentonun mahkeme olmasını istedi. Sonuç, herkesin kraliçeyi suçlu sayması oldu". (s. 226)

Ekonomik krizin atlatılması için alınan önlemlerin yetersizliğinden bahsedilirken de yazar, Antik Yunan mitlerine göndermeler yapar: (...) *alelacele yapılan tasarruf Danaos kızlarının fiçısı gibi olan dehşetli bütçe açığında bir damla gibi kaybolur gider. (...) bir Herkules gerekmektedir o devasa bütçe açığı kayasını kaldırıp atacak. (s. 244)* Avrupa kültür mirasını oluşturan tarihsel olaylara yahut anlatılara yapılan, kendi içinde mütenasip bu göndermeler, Zweig'in üslubunun en belirgin yönlerindedir.

9. Arkadaşlar Kaçıyor / Dost Ortaya Çıkıyor / Öyle Miydi, Değil Miydi?

İhtilalin toplumsal yansımalarının anlatıldığı bölümlerin ardından kitap yeniden Marie Antoinette'e odaklanır. En ateşli devrimciler bile kralın iyi niyetli olduğunu düşünmektedir. Ülkedeki bütün sıkıntının kaynağı olarak Avusturyalı Marie Antoinette gösterilir. Onun hakkında eşcinsel olmasından Avusturya İmparatoru olan kardeşine milyonlarca livre yollayarak hazineyi kuruttuğuna kadar asılsız birçok iddia ortaya atılır.

Marie Antoinette çoktandır eski yaşamını geride bırakmış, başta Kontes Polignac olmak üzere yakın arkadaşlarından uzaklaşmıştır. Halkın huzursuzluğu da bahane edilerek bu isimler sürgüne yollanır yahut kendileri sarayı terk eder.

Bu çalkantılı günlerde Marie Antoinette'in yanında bir kişi kalır; İsveçli Hans Axel von Fersen. Von Fersen'in de kısa bir biyografisine yer verilir; soylu bir aileye mensup olan bu adam eğitimi tamamlaması amacıyla Fransa'ya gönderilmiş; bir maskeli baloda kraliçe ile tanışmış ve gerçek kimliğini bilmediği bu kadından etkilenmiştir. Marie Antoinette ile von Fersen arasındaki ilişki İsveçli genç adamın Amerikan Bağımsızlık Savaşı'na katıldığı dört yıllık bir aradan sonra da devam eder.

"Öyle Miydi, Değil Miydi?" başlıklı bölüm tamamen von Fersen ve Marie Antoinette arasındaki ilişkinin niteliğinin sorgulanmasına ayrılmıştır. Bu konudaki

tanıklar Talleyrand, Saint-Priest ve Napolyon'dur. Birinci elden kaynakların; Marie Antoinette'in mektuplarının, von Fersen'in günlüğünün yok edilmiş ya da sansürlenmiş olması bu meselenin kesin bir şekilde karara bağlanmasını engellemiştir. Zweig, von Fersen – Marie Antoinette arasındaki ilişkinin platonik – şövalyece bir aşktan ziyade tensel bir yakınlık barındırdığı kanısındadır. Bu kaniya karakterlerin psikolojik çözümlmelerini yaparak ulaşmıştır:

Fakat Marie Antoinette'in portresini çarpıtanlar onun biricik tutkulu aşk yaşantısını cüretle ve hesapsızca sonuna kadar yaşadığını kabul edenler değil, bu korkusuz kadına soluk, korkak, dikkatliliğin ve ihtiyatlılığın kaygılara boğduğu, sonuna kadar gitmeye cesaret edemeyen ve kendi içinde doğal olanı dize getiren bir ruh yakıştırmak isteyenlerdir. (s. 228)

10. Versailles'da Son Gece / Monarşinin Cenaze Arabası / Kendine Geliş

Bastille'in basılmasının ardından devrimcilerin bazı istekleri kabul edilmiş, ruhban ve soylu sınıfının halk üzerindeki tasarrufları kısıtlanmış, düşünce özgürlüğü ilan edilmiştir. Birden bu isteklerine kavuşmaları devrimcileri sakinleştirmemiş, aksine daha büyük istekler için cüretlendirmiştir. Zweig, Fransız Devrimi'nde basın-yayın araçlarının payına dikkat çeker:

Tek bir kalem darbesi, yazılan söze, konuşulan söze özgürlüğü vermiştir, ilk coşkusu içinde daima vahşiliğe, ölçsüzlüğe dönüşen o özgürlüğü. On, yirmi, otuz, elli gazete ortaya çıkar. Mirabeau bir gazete kurar, Desmoulins, Brissot, Loustalot, Marat, ve her biri okur toplamak için çığırkanlık ettiğinden ve her biri öbürünü burjuva vatanseverliği bakımından geride bırakmak istediğinden, ihtiyat diye bir şey tanımadan seslerini yükseltirler, bütün memlekette artık yalnızca onların sesleri duyulur. (s. 290 – 291)

Şehirde yaşanan kıtlığın ardından kral ve kraliçeyi Versailles'dan Paris'e getirme isteğine kapılan devrimciler saray muhafızlarının müdahale etmemesi için kadınlardan oluşan bir alay kurarlar. XVI. Louis'nin uzlaşmacı tavırları bu kitleyi başta teskin etse de gecenin ilerleyen saatlerinde kalabalık çığrından çıkar, sarayı basarak kraliçeden hesap sormak isterler. Sonunda kral ve kraliçe sarayı terk edip Paris'e gitmeye mecbur kalır. Yolculuk ve karşılama sırasında görünüşte krala hâlen saygı duyulsa da kral gerçekte herhangi bir gücünün kalmadığını anlamıştır.

Zweig, yaşanan kaosun sorumlusu olarak üç kitleyi gösterir. Bunlardan ilki burjuva-aydınlar kitlesidir. Halkı kendi ideolojik ajandalarına göre hareket ettirmek için hiçbir hileden kaçınmayan bu insanlar kral ve kraliçe aleyhine ortaya atılan iftiraların da kaynağıdır. Diğer grup ise oluşan ortamı kendi politik emelleri için kullanmak isteyen soylulardır. Bunların başını sarayını bir devrim karargâhı hâline getiren Orleans Dükü ile kralın kardeşi Provence Kontu çeker. Son olarak kral, danışmanları ve muhafızlar sert kararlar alabilecek ferasetten uzak, kararsız kimselerdir. Kararsızlıkları olayların büyümesiyle sonuçlanır.

11. Mirabeau/Kaçış Hazırlıkları/Varennes'e Kaçış

Paris'te adeta bir esir hayatı sürdüren kraliyet ailesi, Mirabeau'nun şahsında beklenmedik bir müttefik bulmuştur. Millet Meclisi'nin başkanı olan bu adam gerek kralın verdiği rüşvetler, gerekse de kraliçeye duyduğu hayranlıktan ötürü kraliyet ailesinin çıkarını gözetir, ikili oynar, Jakobenlerin güçlenmesini yavaşlatmaya çalışır. Nihayetinde devrimin artık durdurulamayacak bir raddeye geldiğini, yapılacak tek şeyin süreci hızlandırmak ve karışıklığı bir iç savaşa dönüştürmek olduğunu söyler. Bu düşünce kral ve kraliçe tarafından korkunç bulunur.

Mirabeau'nun koruyuculuğu iki yıl sürer. 1791 yazında hastalığa yenik düşerek ölmesinin ardından kraliyet ailesi düşmanlarla çevrili bir hâlde yapayalnız kalmıştır. Durumun ciddiyetinin farkına varan kral ve kraliçe geriye kalan tek çarenin ülkeden kaçmak olduğunu anlar. II. Josef'in yerine tahta geçen, Marie Antoinette'in diğer kardeşi II. Leopold'a ait Felemenk toprakları kaçış için en uygun istikamettir. Bu doğrultuda planlar yapılır, özellikle von Fersen bu süreçte insanüstü bir gayret sergiler. Buna karşın planlamada yapılan hatalar, beceriksizlikler, ihanetler sonucunda yolculuk amacına ulaşamaz; kılık değiştirmiş kraliyet ailesi ve yardımcıları Varennes'de Jakoben posta memuru Drouet tarafından yakalanır.

12. Varennes'te Gece / Dönüş Yolculuğu / Aldatan Aldatana

Varennes'de gerçek kimlikleri açığa çıkan kraliyet ailesi Paris'e dönüş yolculukları ayarlanmadan evvel bir süreliğine nezaret altında tutulurlar. Krala sadık

Hussar (Hafif süvari) birlikleri Varennes'e ulaşırsa da kralın kararsızlığı gecikmeye, devrim yanlısı güçlerin toplanmasına neden olur. Biyografi boyunca Kral XVI. Louis'nin ahlâken kötü bir karakter olmadığı vurgulanır fakat bir hükümdara özellikle de bütün insanlığın kaderini etkileyen böylesi bir dönemde lazım olan kararlılığa sahip değildir. Marie Antoinette ise yüz yüze görüştüğü insanları etkisi altına almak konusunda ustadır fakat devrimin belirli bir lider olmadan, bir Hydra gibi hareket eden yapısı onun bu yeteneğinin tam olarak etkisini göstermesini engeller. Marie Antoinette'in kendi tarafına çektiği devrimciler daha keskin olanlarla yerlerini değiştirir.

Paris'e dönüş yolculuğu üç gün sürer. Kral ve kraliçenin her yolculuğu bir öncekinden daha ağır olmaktadır; Versailles'ten Paris'e gidiş, Paris'ten kaçış ve geri dönüş... Her yolculukta daha da perişanlaşırlar, kendilerine eşlik edenler daha da saygısızlaşır. Devrim sürecinde kraliyetin düşüşü tekrar edilen hatalara dayanır, bu durum trajik bir karakteri olan biyografiye kara mizah öğeleri kazandırır.

Kraliyet ailesinin Paris'e dönüşüyle birlikte sokaklarda ilk kez cumhuriyet sesleri yankılanmaya başlar. Bu dönemde Marie Antoinette inisiyatifi eline alır; halk meclisi önderlerinden Bernave ile anlaşıp görünüşte meşrutiyetin tesisi için çalışırken el altından Avusturya İmparatoru II. Leopold'dan devrimcileri dağıtacak silahlı bir güç kurmasını istemektedir. II. Leopold ise Prusya ve Rusya ile birlikte Polonya'yı ikinci kez taksim etmekle meşguldür. Prusya bir yandan devrimcilere karşı silahlı kongre toplanmasını isterken diğer yandan Fransa'yı zayıflatma amacıyla Jakobenleri destekler. Kralın yurtdışına kaçan iki kardeşi ise XVI. Louis'nin hapis hayatı sürdüğünü öne sürerek kendilerini Fransa'nın asıl hükümdarları olarak göstermektedir. İdeolojik bir çatışma gibi görülen devrimin arka planında küçük kişisel hesaplar vardır. Bütün bu hengâmenin içinde Kral XVI. Louis gerek baskı altında olduğundan gerekse de bunun devrim ateşini söndüreceğini düşündüğünden meşrutiyeti ilan eder.

13. Dost Son Kez Görünüyor / Savaşa Sığınmış / Son Çılgınlık

Meşrutiyetin ilanı ile birlikte yeniden bir barış havası egemen olmuş gibidir. Fakat bu durum geçicidir; *Marie Antoinette'in yıkılışında aslında trajik olan sahneler hiçbir zaman o büyük fırtınalar değil, hep bunların ara yerinde parlayıveren, aldatıcı*

güzellikteki günler olmuştur. (s. 378) Meşrutiyetin getirdiği barış yanlısamasının arkasında meclisteki çoğunluk cumhuriyetçi Girondenler partisi tarafından ele geçirilmiş, Kralın yurtdışına kaçan iki küçük kardeşi kraliyet ailesinin durumunu hiç düşünmeksizin savaş çıkırtkanlığı yapmaya başlamıştır. Bu dönemde İsveç'ten gizlice Paris'e gelen von Fersen son kez Marie Antoinette'i görmek, kraliyet ailesini güvenli bir yere kaçırmak ister. Bu girişim Kral XVI. Louis tarafından reddedilir:

Fersen bu konuda günlüğünde saygıyla şu ifadeyi kullanır: “Çünkü o şerefli bir insan.” Sonra kral bu güvenilir dosta karşı, erkek erkeğe samimiyetle durumunu açar. “Biz bizyiz,” der, “konuşabiliriz. Biliyorum ki beni zayıflıkla ve karar vermeye muktedir olmamakla itham ediyorlar, fakat şimdiye kadar benim vaziyetimde bulunan kimse olmamıştır. (...) (s. 387)

Kralın son derece güç bir durumda olduğu doğrudur; fakat onun şimdiye kadar hiç kimsenin bulunmadığı bir vaziyette bulunduğu iddiası tartışmaya açıktır. Tarihte Fransız İhtilali'nden evvel de halk ayaklanmalarıyla sona eren monarşilere rastlanır. Sözelimi Roma'da M.Ö. 509 yılında Kral Lucius Tarquinius Superbus devrilip sürgüne yollanmış ve cumhuriyet ilan edilmiştir. İngiltere'de Kral I. Charles 1649'da idam edilmiş ve bir süreliğine cumhuriyet rejimine geçilmiştir. Fransız Devrimi'ne tarihsel olarak en yakın esin kaynağı ise Amerikan Devrimi'dir. 1776 yılında Amerikan kolonilerinin İngiliz tahtından ayrılarak müstakil bir cumhuriyet kurmalarıyla sonuçlanan bu devrimde ortaya çıkan fikirler Fransız Devrimi için doğrudan bir örnek olmuştur. Öyle ki Fransız Devrimi'nde yer alan bazı karakterler Amerikan Devrimi *veteranlarıdır*.

Kralın yurtdışındaki kardeşlerinin kışkırtmaları ülkeyi savaşa sürükler. Bu durum kralı son derece güç bir konuma koyar; savaşın kazananı kim olursa olsun o kaybedecektir. Üstelik art arda Avusturya İmparatoru II. Leopold'ün ve İsveç Kralı Gustav'ın ölümüyle kral bütün dostlarını yitirmiştir. Yeni İmparator Franz'ın uzlaşmaz tavrı neticesinde XVI. Louis, Avusturya'ya savaş ilan etmeye mecbur kalır. Marie Antoinette bu savaşta Fransa'yı değil, kendi konumunu koruyacağını düşündüğü anavatani Avusturya'yı destekler. Von Fersen'e yazdığı bir mektupta “*Hiçbir zaman, Alman olarak doğmaktan dolayı şimdikinden daha büyük bir gurur hissetmiş değilim*” (s. 390) der. Kraliçenin vatan hainliği olarak tanımlanabilecek bu tavrı ileride onun aleyhine kullanılacaktır.

Kralın parlamentonun ruhban sınıfı aleyhine çıkardığı bir yasayı veto etmesi, Avusturya – Prusya orduları komutanı Braunschweig’in parlamentoya yönelik yazdığı tehdit edici manifesto askerler ve halk nezdinde kralın popülaritesini tamamen kaybetmesine neden olur.

14. 10 Ağustos / Temple / Marie Antoinette Tek Başına

10 Ağustos, kralın son aşağılayıcı yolculuğunu yaptığı tarihtir. Zweig, bu günün öncesini tasvir ederken siyasî gelişmeler ile tabiatın durumunu harmanlayarak masalsı bir anlatım oluşturur:

Ağustosun 9'unu 10'una bağlayan gece, günün iyice sıcak olacağını haber vermektedir. Bin yıldızın ışıttığı gökte bir bulut yoktur, bir esinti yoktur; caddeler alabildiğine sessizdir, çatılar ayın beyaz ışığında pırıldamaktadır. Hele sokaklar böyle alışılmışın dışında boş ise, bu olsa olsa yalnızca alışılmadık, tuhaf bir şeyin hazırlandığını doğrular. Devrim uyumamaktadır. (s. 402)

Marsilya'dan gelen gönüllülerle güçlenen Parisli devrimciler 10 Ağustos'ta Tuileries Sarayı'na hücum eder. Kralın durumu esasında emniyettedir, hem İsviçreli muhafızlar hem de kraliyet korumaları isyancılarla başa çıkacak güçtedir; fakat kralın kararsızlığı yine onun yıkımı olur. Devrimcilerle çatışmayı göze alamayan kral, teslim olur.

Teslim olan kraliyet ailesi Temple şatosuna yerleştirilir. Burada sıkı gözetim altında tutulsalar da başlarda lüks hayat tarzlarını sürdürmelerine izin verilir. Kralın veto yetkisi elinden alınır, artık resmî olarak hiçbir gücü kalmamıştır. Bir süre sonra cumhuriyet ilan edilir. Cumhuriyetin ilanıyla birlikte kral, sanık konumuna düşer. Meclis üyeleri başlangıçta bu iyi niyetli adamı suçlu görmemektedir fakat devrimin fraksiyonlardan oluşan yapısı aşırı uçların dediğinin yapılmasıyla sonuçlanır ve kral idam edilir.

Fransız Devrimi'nin gittikçe radikalleşen bu yapısı; Nassim-Nicholas Taleb'in uzun vadede en hoşgörüsüz, tavizsiz olanların kazanacağını öngören teorisini doğrular

niteliktedir.⁸¹ Jakobenler sayısal olarak meclise hâkim olamasalar da kendi düşüncelerini daha ılımlı olan fraksiyonlara dikte etmeyi başarırlar. Böylece hak arama, tepki gösterme şeklinde başlayan bir süreç rejim değişikliği ile sonlanır.

Kralın idamıyla birlikte Marie Antoinette, Temple'da çocuklarıyla tek başına kalmıştır. Dışarıyla iletişim kurması sıkı güvenlik önlemleri nedeniyle imkânsızdır. Bir süre sonra gardiyanlarını etkileyerek kendi tarafına çekmeyi başarır. Bu kişilerin yardımıyla bir kaçış planı hazırlasa da çocuklarıyla birlikte kaçmasının çok zor olduğu söylenince bu niyetinden vazgeçer. Marie Antoinette'in hayatta kalmasının tek nedeni Avusturya İmparatorluğu'na karşı bir rehine olarak tutulmasıdır.

15. Son Yalnızlık/Conciergerie/ Son Çaba

Temple'da yalnız kalan kraliçe, artık kurtarılma umudunu kaybetmiştir; ne dış güçler ne Fransa içinden birilerinin artık kendini kurtarabileceğini düşünür. Bu hâldeyken sahneye beklenmedik biri çıkar; Baron de Batz. De Batz, kraliyet günlerinde geri planda durmuş bir isimdir. Devrimden sonra ise bir şövalye tavrıyla şansının çok düşük olduğunu bile bile kralı kurtarmak için kılıcına sarılır; bunda başarısız olduktan sonra ise kraliçeyi kurtarmayı kafasına koyar. Devrim sonrası layık olmadıkları mevkilere getirilenlerdeki rüşvet hastalığını iyi kullanarak kraliçeyi ve çocuklarını kurtaracak bir plan yapar. Son derece ince düşünülen bu plan tam da uygulanacağı gün gelen bir ispiyon mektubuyla başarısız olur, Baron de Batz Paris'ten kaçmak zorunda kalır.

Başarısız olan kaçma girişiminin ardından kraliçe önce veliaht prensten koparılır; sonra da tek başına idam mahkûmlarının yollandığı Concierge zindanına yerleştirilir. Marie Antoinette, artık kendisini bekleyen kaderin farkındadır. İnsanların sevgisini kazanma konusundaki hüneri burada da kendini gösterir; hademe kadınlardan muhafız askerlere kadar herkes onun rahat etmesi çabalar. Kendisine gelen gizli bir mektuba yazdığı cevabın ele geçirilmesiyle kraliçe bu ufak konforu yitirir, nihayetinde hakkında bir dava açılır.

⁸¹ Nassim-Nicholas Taleb. "The Most Intolerant Wins: The Dominance of the Stubborn Minority". Web. <http://www.fooledbyrandomness.com/minority.pdf>. Erişim 15.08.2017

16. Büyük Adilik / Dava Başlıyor / Duruşma

Fransız tahtının varisi genç Louis, annesinden ayrıldıktan sonra esasında bir ayakkabı tamircisi olan fakat devrime bağlılığıyla büyük rütbelere edinen Simone'un gözetimine verilmiştir. Simone, henüz sekiz yaşındaki bu çocuğu kraliyet düşüncesi aleyhine yetiştirmek için elinden geleni yapar; sonunda ondan annesiyle enest ilişki yaşadığı önünde bir ifade almayı başarır. Hiçbir dayanak noktası olmayan bu ifade kimse tarafından ciddiye alınmaz fakat hücre hapsindeki Marie Antoinette için büyük bir psikolojik darbe olur.

Fransız Devrimi çok zor durumdadır; Avusturya orduları önemli kaleleri zapt etmiş, İngiliz donanması askerî ve ticarî limanları ele geçirmiş, Lyon'da isyan çıkmıştır. Konvansiyon, bu durumdan çıkmanın yolu olarak terör rejimini görür. Dul kraliçenin cumhuriyet için en büyük tehlikelerden biri olduğu düşünülür, idam edilmesine karar verilir. Böylece kraliçe hakkındaki sürekli ertelenen dava sonunda görülür.

Dava sırasında Marie Antoinette metanetini korumayı başarır. Kraliçe hakkındaki suçlamalar, kolye skandalından onun Avusturya İmparatoru II. Joseph'e iki milyon livre gönderdiğine kadar uzanır. Kraliçenin herhangi bir delilden yoksun bu suçlamaları çürütmesinin ardından Hebert, enest iddiasını gündeme getirir. Bu iddia ters tepki yapar, özellikle davanın izleyicileri arasında yer alan kadınların kraliçeye daha sempatik bakmasını sağlar. Bu durum ironik olarak Hebert'nin bir yıl sonra idam edilmesine neden olacaktır.

Hukukî delillerin yetersizliğine rağmen siyasî saiklerle hareket eden jüri, kraliçeyi idama mahkûm eder. İdamdan önceki son gecesinde kraliçe, görünüşü Madam Elisabeth'e bir mektup yazar. Marie Antoinette, bu mektubunda çocuklarının ileride babalarının ya da kendisinin öcünü almaya çalışmamasını vasiyet eder.

17. Son Yolculuk / Ağıt

Kral XVI Louis'nin aksine Marie Antoinette'in idamında herhangi bir olağanüstülük olmaz, cumhuriyetin getirdiği eşitlik düşüncesi ile sıradan bir vatandaş

olarak idama gider kraliçe. Son yolculuğunda halktan gelen aşağılamalara karşılık vermez, sükûnetini korumayı başarır.

İdamın hemen sonrasındaki durum bu trajedinin dönemi için ne kadar sıradan olduğunu gösterir:

“Yaşasın Cumhuriyet” diye bir gürlleme kopar, sanki boğulurcasına sıkılırken serbest kalıvermiş bir gırtlaktan gelir gibi. Sonra kalabalık neredeyse acele edercesine dağılır. Parbleu, saat de sahiden on ikiyi çeyrek geçmiş bile, öğle yemeğinin tam zamanı; hemen eve gitmeli artık. (s. 506)

Bu noktadan itibaren biyografi, konu aldığı kişinin hayatının ötesine çıkar. Marie Antoinette’in na’sı diğer idam edilenlerle birlikte toplu mezara gömülür. Kraliçenin idamına Avusturya’dan bazı cılız sesler çıksa da herhangi bir ciddi hareket gelmez. Onu idama götürenlerin büyük kısmı Fransız Devrimi’nin konvansiyondan konsüllüğe, konsüllükten imparatorluğa dönüşme süreci içinde idam edilir. Kraliçenin ölümüne yürekten üzülen tek kişi Kont von Fersen olur. Monarşinin restore edilmesinin ardından kraliçenin cesedi bulunarak uygun bir mezara nakledilir.

18. Ek Açıklama / Dizin

Yazar, ek açıklama bölümünü kitabı kaleme alırken kullandığı kaynakları açıklamaya ayırmıştır. Bu biyografide kullanılan kaynaklar iki ana gruba ayrılabilir; mektuplar ve anılar. Mektuplar konusunda en büyük sorun Marie Antoinette’in yazmaya pek az hevesli olmasıdır. Üstelik ilerleyen zamanlarda ona ait olduğu ileri sürülen ustalıkli taklitler de ortaya çıkmıştır. Bu nedenle yazar, mektupları kaynak alırken ince elemek zorunda kalmıştır. Anılarda ise daha fazla malzeme vardır; o döneme şahit olan hemen herkes; siyasetçilerden uşaklara kadar anılarını kaleme almıştır. Buna karşın bu anıların çoğu dönemin iktidarlarına yaranmak yahut kamuoyuna istediğini sunmak maksadını taşıdığı için gerçekleri çarpıtmıştır. Yazar, aynı olayı konu edinen farklı anıları karşılaştırarak ortak bir anlatı ortaya koymaya çalışmıştır. Biyografinin son kısımlarında halktan kimselerin kraliçeye karşı davranışlarının iyileşmesi de bu olayları anlatan kişilerin Restorasyon döneminde hanedana yaranma gayretinden kaynaklanabilir.

Kitapta son olarak önemli olayların kronolojik bir dizinine yer verilmiştir. Bu dizin Marie Antoinette'in doğumuyla başlayıp 1814 yılında XVIII. Louis'nin taç giymesiyle sona erer. Hem kraliçenin hayatındaki dönüm noktalarını hem de siyasi gelişmeleri içerir.

19. Marie Antoinette'in Genel Değerlendirilmesi

Stefan Zweig ile Marie Antoinette arasında akrabalık, hayranlık gibi yakın bir ilişki değildir. Yine de Marie Antoinette'in Stefan Zweig'a en yakın biyografi kişisi olduğu öne sürülebilir; diğerlerinin aksine aralarında vatandaşlık bağı mevcuttur. Bununla birlikte Marie Antoinette bir Avusturyalı olmasından çok Fransız kraliyet ailesine mensup olmasıyla bilinir. Mary Stuart hariç tutulursa Zweig'ın kaleme aldığı politik figürler arasında en tanınmış Marie Antoinette'tir, bu durum kitabın popülerliğinin nedenleri arasında sayılabilir.

Marie Antoinette'in görece yakın bir çağda, çok önemli bir zaman diliminde yaşaması onun hayatı hakkında çok sayıda belge bulunmasını sağlamıştır; fakat kralçılık - cumhuriyetçilik mücadelesinin odak noktasında yer alması nedeniyle bu belgelerin güvenilirlikleri kuşkuludur. Zweig, karşılaştırmalı okumalarla en doğru hikâyeyi bulmayı, kraliçenin kişiliğini sıradan bir insanmış gibi ortaya koymayı amaçlamıştır. Zweig'ın bu çabası da kitabı popüler kılan nedenlerden biridir.⁸²

Ele aldığı politik figürler arasında Zweig'ın en nesnel şekilde incelediği kişi Marie Antoinette'tir. Onun Trianon'daki sefahat günlerini eleştiren yazar, bunun onun trajik sonuna olan etkisine de değinir. Devrim sonrasında Marie Antoinette'in kişiliğindeki değişim, olgunlaşma ise yazarın ona olan sempatisini artırır. Mary Stuart'ta olduğu gibi Zweig, ölüme giderken asaletini korumayı başaran bu kadına hayranlık besler.⁸³

Marie Antoinette'in hayatı Northrop Frye'in tematik sınıflandırmasındaki *trajedi*'nin çok karakteristik bir örneğidir. Fransız tahtına bir varis kazandırdığında zirveye çıkan hayatı, bundan sonra sürekli düşüşe geçer. Marie Antoinette'in trajik hatası

⁸² H. H. "Books Abroad." *Books Abroad*, vol. 7, no. 4, 1933, pp. 466-466. JSTOR, www.jstor.org/stable/40074669.

⁸³ Donald G Daviau, "Stefan Zweig's Victors in Defeat." *Monatshefte*, vol. 51, no. 1, 1959, pp. 1-12. JSTOR, www.jstor.org/stable/30159004.

olarak kibir gösterilebilir; gençliğinde kendini uyarılara aldırış etmeden lüks bir hayat sürerek kendi sonunu hazırlamıştır. Bununla birlikte onun dünya tarihini kökten değiştiren bir olaylar zincirinin ortasında kaldığı gerçeği unutulmamalıdır. Marie Antoinette, kaderin oyuncağı olmuş sıradan bir insandır. Bu pasif yönü ile Zweig'ın diğer politik portrelerinden ayrılır.

Marie Antoinette'in pasifliği, döneminde onun iradesi dışında gerçekleşen olayların taşıdığı önem, biyografide onun zaman zaman odak noktası dışına çıkmasına neden olur. Diğer biyografilerde yalnızca kitabın başında bir arkaplan bilgisi verilirken *Marie Antoinette*'te biyografi kişinin adının hiç zikredilmediği; tamamen tarihî – sosyolojik arka planı anlatmaya ayrılmış bölümlere rastlanır.

Marie Antoinette'te mekânların kullanımı göze çarpar. Kraliçenin hayatı tamamen iç mekânlarda geçer; her mekân değişikliği onun hayat öyküsünde yeni bir döneme denk düşer. Trianon'daki şatafatlı hayattan Conciergerie zindanında ölümü beklemeye uzanan serüveninde her yolculuk, her mekân değişikliği durumun daha da kötüye gitmesiyle sonuçlanmıştır. Marie Antoinette'in kaderi, mekânlara sıkı sıkıya bağlıdır.

Biyografide prolepsis ve analepsis'ler Zweig'ın diğer eserlerine nazaran daha az kullanılmıştır. Anlatı zamanı ile hikâye zamanı kitap ilerledikçe birbirine yaklaşır; finalde *sahne* tekniğine dönüşerek eşitlenirler. Biyografi Marie Antoinette on bir yaşındayken başlar, ölümüne verilen tepkileri anlatan bir bölümle biter. Biyografi kişinin çocukluğunun anlatılmamış olması onun psikolojik gelişiminin okura sunulması açısından bir kusurdur. Marie Antoinette'in çocukluğuna ilişkin birkaç anekdota yer verilerek bu kusur ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır.

Zweig, bu biyografide de diğerlerinde olduğu gibi şiirsel, romantik bir üslup kullanmıştır. Devrik cümlelerle, metaforlarla, tarihî – edebî karakterlere yapılan anıştırmalarla süslenen bu üslup biyografi kişinin trajik hayatının okuyucu tarafından daha güçlü bir şekilde özümsemesini sağlamıştır.

D. JOSEPH FOUCHÉ

1. Tanıtım

Fransız Devrimi ile politika sahnesine çıkan; terör, direktuvar, konsüllük, imparatorluk, restorasyon dönemlerinde önemli görevler üstlenen Joseph Fouché'nin hayatının anlatıldığı bu kitap Zweig'in yazdığı ilk politik biyografidir. *Joseph Fouché: Bildnis eines politischen Menschen* (Joseph Fouché: Politik Bir İnsanın Portresi) başlığıyla 1929 yılında Leipzig'de Insel-Verlag tarafından basılan kitabın 1933 yılına kadar toplam altı baskısı yapılmış, elli yedi bin nüshası piyasaya sürülmüştür. İlk baskıyı Zweig, yakın arkadaşı Avusturyalı yazar Arthur Schnitzler'e adamıştır.⁸⁴

Kitabın İngilizce çevirisi 1930 yılında Londra'da Cassel tarafından Joseph Fouche: The Portrait Of A Politician (Joseph Fouche: Bir Politikacının Portresi) başlığıyla yayımlanır. 1931 yılında Paris'te Éditions Bernard Grasset'den çıkan Fransızca çevirisinin herhangi bir altbaşlığı bulunmaz.

İlk kez Burhan Arpad tarafından dilimize kazandırılan eserin⁸⁵ Almanca orijinal baskıyı temel alan yeni bir Türkçe çevirisi Gülperi Sert tarafından yapıp Haziran 2007'de Can Yayınları'ndan çıkmıştır. Bu çevirilerde İngilizce baskılarda olduğu gibi "Bir Politikacının Portresi" alt başlığı kullanılmıştır. "Politik Bir İnsanın Portresi" ile "Bir Politikacının Portresi" arasında bir nüans mevcuttur: Politikacı olmak bir meslek, sonradan kazanılan bir sıfatken "politik bir insan" olmak politikanın o insanın kişiliğinin bir parçası hâline geldiğini, içselleştirdiğini gösterir. Bir insan politikacı olmadan da politik olabilir. Joseph Fouché'nin durumunda hem politiklik hem de politikacılık işin içindedir.

Bu incelemede temel alınan nüsha Can Yayınları'ndan Temmuz 2009'da çıkan ikinci baskıdır.⁸⁶ Çevirmenin bir sunumu ve yazarın önsözü dâhil olmak üzere kitap on bir bölümden ve iki yüz kırk altı sayfadan oluşur. Sayfa sayısı bakımından *Marie*

84

http://zweig.fredonia.edu/index.php?title=Joseph_Fouch%C3%A9._Bildnis_eines_politischen_Menschen

⁸⁵ Ahmet Arpad, "Zweig für türkische Leser", Stefan Zweig Centre, *Salzburg Zweigheft* 14, 1. Şubat 2016

⁸⁶ Stefan Zweig, *Joseph Fouché: Bir Politikacının Portresi*, çev. Gülperi Sert, 2. bs, İstanbul: Can Yayınları, 2009. (Alıntılar bu baskıdandır)

Antoinette ve *Mary Stuart*'ın yarı uzunluğunda olan bu kitap, *Macellan*'dan sonra yazarın en kısa politik biyografisidir.

2. Sunum

Çevirmen Gülperi Sert'in kaleme aldığı üç sayfalık sunum bölümünde Joseph Fouché'nin kişiliği özetlenir, onun hakkında yapılan yorumlardan ve biyografisinin yazılmasının etkilerinden bahsedilir. Gülperi Sert, Joseph Fouché'yi "iktidar hastalığına yakalanmış bir politikacı" olarak tanımlar. Napoleon onun tanıdığı tek gerçek hain olduğunu, Balzac ise Napoleon'dan bile güçlü olduğunu söylemiştir. Özellikle Balzac'ın yorumu, Zweig'in bu biyografiyi yazma nedenlerinden biri olmuştur.

Kitap yazıldıktan kısa bir süre sonra Rusçaya çevrilmiş ve SSCB'de popüler olmuştur. Josef Stalin, bu kitabı okuduktan sonra Fouché'ye benzetilen gizli polis şefi Jagoda'yı görevinden almıştır.

3. Önsöz

Zweig, diğer önsözlerde olduğu gibi bu kitabın önsözünde de eseri kaleme alma nedenini anlatır. Öncelikli olarak Joseph Fouché, hangi cenahtan olursa olsun bütün tarih yazıcılarının hücumuna uğramış, daima kötü sıfatlarla anılmıştır. Bu durumda onun hayatının hakkıyla, ideolojik nefretlerden azade bir şekilde incelenmesi gerekir. Diğer önemli bir neden de Honore de Balzac'ın Joseph Fouché'ye karşı duyduğu saygıdır. Ele aldığı kişileri bütün ahlakî değerlendirmeleri bir yana bırakarak yalnızca insan olarak değerlendiren büyük yazarın bu tavrı, hiç aklında yokken Zweig'in bu kitabı yazmaya başlamasını sağlar. Son olarak Zweig, insanların Plutarkhos'tan beri kahramanların biyografilerini okumak istediklerini fakat tarihin çoğu kez kahramanlar tarafından değil, gölgede kalan figüranların etkisiyle şekillendiğini söyler. Joseph Fouché gibi insanların tanınması, Fransız Devrimi gibi kritik dönemlerin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

4. Birinci Bölüm: Yükseliş

Siyasî biyografilerde Suetonius'tan bu yana uzanan gelenek uyarınca Zweig da bu esere öncelikle Joseph Fouché'nin kökenlerini anlatarak başlar. 1759 yılında Fransız taşrasında (Paris dışında her yer Fransa'da taşra olarak görülür⁸⁷) Nantes'ta denizci bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Joseph Fouché, çocukluğunda aile mesleğini devam ettirmeye uygun olmadığını belli eder. Denizde birkaç mil bile gidemeyecek denli narin olan bu zeki çocuk için o dönemlerde en uygun adres kilisedir. Oratoryenler okulunda kürsü sahibi olan, matematik ve fizik dersleri veren Fouché, kilise hiyerarşisinde daha fazla ilerlemek istemez; zira o dönemde ayak sesleri duyulmaya başlanan büyük değişim döneminde daha yüksek yerlere erişebileceğinin farkındadır. Hiçbir zaman kiliseye tam anlamıyla bağlanmayan bu adam vaktinin önemli bir bölümünü yeni fikirleri tartışarak geçirir. Bu dönemde ileride devrimin en büyük isimlerinden biri olacak olan Maximillian Robespierre ile de dostluk kurar. Öyle ki, Robespierre kurucular meclisine seçildiğinde yol parasını Fouché verir. Bu dostluk, bir zaman sonra yerini düşmanlığa bırakacaktır.

Cumhuriyetin ilanıyla birlikte Fouché artık vaktinin geldiğini düşünür ve tam anlamıyla siyasete atılır. Papaz okulundan istifa ederek bir fikir kulübü kurar, ileride gücü ele geçireceğini tahmin ettiği burjuva sınıfıyla yakınlaşarak zengin bir tüccarın kızıyla evlenir, milletvekili seçilip Paris'e gider.

Otuz iki yaşında milletvekili olarak meclise girmesiyle Joseph Fouché'nin hayatının en önemli dönemi başlar. Burjuva çıkarlarını temsil ettiği için ılımlı cumhuriyetçi Jirondenlerin grubuna katılan Fouché'nin hayatındaki ilk büyük kırılma anı sabık kralın idamının oylanmasıdır. Kralın idamına karşı kulis yapan, bildiri kaleme alan Fouché; açık oylama sırasında idam isteyenlerin kazanacağını görünce hemen saf değiştirir ve kralın idamı yönünde oy kullanır. Bu, onun uzun politik kariyerindeki ilk büyük ihaneti olacaktır.

Kralın idamıyla birlikte radikallerin, terör yanlılarının safına geçen Fouché; aşırılıkta bu fraksiyonları bile geride bırakır. Keskin görüşleri sayesinde devrimi taşraya ulaştırmak için olağanüstü yetkilerle donatılan iki yüz prokonsülden biri olarak seçilir ve memleketi olan Nantes'a geri döner. Joseph Fouché burada Robespierre'in ve Danton'un

⁸⁷ Xavier de Planhol, *An Historical Geography of France*, Cambridge University Press, 1994, s. 273

cesaret edemeyeceği işlere soyunur. Özel mülkiyet ve kilise dâhil olmak üzere hiçbir şeye el uzatmaktan çekinmez. Bu dönemde yazdığı bir bildiri belki de tarihin ilk komünist manifestosudur:

Gereğinden fazla mal ve mülkü olan herkes, bu olağanüstü yardımlaşmaya katılmaya zorlanmalıdır ve bu harç, ülkenin taleplerine uygun olmalıdır: Bu nedenle sizler birer devrimci gibi ve cömertçe herkesin bu kamu yararı için ne kadar vermesi gerektiğini hesaplamalısınız önce. (s. 43)

Fouché'nin kiliseye yönelik nefreti ise onun sessiz, uysal görünüşünün altında yatan yıkıcı tabiatını gözler önüne serer. İki aylık prokonsüllüğü boyunca Katolik mezhebine göre evlenmeleri yasak olan rahipleri zorla evlendirir, kilise kürsülerinden ateizmi vazeder, kutsal tasvirleri parçalatır, kiliseleri yağmalatır. Bu sayede topladığı serveti savaş hazırlıkları ve ekonomik krizle boğuşan meclise göndererek herkes tarafından tanınan biri olur. Bu başarıları onun Lyon İsyanı'nı bastırmakla görevlendirilmesini sağlar.

Yirmi sekiz sayfalık bu bölümde Joseph Fouché'nin doğumundan otuz dört yaşına kadar olan hayatı anlatılmıştır. Onun çocukluk ve gençlik çağlarının bu kadar kısa bir yer tutmasının eserin psikolojik değerini düşüreceği öne sürülebilir; buna karşın Joseph Fouché'nin kişiliğini şekillendiren olaylara yer verilmiştir, mütevazı kökenlere sahip olması da daha fazla ayrıntı sağlayacak belgeler bulmayı imkânsız kılmaktadır. Biyografinin bu bölümünde Joseph Fouché'nin fiziksel bir portresi de çizilir:

Joseph Fouché milletvekili seçildiği tarihte otuz iki yaşındaydı. Yakışıklı bir adam değildi, kesinlikle değildi. Zayıf, neredeyse bir hortlak gibi kuru vücudu, köşeli çizgileri olan ince kemikli yüzüyle çirkin ve rahatsız ediciydi. Keskin bir burnu vardı, her zaman kapalı olan ağzı da keskin ve inceydi, ağırlaşmış, neredeyse hep uyur gibi olan gözkapaklarının altındaki gözleri bir balığinki gibi donuk, gözbebekleri gri ve cam bilyeler gibiydi. Bu yüzdeki her şeyde, bu adamdaki her şeyde hayat belirtisinin dozu çok cimrice ayarlanmıştı: Gaz ışığındaki bir insan gibi görünüyordu, donuk ve yeşilimsi. (s. 23)

Joseph Fouché'nin silik görünüşü onun iktidar hırslarının arkasındaki nedenlerden biri olarak görülebilir. Alfred Adler'in telafi teorisine göre bireyler özellikle çocukluk dönemlerinde duydukları aşağılık hissini çeşitli yöntemlerle telafi etmeye çalışırlar.⁸⁸

⁸⁸ Alfred Adler, *The Neurotic Character*, Alfred Adler Institute, 2005, s. 32

Joseph Fouché de denizci ailesine zıt bir yapıda olmasını, papaz okulunda sıradan biri olarak yaşamasını siyasî iktidar saplantısıyla telafi etmeye çalışmış olabilir.

5. İkinci Bölüm: Lyon Kasabı

Bu bölüm, başlığını Joseph Fouché'ye Lyon'da yaptıklarından dolayı verilen lakaptan alır. Bu lakap, eserin Almanca baskısında Fransızcadaki orijinal hâliyle, "Mitrailleur de Lyon" şeklinde verilmiştir.⁸⁹ "Mitrailleur", Fransızcada "topçu" anlamına gelir.⁹⁰ Fouché'ye "Lyon Topçusu" lakabı verilmesinin nedeni top kullanarak yaptığı toplu idamlardır. Çeviride "Lyon Kasabı" ifadesi tercih edilerek okuyucunun zihninde Fouché'nin gadrinin daha iyi canlanması amaçlanmış olabilir.

Lyon kenti cumhuriyet meclisinin isteklerine karşı uzun süre direnir. En sonunda şehrin en bilinen devrimcilerinden Chalier'nin idamıyla şehir meclisi ile genel meclis arasındaki gerginlik silahlı çatışmaya dönüşür. Lyon, devrim hükümetine teslim olunca karşıdevrimcilere bir ders vermek isteyen hükümet çok ağır hükümler içeren bir yönerge yayımlar. Yönergeye göre şehir, fakirlerin yaşadığı kısımlar haricinde yerle bir edilecektir. Yönergenin uygulanması için görevlendirilen Couton bu kararları aşırı bulur, uygulamaktan kaçınır. Couton'un gönülsüzlüğü meclis tarafından fark edilince yerine daha radikal iki isim; Collot d'Herbois ve Joseph Fouché görevlendirilir.

Joseph Fouché, Lyon'da görevliyken terör döneminin en acımasız işlerinden birine imza atar. Karşıdevrimcilikle suçlananları birbirlerine bağlayıp yakın mesafeden top ateşiyle idam eder, XIV. Louis döneminde yapılan çok önemli mimarî eserleri yıktırır, kiliseleri yağmalatır, ateizmi öven tiyatro oyunları oynatır. Bir süre sonra mecliste terör yanlılarının gücü yitirmeye başladığını sezer; Collot'yu Paris'e yollayarak Lyon'daki bütün yetkiyi eline alır. Tavırları birden yumuşar, özellikle idamlar konusunda daha ılımlı davranmaya başlar. Böylece hem Lyon'da yaptığı işleri kanıt olarak göstererek terör yanlılarını memnun etmeyi hem de bağışladığı kişiler sayesinde terör dönemi sonrasında

⁸⁹ Stefan Zweig, *Joseph Fouché: Bildnis eines politischen Menschen*. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, 42. bs. Mart 2000. s. 48

⁹⁰ "mitrailleur, n." OED Online. Oxford University Press, Haziran 2017. Web. 19 Ekim 2017.

kendini güvence altına almayı planlar. Sonunda Robespierre onu yargılanmak üzere Paris'e çağırır; suçu ılımlı olmaktadır.

Bu bölümde Fouché'nin hain, döneç yapısının yanında sosyopatik kişiliğini de görürüz. İktidar yolunda kendisine kazanç sağlayacak hiçbir şeyden çekinmez, en ufak bir merhamet duygusu taşımaz. Üç ay içinde iki bin yurttaşı idam ettirecek kadar acımasızdır.

6. Üçüncü Bölüm: Robespierre ile Mücadele

Joseph Fouché'nin siyasî kariyeri boyunca karşılaştığı belki de en zorlu rakibi Robespierre'dir. Devrim öncesinde arkadaş olan bu ikilinin dostlukları; Fouché'nin Robespierre'in kızkardeşiyle nişanlanıp sonra evlilikten caymasıyla sona ermiştir. 1794 Nisan'ında Lyon'dan Paris'e çağrılan Joseph Fouché, aynı yılın temmuz ayına kadar Robespierre ile ölümcül bir güç mücadelesi verir.

İki tarafın birbirlerini eskiden beri tanıyor olması başlangıçta yanlış fikirler edinmelerine neden olur; zira Fouché rakibini hâlâ eski taşra avukatı olarak hatırlarken Robespierre için de Fouché papaz okulu öğretmenliği dönemindeki gibidir. Fouché, Danton ve Desmoulins'in idamıyla Robespierre'in Fransa'nın mutlak hâkimi olduğunu; Robespierre de Fouché'nin entrika ağlarını bir örümcek ustalığıyla örebildiğini zamanla öğrenecektir.

Robespierre, meclis kürsüsünde Fouché'yi itham ederek savaşın ilk hamlesini yapar. Fouché mecliste mücadeleye girişmez, Robespierre'in hitabet gücünün farkındadır. Meclis dışında çalışır, vekillerle ve önemli kişilerle dostluk kurarak Jakoben Kulübü'nün başkanlığına seçilir. Bu olay, Robespierre için kabul edilemezdir. Fouché'yi bir kez daha ağır bir şekilde eleştirir, Jakoben Kulübü'nden atılmasını sağlar. Terör döneminde Jakoben Kulübü'nden ihraç edilmek, giyotine giden yolda ilk adımdır. Fouché, bu mücadelenin bir ölüm kalım mücadelesine döndüğünün farkındadır. Bu amaçla daha büyük bir komploya girişir; Robespierre'in sert yönetimden memnuniyetsizlik duyan, kendini tehlikede hisseden sağ ve sol fraksiyonlardan milletvekillerini bir araya getirmeye çalışır. Yapılan planlardan Robespierre haberdar olur, komplonun liderlerini tutuklamak için harekete geçer; buna karşın muhalifler onun

mecliste konuşmasını engellerler ve apar topar giyotine gönderirler. Böylece Fransa'da Terör Dönemi sona ermiştir.

Robespierre'in düşüşünden sonra olayın elebaşlarından Tallien ve Barras ılımlıların safına geçip meclisin sağ tarafına otururken Fouché radikallerin safında kalır. Her zaman çoğunluğun yanında olan Fouché'nin bu kez böyle davranmasının nedeni bu yeni yönetimde gelecek görmemesidir. Bu yönetimi yıkmak için Babeuf adlı bir provokatörü kullanarak ayaklanma çıkarmak istese de başarısız olur. Yapılan soruşturmada suçsuz çıkmayı başarır; takip eden üç yıl boyunca göze batmamaya gayret eder.

Bu bölüm, biyografideki en gerilimli bölümlerden biridir. Özellikle 9 Thermidor Darbesi'nin anlatıldığı bölümlerde anlatı zamanı ve hikâye zamanı birbirine yaklaşır; okuyucu bu tarihî olayın sonucunu biliyor olsa da ölüm – kalım mücadelesinin keskinliğinden, politik hesapların inceliğinden etkilenir. Joseph Fouché'nin özel hayatına dair bazı bilgilere de bu bölümde yer verilir:

Meslek yaşımnda ve politikada sert, soğuk, entrikacı ve hiç renk vermeyen bu tuhaf insan, evinde duygulu bir eş, yumuşak bir babadır. Korkunç derecede çirkin olan karısını ve özellikle de Prokonsüllüğü döneminde dünyaya gelen, kendi elleriyle Nevers'in Pazar meydanında "Nièvre" diye vaftiz ettirdiği kızını büyük bir tutkuyla severdi. (s. 81)

Bu süreçte kızının hastalanması ve ölümü de Fouché'yi derinden etkiler.

7. Dördüncü Bölüm: Direktuar ve Konsül Bakanı

Joseph Fouché, giyotinden kurtulmayı ve baş rakibini ortadan kaldırmayı başarsa da pek parlak zamanlar yaşamaz; meclis dışı kalır, vekillik maaşını kaybeder, karısının serveti bir isyanda yağmalanır. Domuz yetiştiriciliği de dâhil olmak üzere ailesini besleyebilmek için her işi yapan Fouché'yi bu durumdan kurtaran Barras olur. Fransa'yı yöneten beş Direktuar üyesinden biri olan Barras, Fouché'nin entrika konusundaki yeteneklerini kullanarak rakiplerine karşı avantaj sağlamak ister. Böylece Fouché, büyük bir casusluk ağının yöneticisi olur ve maddî durumu yeniden iyileşir.

Fouché'nin yardımcılarıyla Barras Direktuar'ın lideri olur. Yaptıklarının karşılığı olarak da Fouché; İtalya ve Hollanda'da elçilik vazifesiyle görevlendirilir. Buradaki bir

başka amaç da Lyon'da yaptıkları nedeniyle kötü bir üne sahip olan bu adamı Fransa'dan uzakta tutmaktır. Fouché, elçilik görevlerinde başarılı olur. İç huzursuzlukların artmasıyla birlikte Direktuvar yönetimi, Fouché'yi yeniden Paris'e çağırarak polis bakanı yapar.

Fouché'nin polis bakanlığı efsanevidir, kısa sürede Paris'in en güçlü insanı konumuna gelir. Casusları arasında Napoleon'un karısı Josephine ve XVIII. Louis'nin aşçısı bile vardır. Bu dönemde özellikle ekonomik sıkıntılar nedeniyle toplumsal gerilim had safhaya ulaşmıştır. Fouché, yıllarca üyesi olduğu Jakoben Kulübü'nü kapatmak gibi sert kararlara imza atarak Direktuvar rejimini korur fakat bu rejimin uzun sürmeyeceğinin de farkındadır.

Fransa'daki durumun düzelmesi için güçlü bir liderin gerektiğine inananlar o sıralarda Mısır'da bulunan Napoleon'u ülkenin başına getirmek için çalışmalara başlar. Napoleon'un izinsiz bir biçimde Fransa'ya dönmesinin ardından halk tarafından büyük bir coşkuyla karşılanmasıyla bu komploya katılanların sayısı çoğalır, Direktuvar'daki beş kişiden üçü Napolyon taraftarıdır. Fouché temkinli davranır, komploya doğrudan katılmaz ama komplo hakkında Barras'ı da bilgilendirmez. Böylece 18 Brumaire Darbesi ile Napolyon, birinci konsül ilan edildiğinde eski görevini muhafaza etmeyi başarır.

Napolyon ailesi ile Joseph Fouché iktidar çekişmesi yaşarlar. Napolyon'un ailesi tarafından monarşist düşüncelere döndürülmesi Fouché'yi rahatsız eder. Kanlı bir suikast girişimi sonrasında Napolyon hemen Jakobenleri suçladığında Fouché ona itiraz eder, Napolyon ise Fouché'yi eski yoldaşlarına bağlı kalmakla suçlar. Fouché, titiz bir araştırmayla suikastın arkasında Kralcıların olduğunu ispatlayarak konumunu güçlendirir. Napoleon, yine de geçmişi şaibelerle dolu bu adamdan korkmaktadır, sonunda polis bakanlığını ortadan kaldırıp Joseph Fouché'yi yüklü bir ikramiyeye senatör yapar.

Fouché'nin kariyerindeki en büyük ihanetlerden biri bu bölümdedir. Fouché, bu kez bir düşünceye ya da fraksiyona değil; kendini fakirlikten ve unutulmaktan kurtaran Barras'ya ihanet etmiştir. Bu ihanetin diğer sorumlusu Napoleon da Robespierre'den sonra Fouché'nin en büyük rakibi olacaktır.

8. Beşinci Bölüm: İmparator'un Bakanı

Polis bakanlığının lağvedilmesinin ardından Joseph Fouché köşesine çekilmiştir fakat bu kez eskisi gibi fakirlik içinde değildir. Senatör maaşı ve ek gelirlerini akıllıca yatırımlarla değerlendirir, pek az para harcar. Bu yıllarda Napoleon, Fouché'nin yeteneklerine gereksinim duymaz; fakat iki yıl sonra, daimî birinci konsüllükle de yetinmez olunca imparatorluğunu ilan etmek için senatoyu ikna edebilecek biri olan Joseph Fouché'yi yeniden Paris'e getirir.

Fouché çok kısa bir sürede senatonun çoğunluğunu ikna etmeyi başarır, 1804 yılında Napoleon imparator ilan edilir. Napoleon ve Fouché birbirlerinden hiç hoşlanmasalar da 18 Brumaire Darbesi'nden Waterloo'ya kadar birlikte çalışırlar, Napolyon Fouché'yi Otranto Düklüğü ile onurlandırır. Stefan Zweig; bu ikili arasındaki ilişkinin psikolojik tahlilini şöyle yapar: *Napoleon ve Fouché karşı karşıyadır. Napoleon Fouché'yi sevmezdi, Fouché de Napoleon'u. – İçten içe birbirlerinden nefret etmelerine rağmen, düşman kutupların çekiciliğiyle birbirlerine hizmet ederler. Fouché, Napoleon'un içindeki o olağanüstü büyük ve tehlikeli iblisi çok iyi tanıyordu; hizmet etmekten gurur duyduğu böylesi üstün bir dehanın bir eşi benzerinin daha çok uzun yıllar dünyaya gelmeyeceğini biliyordu. Napoleon da soğukkanlı, gözlerinin aynasında ve casus bakışlarında her şeyi bu kadar açık ve net yansıtabilen bu adam gibi hiç kimsenin kendisini yıldırım hızıyla anlayamayacağını, bu çalışkan, her işe, iyiye ve kötüye aynı şekilde sürebileceği bu siyasi yetenekte kusursuz bir hizmetkâr olabilmek için bir tek şeyin eksik olduğunu biliyordu: kendini tümüyle vermesi ve sadakat.* (s. 137)

Bu dönemde Joseph Fouché'nin karşı karşıya geldiği bir diğer isimse Talleyrand'dır. İmparatorun bu diğer önemli bakanı ile Fouché gerek arka plan gerekse de kişilik açısından oldukça zıttır. Umursamaz, aristokrat Talleyrand ile titiz, taşralı Fouché'nin aralarındaki çekişme Napoleon'un işine gelir; zira bu sayede ikisini de denetim altında tutabilmektedir. Napoleon'un bitmek bilmez savaşları sonunda bu dengenin bozulmasına neden olur; Napoleon İspanya Seferi'ne çıktığında bu ikili bir davette bir araya gelir. Haberi alan Napoleon hemen bir şeylerin ters gittiğini anlayarak yıldırım hızıyla Paris'e döner ve Talleyrand'ı azleder. Böylece Fouché, sürekli uzak yerlere seferlere giden Napoleon'un uzun süreli yokluklarında Paris'in en güçlü adamı hâline gelir.

Napoleon Avusturya'dayken İngilizlerin Belçika üzerinden Fransa'yı işgal etme girişimini inisiyatif olarak asker toplayıp engelleyen Fouché, imparatorun takdirini kazanır. Buna karşın bu birlikleri uzun süre terhis etmemesi elindeki gücü kötü niyetle kullanabileceği şüphelerini de artırır.

9. Altıncı Bölüm: İmparator'a Karşı Mücadele

Fouché'nin iktidar hırsı, Napoleon'un Fransa dışında olduğu dönemde doruk noktasına ulaşmıştır. İsteddiği anda birlikleri toplayabilen, sevk edebilen Fouché; Napolyon döndükten sonra geri plana düşmeyi hazmedemez. 1810 itibariyle Napolyon, Birleşik Krallık hariç bütün düşmanlarını dize getirmiş gibi görünmektedir. Fouché, o dönem Fransa'daki bütün grupların istediğini yapmaya yani Birleşik Krallık ile masaya oturup kalıcı barışı getirmeye soyunur. Napolyon'un uzlaşmaz tavrı nedeniyle bunu imparatorun gizli yapmaya karar verir. Hollanda aracılığı ile yapılan görüşmelerden haberdar olan Napolyon, Fouché'yi bakanlıktan azleder.

Fouché, yıllardır inşa ettiği bakanlığı kolay teslim etmek istemez. Bazı evrakları yakar, Napolyon ailesi ile ilgili kişisel bilgiler içeren bazılarını da kaçıtır. Napolyon'un baskısı sonucunda geri adım atıp elçi olarak görevlendirildiği Roma'ya gider. Böylelikle Fouché'nin hayatındaki üçüncü sürgün dönemi başlamıştır.

10. Yedinci Bölüm: Zorunlu Emeklilik

Üçüncü sürgün dönemi Fouché için önceki sürgünlerinden daha rahattır. İmparator'un gazabından korkar fakat artık gücünün doruğunda olan, İngiltere dışında rakibi kalmamış Napolyon onu ciddi bir tehdit olarak görmemektedir. Bu nedenle Fouché'nin karısının ölümünden sonra Fransa'ya dönmesine (Paris'e girmemek şartıyla) izin verilir. Fouché bu dönemde İmparator'la herhangi bir güç mücadelesine girmenin anlamsız olduğunun farkındadır.

Fransa'daki siyasî hava Napolyon'un felakete sonuçlanan Moskova Seferi'nden sonra bir kez daha radikal bir biçimde değişir. Napolyon'un talihi tersine dönmüştür; kardeşleri krallıklarından sürülür, dönemin büyük güçleri bir kez daha onu devirmek için

harekete geçer. Bu tehlikeli durumda ülke içinde kendi iktidarına yönelik bir tehditle uğraşmak istemeyen Napolyon, Fouché'yi Fransa'dan uzaklaştırmanın çarelerini düşünür. Önce Prusya işgal bölgeleri, sonra İliya valiliğine atanır. Leipzig Savaşı'nın kaybedilmesinin ardından bu bölgeler elden çıkınca İtalya'ya diplomatik görevle yollanır. Napolyon'un asıl amacı ise Fouché'nin Paris'e dönmesini engellemektir. Bu amacıyla başarılı olur, işgal kuvvetleri Paris'e girip XVIII. Louis'yi tahta çıkardığında başbakan olarak Fouché değil, Talleyrand vardır. Üstelik Restorasyon Hükümeti'nde bütün bakanlıklar doludur, kimse Fouché için kendi makamını bırakmak istemez.

Fouché sessizce beklemeye koyulur. Restorasyon hata üzerine hata yapmaktadır; Fransız Devrimi hiç olmamış gibi davranılır, burjuvalar yok sayılır, subayların maaşları yarı yarıya düşürülür. Fouché, polis bakanlığı döneminden kalan irtibatlarını kullanarak orduda yapılan ihtilal hazırlıklarını takip eder. Napolyon, Elbe Adası'ndan kaçıp Fransa'da karaya bastığında tehlikenin farkında olan tek isimdir. Başta Napolyon'u ciddiye almayan XVIII. Louis, onun arkasındaki halk ve ordu desteğini görünce paniğe kapılıp Fouché'den yardım ister. Her zamanki gibi ikili oynamak isteyen Fouché krala Napolyon'un iktidarının kısa olacağını, bu dönemde Paris'te kalıp Kraliyet'in haklarını gözetmesinin en mantıklı seçenek olduğunu söyler. Kral, Fouché'ye inanmasa da onu beraberinde götürmeyi başaramaz. Napolyon, Paris'e döndüğünde Fouché'yi bulur.

11. Sekizinci Bölüm: Napoleon'la Son Mücadele

Napoleon'un Elbe Adası'ndan kaçıp yeniden imparator olmasıyla Waterloo hezimetini sonrası tahtı terk etmesi arasında geçen süre "Yüz Gün" diye adlandırılır. Bu dönemde Napoleon'un en büyük sorunlarının başında becerikli ve tecrübeli devlet adamlarını kaybetmesi gelir. Sürgününden önce onun yanında olan, başarılarına katkı sağlayan birçok isim XVIII. Louis ile birlikte gitmiştir. Bu durumda Paris'te kalan Joseph Fouché, Napoleon için tutunacak yegâne dal olur. Napoleon, tahtına geri döner dönmez Fouché'yi polis bakanı yapar. Resmî unvanı bu olmasına karşın Fouché, Napolyon'dan sonra Fransa'daki en güçlü isim olarak görülür; hem içteki fraksiyonlarla hem de diğer devletlerle görüşmeleri yönetir.

Bu dönemde Fouché, Napolyon karşısında üstün olan isimdir. Napolyon'dan habersiz olarak Avusturya ile yaptığı görüşmeler ortaya çıktığında bile herhangi bir

şekilde cezalandırılmaz; Napolyon'un onun yerine getirebileceği başka bir adam yoktur. Fouché, Napolyon'un kaçınılmaz kaderini beklemektedir. Beklediği fırsatı Waterloo bozgunu sonrası yakalar. Meclisi arkasına alan Fouché, Napolyon'un tahtından indirilmesini, beş kişiden oluşacak yeni bir Direktuvar'ın kurulmasını sağlar. Meclisteki oylamada Direktuvar'ın ikinci adamı olsa da beş kişilik yönetimin kendi içinde yaptığı oylamada Direktuvar'ın başkanlığına seçilir. Böylece Joseph Fouché, ömründe ilk kez geri plandan çıkıp birinci adam olmuştur.

Fouché, bu durumun geçici olduğunun farkındadır. Bonapartistler, Orleansçılar, Kralcılar ve Cumhuriyetçiler Fransa'nın geleceğine dair farklı planlara sahiptir. Fouché, en stabil seçenek olarak Kraliyet'i görür. XVIII. Louis ile iletişime geçip yeni hükümette bir bakanlık karşılığında onun Paris'e sorunsuzca girmesini sağlar.

Yazar, bu bölümde tanık gösterme tekniğinden de yararlanır. O sıralarda yirmili yaşlarda olan romantik şair Alphonse de Lamartine'in Fouché hakkındaki değerlendirmesine yer verilir:

Kabul etmek gerekir, üstlendiği rolde eşi benzeri olmayan bir soğukkanlılık ve etkin bir korkusuzluk örneği göstermiştir. Çevireceği dolaplarla doluydu kafası her gün, Napoleon'un göğsünde yükselen utanç duygusunun ve öfkenin ilk hareketinde yıkılabilirdi. (...) Fouché, soğukkanlı manevrası sayesinde İmparator'u yıldırılmış, cumhuriyetçilerin gönlünü almış, Fransa'yı yatıştırmış, Avrupa'ya göz kırpmış, XVIII. Louis'ye gülümsemiş, saraylarla gizli pazarlıklar yapmış, çeşitli jestler yaparak Bay Talleyrand ile barışmış ve tüm bu çabalarıyla her şeyi askıya almıştır – yüz çeşit, zor, aşağılık olduğu kadar yüce, fakat hepsinin ötesinde tarihin bugüne kadar hak ettiği değeri vermediği olağanüstü bir rol. (s. 203 -204)

12. Dokuzuncu Bölüm: Düşüş ve Ölümlülük

XVIII. Louis'nin ikinci kez Fransız tahtına oturmasıyla Fouché'nin hayatının son perdesi başlar. Bir kez daha keskin bir dönüş yaparak kralcı olan Fouché, bu dönemde yeniden evlenir. Yeni eşi genç ve güzel bir aristokrattır.

XVIII. Louis söz verdiği gibi Fouché'ye bakanlık verir; fakat Napolyon'a hizmet edenlerin affedilmesi konusundaki sözüne sadık kalmaz. Devrim esnasında ve sonrasında, Napolyon'un imparatorluğu döneminde görev alanlardan oluşan bir suçlu

listesi hazırlama görevi Fouché'ye verilir. Fouché, bu durumda sıranın kendisine de geldiğini bildiği için görevini ağırdan alır ama Talleyrand'ın baskısıyla kırk kişilik bir ölüm ve sürgün listesi hazırlamak zorunda kalır. Kısa bir süre sonra Fouché'nin devrim sırasında işlediği suçlar yeniden meclis gündemine gelir; idamında rol oynadığı eski kral XVI. Louis'nin hayatta kalan kızı Marie Therese'nin de çabalarıyla Fouché'nin önce Dresden'e büyükelçi olarak gönderilmesine, sonradan vatandaşlıktan çıkarılmasına karar verilir.

Fransa'ya dönmesi yasaklanan, resmî görevinden de ayrılmak zorunda kalan Fouché, diğer ülkelerdeki bağlantılarını kullanmaya çalışır ama soğuk yanıtlar alır. Yalnızca Avusturya şansölyesi Metternich, Viyana'dan uzak durması koşuluyla Avusturya'ya gelmesine izin verir. Önce Prag'a yerleşen Fouché, karısının karıştığı bir skandal nedeniyle Linz'e geçmek zorunda kalır. Burada hastalanır, son günlerini daha iyi bir iklimde geçirmek için Metternich'ten izin alarak Trieste'ye yerleşir ve kısa süre sonra ölür.

Fouché, son yıllarını yalnızlık içinde geçirir. Eski arkadaşları onun ne denli tehlikeli biri olduğunu bildikleri için ondan sakınırlar. Bu dönemde yalnızca kendisi gibi yurtsuz kalmış olan Napolyon'un kardeşleri tarafından ziyaret edilir. Ölmeden önce elindeki bazı belgeleri imha eder. Zweig, bunu onun ölmeden önce insanlarla ve Tanrı'yla barışmasına yorar (s. 245). Ölümünden dört yıl sonra Paris'te bir yayınevi tarafından basılan anılarının orijinalliği tartışma konusu olur.

13. Joseph Fouché'nin Genel Değerlendirmesi

Joseph Fouché'nin Stefan Zweig'in politik biyografileri arasında özel bir yeri vardır; yazarın kaleme aldığı ilk siyasî biyografi olmasının yanında biyografi kişisi, hayat öyküsünün gidişatı gibi nedenlerle de bu çalışmada incelenen diğer üç biyografiden ayrılır. Öncelikle Joseph Fouché tam anlamıyla bir siyaset adamıdır. Marie Antoinette ve Mary Stuart sahip oldukları kan nedeniyle doğrudan siyasetin içine itilmişlerdir, bu konuda bir seçim hakları yoktur. Macellan, düşük dereceli de olsa aristokrasiye mensuptur, siyaseti asıl hayat amacı olan coğrafi keşifler için bir araç olarak kullanmıştır. Joseph Fouché ise mütevazı köklerden gelmiş, siyasetin kendisini amaç edinmiştir.

Joseph Fouché'nin kökenleri, onun hayat öyküsünü birçok farklı yönden etkilemiştir. O, siyasî gücün kanla kazanıldığı eski aristokratik düzenin yerine zekânın ve acımasızlığın öne çıktığı yeni bir düzenin adamıdır. Bu onun karakterini şekillendirir. Macellan, Mary Stuart ve Marie Antoinette ahlâken yanlış olarak değerlendirilebilecek birçok davranışlarda bulunsalar da bunlar ya gençlikten, aşktan kaynaklanan hatalar yahut zor koşulların getirdiği gerekliliklerdir. Fouché ise bilinçli olarak, kendisine siyasî çıkar sağlama amacıyla gaddarca ve haince işler yapmıştır.

Diğer karakterlerle olduğu gibi, Joseph Fouché ile de Stefan Zweig arasında doğrudan bir ilişki bulunmamaktadır. Fouché hem ilginç kişiliği hem de çok önemli bir dönemde oynadığı büyük rol nedeniyle biyografiye konu olmuştur. Yazarın biyografi kişisine karşı tutumu ikirciklidir; Fouché'nin kötülüğü yazarın savunduğu değerlere ters düşse de onun eşsiz dehasını takdir etmeden geçemez.

Fouché'nin yaşadığı dönem gerek resmî belgeler gerekse de tanıklıklar açısından zengindir. Bununla birlikte Fouché'nin çoğu kez geri planda kalıp olayları yönetmesi, propaganda gücü, yalan söylemekten çekinmemesi nedeniyle hakkındaki belgelerin gerçekliği ancak çok dikkatli bir çalışmayla doğrulanabilir. Stefan Zweig'ın Fransız Devrimi dönemi hakkındaki derin tarih bilgisi biyografinin gerçeğe olabildiğince yakın olmasını sağlamıştır.

Joseph Fouché'nin hayatı da Zweig'ın bu çalışmada incelenen diğer politik biyografileri gibi bir trajedi örneğidir. Buna karşın Fouché'nin trajedisi Marie Antoinette ya da Mary Stuart gibi zirvede doğan ve hayatı kademeli olarak kötüleşen birinin trajedisi değildir. Fouché'nin trajedisi Macellan'da olduğu gibi tam da kendi çabalarıyla hayatının zirve noktasına tırmandığı anda başlar; düşüşü, yükselişinden çok daha kısa sürer. Bunun yanı sıra Fouché'nin hayatı belli bir döngüye sahiptir; yükselir, düşer ve bu düşüşten sonra daha güçlü bir şekilde geri döner. Bu döngünün itici gücü Fouché'nin hiçbir ahlakî çekinceyi dinlemeyen Makyavelist karakteridir. Sürekli tekrar eden ihanet, aldatılma temaları biyografiye bir kara mizah havası da kazandırır.

Joseph Fouché'de odak noktası hiçbir zaman uzun süreli olarak başkahramandan kaymaz. Diğer politik biyografilerinin aksine Zweig, bu kitabında ayrıntılı tarihî arka plan bilgileri vermekten kaçınır. Siyasî olaylar bakımından had safhada zengin ve önemli olan bu dönemi tamamen başkahramanın üzerinden anlatmayı başarmak Stefan Zweig'ın usta

yazarlığının yanında Joseph Fouché'nin dönemin neredeyse bütün gelişmelerinde aktif bir rol oynamış olmasıyla mümkün olmuştur.

Joseph Fouché, zaman kullanımını açısından da diğer Zweig'in diğer politik biyografilerinden farklıdır. Prolepsislere neredeyse hiç yer verilmez. Bunun nedeninin Macellan, Mary Stuart ve Marie Antoinette'in aksine Joseph Fouché'nin hayat öyküsünün genel okuyucu tarafından daha az bilinmesi olduğu öne sürülebilir; okuyucunun öykünün gidişatı konusunda önceden bilgi sahibi olması ihtimali düşük olduğu için gerilim duygusunu kaybetmemek amacıyla prolepsisler kullanılmamıştır. Buna karşın öykü zamanı – anlatı zamanı arasındaki ilişki biyografi boyunca değişir. Fouché'nin siyasete henüz atılmadığı yıllar yahut sürgün nedeniyle siyasetten uzak kaldığı dönemlerde öykü zamanı anlatı zamanından çok daha hızlı bir şekilde ilerlerken Kral XVI. Louis'nin idam oylaması gibi kritik anlarda öykü ve anlatı zamanları birbirine yaklaşır. Zamanın bu şekilde kullanımı, biyografinin tamamen Fouché'nin siyasî kariyerine odaklı olduğunun kanıtlarından biridir.

Üslup konusunda da Fouché, diğer kitaplardan ayrılır. Stefan Zweig'in karakteristik özelliği olan uzun tasvirler, tarihî – edebî göndermeler bu kitapta görece daha az yer kaplar. Bu üslup, Joseph Fouché'nin sert, rasyonel, kariyer odaklı yaşantısıyla örtüşür.

III. ŞEVKET SÜREYYA AYDEMİR'İN POLİTİK BİYOGRAFİLERİ

A. MAKEDONYA'DAN ORTAASYA'YA ENVER PAŞA⁹¹

1. Tanıtım

Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa, Şevket Süreyya Aydemir'in Enver Paşa'nın hayat hikâyesini anlattığı üç ciltlik eseridir. Enver Paşa'nın siyaset sahnesinden çıkmasından önceki dönemdeki genel siyasî durumu da anlatan bu eser 1860 yılında başlar; böylece Şevket Süreyya Aydemir'in dört kitaplık politik biyografi serisi 1961'de sabık başbakan Adnan Menderes'in idamı ile nihayete ererken Türkiye'nin yüzyıllık tarihini kapsamış olur.

Eseri oluşturan ciltlerin ilk basım tarihleri sırasıyla 1970, 1971 ve 1972'dir. Bu ciltler ilk basımlarından 2015 yılına kadar sırasıyla on iki, on dört ve on bir basım yapmışlardır. Hem akademik hem de popüler anlamda eser, Enver Paşa'nın hayatıyla ilgili en çok başvurulan kaynaklardan biri olagelmiştir.

Enver Paşa, İstanbul doğumlu olsa da eserin başlığında “Makedonya'dan Ortaasya'ya” ibaresi tercih edilmiştir. Bunun ana nedeni, Enver Paşa'nın askerî – siyasî anlamda sivrildiği yerin önce asayiş göreviyle gittiği daha sonra da İstibdat rejimine karşı Hürriyet bayrağını açtığı Makedonya olmasıdır. Başlığın ayrıca Makedonya'da macerasına başlayıp Orta Asya'ya uzanan bir diğer kahraman olan Büyük İskender'e yönelik bir anımsatma içerdiği de öne sürülebilir; zira birinci ciltte bu başlığın neden seçildiğinin açıklamasının yapıldığı sayfada Büyük İskender'in hayat hikâyesi de özetlenir.

⁹¹ Bu çalışmada *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*'nın Remzi Kitabevi'nden çıkan üç ciltlik versiyonu kullanılacaktır. Bu ciltlerin toplamı bin sekiz yüz sayfayı aşkın bir yekûn tutmaktadır. Bu nedenle çalışmada bölümlerden ziyade kısımlar esas alınacaktır. İncelemede kullanılan baskılar:

Şevket Süreyya Aydemir. *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa: Cilt I, 1860 - 1908*. 12. bs. İstanbul: Remzi Kitabevi, Şubat 2015

Şevket Süreyya Aydemir. *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa: Cilt II, 1908 - 1914*. 14. bs. İstanbul: Remzi Kitabevi, Ağustos 2015

Şevket Süreyya Aydemir. *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa: Cilt III, 1914 - 1922*. 11. bs. İstanbul: Remzi Kitabevi, Şubat 2013

2. Birinci Cilt – Birinci Kısım

Önsöz bölümünde yazar, biyografi yazın prensiplerini okuyucuyla paylaşır. Aydemir'e göre insanın hikâyesi yalnızca şartlar ve olaylarla şekillenmez; bunun yanında bir de o dönemin atmosferini, çağın ruh hâlini, psikolojik faktörleri bilmek gerekir. Enver Paşa da bütün insanlar gibi toplumu şekillendiren olayların, şartların, atmosferin bir ürünüdür. Bu nedenle onun hayatının doğru bir şekilde değerlendirilmesi ancak bu unsurların anlaşılması ile mümkündür.

Yazar, önsözde kitabı yazarken kullandığı kaynaklardan da bahseder. Daha önce neredeyse hiçbiri yayımlanmamış olan on bin belge üzerinde çalışmış, bu belgelerden dört binini Türk Tarih Kurumu'na devretmiştir.

Aydemir, Enver Paşa'nın etkilendiği siyasî geleneği Meşrutiyet yanlısı Jön Türklerle başlatır çünkü ona göre Tanzimat döneminde siyasî mücadele yoktur: “*Siyasî mücadele; bir siyasî düzen mücadelesidir. Bu mücadele; düzeni yürütenler tarafından değil, düzeni yönetenlere karşı yürütülür.*” (s. 15, Cilt I) Daha önceki yenilik çabalarından farklı olarak padişahın otoritesini kısıtlama, hürriyet düşünceleri ilk kez 1860'lardan itibaren, Jön Türk hareketiyle ortaya çıkmıştır. Aydemir'in politik biyografi serisinin başlangıç tarihi olarak 1860'ı seçme nedeni de 1960'lara kadar sürecek olan demokratikleşme mücadelesinin başlangıcının bu dönemde olmasıdır.

Kitabın birinci cildinin birinci kısmı yedi bölümden oluşur. Biri haricinde bu bölümler biyografi kişisi olan Enver Paşa'dan bağımsız şekilde Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemine bir genel bakış şeklindedir. Âli ve Fuad Paşaların ölümünden sonra Abdülaziz'in Tanzimat programını ilerletmekteki gönülsüzlüğü, giderek artan müstebitliği, saraydaki israf hayatı nedeniyle güçlenen muhalefet hareketi 1876 yılında Abdülaziz'i tahttan indirir. Büyük umutlarla tahta geçirilen V. Murad'ın, amcası Abdülaziz'in şüpheli intiharı ve Binbaşı Çerkes Hasan'ın dönemin kabine üyelerini hedef alan silahlı saldırısının şokuyla psikolojik çöküntü yaşamasının ardından Kanun-i Esasî'yi ilan edip meşrutî yönetime geçmeye söz veren II. Abdülhamid padişah olur.

Şevket Süreyya Aydemir, Birinci Meşrutiyet'in ilanına uzanan süreçte öne çıkan bazı figürlerin kısa biyografilerini verir. Bunların arasında Namık Kemal başta olmak üzere dönemin öne çıkan aydın-yazarları olduğu gibi devlet adamları da vardır. Özellikle Mithat Paşa'nın hayat hikâyesi, devlet adamlığı kariyeri, trajik ölümü bu kısımda önemli bir yer tutar. Aydemir, Mithat Paşa'nın Balkanlar'da ve Suriye'deki icraatlarıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun yıllarca hasretini çektiği reformları gerçekleştirebilecek bir devlet adamı olduğunu yazar. Aydemir'e göre, onun çabalarının "Abdülhamid İstibdadı" ile akamete uğraması ilerleyen yıllarda bu bölgelerdeki sorunların bir kangren hâlini almasına neden olmuştur.

II. Abdülhamid'in tahta geçişinin ardından 1877 – 1878 Osmanlı – Rus Savaşı, halk arasında bilinen adıyla 93 Harbi, başlar. Olağanüstü durumu gerekçe gösteren II. Abdülhamid, meclisi kapatır. Şıpka ve Plevne'deki kahramanca direnişlere karşın savaş kaybedilir. Aydemir, II. Abdülhamid'i hem savaşın kaybı hem de meclisin feshedilmesi nedeniyle eleştirir. Aydemir'e göre 93 Harbi'nde ordunun yenilmesindeki en büyük neden II. Abdülhamid'in savaşı İstanbul'dan idare etmekteki hevesidir. İlk toplanan meclis de devlet yönetiminde fayda sağlayacak, vatansever vekillerden müteşekkildir. Bu meclisin dağıtılması ileride padişahın nitelikli danışmanlardan mahrum kalmasına neden olacaktır.

Aydemir, II. Abdülhamid döneminde imparatorluğun genel görünüşünü bir "iflas hâli" olarak nitelendirir. Ekonomi dış borçlar nedeniyle büyük ölçüde Düyûn-ı Umûmiye idaresinin eline geçmiştir. Devlete bağlı görünen Bulgaristan tamamen bağımsız bir şekilde hareket etmekte; hatta Rusya'yı bile ürkütecek ölçüde güçlenmektedir. Makedonya; Arnavut, Sırp, Bulgar, Rum çetecilerin kendi aralarında ve devletle çatışmaları nedeniyle tehlikelidir. Kürt ve Arapların çoğunlukta olduğu illerde devlet otoritesi yok düzeyindedir. Devletin bütün yükünü çeken Anadolu ve Rumeli Türkleri devlet imkânlarından uzakta, cehalet ve sefalet içinde yaşar. Ordu hem eğitim hem de donanım yönünden geri kalmış, donanma ise çürümeye terk edilmiştir. Üstelik subaylar ve memurlar düzenli maaş alamazlar, bu durum kimi yerlerde bu insanları suça yönlendirir. Jurnalcılık nedeniyle toplumsal bütünlük zedelenmiş, halkta bir paranoya havası hâkim olmuştur. Bu koşullarda devletin ayakta kalmasının tek nedeni Balkan ülkelerinin Rumeli toprakları üzerinde, İngiltere ve Rusya'nın da imparatorluğun geneli üzerinde paylaşımında uzlaşamamasıdır.

Aydemir'in Mithat Paşa ve II. Abdülhamid hakkındaki görüşleri kendisinin ideolojik görüşü ve hayat tecrübelerinden etkilenmiştir.⁹² Yazar bununla birlikte iddialarını somut delillerle destekler. Bunların başında o dönemin şahidi olan insanların tanıklıkları, Osmanlı İmparatorluğu'na ve diğer devletlere ait veriler gelir. Bunun yanında yazar, eleştirdiği kişilerin olumlu vasıflarını yazmaktan da çekinmez. Örneğin II. Abdülhamid'in tutumlu, dikkatli bir tabiata sahip olduğunu; şehzadelik döneminde güçlü bir eğitim alma imkânına sahip olsa İmparatorluk için çok yararlı işler yapabileceğini söyler.

Bu kısımda ayrıca İttihat ve Terakki'nin bir tarihçesi de verilir. Bu cemiyetin kuruluşu, şubeleri, birleşmeleri ve ayrışmaları ayrıntılı bir şekilde aktarılır.⁹³ Osmanlı İmparatorluğu'nun genel durumu, İttihat ve Terakki'nin gelişimi verildikten sonra Enver Paşa'nın hayat hikâyesi başlar. Buradan yola çıkarak yazarın genel koşullardan özele gittiğini, eserini bilimsel bir yaklaşımla ele aldığı söylenebilir. Enver, 23 Kasım 1881 tarihinde İstanbul'da doğar. Orta hâlli bir ailenin çocuğu olan Enver'in soyu Gagavuz Türklerine dayanır. Yazar hem Gagavuz Türklerinin kısa bir tarihini hem de Enver'in dedelerinin İstanbul'a gelişine ilişkin rivayetleri paylaşır.

Enver'in çocukluk anılarından fazla bahsedilmez. Okulda vasat bir öğrencidir fakat yıllar geçtikçe sınıfında üst sıralara tırmanacak ve sonunda dereceyle mezun olacaktır. Okul hayatına ilişkin en önemli anısı kurmay okulunda iken kendisinden iki yaş büyük amcası Halil Bey ile birlikte Yıldız Sarayı'na, gizli bir mahkemeye çağrılmasıdır. Buradan amcasının da rehberliği sayesinde herhangi bir ceza almadan kurtulmayı başarır fakat İstibdat rejiminin soğuk yüzünü artık idrak etmiştir.

⁹² II. Abdülhamid hakkında farklı değerlendirmeler de vardır. Örneğin Prof. Dr. İlber Ortaylı, II. Abdülhamid'i "son imparator" olarak nitelendirip şu değerlendirmeyi yapar: "*Çok açıktır ki, bu imparatorluğun kuruluş ve gelişmesinde büyük hükümdarların payı vardır. Bunlardan birisi de, "hükümdarların en sonuncusu ve geç geldiği için önemi anlaşılamayan" II. Abdülhamid Han'dır. Kendisi "yavaşlama" asrında ortaya çıkmıştır. Yapabileceği fazla bir şey yoktur.*"

İlber Ortaylı, İsmail Küçükkaya, *Cumhuriyet'in İlk Yüzyılı 1923 - 2023*, 1. bs., İstanbul: Timaş Yayınları, 2012. s. 27

Prof. Dr. Vahdettin Engin de II. Abdülhamid'in verdiği tavizlerin devletin zayıf olduğu bir dönemde toprak bütünlüğünü koruma kaygısından kaynaklandığını söyler.

Vahdettin Engin, *II. Abdülhamid ve Dış Politika*, 6. bs., Yeditepe Yayınevi, 2017. s.27 - 29

⁹³ Eser, yakın tarihimiz açısından büyük önem arz eden bu cemiyet hakkında bilgi sahibi olmak isteyenler için de ideal bir başvuru kaynağı olma özelliğine sahiptir.

Enver'in yalnızca okul hayatına odaklanması; onun çocukluğuna, ilk gençliğinde ailesiyle ve çevresiyle kurduğu ilişkilere yer verilmemesi psikolojik portresinin çizilmesini güçleştirmektedir. Bununla birlikte biyografi yazarının elindeki belgelerle sınırlı olduğu da unutulmamalıdır. Şevket Süreyya Aydemir, bu bölümlerde ağırlıklı olarak Enver Paşa'nın mektuplarında yer verdiği anılarından faydalanmıştır.

3. Birinci Cilt – İkinci Kısım

Birinci kısımda ilk Türk siyasî mücadelelerinin bir tarihçesini verip imparatorluğun çeşitli açılardan panoramasını çizen Aydemir, ikinci kısım ile birlikte Hürriyet'in ilanına giden olaylar zincirini anlatmaya başlar. Toplamda on bir bölümden oluşan bu kısımda tıpkı ilk kısımda olduğu gibi Enver Paşa'nın hayat hikâyesinden ziyade dönemin tarihî gelişmeleri, siyasî hareketlerin analizi ön plandadır. Bu kısmı oluşturan bölümlerden yalnızca biri, "Dağa Çıkan Kurt", doğrudan Enver Paşa'ya odaklanır. Bu ciltte Enver Paşa'nın az yer kaplamasının en büyük nedeni onun ileride edineceği mutlak konuma nazaran bu yıllarda siyasî gelişmelerdeki etkisinin az olmasıdır.

Hürriyet mücadelesi Türk subaylarının omuzlarında yükselmiştir. Bu subaylar ise ağırlıklı olarak Makedonya'da komitacılarla savaşan genç ve idealist insanlardır. Bundan dolayıdır ki Şevket Süreyya Aydemir, ileride ülkenin kaderinde söz sahibi olacak olan Enver Paşa'nın hayat serüveninin layıkıyla anlaşılabilmesi için İstibdat Devri Makedonya'sının derinlemesine bir çözümlemesini yapar.

Aydemir, ilk olarak bölgenin etnografyasına değinir. Makedonya, neredeyse hiçbir yerinde herhangi bir unsurun kesin çoğunluğu sağlayamadığı çok dinli, çok uluslu parçalı bir yapıya haizdir. Bölgedeki etnik dağılımı gösteren çeşitli veriler olsa da bu veriler siyasî sâiklerle toplandığı için sağlıklı değildir. Örneğin Ruslar kendilerine yakın gördükleri Sırların; Yunanlar ise Rumların nüfusunu olduğundan fazla gösterme gayretine girmişlerdir. Bu nedenle Şevket Süreyya Aydemir farklı kaynaklardan aldığı verileri karşılaştırarak bir sonuca ulaşmaya çalışır. Bu durum eserin akademik yönünü kuvvetlendirse de akademik çevre dışındakiler için okunurluğunu güçleştirmiştir.

Aydemir daha sonra Makedonya'da yaşayan Arnavut, Bulgar, Rum, Sırp milletlerinin ilkçağlardan yirminci asra kadar olan tarihçelerini sunarak bu unsurların

giriştikleri milliyetçilik mücadelelerini anlatır. Bu bölümlerde eser, edebî bir eserden ziyade bir tarih kitabını andırır. Balkan milliyetçilerinin genç subaylar üzerindeki tesiri düşünüldüğünde Aydemir'in bu konuyu neden bu kadar ayrıntılı ele aldığı anlaşılabilir. Makedonya'daki subaylar bütün mesailerini komitacılara karşı savaşmaya adanmakla birlikte onlara sempatiyle bakarlar. Örneğin 1908 Devrimi'nin önde gelen figürlerinden Resneli Niyazi Bey şöyle der:

“Şiddetli icratımız Bulgarları kan ağlatıyordu. Fakat onlardan çok, ben azap duyuyordum. Meyus oluyordum. Çünkü hükümetin istibdadına karşı hürriyetleri, kavmiyetleri için silâha sarılan bir kavmin kuvvetini mahvediyordum. Ne yapayım, tabii olduğum devletin menfaati, başka bir yol tutmaya maniydi...” (s. 444, Cilt I)

Etienne Balibar'a göre milliyetçilik üç fazda değerlendirilebilir. Balibar, bu aşamaları Alman milliyetçiliği üzerinden anlatır. Öncelikle Heinrich Heine'nin romantik milliyetçiliği gibi bir ulusun esarete karşı çıkması, köklerini araması vardır. Daha sonra Bismarck gibi bir ulusun bütün fertlerini birleştirerek güçlü bir devlet kurması fikrini savunan bir milliyetçilik anlayışı gelişir. Son olarak ise milliyetçilik, Hitler gibi başka uluslara yaşam hakkı tanımayan, yayılmacı bir hüviyete bürünebilir. Balibar, ulusların milliyetçiliklerinin neyi amaçladıklarına göre tasnif edilmesi gerektiğini söyler fakat bu milliyetçilik anlayışları arasındaki geçişkenliğe de dikkat çeker.⁹⁴ Balkanlarda kısa sayılabilecek bir sürede bu üç anlayış da görülmüştür. Örneğin Bulgarlar 1878'de fiilî olarak bağımsızlarını kazanmışlar, 1885'te Doğu Rumeli ile birleşerek ulusal bütünlüklerini büyük ölçüde sağlamışlar, 1912'de ise etnik temizlik yoluyla topraklarını genişletme yoluna gitmişlerdir.

İstibdat rejimindeki çürümeyi gören, mücadele ettikleri hasımlarının idealizminden etkilenen, gizli cemiyetlerle örgütlenen genç subaylar için kırılma anı Reval Görüşmeleri olur. 1853 yılında Rus Çarı I. Nikolay'ın Osmanlı İmparatorluğu'nu “Hasta Adam” ilan edip imparatorluğun taksimini teklif etmesi hâlâ hafızalardayken böyle bir görüşmenin gerçekleşmesi Makedonya'daki Türk subayları arasında infial yaratır; Rusya ve Büyük Britanya elli beş yıl sonra anlaşmıştır.

⁹⁴ Etienne Balibar, “İrkçilik ve Milliyetçilik”, *İrk Ulus Sınıf: Belirsiz Kimlikler*, İstanbul: Metis Yayınları, 1993.

Reval Görüşmeleri'nde tam olarak neyin kararlaştırıldığı konusunda ihtilaflar vardır. Aydemir, bu görüşmelerde Osmanlı İmparatorluğu'nun taksim edildiğini öne sürerken Erik Jan Zürcher bu görüşmelerin temel meselesinin Büyük Britanya ve Rus Çarlığı'nın Almanya'dan duyduğu korku olduğunu, Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili olarak yalnızca Makedonya meselesinin görüşüldüğünü, şeklen Osmanlı egemenliğini devam ettirmekle birlikte ıslahat kararı alındığını yazar.⁹⁵

Resneli Niyazi Bey, Enver Bey gibi subaylar nişanlarını söküp atarak hükümete karşı ayaklanırlar. Amaçları Kânûn-ı Esâsî'nin yeniden yürürlüğe girmesi, İstibdat rejiminin sona ermesidir. Şevket Süreyya Aydemir'e göre bu noktada İttihatçıların en büyük sorunu tutarlı bir ideolojik yapıdan yoksun olmalarıdır. Asırlardır biriken sorunların meşrutiyetin yeniden ilanı ile bir anda çözüleceğine inanırlar. Hürriyet'in ilanı ile birlikte Osmanlı subayları, yıllardır savaştıkları komitacılarla şehir meydanlarında kol kola sevinirler. "Hürriyet Kahramanı" olarak selamlanan Enver Bey; "Hastayı tedavi ettik!" diyerek kendi kuşağının geleceğe yönelik iyimser ama naif bakışını özetler.

Enver Bey'in Makedonya'da geçirdiği günler hem onun siyasî fikirlerini etkilemiş hem de hayatının kalan kısmında kader ortaklığı yapacağı Cemal Bey, Talat Bey, İsmet Bey, Mustafa Kemal Bey gibi şahsiyetlerle tanışmasına vesile olmuştur. Eşkıya ve komiteci takiplerinde askerî yeteneğini ispat eden Enver Bey, Hürriyet için isyan ederek cesaretini de göstermiştir. Hürriyet'in ilanından sonraki kutlamalarda ise ön planda olma çabasına girmemiş, istek ve ricalarla konuşma yapmak durumunda kaldığında çok kısa ve net cümlelerle halka seslenmiştir. Enver Paşa'nın ketumluğu hayatı boyunca devam edecektir; çoğu kez emirlerini tek cümle hatta tek kelime ile verdiği bilinir. Çekingen yapısı ise üstleneceği büyük görevler ile bir tezat oluşturur.

⁹⁵ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 21. bs., İstanbul: İletişim yayınları, 2007. s. 135

4. İkinci Cilt, Birinci Kısım

Eserin ikinci cildi 1908 – 1914 yılları arasını konu edinir. Bu cildin ilk kısmında 1908 ile 1913 arasındaki olaylar, ikinci kısmında ise Bâb-ı Âli Baskını ile Birinci Dünya Savaşı'na kadar olan dönem anlatılır.

Cildin birinci kısmı Enver Paşa'nın kader anlayışının irdelenmesiyle açılır. Aydemir'e gören Enver Paşa, kadere iman eden ama teslimiyetçilikten kaçınan biridir. Hayatı boyunca bazı işaretleri kehanet addederek kendisini zaferin, şanın, şöhretin beklediğine inanmış; bu kaderi gerçekleştirmek için çalışmıştır.

Aydemir, tarihî şahsiyetleri oluşturan süreç hakkında kendi düşüncelerini de paylaşır: “Çünkü Tarihî Şahsiyeti kendi yolunda, yalnız kendi iradesi değil, çok defa kendi yarattığı, ama kendisinin de hâkim olamadığı şartların akışı da etkiler. Hatta onu şu veya bu yöne şartlar ve olaylarla beraber, kendisinin, çevresinin veya toplumun ruh âleminde esen rüzgârlar da sürükler. Yani Tarihî Şahsiyette aklın emri ve şartların objektif gerekleri ile beraber, ruhunu saran ihtiraslarla, havada esen rüzgârların itici güçleri de etkilerini yaparlar” (s. 12, Cilt II) Öyleyse Aydemir'e göre tarihî şahsiyetin yolunu çizen öğeler iki gruptur; dışsal ve içsel. Dönemin tarihî şartları, siyasî gelişmeleri, ideolojik rüzgârları dışsal etmenleri meydana getirirken kahramanın psikolojik özellikleri, ihtirasları içsel etmenleri oluşturur. Aydemir, biyografi boyunca bu iki gruptaki unsurları gözden kaçırmaz.

Yazar, Enver Bey ile birlikte Hürriyet'in en bilinen iki figüründen biri olan Resneli Niyazi Bey'in yaşam öyküsünün bir özetini sunar. İkisi de birlikte sivrilmişler, aynı zamanlarda harekete geçmişlerdir. Hatta Resneli Niyazi Bey, Enver Bey'e nazaran daha popüler olmuştur. Buna karşın Resneli, Hürriyet'in ilanından sonra siyaset sahnesine çıkmak istememiş, Cincinnatus⁹⁶ gibi kendi köyüne dönerek mütevazı bir hayat sürmüştür. Resneli, Balkan Hezimetini sonrasında Arnavut kavimdaşları tarafından şehit edilecektir.

⁹⁶ Lucius Quinctius Cincinnatus, senatonun çağrısıyla diktatör olup Roma'yı istilacılardan kurtardıktan sonra yeniden tarlasına dönen efsanevi devlet adamı.

Genç subaylar istedikleri gibi Meşrutî rejimi yeniden tesis etmişlerdir. Bu zafer, birçok sorunu da beraberinde getirir çünkü meşrutiyetin restorasyonundan sonrası hesap edilmemiştir. İlk büyük sorun II. Abdülhamit konusundadır. İstibdat Rejimi'nin baş sorumlusu olarak görülen sultan Hürriyet'in ilanından sonra da makamını korur. Bu durum yapılan işin tutarlılığı açısından bir çelişki arz eder. Üstelik genç subaylar yeni rejime uygun bir şekilde örgütlenmemişlerdir; ortada siyasî partiler yerine gizli cemiyetler vardır. Subaylar kendi meslekleriyle siyaset arasında bölünür. Seçimler için İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne bağlı bir İttihat ve Terakki Fırkası oluşturulur, bu parti çoğunluğu elde eder; fakat partinin meclisteki vekilleri cemiyetle ilgisi olmayan, eskimiş isimlerdir. Oluşan politik buhranı dış politikadaki gelişmeler takip eder. Avusturya fiilî olarak kontrol ettiği Bosna-Hersek'i ilhak eder, Bulgaristan resmî olarak bağımsızlığını kazanır, Girit ahalisi adanın Yunanistan'a ilhak olmak istediğini bildirir. Makedonya'daki komitacılar da silah bırakmamışlardır.

İstikrarın bir türlü sağlanamaması reaksiyoner etmenleri harekete geçirir, 31 Ayaklanması patlak verir. 31 Mart Ayaklanması, ordudaki bölünmeyi ve komuta zincirindeki bozulmayı gözler önüne serer. Selanik'ten yola çıkan Hareket Ordusu ayaklanmayı bastırmaya muvaffak olur. Bu ordunun kurmay başkanlığını başta Mustafa Kemal üstlenir, Enver Bey'in sonradan gelerek kurmay başkanlığı devralması iki şahsiyet arasında uzun süre devam edecek bir soğukluk yaratır.

Almanya'ya askerî ataşe olarak atanan Enver Bey, burada bir ataşeden ziyade şehzadeymişçesine muamele görür. Başta Kayzer II. Wilhem olmak üzere Almanlar, Enver Bey'i Osmanlı İmparatorluğu'nun gelecekte yöneticisi olarak görmekteyler. Bu dönemde Enver Bey'in özel hayatında da önemli gelişmeler olur, Osmanlı Hanedanı'na dâhil olmak isteyen Enver Bey, annesi aracılığıyla padişahın yeğeni Naciye Sultan'a talip olur. Naciye Sultan henüz on iki yaşındayken nişanlanırlar. Enver Paşa'nın geride bıraktığı en önemli belgeler eşi Naciye Sultan'a yolladığı mektuplar olacaktır.

1911 yılında Trablusgarb Harbi'nin başlamasıyla Enver Bey, Almanya'daki görevinden dönmek zorunda kalır. Son derece zor şartlarda, kısıtlı imkânlarla örgütlediği başarılı direniş, Enver Bey'in en büyük askerî başarılarından biri olur. Kazanılan zaferlere rağmen yaklaşan Balkan Savaşı nedeniyle İtalya ile barış antlaşması imzalanarak Trablusgarb ve On İki Adalar, İtalya'ya terk edilir.

Balkan Harbi'nin başlamasıyla Enver Bey'in de dâhil olduğu gönüllü subaylar İstanbul'a çağrılır. Lojistik yetersizlikler, yanlış planlamalar, emir – komuta zincirindeki hatalar nedeniyle savaş, Türk tarihinin en ağır bozgunlarından biriyle neticelenir. Tarihin son büyük kale savaşları olarak görülen İşkodra, Yanya ve Edirne savunmaları haricinde Osmanlı Ordusu savaşta hiçbir varlık gösteremez. Bulgar Ordusu ancak Çatalca önlerinde durdurulabilir.

5. İkinci Cilt, İkinci Kısım

Balkan Savaşı'ndaki askerî yenilgiler kamuoyunda büyük bir moral çöküntüsü yaratır. Kâmil Paşa hükümeti galip devletleri ancak çok ağır şartlarla barışa ikna edebilir. Buna göre Edirne ve Kırklareli dâhil olmak üzere Midya – Enez hattının batısındaki bütün topraklar kaybedilmiştir. Edirne'nin kaybedileceği haberi büyük bir infial yaratır. Enver Bey, yanına İttihat ve Terakki'nin fedailerini alarak 23 Ocak 1913'te hükümet binasını basar. Baskında harbiye nazırı Nazım Paşa, İttihat ve Terakki'nin meşhur tetikçisi Yakup Cemil tarafından öldürülür. Sadrazam Kâmil Paşa zorla istifa ettirilir, yerine Mahmud Şevket Paşa sadrazam olur. Enver Bey artık sadrazam tayin edecek güce ulaşmıştır.

Bâb-1 Âli baskınıyla birlikte İttihat ve Terakki'nin diktatörlük dönemi başlar. Enver Bey, artık bütün mesaisini Edirne'nin kurtarılışına adar. Başarısız bir denemeden sonra Bulgaristan'ın diğer Balkan devletleriyle savaşa girmesi fırsat bilinerek Edirne kurtarılır. Kaybedilen bir şehrin geri alınması, bunun başka devletlerce tasdik edilmesi çok uzun zamandır gerçekleşmemiş bir olaydır. Bu nedenle Edirne'nin kurtarılışı halkta büyük sevinç yaratır. Enver Bey de “Edirne'nin İkinci Fatih” olarak selamlanır.

Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'nın bir suikastla şehit edilmesi sonrasında İttihat ve Terakki'nin önde gelen üç ismi; Enver, Talat ve Cemal beyler aralarında anlaşarak hükümet pozisyonlarını paylaşırlar. Enver Bey harbiye nazırı olur; üstlendiği bu göreve uygun olması için mirlivalığa terfi ettirilerek “paşa” unvanını da alır. Artık Osmanlı İmparatorluğu'nun kaderi üç paşanın elindedir.

Şevket Süreyya Aydemir, bu noktada tarihî akışı keserek “Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Problemleri” başlıklı bir bölümle başlangıcından itibaren Türk milliyetçiliğinin bir tarihçesini sunar. Türk milliyetçiliğinin önde gelen isimlerinden

Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp'ın hayat öykülerini de birkaç sayfada özetledikten sonra Enver Paşa'nın Türkçü olarak nitelenip nitelendirilemeyeceğini tartışır. Aydemir'e göre Enver Paşa'da hiçbir zaman Türkçülük düşüncesi etkili olmamıştır. Ömrünün son yıllarında Orta Asya'da mücadele ederken bile yalnızca Türklerden ziyade bütün İslam milletlerini kurtarmak gayesinde olmuştur.

Balkan Savaşları'nın ardından Avrupa'da meydana gelen gelişmeler bir savaşın yaklaştığını işaret eder. Almanya ile iyi ilişkiler kurmasına rağmen Türkiye Avrupa'da yalnızdır. Osmanlı İmparatorluğu Trablusgarb'da İtalya ile savaşmış, Almanya'dan herhangi bir destek görememiştir. Bu ittifakın diğer üyesi Avusturya-Macaristan ise Balkan Savaşları'nda Osmanlı aleyhine faaliyetler yürütmüştür. İtilaf Devletleri grubunu oluşturan İngiltere, Fransa ve Rusya ise Osmanlı'nın taksimi konusunda anlaşmışlardır.

Avusturya veliahdının suikasta uğramasının ardından Almanya ve Rusya'da seferberlik ilan edilince Almanya'nın Osmanlı sefiri Baron von Wangenheim'la Enver, Talat, Cemal Paşalar ve Sadrazam Sait Halim Paşa arasında gizli bir anlaşma imzalanır. Almanya, Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa girmesi için bazı güvenceler verir. Bu anlaşmaya imza atanlar meclisin ya da padişahın onayını almamışlardır.

Alman Donanması'nın Akdeniz'de görev yapan iki zırhlısı Goben ve Breslau savaşın başlamasıyla İngiliz Donanması tarafından takibe alınır. Bu iki gemi Çanakkale Boğazı'na sığınır. Bu durum Osmanlı İmparatorluğu'nun tarafsızlığı konusunda şüphe uyandırır. Şüpheleri gidermek için Osmanlı hükümeti bu gemilerin satın alındığını bildirir. Amiral Souchon ve Enver Paşa'nın düzenlediği bir tertiple bu gemiler 1914 yılının ekim ayında tatbikat bahanesiyle Karadeniz'e çıkıp Rus şehirlerine saldırırlar. Böylece gizli anlaşma yürürlüğe girer ve Osmanlı İmparatorluğu'nun son savaşı başlar.

6. Üçüncü Cilt, Birinci Kısım

Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa'nın üçüncü cildi 1914 – 1922 yılları arasını konu edinir. Diğer ciltlerin aksine bu cilt üç kısma ayrılmıştır; ilk kısım Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcından 1917'ye kadar olan süreci, ikinci kısım savaşın son yıllarını, son kısım ise savaşın sonundan Enver Paşa'nın Pamir Dağları'nda şehit olmasına kadar geçen zamanı anlatır.

Birinci kısım sekiz bölümden oluşur. İlk bölümde dünya savaşının arifesinde Osmanlı İmparatorluğu'nun genel bir değerlendirmesini yapar. İmparatorluk çok zorlu bir dönemden geçmiş, yıpranmıştır. Barışa ve toparlanmaya en çok ihtiyaç duyduğu andaysa tarihin o zamana kadar gördüğü en kanlı savaşa sürüklenmiştir.

Savaşın başlangıcında Osmanlı İmparatorluğu özellikle müttefikleri açısından talihsiz bir durumdadır. Bulgaristan henüz savaşa girmediği için Almanya ile kara bağlantısı mevcut değildir. Üstelik müttefiklerin baskısı Osmanlı İmparatorluğu'nun kendi topraklarını savunmak yerine Kafkasya'da Rusya'ya, Süveyş'te Büyük Britanya'ya karşı taarruz savaşlarına girmesi yönündedir. Osmanlı İmparatorluğu bu geniş alanda askerlerini hareket ettirebilmek için gerekli altyapıya sahip değildir.

Enver Paşa, harbiye nazırı olarak çok kısa sürede komuta sisteminde önemli değişiklikler yaparak Balkan Savaşları'ndaki trajik yenilgilerin tekrarlanmasının önüne geçmiştir. Bununla birlikte onun stratejik büyüklükte bir birliğe komuta etmeden hızla yarbaylıktan albaylığa, albaylıktan tuğgeneralliğe ve bütün orduların komutasına yükselmesinden kaynaklanan tecrübesizliği savaşta bazı elim hataların yapılmasına neden olacaktır.

Bu bölümde yazar, psikanaliz tekniğinden yararlanarak Enver Paşa'nın cihangirlik hevesini çözümler:

“Biz, bu ruh halinin, oldukça kolay tahlil edilebilecek derinliklerine inmeyeceğiz. Bu, kısaca EGO'nun, kontrol edemediği bir S ü p e r E G O ile oynaşmasıdır. Daha doğrusu, bir hayal gıcıklanmasıdır ki, genç serdarları, çok zaman sarmıştır.” (s. 21, Cilt III)

Aydemir, bu bölümde İslamcılık düşüncesini de eleştirir. Birinci Dünya Savaşı başında Cihad-ı Ekber ilan edilerek İngiliz ve Fransız sömürgelerindeki Müslümanlar isyana teşvik edilir. Bu girişim başarısız olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu bünyesindeki Arapların önemli bir kısmı da İngilizlerin teşvikiyle Osmanlı'ya karşı ayaklanır.

Yazar, yalnızca Osmanlı İmparatorluğu'nun değil; savaşa katılan bütün devletlerin demografik, ekonomik durumlarını da okuyucuya sunar. Savaşın başlangıcındaki durumun tasvirinden sonra Aydemir tek tek cepheleri anlatmaya başlar.

Bu yönüyle kitap, Osmanlı İmparatorluğu açısından Birinci Dünya Savaşı'nı merak edenler için de bir bilgi kaynağı olur.

Enver Paşa'nın doğrudan işin içinde olduğu tek cephe Kafkasya cephesidir. Savaş başlar başlamaz bu cephede Rus ve Osmanlı kuvvetleri karşı karşıya gelmiştir. Başta bazı muharebeler kazanılsa da Allahuekber Dağları üzerinden planlanan taarruzun gerek lojistik yetersizlikler gerekse de mevsim şartları yüzünden başarısızlığa uğramasıyla Üçüncü Ordu çok büyük kayıplar vererek erir. Bu hezimetin arkasından Ruslar saldırıya geçerek Doğu Anadolu'yu işgal eder. Enver Paşa, bu taarruzda ordu ile birlikte hareket etmiş, zor şartları bizzat tecrübe etmiştir.

Kanal Harekâtı ise bahriye nazırı Cemal Paşa tarafından yürütülür. Bölgedeki altyapının yetersizliğine, Osmanlı kuvvetlerinin sayıca azlığına karşın kanalın ele geçirilmesi için harekete geçilir. Bu deneme bir fiyaskoyla sonuçlanır. Yazar hem Kanal, Suriye, Filistin cephelerini anlatırken hem de savaş sonrası dönemde Cemal Paşa'nın hayalci, naif bir tabiatı olduğunu değinir. Bu iddia İngiliz raporlarıyla paralellik göstermektedir.⁹⁷

Çanakkale Savaşı'nda ise önce denizde, daha sonra karada savaştaki en büyük başarıyı kazanılır. Savaşın kazanılmasından ardından bu cepheyi gezip komutanları tebrik eden Enver Paşa'nın Anafartalar Kahramanı olarak anılan Mustafa Kemal'i ziyaret etmemesi üzerine Mustafa Kemal istifa etmek ister; Liman von Sanders Paşa'nın telkiniyle Enver Paşa'nın Mustafa Kemal'den özür dilemesiyle durum tatlıya bağlanır.

Zaman ilerledikçe başka cepheler açılır. Yazar, Enver Paşa'yı özellikle Makedonya, Galiçya, Romanya cephelerine asker yollaması nedeniyle eleştirir. Çanakkale'deki tecrübeli, iyi donatımlı askerlerin Osmanlı İmparatorluğu'nu ilgilendirmeyen bu cephelere gönderilmesi diğer cepheleri güçsüz bırakmıştır.

7. Üçüncü Cilt, İkinci Kısım

Üçüncü cildin ikinci kısmı, "Rusya'da İhtilal ve Ötesi" ve "Güvendiğimiz Dağlara Kar Yağıyor" başlıklı iki bölümden oluşur. İlk bölümde Rusya'da gerçekleşen Bolşevik

⁹⁷ Nevzat Artuç, *Cemal Paşa: Askeri ve Siyasi Hayatı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2008. s. 37

Devrimi'nin ardından yaşananlar ele alınır. Rusya'nın savaştan çekilmesiyle Enver Paşa karışıklık içindeki Kafkasya'daki Müslümanların özellikle Ermenilerin saldırılarına karşı korunması için kardeşi Nuri Paşa'nın komutasında gönüllülerden oluşan Kafkas İslam Ordusu'nu kurar. Bu ordu başta Bakü Muharebesi olmak üzere önemli başarılar kazanır.

Savaşın başlangıcında zafer durumunda Kafkasya'nın Osmanlı hâkimiyetine bırakılmasını kabul eden Almanya, Kafkasya'daki Türk icraatlarına karşı son derece menfi bir tutum alıp işi bölgedeki Ermenilere silah vermeye kadar götürür. Osmanlı İmparatorluğu'nun müttefiklerinden gördüğü kötü muamele Kafkasya ile de sınırlı kalmaz. Osmanlı İmparatorluğu'nun Karadeniz'deki Rus donanması ve Bulgaristan'ın Osmanlı desteğiyle ele geçirdiği Balkan toprakları üzerindeki istekleri de reddedilir. Suriye – Filistin Cephesi'nde yetkiyi ele alan Von Falkenhaym ise hem Türk subaylara ve askerlere karşı kötü davranmakta hem de Kudüs'ün savunulmaması gibi Osmanlı askerî çıkarları aleyhine kararlar vermektedir. Bulgaristan çarı Ferdinand'a bizzat başvurmak dâhil olmak üzere haksızlıkların giderilmesi için her yolu deneyen Enver Paşa, bir ara istifa etmeyi bile düşünür.

1918'in sonbaharında Filistin – Suriye Cephesi çöker. Buna Bulgaristan'ın savaştan çekilmesi de eklenince İttihat ve Terakki hükümeti savaşın kaybedildiğini anlar. İttihat ve Terakki hükümeti istifa eder, yeni hükümet Mondros'ta ateşkes anlaşmasını imzalar. 1 Kasım'da Talat Paşa başkanlığında İttihat ve Terakki Cemiyeti son toplantısını yapıp kendini fesheder. 8 Kasım'ı 9 Kasım'a bağlayan gece⁹⁸ Enver, Talat, Cemal paşalar başta olmak üzere İttihat ve Terakki'nin önde gelen sekiz ismi bir Alman denizaltısına binerek Alman kontrolündeki Kırım'a kaçarlar.

Bu kısım Enver Paşa'nın hayat öyküsündeki kırılma noktasıdır. Bu zaman kadar sürekli yükselen, orta halli bir ailenin oğlu olarak başladığı hayatta Osmanlı İmparatorluğu'nun kaderini eline alan Enver Paşa artık memleketini yıkıma götürmenin suçunu taşıyan, güçten düşmüş bir adamdır.

⁹⁸ Aydemir'in Muallim Fevzi Eltuğ'a dayandırdığı (s. 473, Cilt III) bu tarih yanlıştır, doğrusu 1 – 2 Kasım 1918 olmalıdır.

8. Üçüncü Cilt, Üçüncü Kısım

Enver Paşa'nın hayatının son safhası olan 1918 – 1922 yıllarını anlatan bu kısım “Dönüşü Olmayan Yolculuk” ve “Pamir Eteklerindeki Mezar” başlıklı iki bölümden oluşur.

İttihat ve Terakki yöneticileri artık mülteci konumuna düşmüşlerdir, ne yapacaklarını kestiremezler. Talat Paşa kendi görüşünü şöyle özetler: *“Bizim siyasi ömrümüz artık bitmiştir. Bize düşen, Avrupa'nın bir köşesinde sinmek, hiçbir ihtirasa, tiranlık heveslerine kendimizi kaptırmamaktır.”* (s. 483 – 484, Cilt III)

Talat Paşa söylediklerine uygun bir şekilde ailesiyle Berlin'de yaşamış, şehit edildiği 1921 tarihine kadar öğrencilere burs sağlama, gazete çıkarma, hatıratını kaleme alma gibi işlerle uğraşmıştır. Buna karşın Enver Paşa, mücadeleyi bırakacak bir yapıda değildir. Almanya'ya gittikten sonra Bolşevik önderlerinden Radek ile görüşen Enver Paşa birkaç kez Rusya'ya gitme teşebbüsünde bulunur. Bu teşebbüslerin ilkinde uçağıyla yanlışlıkla Letonya'ya iner, geri dönmek zorunda kalır. İkincisinde uçağı düşer, mucize eseri kurtulur. Üçüncüsünde ise yine uçağı kaza yapar, yakalanarak Riga Hapishanesi'ne konur.

Riga'da Bolşevik olduğu zannıyla uzun süre tutuklu kalan Enver Paşa, iyi düzeyde Bulgarca bildiği için kendini Bulgar olarak tanıtır. Ressamlık yeteneği olduğu için burada mahkûmların resimlerini çizerek geçimini sağlar, hatta bir miktar da para biriktirir. Gizli Alman teşkilatı tarafından buradan kurtarılarak Almanya'ya geri döner. Bu sırada Enver Paşa'nın karısı Naciye Sultan da İstanbul'dan Almanya'ya gelmeyi başarmıştır. Ailesine kavuşsa da Enver Paşa, Turan hayallerinden vazgeçmez. Sovyet – Polonya Savaşı'nın bitişiyle birlikte yollar açılınca Moskova'ya gider.

1920 yılının ağustos ayında Enver Paşa nihayet Moskova'ya ulaşır. Enver Paşa'nın yanında Cemal Paşa, Halil Paşa gibi önemli isimler de vardır. İç savaşın Bolşevikler lehine sonuçlanacağı belli olunca Türkistan İhtilali emeli yerini Afganistan ve Hindistan'daki Müslümanların kurtuluşunu sağlama düşüncesine bırakır. Yapılan görev paylaşımından sonra Cemal Paşa, TBMM'ye bir mektup yazarak Afgan Ordusu'nu

eğitmek maksadıyla subaylar ister. O sırada Milli Mücadele devam etmekte olduğu için bu isteği reddedilir.

Enver Paşa, Moskova'dan Bakü'ye hareket ederek burada III. Komünist Enternasyonal'in düzenlediği Şark Milletleri Kurultay'ına katılır, Afrika Müslümanlarını temsilen bir konuşma yapar. Türkistan, Kafkasya, Afganistan, Afrika Müslümanları konusundaki düşüncelerine karşın Enver Paşa'nın asıl hedefi Anadolu'dur. Eskişehir Bozgunu'nu takip eden günlerde Sovyetlerdeki Müslüman gönüllülerden bir "Yeşil Ordu" kurup Anadolu'ya geçmeyi düşünür. İttihat ve Terakki'nin Türk milletinin zihninde bıraktığı kötü hatıralardan ötürü Mustafa Kemal bu girişme şiddetle karşı çıkar. Sakarya Zaferi'nin ardından artık böyle bir yolunun kalmadığını gören Enver Paşa, Türkistan'a geçerek son macerasına başlar.

Enver Paşa, çocukluğundan itibaren kendisini cihangirliğin beklediğine inanmıştır. Yolculuk esnasında da Kuşçubaşızade Hacı Sami Bey, Enver Paşa'ya Türkistan'ın güzelliklerini abartarak anlatır. Buna karşın Buhara'da ne zenginlikle, ne de milliyetçi, aydın insanlarla karşılaşılır. Burası feodalitenin hüküm sürdüğü, son derece fakir, geri kalmış bir yerdir. "Ceditler" denen aydınlar ve yarı aydınlar bölgedeki feodal beyler tarafından Ruslardan daha büyük bir tehdit olarak görülür, birçoğu iç savaş döneminde katledilmiştir. Sovyet hükümetine karşı başlayan ayaklanma ise halk tarafından eski düzene dönme isteği gibi görüldüğü için destek bulamaz. Enver Paşa'yı "Cihan Padişahı, Halife'nin damadı" diye karşılayan beyler de hiçbir zaman ona tam manasıyla destek olmazlar, özellikle Lakayların başı olan İbrahim, Enver Paşa'nın askerlerinin silahlarını çalacak kadar alçalır.

Durumun ümitsiz olduğunu anlayan Enver Paşa, isyancılarla birlikte SSCB sınırını belirleyen Pamir Dağları eteklerine kadar çekilir. Enver Paşa 4 Ağustos 1922 tarihinde, kurban bayramının ikinci gününde, Sovyet güçlerine karşı sonunu bildiği bir saldırıya geçer. Na'sı köylüler tarafından Ab-ı Derya köyünde toprağa verilir.

9. Değerlendirme

Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa, Şevket Süreyya Aydemir'in dört kitaplık Türk yakın tarihi serisinin ilk basamağını oluşturur. Türk tarihinde ilk kez

aydınların iktidarı kısıtlamak istediği, bu uğurda mücadele edip bedel ödediği yıllardan bu hayalin gerçekleşmesine; büyük umutlarla ilan edilen meşrutiyetten imparatorluğun çöküşüne kadar olan dönemi anlatan bu kitap yalnızca bir biyografi ya da bir tarih kitabı değildir. Bu kitap aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemindeki fikir hareketlerinin, arayışların, yolları askerî okullarda gizlice okudukları Namık Kemal şiiirlerinden Türkistan'a yahut cumhuriyete uzanan bir neslin hikâyesinin anlatılıp değerlendirildiği bir eserdir.

Şevket Süreyya Aydemir ile Enver Paşa arasındaki yakınlık kesindir. Enver Paşa, yazarın mensubu olduğu ulusun kaderinde büyük bir rol oynamış, hakkında çok farklı yönlerde değerlendirmeler yapılmış; kimilerince örnek bir "kahraman", kimilerince imparatorluğun çöküşüne sebebiyet veren bir "hain" olarak görülmüştür. Enver Paşa aynı zamanda İstibdat Rejimi'ne karşı mücadelenin bayraklaşan isimlerinden olduğu için yazarın sempati ile baktığı bir kişiliktir. Buna karşın yazar, kitap boyunca bilimsel yöntemin dışına çıkacak kadar öznelleşmez.

Enver Paşa'nın hayatı gerek kendisinin geride bıraktığı evraklar açısından gerekse de o dönemi tecrübe eden, Enver Paşa ile birlikte mücadele eden diğer önemli kişiliklerin tanıklıkları bakımından zengindir. Farklı görüşlerden, uluslardan insanların Enver Paşa ile ilgili anıları, değerlendirmeleri onun hayatının birçok farklı bakış açısıyla görülebilmesini mümkün kılmıştır. Bunlara ek olarak Şevket Süreyya Aydemir'in çocukluğunun Rumeli'de geçirmesi, Birinci Dünya Savaşı'nda savaşması, savaş sonrasında SSCB'ye gitmesi, onun Enver Paşa ve dönemi hakkında doğrudan gözlem yapma şansını bulmasını sağlamıştır.

Enver Paşa'nın hayat hikâyesi tematik olarak trajiktir. Köken itibariyle aristokrat ya da burjuva olmayan Enver Paşa, kendi kişiliğinin ve dönemin şartlarının etkisiyle önce 1908'de Hürriyet Kahramanı, sonra 1913'te Harbiye Nazırı olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun en güçlü adamı konumuna erişir. Bu yükseliş Birinci Dünya Savaşı'nın kaybedilmesiyle tersine döner; Enver Paşa, vatanından uzakta, tanımadığı bir coğrafyada, umutsuz bir dava için ölür. Enver Paşa'nın trajik hatasının Birinci Dünya Savaşı'na girme kararı olduğu söylenebilir. Bununla birlikte bu kararın Enver Paşa'nın kibriden kaynaklandığı kanısı kesin olarak doğru değildir; yazara göre o dönemdeki siyasî durum başka bir karar alma şansını bırakmamıştır.

Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa'da odak noktası çoğu zaman biyografi kişisinde değildir. İlk cildin dörtte üçlük kısmında biyografi kişinin adı bile geçmez. İkinci ciltte Enver Paşa'nın hayat hikâyesinin kitapta kapladığı alan artar. Üçüncü ciltte ise Birinci Dünya Savaşı'nı konu edinen ilk kısım haricinde odak noktası genellikle Enver Paşa'dadır. Bu durum, yazarın yaklaşımından ileri gelir. Aydemir'e göre bir hayat hikâyesinin hakkıyla incelenebilmesi ancak o hayat hikâyesine yön veren şartların tam olarak anlaşılmasıyla mümkün olabilir. Üstelik Enver Paşa'nın kaderi, Osmanlı İmparatorluğu'nun kaderiyle bütünleşmiştir.

Yazar, eserde yer yer Enver Paşa'nın psikolojik tahlillerini de yapar. Çocukluğuna ilişkin bilgilerin azlığı ve Enver Paşa'nın ketumluğu onun tamamlanmış bir psikolojik portresinin çizilmesini zorlaştırır da çeşitli olaylar karşısındaki tavrı sayesinde yazar bazı çıkarımlar yapar. Yazarın Enver Paşa'da gördüğü psikolojik özellikler çoğunlukla olumludur.

Şevket Süreyya Aydemir ile Stefan Zweig'in biyografi anlayışları arasındaki temel fark Aydemir'in sosyal – tarihsel sürece, Zweig'in ise bireye odaklanmasıdır. Bu nedenle Zweig'da psikolojik yön daha ağır basmaktadır.

Eserde zaman kullanımında yazar, kronolojinin dışına nadiren çıkar. Eserin içinde yer alan tarihçeleri, mini biyografileri saymazsak analepsis ve prolepsislerin kullanımı nadirdir. Anakronilerin kullanımı genellikle Enver Paşa'nın tarih sahnesine çıkışını ve ölümünü işaret etmek üzeredir. Başlıkta yer alan “*Makedonya'dan Ortaasya'ya*” ibaresi böylece metin içinde de vurgulanmış olur. Anlatı zamanı ile hikâye zamanı arasındaki ilişki genellikle özet şeklinde olsa da özellikle enstantanelerin aktarımında sahne tekniği de kullanılmıştır.

Şevket Süreyya Aydemir'in kitaptaki üslubu bilimseldir. Öznel bir değerlendirme içermeyen, kısa cümleler tercih edilmiştir. Bununla birlikte bazı kader anları aktarılırken üslup sanatkârane bir şekle bürünebilir. Örneğin Enver Paşa'nın Kırım'dan Kafkasya'ya geçme teşebbüsü şöyle anlatılır:

“ (...) Ama Karadeniz, hele o aylarda daim asidir. Azgındır. Fırtına patlatmakta gecikmez. Deniz evvela kabarır. Sonra sular çatlamaya başlar. Nihayet dalgalar, şu Ayvazovski'nin tablolarında gördüğümüz gibi, dağ dağ üstüne şahlanır. (...)” (s. 481, Cilt III)

B. TEK ADAM MUSTAFA KEMAL⁹⁹

1. Tanıtım

Tek Adam Mustafa Kemal, Şevket Süreyya Aydemir'in Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün hayatını anlattığı üç ciltlik eseridir; Aydemir'in Enver Paşa ile başlayıp sabık başbakan Adnan Menderes ile biten ve 1860 yılından 1960 yılına kadar Türkiye'nin bir asırlık macerasına ışık tutmayı amaçlayan dört parçalı politik biyografi serisinin ikinci parçasını teşkil eder.

Eseri oluşturan ciltlerin ilk basım tarihleri sırasıyla 1963, 1964 ve 1965'tir. Eser, dörtlemelerde *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa'dan* daha önce kaleme alınmış olsa da dörtlemenin tematik – kronolojik dizilişinde ikinci sırada yer alır.

Yazar, başlığın açıklamasını şöyle yapar:

“*İnsan, kendini yapma kudretinin bir hammaddesidir. Tek Adam, bu hammaddeyi yoğurarak hem kendini yaratan, hem ortaya çıkışı; milletinin, kavminin, çağının tarihinde bir dönüm noktası olan Adam'dır.*”
(Cilt I, s. 17)

“Tek adam” için sözlükte “a. 1) Teklik özelliğini gösteren kimse. 2) Lider.” Karşılığı verilmektedir.¹⁰⁰ Günümüzde “tek adam”, “tek adam rejimi” gibi ifadeler otokrat liderleri ve onların kurdukları sistemleri işaret ettiği için olumsuz bir özellik kazansa da yazarın bu başlığı seçmekteki amacının herhangi bir şekilde eleştirel olmadığı görülmektedir.

Eser, ilk yayınından günümüze kadar kırkın üstünde baskı yapmıştır. Mustafa Kemal Atatürk'ün hayatı, Millî Mücadele ve inkılaplar konusunda en temel kaynaklardan

⁹⁹ Bu çalışmada Remzi Kitabevi'nden çıkan üç ciltlik versiyon kullanılacaktır. Kullanılan baskılar şunlardır:

Şevket Süreyya Aydemir. *Tek Adam Mustafa Kemal, 1881 – 1919: Cilt I*. 42. bs. İstanbul: Remzi Kitabevi, Aralık 2016

Şevket Süreyya Aydemir. *Tek Adam Mustafa Kemal, 1919 – 1922: Cilt II*. 35. bs. İstanbul: Remzi Kitabevi, Ocak 2017

Şevket Süreyya Aydemir. *Tek Adam Mustafa Kemal, 1922 – 1938: Cilt III*. 33. bs. İstanbul: Remzi Kitabevi, Şubat 2017

¹⁰⁰ Şükrü Hâluk Akalın (ve başk.). *Türkçe Sözlük*. 11. bs. Ankara: Türk Dil Kurumu, 2011. s. 2301

biri olarak görülen eser yalnızca popüler değil akademik değer de taşımaktadır. Yazar, eserinin tanıtımını şöyle yapar:

“Hulâsa Tek Adam, sadece bir tarih değildir. Bir belgeler kitabı, bir kronoloji derlemesi de değildir. Ama tarihe, belgelere ve kronolojiye sadakatle bağlı kalmaya çalışan ve Mustafa Kemal’in hikâyesini mümkün olduğu kadar tam ve toplu olarak vermek isteyen, her kitaplıkta, her evde, herkesin, her zaman el atabileceği bir toplu eserdir.” (Cilt I, s. 11)

2. Birinci Cilt - Birinci Kısım

Eserin birinci cildinin birinci kısmı, altı bölümden ve elli dört altbölümden oluşur. Zübeyde Hanım’ın evliliğiyle başlayan bu kısım Osmanlı İmparatorluğu’nun Birinci Dünya Savaşı’ndan çekilmesiyle sona erer.

“Zübeyde ve Oğlu” başlıklı ilk bölüm, Mustafa Kemal’in ailesini ve çocukluğunu konu edinir. Biyografi kişinin ailesine ve çocukluğuna bu kadar geniş bir yerin ayrılması, bu çalışmada incelenen eserler açısından nadir bir durumdur. Annesi Zübeyde Hanım’ın, babası Ali Rıza Efendi’nin, dönemin Osmanlı Avrupası’ndaki Türk toplumunun geniş bir portresinin çizilmesi Mustafa Kemal’in kişiliğini şekillendiren ilk etkilerin anlaşılması için önemlidir. Ali Rıza Efendi, geçim sıkıntısı çekmesine rağmen hiçbir zaman dürüstlükten taviz vermeyen; bunun bedelini iş hayatındaki başarısızlıklarla ödeyen, gitgide dünyadan kendini soyutlayıp hayata küskün ölen trajik bir insandır. Zübeyde Hanım ise çevresinde güzelliğiyle bilinen, içine düştüğü zor durumlara karşın şikâyetçi olmayan, daha önce dört çocuğunu erken yaşta kaybettiği için Mustafa Kemal’e korumacı davranan genç bir annedir.

Ali Rıza Efendi ile Zübeyde Hanım arasında bilinen tek tartışma Mustafa Kemal’in hangi okula gönderileceği hususunda yaşanır. Oğlunun ileride dinî bir vazifesi üstlenmesini, böylece askerlikten muaf olmasını arzulayan Zübeyde Hanım’a karşın Ali Rıza Efendi onun modern bir eğitim almasını istemektedir. Bu durum Ali Rıza Efendi’nin Mustafa Kemal’i önce mahalle mektebine, birkaç gün sonra da Şemsi Efendi Okulu’na kaydettirmesiyle tatlıya bağlanır.

Ali Rıza Efendi’nin vefatının ardından Mustafa Kemal, annesi ve kız kardeşiyle birlikte üvey dayısı Hüseyin Ağa’nın kâhyalık yaptığı Rapla çiftliğine gider. Bu nedenle

eğitimine bir müddet ara vermek zorunda kalır. Selanik'e geri döndükten sonra mülkiye rüştiyesine kaydolan Mustafa Kemal; Kaymak Hafız ve Çopur Hafız lakaplı iki öğretmenle yaşadığı gerginliğin sonucu bu okulu bırakmak zorunda kalır. Geriye artık tek yol kalmıştır; askerî rüştiye. Zübeyde Hanım, oğunun asker olmasını istemese de Mustafa Kemal'i üniforma içinde görünce gurur duyar. Böylece Mustafa Kemal'in askerlik hayatı başlamış olur.

Mustafa Kemal, askerî rüştiyedeiken Zübeyde Hanım'ın ondan habersiz evlenmesi Mustafa Kemal'in annesinden uzaklaşmasına neden olur. Yazar, bu durumun Mustafa Kemal'de bir "kompleks" yarattığı fakat bunun onu negatif yönde etkilemeyip aksine daha hırsıyla çalışmaya yönelttiği tespitinde bulunur. Mustafa Kemal'in çocukluğunun anlatıldığı bu bölümlerde yazar, psikanaliz tekniğinden faydalanmıştır.

"Kemal" adını kazandığı Selanik Askerî Rüştiyesi'nin ardından Mustafa Kemal, hocalarının da tesiriyle Manastır İdadisi'ne kaydolur. Buradaki serbest ortam sayesinde Namık Kemal'in eserleriyle tanışan Mustafa Kemal, vatansever ve hürriyetçi olur. 1897 Osmanlı – Yunan Savaşı'nın çıkmasıyla millî hissiyatta bir şahlanma yaşanır; fakat cephede alınan galibiyete rağmen masa başında Yunanistan'a verilen tavizler büyük bir hayal kırıklığı yaratır. İdadiden mezun olduktan sonra Harbiye'ye kaydolan Mustafa Kemal, buradan dereceyle mezun olarak Kurmay Okulu'na girmeye hak kazanır. Kurmay Okulu'na başlamadan önce Selanik'e dönerek üvey babası Ragıp Efendi ve Zübeyde Hanım'la barışır. Kurmay Okulu'ndaki günlerinde zaman zaman ruhsal buhranlar yaşar. Yazara göre bunun nedeni onun kendisinin çevresinden ayrı olduğunu anlaması ve şahsiyetini aramasıdır. Kurmay Okulu'nu bitirip tayin beklediği sırada Abdülhamid aleyhine faaliyet gösteren gizli derneklerle ilişkisinin ortaya çıkması üzerine hak ettiği gibi Osmanlı Avrupası'nda bulunan II. ve III. Ordulara tayin olmak yerine Suriye'ye sürülür.

Suriye günlerinde Osmanlı İmparatorluğu'nun özellikle de ordunun düştüğü durumun fenalığını yakından tecrübe eden Mustafa Kemal, burada Vatan ve Hürriyet Cemiyeti adında bir örgüt kurar. Mustafa Kemal'in Selanik'e dönüşü 13 Ekim 1907 tarihinde olur. Bu tarihlerde Makedonya kaynaklı bir kazandır. Mustafa Kemal, Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'nden tanıdığı bazı arkadaşlarının burada İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne bağlı olduğunu görür. Kendisi de bu örgüte katılır fakat Enver Bey ile bir

türlü yıldızı barışmadığı için geri planda kalır. Yazar, Enver Bey ile Mustafa Kemal arasındaki bu çekişmenin asıl nedeninin mizaç farkı olduğunu söyler; eğlenceden uzak duran Enver Bey'e karşın Mustafa Kemal, içki meclislerinde arkadaşlarıyla sohbet etmekten hoşlanır.

1908 İhtilâli sonrasında Mustafa Kemal'le İttihat ve Terakki Cemiyeti arasındaki ilişkiler giderek soğur. 1909'daki ikinci kongrenin ardından Mustafa Kemal, cemiyetle bütün bağlarını keser. 31 Mart Ayaklanması'nı bastırmak amacıyla kurulan Hareket Ordusu'nun kurmay başkanı olmasına karşın ordu İstanbul'a girerken bu vazifeyi Enver Bey'e bırakır.

İtalya'nın Osmanlı Afrikası emellerinin açığa çıkmasıyla gönüllü subaylarla birlikte Trablusgarb'a giden Mustafa Kemal, burada başarılı bir gerilla mücadelesinin düzenlenmesine yardım etse de Balkan Savaşları'nın başlaması üzerine Osmanlı hükümetinin İtalya ile barış antlaşması imzalamasıyla burayı terk etmek zorunda kalır. Bu sırada Midye – Enez Hattı'nın batısındaki topraklar umutsuzca savunulan birkaç kale dışında elden çıkmıştır.

Balkan Hezimetinin ardından Bâb-ı Âli Baskını gerçekleşir; Osmanlı İmparatorluğu'nu Birinci Dünya Savaşı'na sürükleyecek olan Cemal, Enver, Talat Paşalar yönetimi kurulur. Osmanlı İmparatorluğu'nun savaşa girmesine Mustafa Kemal karşıdır; ona göre bu savaşı Almanya henüz başlangıcında kaybetmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun Almanya ve Avusturya – Macaristan'ın yanında savaşa girdiği haberini alınca Sofya'daki ataşemiliterlik görevini bırakarak ülkesine dönüp görevlendirme talep eder. 19. Tümen komutanlığına nakledilmesiyle birlikte hayatının, Türk ulusunun kaderinin, dünya tarihinin bir dönüm noktası olan Çanakkale'deki görevine başlar.

Çanakkale'de önce 19. Tümen'in, daha sonra Anafartalar Ordular Grubu'nun başına getirilen Mustafa Kemal, burada Osmanlı İmparatorluğu'nun I. Dünya Savaşı'ndaki en büyük zaferlerinden birini kazanır.¹⁰¹ Enver Paşa, Çanakkale ziyaretinde

¹⁰¹ ABD'li savaş tarihçisi Erickson'a göre Mustafa Kemal'in 25 Nisan 1915 günü verdiği meşhur "Size ölmeyi emrediyorum!" emri, bir komutanın liderlik vasfının bir savaşın gidişatını nasıl değiştirebileceğinin en büyük örneklerindedir.

Edward J. Erickson, *Size Ölmeyi Emrediyorum! Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu*, çev. Mehmet Tanju Akad, 2. bs., İstanbul: Kitap Yayınevi, 2003. s. 115

kendisiyle görüşmediği için istifa eden Mustafa Kemal; Liman von Sanders'in arabuluculuğuyla bu kararından döndürülür.

Çanakkale'den sonra bir aralık Sofya'ya giden Mustafa Kemal, XVI. Kolordu komutanlığına tayini üzerine Edirne'ye gelir. Burada kısa süre kaldıktan sonra Diyarbakır'a, Doğu Cephesi'ne gönderilir. Mustafa Kemal, bu sırada generalliğe yükselmiştir. Diyarbakır'da bulunan II. Ordu'ya vekâleten komutanlık ederken aynı ordunun kurmay başkanlığını yürüten İsmet Bey (İnönü) ile karşılaşır, böylece ömrünün sonuna kadar devam edecek bir arkadaşlık başlar. Mustafa Kemal Paşa'nın Hicaz Kuvvetleri komutanlığına getirilme teşebbüsü kendisinin bu görevi istememesi nedeniyle başarısız olur. Önce II. Ordu'nun asaleten komutanlığına atanan Mustafa Kemal Paşa daha sonra Suriye'deki VII. Ordu'nun başına getirilir. Suriye'de hem Osmanlı Devleti'nin savaş içindeki genel durumundan hem de Mareşal Falkenhayn'la düştüğü anlaşmazlıklardan dolayı İstanbul'a, genel karargâha döner. Mustafa Kemal, bir müddet sonra veliaht Vahdeddin'e Almanya ziyaretinde eşlik eder. Bu ziyarette Almanya'nın artık savaşı kaybettiği kanısına varır. Almanya'dan dönüşte böbrek rahatsızlığı nedeniyle bir süre Viyana'da kalıp tedavi olur. Ağustos 1918'de Yıldırım Orduları Grubu'ndaki VII. Ordu'ya yeniden komutan olur. Askerlerini Halep'in kuzeyine çekmeyi başarır. 30 Ekim 1918'de Osmanlı hükümeti Mondros Mütarekesi'ni imzalayarak savaştan çekilir.

3. Birinci Cilt- İkinci Kısım

Yetmiş sayfalık bu kısım, Mustafa Kemal Paşa'nın Mondros Ateşkesi'ni müteakip İstanbul'a gidişi ile 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkışı arasında geçen altı aylık süreyi anlatır. Mustafa Kemal Paşa, bu süre zarfında geçmişteki tanışıklıklarına güvenerek önce Padişah Vahdeddin'i, sonra çeşitli hükümet mensuplarını ziyaret ederek savaştan mağlup çıkan Osmanlı İmparatorluğu'nun aslî unsurunu teşkil eden Türklerin haklarının galip devletin tecavüzünden korunması için çalışmaya ikna etmek ister fakat yöneticileri yenilgiyi kabullenmiş, bezgin bir halde bulur.

Bu dönem, Mustafa Kemal Atatürk'ün hayatının en sıkıntılı zamanlarından biridir. Şişli'deki evi defalarca işgal kuvvetlerince basılır, annesi Zübeyde Hanım ve kız kardeşi Makbule Hanım bu durumdan son derece müteessir olur. Bu esnada Mustafa

Kemal Paşa, Anadolu'daki ilk Millî Mücadele kıvılcımlarını ilgiyle takip etmektedir. Damat Ferit'in sadrazam olmasıyla birlikte İstanbul Hükümeti'nden umudunu tamamen kesen Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'ya geçmenin yolunu aramaya başlar. Bu fırsatı ona Karadeniz Bölgesi'ndeki Pontus ideali ile taşkınlıklara girişen Rumlar sağlar. Mustafa Kemal Paşa, Üçüncü Ordu Müfettişliği göreviyle İzmir'in işgalinden bir gün sonra, 16 Mayıs 1919'da Samsun'a doğru yola çıkar. Beraberinde Kurtuluş Savaşı'nın yönetici kadrosunu teşkil eden Refet (Bele), Kâzım (Dirik) beyler gibi isimler de vardır.

4. İkinci Cilt – Birinci Kısım

İkinci cildin ilk kısmı Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a ayak basmasıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışı arasında geçen bir yıla yakın süreyi anlatır. Bu kısım 220 sayfadan oluşur. Aynı cildin ikinci kısmında anlatılan olayların büyük bölümünün de 1920 yılında geçtiğini göz önüne alındığında 1919 – 1920 yıllarının Mustafa Kemal Atatürk'ün hayatındaki en kritik dönem olduğu söylenebilir.

Mustafa Kemal Paşa, Samsun'a çıkmasının ardından önce Havza'ya daha sonra Amasya'ya geçer. Havza ve Amasya'da yayınladığı genelgeler, Millî Mücadele'nin temel prensiplerini oluşturur. İstanbul Hükümeti'nin çaresizliği, ulusun kurtuluşunun Anadolu'dan geleceği kabul edilir. Türk milleti, asırlar sonra ilk kez kendi kaderinin sözcülüğünü üstlenmiştir.

Amasya'dan sonra Erzurum'a hareket edilir. Erzurum'da Şark Vilayetleri Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kongresi vesilesiyle Mustafa Kemal Paşa, Kazım (Karabekir) Paşa ile bir araya gelir. Burada Mustafa Kemal Paşa, askerlik görevinden istifa eder. Hayatının en temel yönlerinden birini oluşturan; onun yalnızca kariyerini değil, mizacını da şekillendiren bu meslekten ayrılmak zorunda kalmak Mustafa Kemal Atatürk'ün hayatının en üzücü hadiselerinden biridir. Erzurum'da toplanan kongre, Amasya Genelgesi ile çerçevesi çizilen millî mücadele prensiplerini ikrar eder.

Erzurum'da toplanan yerel nitelikteki kongrenin ardından yurdun bütün illerinden gelecek temsilcileriyle bir araya gelmek amacıyla Sivas'a hareket edilir. Güçlkle yapılan bir yolculuğun ardından o dönemlerde kısmen İngiliz işgali altında olan Sivas'a ulaşılır. Arzu edildiği gibi yurdun her ilinden üçer temsilci gelememiş olsa da bütün yurt adına

karar verilebilecek çoğunluk sağlanmıştır. Bu kongrede yerel direniş örgütleri tek çatı altında birleştirilir. Böylelikle Millî Mücadele, yeni bir evreye girmiş olur.

Mustafa Kemal, büyük zorluklara, yokluklara ve tehlikelere göğüs gererek 27 Aralık 1919 tarihinde daha sonra Millî Mücadele'nin merkezi olacak olan Ankara'ya ulaşır. Bu dönemde aynı zamanda savaş sonrasında kapatılan Osmanlı Meclis-i Mebusan'ının yeniden açılması da gündemdedir. Mustafa Kemal, bu konuya şüpheli yaklaşır. İşgal altındaki İstanbul'da toplanacak bir meclisin millet lehine bir karar alması yahut bu kararı aldıktan sonra arkasında durabilmesi mümkün görünmemektedir. Bu nedenle 12 Ocak 1920'de toplanan Son Osmanlı Meclis-i Mebusan'ına Mustafa Kemal katılmaz. Kendisine yakın gördüğü, özellikle de genç mebuslarla konuşarak bu mecliste yapılması gerekenleri anlatır. Buna göre mecliste, Millî Mücadele'yi temsilen bir Müdafaa-i Hukuk grubu oluşturulacak, Meclis başkanlığına Mustafa Kemal seçilecek, Sivas Kongresi'nde alınan kararlar kabul edilecektir. Meclis, bu sözleri yerine getirmekte başarısız olur; buna karşın Mustafa Kemal'e yakın vekillerin baskısıyla daha sonra Sivas Kongresi kararları onanır ve 17 Şubat 1920'de Misak-ı Millî kabul edilir. Bunun üzerine 16 Mart 1920'de İstanbul işgal edilir, 18 Mart'ta bu işgali kınamak için son kez toplanan meclis 11 Nisan'da Padişah Vahdettin tarafından dağıtılır.

Meclis-i Mebusan'ın dağıtılmasıyla Türk milletinin iradesinin tecelli edeceği tek merkez olarak geriye Ankara kalır. Bu dönemi Şevket Süreyya Aydemir, Mustafa Kemal Atatürk'ün hayatının en buhranlı günleri olarak niteler:

“Ne ordusu, ne askeri vardır. Dünyanın yedi düveli, karşısında cephe almıştır. Padişah onu âsi ilan ettirmiştir. Kellesini getirene ödül vardır. Anzavurlar, Gâvur İmamlar, saraya cariye satarak şereflenen Gürcü, Abaza, Çerkez Beyleri ayaklanmışlardır. Yerli, yabancı casuslar seferberdirler. Her taşın altında bir yılan kaynar. Yunan ordusu batıdan ilerler. Fransız'ı, İngiliz'i, Ermeni çetecileri güneyden yürürler. Karşı çeteler düşmanla el eledir. Karadeniz bölgesinde Pontus Rumları âsidirler. Etrafındaki şehirlerde, köylerde, zaman zaman garip belirtiler veren esrarlı bir hazırlanış vardır.” (Cilt II, s. 211)

Burada, Aydemir'in Gürcü, Abaza ve Çerkezler hakkındaki ifadeleri bu etnik kimlikler aleyhinde söylemler olarak değerlendirilebilir; fakat Şevket Süreyya Aydemir'in politik duruşunun ırkçılıkla uzaktan yakından alakası olmadığı unutulmamalıdır. Şevket Süreyya Aydemir, bütün eserlerinde yaptığı gibi tarihi salt

aktarmakla kalmayarak analiz etmiştir. Bu kısımda da gerek savaş sonrası Osmanlı toplumunun, gerekse Millî Mücadele'ye düşman unsurların bilimsel bir şekilde çözümlenmesini yapmış; sınıfsal, sosyal, etnik, dinî, tarihi etmenleri ortaya çıkarmıştır. Bu cümlelerde suçlananlar mezkur etnisitelerin tamamı değil, Millî Mücadele aleyhine faaliyette bulunan bireylerdir.

İşgal edilen İstanbul'dan kaçmayı başaran Harbiye Nazırı Fevzi (Çakmak) Paşa'nın da katılımıyla 23 Nisan 1920'de ilk meclis açılır. Bu meclis, günümüze kadar Türk milletinin iradesinin tecelli ettiği ortam olma özelliğini koruyacaktır.

5. İkinci Cilt – İkinci Kısım

Bu kısım, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açıldığı 23 Nisan 1920 tarihinden İzmir'in Yunan işgalinden kurtarıldığı 9 Eylül 1922'ye kadar olan süreci konu edinir. Yazarın, alışlageldik Milli Mücadele anlatımlarından farklı olarak muharebeler yerine TBMM'nin teşkilatlanması, iç isyanların bastırılması, düzenli orduya geçiş dönemine odaklandığı görülür. Meclisin açılmasından I. İnönü Savaşı'na kadar geçen dokuz aylık süre yüz seksen üç sayfada aktarılırken I. İnönü Savaşı'ndan İzmir'in kurtuluşuna kadar geçen yirmi bir aylık süre için doksan sayfa ayrılmıştır. Bu durum, Şevket Süreyya Aydemir'in harp tarihinden ziyade Milli Mücadele'nin iç dinamikleri ile ilgilendiğini gösterir.

Meclisin açılması ile Mustafa Kemal'in yaşadığı sıkıntılar nihayete ermez. Birinci Meclis'teki vekillerin azımsanmayacak bir kısmı Mustafa Kemal'in şahsına, onun mücadelesine yahut mücadeleyi yürütüş şekline muhaliftir. Meclisten çıkacak en ufak kararlar bile ancak sert tartışmaların ardından alınabilmekte, bu durum Millî Mücadele'nin etkinliğine sekte vurmaktadır.

İşgal sonrasının kukla İstanbul Hükümeti'nin Milli Mücadele'ye karşı aldığı sert tavır, başta Mustafa Kemal olmak üzere Milli Mücadele kahramanları hakkında çıkarılan idam fermanları, fetvalar Anadolu'nun birçok yerinde isyanları tetikler. Askerî bakımdan son derece güçsüz durumda bulunan TBMM Hükümeti, bu isyanları ancak Kuvayı Milliye önderlerinin yardımıyla engelleyebilir. Bunun sonucu olarak Çerkez Ethem,

Demirci Efe gibi çete başları kendilerini meclisten üstün görmeye başlarlar. Asayişin sağlanması ancak millî ve düzenli bir ordunun kurulmasıyla sağlanır.

Yeni kurulan ordu ilk başarılı sınavını Eskişehir'in İnönü ilçesinde verir, 1921'in Ocak ve Mart aylarındaki iki muharebede Türk ordusu, sayı ve donanımcı üstün Yunan işgal ordusunu durdurmayı başarır. Savaşı kesin olarak sonuçlandırmaktan uzak olsa da bu zafer, İtalya ve Fransa'nın işgal kuvvetlerini Anadolu'dan çekmesini sağlar. Üstelik bu sayede ordunun durumuna ilişkin soru işaretleri kaybolmuş, Türk milletinin rızası dışında imzalanan Sevr Antlaşması'nı kabul etmediği net bir şekilde İngiliz ve Yunan yönetimlerine gösterilmiştir.

İnönü'deki zaferlerin getirdiği müspet hava, Kütahya – Eskişehir Muharebeleri'ndeki bozgun ile son bulur. Bu iki ilin kaybıyla sonuçlanan hezimet sonrasında Yunan kuvvetleri ilerleyerek Sakarya Nehri kıyılarına kadar gelirler. Bu hezimet o kadar ağırdır ki, geri çekilen kuvvetlerimizi gören İsmet Paşa, Yakup Kadri'ye şöyle der:

“Her şey bitti Yakup Kadri! Hayale yer yok! Hakikat bu!...” (Cilt II, s. 443)

Buna karşın Mustafa Kemal, hiçbir şekilde umutsuzluğa kapılmaz. Meclisteki tartışmaların ardından kendisine art niyetle teklif edilen başkomutanlık vazifesini kabullenir. Mustafa Kemal, böylelikle iki yıllık bir aranın ardından askerlik görevine geri dönmüştür.

Mustafa Kemal'in başkomutanlığı tesirini çabuk gösterir. Sakarya Nehri kıyılarına ilerleyen düşman burada yirmi iki gün süren çok kanlı bir mücadelenin ardından durdurulur ve geri püskürtülür. Bu zafer, asırlar boyu süren Türk geri çekilişinin sonu olur. İşgalci Yunan kuvvetlerinin Ankara'yı ele geçirerek Sevr Antlaşması'nı silah zoruyla kabul ettirme niyetleri başarısız olur. Fransa ve Sovyet Rusya ile antlaşmalar yapılarak güney ve doğu cephelerindeki durum stabilize edilir. İngiltere de Sevr Antlaşması'nın hükümlerini yumuşatarak TBMM'ye taviz yoluyla kabul ettirmeye çalışır. Mecliste bazı isimler bu teklife yanaşsalar da Mustafa Kemal, vatan topraklarından verilecek bütün tavizlere karşıdır.

Sakarya Savaşı'nın ardından bir yılı aşkın bir hazırlık evresi gelir. Bu dönemde Mustafa Kemal'in niyeti, yeterli askerî gücü toplayarak düşmana kesin bir darbe indirmek

ve zaferi mutlak bir şekilde elde etmektir. Bu bir yıl içinde gerek askerî, gerekse diplomatik yönden yoğun faaliyetlere girişilir. Aydemir, özellikle Fransa ve Sovyet Rusya ile kurulan temaslara geniş bir yer verir. Tekalif-i Milliye yasası ile donatılan yeni piyade, topçu ve süvari birlikleri ile Türk ordusu 26 Ağustos 1922’de, sabaha karşı Yunan hatlarına güney yönünden taarruza başlar.

İleride “Büyük Taarruz” olarak adlandırılacak bu muharebe dört gün sürer ve 30 Ağustos’ta Başkomutanlık Meydan Muharebesi zaferi ile taçlanır. Bu zafer sonrasında Yunan işgal kuvvetlerinin Anadolu’daki bütün mevcudiyeti kırılmış, Türk kuvvetlerine İzmir yolu açılmıştır. Başta General Trikupis olmak üzere Yunan komuta kademesinden çok sayıda isim Türk ordusuna esir düşer. Yunan kuvvetlerinin yakıp yıkarak geri çekilmesine karşın bu esirlere yapılan iyi muameleye dikkat çeken Şevket Süreyya Aydemir, bu durumun Mustafa Kemal Atatürk’ün karakterinin yüceliğinin en büyük göstergelerinden biri olduğuna işaret eder. Mustafa Kemal, 9 Eylül 1922 gününde başkomutan olarak İzmir’e girer.

6. Üçüncü Cilt – Birinci Kısım

Üçüncü cildin ilk kısmı, 326 sayfa uzunluğunda olup 9 Eylül 1922’de İzmir’in kurtuluşundan 1929 İktisadî Bunalımı’na kadar olan zaman dilimini ele alır. Yunan ordusu kesin bir yenilgiye uğramış olsa da Trakya ve İstanbul hâlen İtilaf güçlerinin işgali altındadır. Muzaffer ordular vakit kaybedilmeden Çanakkale’ye yönlendirilir. 11 Ekim’de Mudanya’da imzalanan ateşkes ile Doğu Trakya’nın Türkiye’ye teslim edilmesi karara bağlanırken İstanbul’da işgal güçlerinin barış antlaşması imzalanana kadar kalması kararlaştırılır.

Artık savaşın askerî safhası bitmiş, diplomatik safhası başlamıştır. İsmet Paşa, TBMM hükümetinin temsilcisi olarak 20 Kasım 1922’de İsviçre’nin Lozan kentinde toplanan barış konferansına katılır. 22 Kasım’da ise artık millet ve hükümet nezdinde bir meşruiyeti kalmayan saltanat yönetimi ilga edilir. Böylelikle çift başlılık sona ermiş, memleket idaresini temsil eden tek merci olarak TBMM kalmıştır.

İtilaf Devletleri’nin TBMM hükümetine sanki mağluplarmış gibi muamele eden anlayışsız tavrının neticesinde 1923 yılının şubat ayında bu konferans herhangi bir sonuç

almadan dağılır. Bu durum, savaştan sonra da türlü zorluklarla boğuşulacağıının bir göstergesidir. Mücadele yalnızca dışta değil, içte de devam etmektedir. Millî Mücadele'nin zaferle noktalanmasının ardından meclisteki muhalif vekiller Mustafa Kemal'in mebusluğunun düşmesiyle sonuçlanacak bir yasayı geçirmek isterler. Mustafa Kemal'in dikkati sayesinde bu tertip bozulur. Muhalif vekillerden Şükrü Bey'in öldürülmesi ile meclis yeniden karışır. Artık yeni bir seçimden, yeni bir meclisten, yeni bir kadrodan başka çıkar yol kalmamıştır. Böylelikle Birinci Meclis dönemi sona erer.

Uzun süren ikinci tur görüşmelerinin ardından 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan Barış Antlaşması imzalanır. Şevket Süreyya Aydemir, hem görüşmelerin kronolojik gelişimini hem de görüşülen meseleleri ayrı başlıklar halinde ayrıntılı bir şekilde analiz eder. Lozan'ın imzalanması ile Türk Kurtuluş Mücadelesi diplomatik açıdan da perçinlenmiştir. Yeni meclisin de verdiği güçle, Mustafa Kemal iç sorunları halletme yoluna girer. Önce hâlihazırda fiilî başkent olan Ankara resmî başkent ilan edilir, daha sonra ise yeni devletin rejimi tartışmalarına nokta konarak 29 Ekim 1923 tarihinde cumhuriyet ilan edilir. Böylece Türkiye Cumhuriyeti doğmuştur. Mustafa Kemal cumhurbaşkanı, İsmet Paşa başvekil olur.

Cumhuriyetin ilanıyla birlikte devletin laikleştirilmesi çabaları hız kazanır. Devlet işlerine karışan, muhalif vekiller için bir toplanma noktası teşkil eden hilafet sorununun çözülmesi için bu makam kaldırılır. Türklüğün Anadolu'ya yerleşmesi konusunda büyük hizmetler görse de artık tamamen çürümüş olan tekkeler de kapatılır. Dinî hizmetlerin yerine getirilmesini yalnızca devlet üstelenecektir. Aydemir, laik bir devletin dinî hizmetleri yerine getirme görevini üstlenmesinin laiklik açısından bir ikilem oluşturduğunu belirtir.

20 Nisan 1924'te kabul edilen yeni anayasa ile devletin jüristik açıdan yeniden düzenlenmesi de başlar. Dine ve örfeye dayalı kanunlar yerine İsviçre ve İtalya'dan çağdaş hukuk sistemleri alınır. Yapılan inkılapların niteliği, hızı, Mustafa Kemal'in bu konudaki kararlı tutumu ikinci mecliste de bir muhalefet hareketinin oluşmasına neden olur. Bu durum, Kâzım Karabekir tarafından Halk Fırkası'na rakip olarak kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ile resmîleşir. Devlet otoritesini kısıtlayıcı, liberal bir anlayışa sahip olan parti programı, üstü kapalı bir biçimde Mustafa Kemal – İsmet Paşa yönetimini eleştirmektedir. Parti programında yer alan ve partinin, milletin dinî değerlerine

hürmetkâr olduğunu belirten bir ifadenin Şeyh Said isyanının çıkmasında etkili olduğu gerekçesiyle parti, kuruluşundan altı ay sonra kapatılır. Böylelikle cumhuriyetin ilk çok partili hayata geçiş denemesi başarısız olur.

1925 yılının en büyük olayı Şeyh Said İsyanı'dır. Kısa sürede büyüyen bu isyan, Aydemir'e göre feodal – dinî özelliktedir; o dönemki sosyal yapı nedeniyle milliyetçi bir nitelik taşıması mümkün değildir. Buna karşın Uğur Mumcu, bu isyanın üç dayanak noktasının dinî taassup, cumhuriyet karşıtlığı ve Kürt milliyetçiliği olduğunu; bu üçünün birbirinden ayıramayacağını iddia eder.¹⁰² Birçok vilayete yayılan isyan, yayıldığı hızla bastırılır. İsyan bastırılrsa da Türkiye'nin Musul davası büyük zarar görmüştür.

Bir ihbar sonucu ortaya çıkan, İzmir'de Mustafa Kemal'e yönelik bir suikast tertiplendiği haberi ile iç ihtilafların geldiği seviye gözler önüne serilir. 18 Haziran 1926'da Giritli Şevki'nin itirafıyla açığa çıkan suikast planının bağlantıları, başta İttihatçı bakiyeleri olmak üzere birçok isme ulaşmaktadır. Kâzım, Ali Fuat, Refet Paşalar gibi Millî Mücadele kahramanlarının bile yargılandığı davanın sonucunda Mehmed Cavid, Filibeli Hilmi ve Doktor Nâzım'ın idamına karar verilir. Bu davanın sonuçlarından biri de Mustafa Kemal'e yönelik muhalefet hareketinin gücünü kaybetmesidir. 1927 yılında Mustafa Kemal, TBMM'de büyük *Nutuk*'unu okur. Aydemir'e göre *Nutuk*'ta Mustafa Kemal'in eski arkadaşları hakkında verdiği bazı ağır hükümlerde İzmir Suikastı sonrasında atmosferi etkilidir:

“Bugün Atatürk sağ olsaydı, öyle inanıyorum ki, bu eski arkadaşları hakkında, Nutuk'ta vardığı hükümlerini belki de başka türlü değerlendirirdi.” (Cilt III, s. 288)

1928 yılında Harf İnkılabı yapılır. Şevket Süreyya Aydemir, bu inkılabın nedenlerini, geçmişteki benzer tecrübeleri aktardıktan sonra bu inkılabın Mustafa Kemal Atatürk'ün en cesur işlerinden biri olduğunu söyler. Ona göre Harf İnkılabı ile birlikte inkılaplar dönemi sona ermiştir.

Aydemir, bu kısımda ayrıca genç Türkiye Cumhuriyeti'nin iktisat ve diplomasi politikasını değerlendirir. Diplomatik ilişkileri her ülke için ayrı başlıklarda inceler. Kendi alanı olan iktisat konusundaki titizliği de ondan aşağı kalmaz. Aydemir'e göre bu

¹⁰² Uğur Mumcu, *Kürt-İslam Ayaklanması*, 5. bs., Tekin yayınevi, s. 96

dönemdeki temel iktisat politikası yarı sömürge ekonomisinden millî ekonomiye geçiştir. Bu hedef, çeşitli zorluklar yüzünden tam anlamıyla başarılamamıştır.

7. Üçüncü Cilt, İkinci Kısım

Bu kısım 1929'daki Büyük Buhran'dan Mustafa Kemal Atatürk'ün hayata veda ettiği 10 Kasım 1938'e kadar olan dönemi anlatır. 1929 Buhranı, Avrupa'daki siyasî ortamı kökünden değiştirmiş, birçok ülkede radikal hareketlerin güç kazanmasına, işbaşına gelmesine neden olmuştur. Yıkıcı etkisi en gelişmiş ülkelerde bile halkın sefalete düşmesine neden olan bu ekonomik kriz, Trablusgarp'tan itibaren neredeyse kesintisiz bir biçimde on bir yıl süren bir savaş döneminden çıkan genç Türkiye Cumhuriyeti'nin imar ve kalkınma çabalarını fevkalade kötü yönde etkiler.

Ekonomik krizle ortaya çıkan işsizlik, yoksulluk gibi sorunların nedeninin hükümet olduğunu düşünen halkta yönetime karşı tepki oluşur. Yurt gezilerinde bu durumu yakinen gören Mustafa Kemal, biriken muhalif tepkinin demokratik bir biçimde ifade edilme şansı bulması için arkadaşı Ali Fethi (Okyar) Bey'e ikinci çok partili geçiş denememiz olan Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı kurdurur. Birçok konuda Halk Fırkası ile benzer prensiplere sahip olan bu partinin ayırt edici özelliği liberal iktisat nizamını savunmasıdır. Mustafa Kemal'in onayı ve isteğiyle kurulmuş olsa da Halk Fırkası yetkililerinin düşmanca tavırlarıyla karşılaşan bu fırka özellikle İzmir mitinginde yaşanan olaylar neticesinde aynı yıl kendini fesheder. Hem bu tecrübeler hem de dil – tarih konularındaki çalışmalara odaklanmak isteğiyle Mustafa Kemal, 1930 sonrasında hayatını büyük ölçüde Çankaya'da geçirir.

1930 sonrasında devlet yönetimi, Mustafa Kemal'in kendini soyutlamasıyla birlikte İsmet İnönü'ye kalır. Bu konuyla ilgili olarak Mustafa Kemal, şöyle der:

“Çocuklar, eğer ben Çankaya'da böyle rahat oturuyorsam bu, hükümetin başında İsmet Paşa olduğu içindir.” (Cilt III, s. 349) Ahmet Hamdi Tanpınar da Atatürk'ün en güçlü yönlerinden biri olarak güvenilir dostlar bulma konusundaki başarısını gösterir.¹⁰³

¹⁰³ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Yaşadığım Gibi*, 7. bs., İstanbul: Dergah Yayınları, 2015. s.123

Bu dönemde Halk Fırkası'nın ideolojik tekâmülü tamamlanarak altı temel ilke belirlenir. 1920'lerde yapılan inkılapların toplumda yerleşmesinin yanı sıra, kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesi, soyadı kanunun çıkması gibi yenilikler de bu dönemde yapılır. Mustafa Kemal, milletinin ona duyduğu derin saygının bir nişanesi olarak Atatürk soyadını alır.

Biyografinin finalini teşkil eden bu kısımda Atatürk'ün şahsiyeti de ayrı bir başlık altında ele alınır. Şahsiyetin, biyografinin genelinden bağımsız olarak ayrı bir başlık altında değerlendirilmesi, Şevket Süreyya Aydemir'in politik biyografi janrının öncülerinden Suetonius'tan etkilendiğini gösterir. “Şahsiyeti” başlığı altında Atatürk'ün başarısına yardımcı olan kişisel özellikleri, hayatına giren kadınlar, din hakkındaki görüşleri, manevi kızları gibi konulara değinilir. Atatürk'ün özel hayatına geniş yer verdiği için tepki toplayan Armstrong'un *Bozkurt*'una¹⁰⁴ karşın Aydemir, bilimsel üsluptan taviz vermemiş ve bu konulara eserinde ayırdığı alanı kısa tutmuştur. Şevket Süreyya Aydemir bu bölümde bir tartışmaya daha değinir; ona göre Atatürk güçlü bir lider olmasına karşın diktatör değildir, hiçbir zaman elindeki yetkiyi şahsî çıkarları için kullanmamıştır.¹⁰⁵

Biyografide son olarak Mustafa Kemal Atatürk'ün hastalığı, onu ölüme götüren süreç ele alınır. Aydemir, bu yıllarda kötüleşen sağlık durumunun Atatürk'ün mizacına da tesir ettiğini, alınganlaşan ve çabuk öfkelenmeye başlayan Atatürk'ün yalnızlaştığını belirtir. Ona göre bu hastalığın Atatürk'e olan etkileri daha 1930 – 1933 yılları arasında başlamıştır, Atatürk'ün halkla daha az buluşması, hayatının büyük kısmını Çankaya köşkünde geçirmesi onun giderek bozulan sıhhati ile de alakalıdır. Atatürk'ün hastalıkla boğuştuğu son günlerindeki en temel uğraşı ise Hatay meselesi olur. Hatay'ın Fransız mandasındaki Suriye'den ayrılarak bağımsız olduğuna şahit olsa da ömrü bu ilin anavatana katıldığını görmeye yetmeyecektir. Atatürk, 9 Kasım 1938'de komaya girer ve

¹⁰⁴ H. C. Armstrong, *Grey Wolf-- Mustafa Kemal: An Intimate Study of a Dictator*, 1 edition, Routledge, 2015.

Mustafa Kemal Atatürk'ü daha objektif bir şekilde ele alan, yabancı yazarlarca kaleme alınmış başka iki çalışma için bkz: Andrew Mango, *Ataturk: The Biography of the Founder of Modern Turkey*, Woodstock, N.Y. u.a.: The Overlook Press, 2002.

Patrick Balfour Kinross, Lord Kinross, *Ataturk: A Biography of Mustafa Kemal, Father of Modern Turkey*, Reissue edition New York: Quill, 1992.

¹⁰⁵ Bu tartışmada karşıt bir görüş için bkz: A. M. Celal Şengör, *Dahi Diktatör*, Ka Kitap, 2014.

10 Kasım 1938 tarihinde hayata gözlerini yumar. *Tek Adam*, onun na'sının Etnografya Müzesi'ne nakledilmesiyle sona erer.

8. Değerlendirme

Tek Adam; bir ulusun kaderini kökünden değiştirmiş, uçurumun kenarında bulunduğu bir ülkeyi uygar milletlerin seviyesine başı dik bir şekilde çıkarmış, üstelik bunları tarih bilimi açısından çok kısa sayılacak bir sürede başarmış, bir eşine daha rastlanmayan bir kahramanın hayat hikâyesini anlatır. Bu açıdan eser, büyük bir sorumluluk yüklenmiştir. Kitapta yalnızca bir hayat hikâyesi değil, bir milletin serüveni, hezimet ve başarısı da anlatılır.

Tek Adam'da biyografi yazarı ile biyografi kişisi arasındaki yakınlık olabilecek en üst seviyelerdedir. Mustafa Kemal Atatürk; Şevket Süreyya Aydemir'in gözünde büyük bir kahramandır. Bu nedenle yazarın, biyografi kişisini ele alışında taraflı bir tutum beklenebilir. Buna karşın Aydemir'in bilimsel üslubu, böylesi bir iddiayı boşa çıkaracak kadar güçlüdür.

Yazar ile biyografi kişisi arasındaki yakınlık yalnızca eserde değil, aynı zamanda gerçek hayatta da mevcuttur. Şevket Süreyya Aydemir, Atatürk Türkiye'sinde yaşamış, bürokratik görevler üstlenmiş, *Kadro* dergisinde yazılar yazmış bir isimdir. Mustafa Kemal Atatürk'le hem bizzat tanışma onuruna erişmiş hem de onun yakın çevresinden isimlerle röportajlar yapma şansını bulmuştur. Bu durum, onun ele aldığı kişi hakkında çok geniş kaynaklara ulaşmasında ve bu dönemi layıkıyla değerlendirebilmesinde etkili olmuştur.

Tek Adam'ın bu çalışmada incelenen politik biyografiler arasında en ayırt edici özelliği, biyografi kişinin çocukluk ve gençlik dönemlerine verdiği önemdir. Diğer eserlerde bu dönemler çoğu kez birkaç sayfada anlatılmış, biyografi kişilerinin tarih sahnesine çıktuktan sonraki hayatlarına değinilmiştir. *Tek Adam*, bu dönemlerin titizlikle ele alınmasıyla hem psikolojik yönünü geliştirir hem de didaktik – pedagojik bir yön kazanmış olur. *Tek Adam*'ı okuyanlar, tarihe adını yazdırmış bir kahramanın hangi şartlarda yetiştiğini, genç yaşlarda nasıl bir hayat görüşüne sahip olduğunu, hangi kararları aldığını da öğrenmiş olurlar. *Tek Adam*'daki güçlü psikolojik yön yalnızca

Mustafa Kemal Atatürk'ün çocukluk döneminde değil, eserin bütününde gözlemlenebilir. Atatürk'ün savaş zamanlarındaki kararlılığında da, son dönemlerindeki yalnızlığında da ruh hâlini, mizacını başarıyla tasvir etmiştir.

Tek Adam'ı ön plana çıkararak bir diğer özellik ise biyografi kişinin hayatının mensubu olduğu milletin tarihi ile birlikte anlatılmış olmasıdır. Atatürk ve Türk milletinin kaderi 1919'dan sonra, hatta belki de 1915'ten itibaren birbiriyle bütünleşmiştir. Aydemir, Atatürk'ün hayatını anlatırken aynı zamanda Türk milletinin yirminci asrın başlarından 1938'e kadar olan macerasını da anlatmıştır.

Mustafa Kemal Atatürk'ün hayatının Frye'in tasnifine göre tematik olarak nerede yer alacağı tartışmalıdır. Onun hayatına toplumsal etkisi yönünde bakarsak genç bir kahramanın eski düzeni yıkarak yeni bir düzen kurmasını görürüz. Mutlu sonla biten bu öykü komedyanın çok tipik bir örneğidir. Bireysel açıdan bakıldığında zaman ise adım adım, liyakatini ispatlayarak zirveye çıkan bir adamın bu çıktığı zirvede yalnızlaşmasını görürüz. Bu durumda onun hayatı tragedyaya adaydır.

Eserin odağı, ilk cildin ilk kısmında ağırlıklı olarak Mustafa Kemal Atatürk'tedir. Daha sonraki kısımlarda Mustafa Kemal Atatürk'ün hayatının yanında dönemin sosyo-ekonomik olaylarına da yer verilir fakat hiçbir zaman *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*'da olduğu kadar biyografi kişisinden uzaklaşmaz. Bu açıdan yazarın *Tek Adam*'da biyografi kişinin hayatı ile dönem şartları arasında denge kurmada bir önceki eserine göre daha başarılı olduğu söylenebilir. Bununla birlikte yazarın dört politik biyografisini de bir bütün olarak düşündüğü, bu nedenle bu zincirin ilk halkasını teşkil eden *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*'da ayrıntılı bir şekilde verdiği 1860 – 1918 arası Osmanlı İmparatorluğu'nun durumu hakkındaki bilgileri bu eserde tekrarlamaya lüzum görmediği de söylenebilir.

Eserde yazar, kronolojik akışı pek az yerde bozar. Bu anakronilerde amaç, Zweig'ın yaptığı gibi merak uyandırmaktan ziyade tematik bütünlüğü sağlamaktır. Örneğin Atatürk'ün dış politika anlayışını anlatırken İkinci Dünya Savaşı'na kadar geçen olayları sıraladıktan sonra iç siyasetteki gelişmelere geçtiğinde yeniden 1930'a döner.

Bu kitapta da Aydemir'in ayırt edici özelliklerinden olan bilimsel üslubu görürüz. Okura bilgi verme amacıyla sanatsız, kısa cümleler tercih edilmiş ve bazı bilgiler kitap

boyunca tekrar edilmiştir. Bununla birlikte Türk milletinin kaderini etkileyen anlarda, zaferlerde, hezimetlerde yer yer duyguları ön plana çıkaran bir anlatıma da gidilmiştir.

C. İKİNCİ ADAM¹⁰⁶

1. Tanıtım

İkinci Adam, Şevket Süreyya Aydemir'in Millî Mücadele kahramanı, başbakan, cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün hayatını anlattığı üç ciltlik eseridir. Eser, İsmet İnönü'nün doğduğu 1884 yılından başlayarak son kez başbakanlık yaptığı dönemin sonuna, 1964 yılına kadar uzanır. Aydemir'in Türkiye'nin bir asırlık yolculuğunu anlattığı politik biyografi dizisinde Adnan Menderes'in hayatını konu edinen *Menderes'in Dramı?*'ndan önce yer alsa da sona erdiği tarih bakımından Menderes sonrası dönemi de aydınlatır.

Eseri oluşturan ciltlerin ilk basım tarihleri 1966, 1967, 1968'tir. Yazılış tarihi *Tek Adam*'dan sonra, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*'dan öncedir. Buna karşın İsmet İnönü'nün Türk siyasetinde tek başına söz sahibi olması Enver Paşa ve Mustafa Kemal Atatürk'ten sonra olduğu için bu kitap, çalışmamızda *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa* ve *Tek Adam*'dan sonra incelenmiştir. Eseri teşkil eden ciltler sırasıyla on beş, on üç, on baskı yapmıştır. Eser, Türkiye Cumhuriyeti tarihinin en önemli figürlerinden biri (belki de başlığının da işaret ettiği şekilde Mustafa Kemal Atatürk'ten sonra ikincisi) olan İsmet İnönü'nün hayatı ile ilgili gerek popüler, gerekse de akademik açıdan en çok başvurulan kaynak olagelmiştir.

Eserin başlığı iki türlü yoruma açıktır. "İkinci Adam" ibaresi hem İsmet İnönü'nün Millî Mücadele esnasında ve cumhuriyetin ilk yıllarında Mustafa Kemal'den sonra gelen en güçlü figür olmasına hem de Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatından sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci cumhurbaşkanı olmasına işaret eder. Yazar, bu başlığı seçtikten sonra konu ile ilgili olarak İsmet İnönü ile konuştuğunu ve İsmet İnönü'nün bu başlık seçimini beğendiğini aktarır.

¹⁰⁶ Bu çalışmada Remzi Kitabevi'nden çıkan üç ciltlik versiyon kullanılmıştır. Kullanılan baskılar şunlardır: Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam (I. Cilt)*, 15. bs., Remzi Kitabevi, 2014
Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam (II. Cilt)*, 13. bs., Remzi Kitabevi, 2016
Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam (III. Cilt)*, 10. bs., Remzi Kitabevi, 2016

2. Birinci Cilt

Eserin ilk cildi on sekiz bölümden oluşur, incelenen diğer ciltlerin aksine kısımlara bölünmemiştir. Bu ciltte İsmet İnönü'nün hayatının 1884 yılındaki doğumundan 1938 yılında Mustafa Kemal Atatürk'ün yerine cumhurbaşkanı oluşuna kadarki bölümü anlatılır. İsmet İnönü'nün hayatının yanında dönemin siyasi, ekonomik, sosyal olayları da bu cildin konusunu oluşturur. İkinci Meşrutiyet, Birinci Dünya Savaşı, Millî Mücadele ve İnkılap yılları *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa ve Tek Adam*'da ayrıntılı olarak ele alındığı için bu kitapta daha az ayrıntıya yer verilmiştir.

Gelecekte “İsmet Paşa”, “İsmet İnönü” şeklinde anılacak olan Mustafa İsmet, 1884 yılında, İzmir'de düşük rütbeli bir memur ailesinin çocuğu olarak dünyaya gelir. Anne tarafı Deliorman göçmeni olan Mustafa İsmet'in soyu baba tarafından Bitlis'e uzanır. Babasının görevi nedeniyle İzmir'den ayrılmak zorunda kalan Mustafa İsmet, ilkokula Sivas'ta başlar. 1892 yılında askerî rüştiyeye kaydolan Mustafa İsmet, oğlunun da kendisi gibi memur olmasını arzulayan babasının isteğiyle 1895'te sivil mülkiye idadisine başlar. Henüz idadinin ikinci sınıfında iken tayin nedeniyle ailenin İstanbul'a göçmesiyle birlikte Mustafa İsmet'in kaderi değişir, İstanbul'da mülkiye idadisi yerine Harp okulunun idadî kısmına kaydolar.

Mustafa İsmet, Harp okulunda derslerinde oldukça başarılıdır. 1903 yılında topçu okulunu birincilikle bitirerek Erkan-ı Harbiye'ye seçilir, daha sonra ise Harb Akademisi'nden sınıf birincisi olarak 1906 yılında mezun olur. Mustafa İsmet, bu yaşlarda tıpkı Enver Paşa ve Atatürk gibi Namık Kemal şiirlerinin tesiriyle hürriyet sevdasına kapılmış, arkadaşları ile gizlice örgütlenme faaliyetlerine girişmiştir.

İsmet Bey'in ilk görev yeri Edirne'de bulunan II. Ordu'dur. Burada kurmay yüzbaşı rütbesiyle göreve başlar; bir yandan İttihat ve Terakki'nin faaliyetlerine iştirak ederken diğer yandan okul döneminde geliştirdiği yabancı dili sayesinde harp sanatında meydana gelen gelişmeleri takip etmektedir. Öyle ki, kendinden rütbece çok üstün olan komutanlara konferanslar verir. 1908 İhtilali sonrasında patlayan 31 Mart Ayaklanması'nı bastırmak için görevlendiren Hareket Ordusu'nda kurmaylık vazifesi yapan İsmet Bey; Kazım Bey (Karabekir) ile birlikte İkinci Ordu'daki İttihatçıları temsilen İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1909 yılındaki toplantısına katılır. Mustafa Kemal Bey, İsmet Bey ve Kazım Bey bu kongrede askerlik ve siyasetin birbirinden

ayrılması gerektiğini savunurlar. Bu doğrultuda siyasetten çekilip kendilerini askerlik görevine adanlar.

İsmet Bey'in ilk büyük başarısı 1910 yılında Yemen İsyanı'nı bastırma amacıyla bölgeye sevk edilen kuvvette görevlendirilmesiyle gelir. Yemen, Osmanlı İmparatorluğu'nun en sorunlu bölgelerinden biridir. Türkülere de konu olan bu yer, binlerce Anadolu gencine mezar olmuştur. İsmet Bey, bu sorunun askerî yöntemlerle çözülmeyeceğine kanaat getirir. Rütbesinin çok üstünde bir sorumluluk üstlenerek isyanın lideri İmam Yahya ile anlaşma yoluna gider. Bu anlaşma o denli başarılıdır ki Birinci Dünya Savaşı'ndaki Arap isyanı dalgasına katılmayan İmam Yahya, kendi egemenliğinde bulunan bölgelerde Türk askerlerini koruyacaktır.

1912 yılında Balkan Savaşı patlak verir. Balkanlarda çıkması muhtemel bir savaş, hem İsmet Bey'in hem de onun jenerasyonundaki diğer subayların zihnini uzunca bir süre meşgul etmiş bir konudur. Bu konuda birçok farklı yaklaşım tartışılmış, olası bir savaşta nasıl hareket edilmesi gerektiği üzerine mülahazalarda bulunulmuştur. Buna karşın savaş, ordudaki siyasî bölünmenin de etkisiyle şaşkıncı derecede çabuk gerçekleşen bir hezimetle son bulur. Edirne'nin de düşmana bırakılacağı haberleri üzerine Bâb-ı Âlî Baskını yapılmış, Üç Paşalar Rejimi kurulmuştur. İsmet Bey de Enver Paşa tarafından genelkurmaya alınır.

Birinci Dünya Savaşı patladığı zaman İsmet Bey, Enver Paşa'nın en güvendiği şahsiyetlerdendir. Savaş sırasında Alman komutanlara karşı mesafeli olanların ya da bu komutanlara karşı koşulsuz bir teslimiyet içinde bulunanların aksine İsmet Bey, orta yolu tutturmayı başarır. Türk ve Alman komutanlar arasında arabuluculuk yapmakla kalmaz, yeri geldiğinde Almanların kendi aralarındaki sorunların çözümüne de yardımcı olur.

İsmet Bey'le Mustafa Kemal Paşa arasındaki mesai arkadaşlığı Birinci Dünya Savaşı sırasında başlar. 1916'da IV. Kolordu'nun Diyarbakır'a Doğu Cephesi'ne nakledilmesiyle Mustafa Kemal Paşa ile aynı yerde görev yapar. İkili daha sonra Filistin Cephesi'ne de birlikte gönderilirler. 1917 yılında Mustafa Kemal Paşa'nın başkomutanlığa hitaben yazdığı ağır hükümler içeren raporun hazırlanmasında İsmet Bey de pay sahibidir.

Mondros Mütarekesi'nden sonra İstanbul'a yanaşan İtilaf donanmasını gören İsmet Bey, yanında yer alan Kazım Paşa'ya içine düştüğü umutsuzluğu şöyle anlatır:

“- Gördün mü Kâzım? Her şey mahvoldu. Vaktiyle gördüğün gibi sürüklediler ve bitirdiler. Derdin ki batıracaklar ve hayatımızla biz didişeceğiz.

Fakat benim hiçbir ümidim kalmadı. Ben kararımı sana söyleyeyim mi Kâzım: Köylü olmak! Köylü olalım.” (s. 123, Cilt I)

Mütarekeden sonra İstanbul'da çeşitli görevler yapan İsmet Bey, 1920 yılında Ankara'ya geçerek Millî Mücadele'ye katılır. Onun Ankara'ya gelişi, Mustafa Kemal'i o buhranlı günlerde en çok sevindiren hadisedir. Meclis-i Mebusan'ın işgal kuvvetleri tarafından kapatılması ve yerine TBMM'nin açılmasının ardından İsmet Bey, Genelkurmay başkanlığına atanır.

Bir yıldan kısa bir sürede düzenli bir ordu kurmayı başaran İsmet Bey, İnönü Muharebeleri'nde hem isyancı Çerkez Ethem kuvvetlerini hem de sayı ve donanım bakımından üstün Yunan kuvvetlerini mağlup etmeyi başarır. Bu başarılarıyla generalliğe terfi eden İsmet Paşa, yenilgiyle sonuçlanan Eskişehir – Kütahya Muharebesi'nden sonra genelkurmay başkanlığını Fevzi (Çakmak) Paşa'ya bırakır. 1921 Eylül'ünde Sakarya'da durdurulan düşman kuvvetleri bir yıl sonra Büyük Taarruz'la vatandan tamamen temizlenir. İsmet Paşa, Mustafa Kemal tarafından ateşkes şartlarını görüşmek üzere Mudanya'ya gönderilir. Aydemir'e göre bu görev, İsmet Paşa'nın siyaset alanındaki ilk parlamasıdır.

Mudanya'daki başarısının ardından barış antlaşması şartlarını müzakere için Lozan'a gönderilen İsmet Paşa, hayatının en çetin sınavlarından birini burada verir. İngiltere ve Fransa'nın Türkiye'ye sanki savaşta mağlup olmuşçasına muamele yapmasının ardından görüşmeleri yarıda kesip vatanına döner. Görüşmelerin ikinci etabı ise daha başarılı geçer ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun belgesi ve bağımsızlığının senedi hükmünde olan Lozan Antlaşması imzalanır.

Cumhuriyetin ilanından sonra İsmet Paşa, başvekilliğe ve Halk Fırkası genel başkanlığına seçilir. Kısa bir ara sayılmazsa 1937'ye kadar başbakanlık görevini yürütür, Mustafa Kemal Atatürk'ten sonra ülkenin en yetkili ikinci adamı olur. 1924 - 1928

dönemi inkılaplar dönemidir. Millî Mücadele’de ön plana çıkan bazı isimler bu dönemde muhalif kanatta kalırken İsmet Paşa, Mustafa Kemal’in en güvenilir yardımcısı olur.

1928 yılında Latin harflerinin kabulü ile büyük inkılaplar döneminin sona erdiği kabul edilir. 1929’daki ekonomik buhranın da etkisi ile Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, yönetime eskisi kadar doğrudan müdahale etmeyi bırakarak dil ve kültür konularına odaklanır. Bu dönemde devlet yönetimi büyük ölçüde Başbakan İsmet Paşa’nın omuzlarındadır. 1934 yılında soyadı kanunu çıktığında İnönü Muharebeleri’ndeki tarihî başarısına ithafen “İnönü” soyadını alır.

Aydemir’e göre 1930’lar Türkiye’sinin iki temel sorunu vardır. Bunlardan birincisi 1924 anayasasının inkılapçı tek parti – tek şef rejiminin yapısı ile bağdaşmayacak ölçüde liberal olmasıdır. İkincisi ise ekonomik kalkınmada bir türlü istenilen verimin alınmamasıdır. Bunda birçok faktör etkilidir. Devlet, bir türlü tam anlamıyla merkezî planlamaya geçemez. Üstelik ciddi bir “kadro” sıkıntısı da mevcuttur. Şevket Süreyya Aydemir’in de en önemli isimleri arasında bulunduğu *Kadro Dergisi*¹⁰⁷, hem ekonomik kalkınmada Sovyet örneğinden hareketle bir model geliştirmeyi hem de Halk Fırkası’nın doktrinleşme sorununu çözmeyi amaçlar. Aydemir’in 1930’lardaki iktisadi, politik, diplomatik ortama dair analizleri kitabın diğer ciltlerindeki olayların nedenlerinin anlaşılması konusunda da son derece yararlıdır.¹⁰⁸¹⁰⁹

Ekonomik sorunlar, dış politikada İkinci Dünya Savaşı’nın yaklaşması ile sertleşen ortam, Ağrı ve Dersim’deki iç karışıklıklar nedeniyle 1937 yılında hükümetin yıprandığını düşünen Mustafa Kemal Atatürk, İsmet İnönü’nün başvekillikten çekilmesini ister. Aydemir’e göre bu dönemde Atatürk ve İnönü arasında kişisel bir sorun yoktur. Aydemir, bunu şu anekdotla ispatlamak ister:

¹⁰⁷ *Kadro*; 1932 – 1935 tarihleri arasında çıktı. Derginin adından hareketle “Kadro Hareketi” ya da “Kadrocular” denen grubun liderliğini Şevket Süreyya Aydemir, hamiliğini Yakup Kadri Karaosmanoğlu yaptı. Yakup Kadri aracılığıyla Atatürk’ün de desteği alınmıştı.

¹⁰⁸ *Kadro* yazarlarının görüşü, Türkiye’de sanayileşmenin özel sektöre bırakılamayacağı, devletin doğrudan yatırımcı rolünü üstlenmesi gerektiği yönündedir. Mustafa Türkeş, *Kadro Hareketi*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 1999 s. 163

¹⁰⁹ Aydemir’in ve Kadrocuların görüşlerinin aksine Meiji Japonyası örneğinden yola çıkarak hem hafif hem de ağır sanayi kollarında özel sektör öncülüğünde kalkınmanın gerçekleşebileceğini anlatan bir çalışma için bkz: John P. Tang, *Public-versus Private-led Industrialization in Meiji Japan, 1868-1912*, February, 2008. Web. https://eml.berkeley.edu/~webfac/cromer/e211_sp08/tang.pdf Erişim: 21 Kasım 2017

“(…) Pek yakınlardan birinin naklettiğine göre bir aralık İnönü, hiç kimseye fark ettirmeden cebinden çıkardığı küçük bir kâğıt parçasına birkaç kelime yazar, Atatürk’ün eline sıkıştırır:

‘Bana hâlâ dargın mısın?’

Kısa bir cevap aynı şekilde gelir:

‘Sana dargın olabilir miyim?’” (s. 497, Cilt I)

10 Kasım 1938’de Mustafa Kemal Atatürk ebediyete intikal ettiğinde İsmet İnönü’nün hiçbir itirazla karşılaşmadan onun yerine cumhurbaşkanı olması da bu iki büyük kahraman arasında derin bir ayrılığın olmadığı delilidir.

3. İkinci Cilt, Birinci Kısım

Eserin ikinci cildi üç kısımdan oluşur. Yedi bölümden oluşan ilk kısım, Atatürk’ün ölümüyle İkinci Dünya Savaşı’nın sona ermesi arasında geçen yedi yıllık süreçte Milli Şef İsmet İnönü ve Türkiye Cumhuriyeti’nin bütünleşen kaderini anlatır. 1939 yılının başları itibariyle dünyanın yeni ve büyük bir savaşa sürüklendiği kesin gibidir. Mustafa Kemal Atatürk, General Douglas MacArthur’a 1930’ların başında verdiği mülakatta İkinci Dünya Savaşı’nın nasıl ve ne zaman gerçekleşeceğini çok ince ayrıntılarına kadar öngörmüştür.

Türkiye Cumhuriyeti, savaş boyunca Batı blokuna yakın durup tarafsızlığını korumayı amaçlar. Savaşın en zor dönemi, Nazi Almanya’sı ile Sovyetler Birliği’nin bir nevi ittifak içinde oldukları ilk yıllardır. Millî Mücadele’den beri sürüp giden Türk – Sovyet dostluğunu bir kenara iten SSCB, başta boğazlar olmak üzere Türkiye Cumhuriyeti üzerindeki emellerini belli eder. Bu sürede Fransa teslim olmuş, İngiltere ise yalnızca kendi topraklarını savunmaya çalışmaktadır. Olası bir istilada Türkiye’nin bu güçlere karşı duracak ne askerî gücü ne de güvenilir müttefikleri vardır.

22 Haziran 1941’de Almanların Barbarossa Operasyonu çerçevesinde SSCB’ye saldırmasıyla Türkiye’nin talihi döner. Stalin, daha önceki tavrından vazgeçer. Öyle ki Türkiye’ye savaşa girmesi karşılığında Batı Trakya’dan, Ege Adaları’ndan toprak vermeyi bile vadeder. Buna karşın İsmet İnönü, Mustafa Kemal Atatürk’ün “Yurtta sulh,

cihanda sulh” parolasından hareketle herhangi bir “fetih” kaygısıyla ülkesini savaşa sürüklemeyi reddeder.

7 Aralık 1941 de ABD de Almanya’ya savaş ilan eder. 1942 yılının ilk yarısında Mihver ülkeleri başarılı olsalar da 1942’nin sonlarında inisiyatif Müttefikler’in eline geçer. 1942’den 6 Haziran 1944’te Normandiya’da ikinci bir cephenin açılışına kadar geçen süre zarfında Türkiye, Almanya’ya karşı savaşa girmesi yönünde yoğun teşvik görür. İngiliz Başbakanı Churchill’in planı Türkiye üzerinden Balkanlara yönelik bir cephe açmaktır. İsmet İnönü, bu ikna çabalarına karşı direnmeyi başarır. Türkiye ancak savaşın sonunun kesinleştiği 1945 Şubat’ında Almanya’ya savaş ilan eder.

1945’in Mayıs ayında Almanya, Ağustos ayında Japonya teslim olur ve İkinci Dünya Savaşı sona erer. Savaş dönemi, tarih boyunca Türk diplomasisinin en yoğun çalıştığı ve başarılı olduğu zamanlardan biridir. Milyonlarca insanın öldüğü, şehirlerin yok edildiği bir savaştan Türkiye Cumhuriyeti uzak kalmayı başarmıştır. Bununla birlikte savaş dönemi ülkenin zayıf ekonomik yapısının taşıyamayacağı bir yük getirmiş, en temel ihtiyaç maddelerine bile ulaşmada güçlük çekilmiştir. Bu durum halkta İsmet İnönü iktidarına karşı bir soğukluk yaratır.

4. İkinci Kitap, İkinci Kısım

İkinci kitabın ikinci kısmı iki bölümden oluşur. Burada savaş sonrasında Türkiye Cumhuriyeti’nin dıştaki ve içteki vaziyeti anlatılır. Bu dönemde en büyük sorun yeniden su yüzüne çıkan Sovyet saldırganlığıdır. İkinci Dünya Savaşı neticesinde Avrupa’da birçok ülkeyi kendi nüfuz dairesine alan SSCB, Türkiye Cumhuriyeti’nden de bazı taleplerde bulunur. Bu talepler Türkiye’nin boğazlardaki egemenliğinden taviz vermesi ve kuzeydoğu sınırımızda SSCB lehine değişiklikler yapılmasını içerir. Türkiye Cumhuriyeti, savaş boyunca batı yanlısı bir tutum izlese de Müttefikler’in Türkiye için SSCB ile savaşı göze almayacağı bilinen bir gerçektir. Türkiye’nin Atlantik bloğuna kesin katılımına kadar bu tehdit sürecektir.

Aydemir, bu kısımda İnönü’nün iktidarı boyunca odaklandığı üç temel meseleyi de masaya yatırır. Bu üç mesele toprak, iş hukuku ve eğitimidir. Toprak meselesi parti içindeki muhalefet hareketinin çıkış noktasını teşkil eder. Hem tarımsal üretimin bir türlü

istenilen şekilde modernleşmemesinin hem de özellikle doğuda devlet otoritesinin altını oyan ağalık sisteminin temelinde toprak meselesi vardır. Başta Adnan Menderes olmak üzere Demokrat Parti'yi kuran eski CHP'li vekillerin önemli bir kısmı toprak sahibidir.

Türkiye bu dönemde sanayileşmiş bir ülke sayılmaz, işçi nüfusun genel nüfustaki payı çok yüksek değildir. Buna karşın işçi hakları konusunda Türkiye oldukça geri bir durumdadır. İşçilerin sendika, grev gibi haklarının düzene girmesi 1960 sonrasında olacaktır. Devletin kurduğu fabrikalar, işçilerin sosyal ihtiyaçları da düşünülerek adeta mini bir şehir gibi planlanır fakat özel sektör aynı hassasiyeti göstermez.

Eğitim konusu ise Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı'dan miras aldığı bir sorundur. Harf devrimi ile okuryazar sayısı çoğaltılsa da özellikle teknik konularda yeterli insan gücünü yetiştirecek eğitim kurumları mevcut değildir. Okul ve öğretmen sayısı yetersizdir. Köy enstitüleri bu konuda atılan takdire şayan bir adımdır fakat o da akim kalır.¹¹⁰

5. İkinci Cilt, Üçüncü Kısım

İki bölümden oluşan bu kısımda 1950 seçimlerine değinilir. Aydemir'e göre 1950 hezimetinin iki ana nedeni vardır. İlki İkinci Dünya Savaşı'nın getirdiği yılgınlık, ekonomik atılımların gerçekleşmemesi neticesinde giderilemeyen yoksulluktur. İkincisi ise CHP'li yetkililerin uzun süre rakipsiz kalmalarından kaynaklanan bir hazırlıksızlıktır.

Aydemir, 1950 seçimlerini kahramanlar çağının sonu olarak adlandırır. Milli Mücadele'den 1950'ye kadar meclisi oluşturanlar, siyasete yön verenler savaş kahramanlarıdır. Bu tarihten itibaren siyasetin şekli değişecek; artık siyaset sivilleşecektir. İsmet İnönü, iktidarı kaybetmesine karşın çok partili hayata geçiş kararının arkasında durur. Hatta bu iktidar değişikliği ile çok partili hayata geçişin bir formaliteden ibaret olmadığını gösterdiklerini savunur.

¹¹⁰ Aydemir, *Toprak Uyanırsa* başlıklı romanında bir köy enstitüsü öğretmenini konu edinir. *Şevket Süreyya Aydemir, Toprak Uyanırsa, 14. bs., Remzi Kitabevi, 2012.*

6. Üçüncü Kitap, Birinci Kısım

Üçüncü kitap, 1950 – 1964 yılları arasında İsmet İnönü'nün hayatını ve Türkiye'nin durumunu konu edinir. İlk kısım, 1950 yılında iktidarın Adnan Menderes önderliğinde Demokrat Parti tarafından devralınmasıyla 27 Mayıs İhtilali arasındaki zaman dilimini anlatır. Bu kısım, odak noktasının İsmet İnönü'den en çok uzaklaştığı kısımdır; zira artık ülkenin kaderi onun ellerinde değildir. Kitap, İsmet İnönü'nün biyografisi olsa da bu kısımda Adnan Menderes ondan daha fazla yer kaplar. Buna karşın Millî Mücadele'den bu yana iktidarda olan İsmet İnönü'nün yaşlılık döneminde iktidardan düşüp muhalefette kalmasına, sürekli baskı altında olmasına ve hedef gösterilmesine karşın yaptığı mücadele onun karakterinin gücünü gösteren en önemli kanıtlardandır.

Demokrat Parti, 1950 seçimlerini kazanır. CHP'nin oy oranı azımsanmayacak düzeyde olsa da seçim sisteminden dolayı meclise çok az sayıda muhalif milletvekili girebilir. Bu dönemde Adnan Menderes başbakan, Celal Bayar cumhurbaşkanı olur. Bu yıllarda siyaset halka inmiş, en uzak köylere kadar bütün vatandaşlar siyasî mücadelenin bir parçası olmuşlardır.

Demokrat Parti milletvekillerinin büyük kısmı tek parti iktidarı döneminde görev yapmışlardır fakat Demokrat Parti, kendi söylemini tek parti iktidarını “şeytanlaştırmak” üzerine kurar. Başta İsmet İnönü olmak üzere CHP'liler “halk düşmanı” gibi gösterilir. Bunu devlet radyosundaki kısıtlamalar, CHP'nin malvarlığına el konması gibi daha sert tedbirler izler. Adnan Menderes'in dinin siyasete karıştırılmasına kesin olarak karşı olduğunu belirten ifadelerine rağmen Demokrat Partili siyasetçilerin laiklik karşıtı icraatları ve söylemleri de olur.

Siyasî ortamdaki gerginleşmenin aksine bu dönemde iktisadî alanda büyük inkişaf gerçekleşir. Amerikan yardımı; özel sektöre uygulanan kısıtlamaların kaldırılması ile Türkiye o zaman kadar şahit olmadığı bir bolluk dönemine girer. Başta şeker, pamuklu kumaş olmak üzere temel ihtiyaç kalemlerindeki üretim katlanarak artar. Tarımda da makineleşme hız kazanır, köylüler traktörle bu dönemde tanışır.

1954 seçimleri Demokrat Parti'nin gücünü perçinler. Bu seçimlerde CHP oyunu artırır fakat bir ilde en fazla oyu alan partinin o ildeki bütün milletvekilleri kazandığı

seçim sistemi nedeniyle CHP'nin meclisteki vekil sayısı daha da düşer. Başta İsmet İnönü olmak üzere muhalefette büyük bir hayal kırıklığı hâkimdir. Aydemir, 1954 seçimlerini Demokrat Parti'nin zirve noktası olarak niteler. Demokrat Parti, bir daha bu noktaya ulaşamayacaktır. Bunun başlıca üç nedeni sayılabilir. İlki ekonomik bolluktan kaynaklanan aşırı büyümenin bir balon yaratmasıdır. Aydemir, döngüsel iktisat teorilerinin de işaret ettiği gibi¹¹¹ bu hızlı büyümeden sonra bir durgunluk döneminin geldiğini söyler. Hayat pahalılığı artar, bütçe dengesi ciddi anlamda sarsılır.

İkinci büyük sorun, yaratılan baskı ortamının özellikle toplumun eğitim seviyesi yüksek kesimlerinde yarattığı tepkidir. Üniversitede hem hocalar hem de öğrenciler iktidarın aleyhindedir. Benzer şekilde Harb Okulu'nda da kıpırdanmalar vardır. Halk, partiler arasında kesin bir şekilde bölünmüş gibidir. İktidarın zaman zaman toplumdaki etnik – dinî farklılıkları kullanan popülist söylemleri 6 – 7 Eylül 1955 Olayları gibi bir felâketi doğurur.

Son olarak bu dönemde dış problemler belirmeye başlar. Irak'ta gerçekleşen darbe Adnan Menderes'i kendisine yönelik böyle bir hareketin olabileceği yönünde şüphelere yöneltir. Bu durum baskının daha artmasına neden olur. Milliyetçi Rumların faaliyetleri neticesinde Kıbrıs sorunu da ilk kez bu dönemde Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politika gündemine girer.

Yine Demokrat Parti'nin zaferiyle sonuçlanmasına karşın 1957 seçimlerinde DP ve CHP arasındaki oy farkı oldukça azalır. Üstelik bu kez DP, oyların net çoğunluğunu almayı başaramamıştır. CHP, birçok ilde mücadeleyi az farkla kaybetmesine rağmen meclise 178 milletvekili ile girmeyi başarır. Bu durum, Adnan Menderes'i anti-demokratik uygulamalara iter.

7. Üçüncü Cilt, İkinci Kısım

Biyografinin sonunu oluşturan bu kısımda 27 Mayıs İhtilali'nin öncesi, ihtilalin aşamaları ve sonrası anlatılır. 1957 seçimlerindeki kısmî başarısızlık sonrası başta Adnan Menderes olmak üzere Demokrat Partililerin söylemleri daha da keskinleşir. DP'nin

¹¹¹ Joseph Kitchin, "Cycles and Trends in Economic Factors", *The Review of Economics and Statistics*, C. 5, S. 1 (1923), ss. 10–16, doi:10.2307/1927031. Jstor üzerinden.

hedefinde yalnızca CHP yoktur; üniversiteler ve TSK da iktidar için bir tehdit olarak görülür. Orduda tasfiyeler yapılır; üniversitelerde profesörlerin, dekanların, rektörlerin polis tarafından tartaklanmasına hatta fakültelere ateş açılmasına kadar uzanan olaylar yaşanır.

İsmet İnönü, hayatının en zor günlerinden bazılarını bu dönemde yaşar. Uşak'ta çıkan olaylarda İsmet İnönü yaralanır. Kayseri'de ise yolu askerî kuvvet kullanılarak vali tarafından kesilir. Burada İnönü büyük bir cesaret örneği göstererek tek başına barikatı yarar. Askerler İsmet İnönü'ye müdahale etmeyi reddeder. Bu durum, ordunun İsmet İnönü'nün tarafında olduğunun en net göstergesidir.

Demokrat Parti'nin bir yan teşkilatı olarak Vatan Cephesi'ni kurması, bu teşkilata katılanların isimlerinin radyoda okunması, mecliste olağanüstü yetkilerle donatılmış bir tahkikat komisyonunun kurulmasının planlanması siyasî ortamı daha da gerer. Demokrat Parti genel kurulu, başbakan Adnan Menderes'i istifaya davet eder. Adnan Menderes, istifaya niyetlense de kendisini karşılayan coşkulu kalabalıklar ve Celal Bayar'ın telkinleri onu bu düşünceden uzaklaştırır.

Başta İsmet İnönü olmak üzere birçok kişinin kaçınılmaz olarak gördüğü ihtilal 27 Mayıs'ta patlar.¹¹² Bu ihtilalden İsmet İnönü haberdar edilmemiştir. Bunun nedenini daha sonra ihtilalin liderliğini üstlenen Cemal Gürsel, İsmet İnönü'yle telefon görüşmesinde şöyle açıklar:

“ – Size karşı kusurluyuz Paşam. Hareketimizi size önceden haber vermedik. Fakat haber verseydik, bizi bundan caydırmak isteyeceğinizi biliyorduk. Yapacak başka bir şeyimiz kalmamıştı. Bizi affetmenizi rica ediyoruz. Emirleriniz bizim için daima peygamber buyruğudur, sayın Paşam...” (s. 450, Cilt III)

27 Mayıs İhtilali, birçok açıdan 1908 İhtilali'ne benzer. İkisinde de askerî müdahale, emir – komuta zinciri dışında, düşük rütbeli subaylar önderliğinde gerçekleşmiştir. Hürriyetçi fikirdeki bu subayların kesin bir programı yoktur, tek bir müdahalenin her şeyi çözeceğine inanırlar. Bu nedenle ihtilal sonrasında bir boşluk oluşur. Cemal Gürsel'in ilk açıklamaları birkaç aylık bir süre zarfında mevcut partilerle yeniden seçime gidileceği yönündedir. Böylesi bir durumda bunun mümkün olmayacağı

¹¹² Yazarın 27 Mayıs 1960 İhtilalini anlatan eseri için bkz: Şevket Süreyya Aydemir, *İhtilalin Mantığı*, 7. bs., Remzi Kitabevi, 2007

kısa zamanda ortaya çıkar. İdareyi ele alan Milli Birlik Komitesi'nde de ihtilaflar yaşanır. Sonunda yeni bir anayasa ile 1961 yılında seçimlerin yapılmasına karar verilir.

1961 yılında yapılan seçimlerden CHP, birinci parti olarak çıkar. Kurulan koalisyon hükümetinde İsmet İnönü son kez başbakanlık yapar. Bu yıllarda kurulan hükümetler icraat yapma gücünden uzaktır. İsmet İnönü, Yassıada'da yargılanan Demokrat Parti yetkililerinin affı için çalışır. Kısmen başarılı olsa da Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan'ın idamlarını durdurmayı başaramaz. Bu yılların diğer önemli olayı ise Talat Aydemir'in 1962 ve 1963 yıllarındaki ihtilal kalkışmalarıdır. İsmet İnönü, bu kalkışmaların engellenmesinde büyük rol oynar.

Kitap, incelediğimiz diğer politik biyografilerin aksine biyografi kişinin ölümünü içermez. Eserin tamamlandığı zamanlarda İsmet İnönü henüz sağdır. Birinci baskıya ek olarak iki ekleme yapılmıştır. Bunların ilkinde, Şevket Süreyya Aydemir kitabı İsmet İnönü'ye takdim edişini anlatır. Biyografi kişinin kendi biyografisini okuması da bu çalışmada incelenen diğer eserlerde rastlanmayan bir durumdur. İkinci ekte ise İsmet İnönü'nün vefatının ardından Aydemir'in düşündüklerine yer verilir. Bu ekler kısadır ve biyografik bilgi içermezler. Bu nedenle biyografinin İsmet İnönü'nün vefatıyla değil, 1964 yılıyla kapandığını söylemek daha doğru olacaktır.

8. Değerlendirme

İkinci Adam; Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda büyük pay sahibi olan, on iki yıl boyunca ülkeyi neredeyse tek başına yöneten, muhalefetteyken de ülke siyasetinde söz sahibi olan İsmet İnönü'nün hayatını anlatır. Bu nedenle eserde tıpkı *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa* ve *Tek Adam*'da olduğu gibi biyografi kişinin kaderi ile ülkenin kaderi iç içe geçmiştir. Bu eser yalnızca bir kişinin hayat öyküsünü değil, 1919'dan 1964'e kadar Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihini de anlatır.

İkinci Adam'da biyografi kişisi ve biyografi yazarı arasındaki yakınlık son derece güçlüdür. İsmet İnönü, Şevket Süreyya Aydemir'in büyük bir saygı beslediği bir insandır, onun gözünde bir kahramandır. Üstelik diğer eserlerden farklı olarak burada biyografi yazarı ile biyografi kişisi arasında gerçek hayatta da bir yakınlık söz konusudur. Yazar, özellikle ikinci ve üçüncü ciltlerde doğrudan kendisini şahit olduğu anekdotlara da yer

verir. Bu durum, eserin belgesel değerini artırır. Bunlara karşın yazarın İsmet İnönü'nün ekonomi, eğitim, tarım gibi alanlardaki politikalarını eleştirmesi onun bilimsel kişiliğinin önde geldiğinin kanıtıdır.

Bu biyografide İsmet İnönü'nün çocukluğu, gençliği, kişisel hayatı gibi hususlara ayrılan yer eserin bütününe oranla kısadır. *Tek Adam*'dan farklı olarak İsmet İnönü'nün kişiliği için ayrı bir başlık açılarak değerlendirme yapılmamıştır. Psikolojik yönün yeterince güçlü işlenememesi, eserin zayıf bir yönü olarak değerlendirilebilir.

İkinci Adam, kahramanın doğumuyla başlayıp ölümüyle sona eren tam bir biyografi değildir. İsmet İnönü'nün hayatındaki inişler ve çıkışlar işlenen diğer biyografilerin aksine tek yönde bir istikamet göstermez. İsmet İnönü'nün hayatında hem komedik yükselişler hem de trajik düşüşler mevcuttur. Bu nedenle Frye'in mevsimler şemasında İsmet İnönü'yü kesin bir yere koymak güçtür.

Bu çalışmada eserin odağı çoğu zaman biyografi kişisinin dışındadır. Bunun temel nedeni ise eserin başlığının da işaret ettiği şekilde İsmet İnönü'nün "ikinci adam" olmasıdır. Önce Mustafa Kemal Atatürk'ün ardından gelen isim olan İsmet İnönü, 1938'de cumhurbaşkanı olur fakat İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle yine edilgen konuma düşer. Bu, İsmet İnönü'nün şahsından değil, dönemin süper güçleriyle Türkiye arasındaki sıklet farkından kaynaklanan bir durumdur. 1950'den itibaren İsmet İnönü bir muhalefet lideridir, ülkenin kaderine etki etme imkanı azalmıştır. İhtilal sonrasında gelen başbakanlık döneminde de reel güçten yoksundur. Bütün bunlara karşın Milli Mücadele'de, İkinci Dünya Savaşı sırasında, Demokrat Parti baskısının en yüksek olduğu dönemlerde karakterinin ne kadar güçlü olduğunu sergilemiştir.

Eserin en çok öne çıkan yönü ise şevket Süreyya Aydemir'in kendi uzmanlık alanı olan iktisat konusundaki çözümleridir. 1930 – 1939 dönemi, Milli şef dönemi ve Demokrat Parti iktidarı dönemindeki Türk ekonomisi rakamlarla, istatistiklerle analiz edilir. şevket Süreyya Aydemir değerlendirmelerinde son derece bilimsel ve objektiftir. SSCB'de aldığı eğitimin etkisiyle Aydemir, iktisadî devletçiliği savunur.

Eserde kronolojik akış çoklukla takip edilir. Bu akışın bozulduğu yerler ise tematik bilgilerin verildiği, belli dönemlerdeki sosyal, ekonomik, politik mevzuların art

arda işlendiği bölümlerdir. Bu durum Aydemir'in bilimsel üslubunun yalnızca onun yazım tarzını değil eserinin yapısını da etkilediğini gösterir.

D. MENDERES'İN DRAMI?¹¹³

1. Tanıtım

Menderes'in Dramı?, Şevket Süreyya Aydemir'in sabık başbakan Adnan Menderes'in hayatını konu alan tek ciltlik eseridir. Bu eser, Aydemir'in Enver Paşa ile başlayan politik biyografi dizisinin son halkasını teşkil eder. 1908 – 1918 arası Enver Paşa, 1918 – 1938 yılları arasında Mustafa Kemal Atatürk, 1938 – 1950 yıllarında İsmet İnönü; Türk ulusunun kaderini elinde tutmuştur. Bu silsilenin sonunda ise 1950 seçimlerinden 27 Mayıs 1960 İhtilali'ne kadar ülke yönetiminde en büyük söz sahibi olan Adnan Menderes yer alır.

Eser, Şevket Süreyya Aydemir'in diğer biyografilerinin aksine tek cilttir. Bunda eserin kapsadığı zaman aralığının etkili olduğu söylenebilir. Eserlerinde yalnızca biyografi kişinin hayatını değil, Türkiye'nin de siyasî macerasını anlatan Aydemir; ilk üç politik biyografisinde 1860 – 1964 yılları arasında Türkiye'nin siyasî, sosyal ve ekonomik tetkikini yapmıştır. Bu nedenle, *Menderes'in Dramı?* diğerlerinin aksine yalnızca biyografi kişinin hayatına odaklanır. Ölüm tarihi bakımından İsmet İnönü'den önce gelse de Türkiye Cumhuriyeti'nin yönetiminde söz sahibi olduğu dönem ondan sonra geldiği için incelememizde *Menderes'in Dramı?* son sırada ele alınmıştır.

Eserin başlığı, eserin içeriğini haber verir şekildedir. Tiyatronun türlerinden biri olan dram, Türkçede “acıklı olay” anlamında da kullanılır.¹¹⁴ Bu nedenle başlık, Adnan Menderes'in hayat öyküsünün hazin oluşuna işaret eder. Yine başlıktan bu kitabın Adnan Menderes'in şahsına ve siyasî yolculuğuna odaklandığını anlamak mümkündür.

Eser, ilk yayın tarihinden günümüze kadar on yedi baskı yapmıştır. Bu açıdan, *Tek Adam* dışında Şevket Süreyya Aydemir'in en popüler eseri olduğu ileri sürülebilir. Adnan Menderes'in trajik sonu onun hayatının sonraki nesiller tarafından merak edilmesine neden olmuştur. Objektif ve bilimsel tarzı ile bilinen Şevket Süreyya Aydemir'in biyografisi de onun hayatıyla ilgili en temel kaynaktır.

¹¹³ Şevket Süreyya Aydemir, *Menderes'in Dramı?*, 17. bs., Remzi Kitabevi, 2016 (Alıntılar bu baskıdandır)

¹¹⁴ Türk Dil Kurumu, Güncel Türkçe Sözlük, “dram” maddesi, Web, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5a2e8aa519b984.73212588 Erişim tarihi: 25 Eylül 2017

Menderes'in Dramı? yapısal bakımdan Aydemir'in diğer politik biyografilerinden farklılık arz eder. Aydemir bu kitabı psikolojik bir inceleme olarak tanıtır. Eser, ciltlere ya da kısımlara ayrılmamıştır. Eseri oluşturan bölümler de diğer kitaplardakilere nazaran oldukça kısadır, genellikle beş – on sayfadan oluşurlar. Bu nedenle kitap, Aydemir'in kendi tasnifiyle üç bölümde incelenecektir: Adnan Menderes'in çocukluğu ve gençliği, ilk siyasî yılları, iktidarı.

2. Adnan Menderes'in Çocukluk ve Gençlik Yılları

1899 yılında Aydın'da doğan Adnan Menderes, Osmanlı'nın ayanlık geleneğinden gelen Hacı Ali Paşazadeler ailesine mensuptur. Bu aile, adını Eskişehir Tatarları'ndan olup bozulan devlet otoritesini fırsat bilerek Aydın'da birkaç bin dönüm araziye zapteden Hacı Ali Paşa'dan alır. Menderes'in anne ve babası ailelerinin rızası dışında evlenen Tefrika Hanım ve Şükrü Bey'dir, bir de Melike adında bir ablası vardır. Adnan Menderes, çok küçük yaşlarda anne - babasını ve ablasını vereme kurban verir. Yazar, bu elîm hadisenin Adnan Menderes'te bir "yalnızlık kompleksi" yarattığını, onun en popüler olduğu, kalabalıklarla kuşatıldığı zamanlarda bile kendini yalnız hissettiğini söyler. Menderes'in çocukluk travmalarına değinilmesi hem onun psikolojik portresinin çizilmesi hem de hayatını şekillendiren anlardaki kararlarının anlaşılması için önemlidir.

Adnan Menderes'in ilk büyük destekçisi büyükannesi Fıtnat Hanım'dır. Birinci Dünya Savaşı sırasında tıpkı Menderes'in anne – babası ve ablası gibi veremden ölümüne kadar onun hayatında en belirgin rolü oynayan figürdür. Adnan'ın ilköğrenimi hakkında bilgiler kısıtlıdır. İzmir'deki İttihat ve Terakki İdadisi onun ilk kez siyasî fikirlerle tanıştığı yerdir. Hürriyet'in ilanından sonraki atmosfer, hocaları vasıtasıyla Adnan'a tesir etmiş ve o da döneminin coşkulu milliyetçilik cereyanına iştirak etmiştir. Daha sonra Amerikan Koleji'ne kaydolun Adnan, 1315 doğumluların da askere çağrılmasıyla birlikte öğrenimini yarıda bırakarak yedek subay olarak orduya katılmak zorunda kalır.

Bu yılların Adnan'a iki büyük katkısı olur. İlki, onun yıllar sonrasında ezberinde kalacak ve düşünce akışını etkileyecek şiirlerle tanışmasıdır. İkincisi ise manevî kardeşi olarak gördüğü İbrahim Ethem (Menderes) ile arkadaşlığının başlamasıdır. Ethem, ona hayatı boyunca eşlik edecek ve Aydemir'in teşhisine göre onun tek gerçek dostu olacaktır. Adnan, hiç kimseye güvenmediği zamanlarda bile Ethem'in tavsiyelerini dinleyecektir.

Adnan, Birinci Dünya Savaşı'nda cephede çarpışamaz. Henüz yoldayken yakalandığı “tropika” hastalığı onu ölümün eşğine getirir. Hastalıktan sonra ise görev yeri İzmir olarak değiştirilir. Savaşın sonunda terhis oluşunun ardından yeniden hastalanan Adnan, karahummanın pençesinden kurtulduğunda kırk kiloya kadar düşmüştür.

Mütareke sonrasında Adnan Bey, dedesinden kalan Çakırbeyli çiftliğine geri dönmek ister. Ethem Bey ile çiftliğe dönüşü umduğu gibi olmaz, köylüler bu hastalıklı genci garipserler. O günlerde Adnan Bey'in en büyük yardımcısı kâhya Memişoğlu olur. Hatta denebilir ki Memişoğlu, Adnan Menderes'e liderlik özelliğini aşıl原因 adamdır:

“Ama biri var, pusudadır: Kâhya Memişoğlu... Memişoğlu sanatının eridir. Canı sıkındır ama, o günü şöyle böyle anlatır. Sonra Adnan'ı karşısına alır ve başlar ilk dersine:

‘-Bu ne biçim beylik? der. Sen burada, herkesin titrediği bir büyükbabanın odasındasın!.. Nedir o halin?.. Sanki suç işlemiş gibisin!.. Böyle pısrık durma!..” (s. 48)

Bu bölümlerde Şevket Süreyya Aydemir'in üslubunun bilimsel, bilgi odaklı yapısından çıkarak romantik bir hâle büründüğü görülmektedir. Bunda Aydemir'in toprağa, tarıma karşı derin tutkusu da etkilidir. Aydemir'in çocukluğuna dair ilk hatıralarında Rumeli'nin köy, çiftlik yaşantısı ve efsaneleri geniş ye tutar.¹¹⁵ 1958 yılında memuriyetten ayrılan Aydemir, Kayaş Çayı kıyılarında bir çiftliğe yerleşir.¹¹⁶ Biyografi boyunca Adnan Menderes'te kendisine en yakın bulduğu özellik, onun “toprağın dilinden anlayan” bir insan olmasıdır.

Milli Mücadele esnasında Çakırbeyli çiftliği Yunan ve İtalyan işgal sahalarının arasında kalır. İngilizlerin Yunanistan'a sağladığı destek nedeniyle haksızlığa uğradıklarını düşünen İtalyanlar, çiftlikte barınan Kuvva-yı Milliyecilere destek olurlar. Yine ağır bir hastalık geçiren Adnan Bey, İtalyan askerî doktorların yardımıyla iyileşir. Milli Mücadele'ye katkıları nedeniyle savaş sonrasında Adnan Bey'e İstiklal Madalyası verilmiştir.

¹¹⁵ Şevket Süreyya Aydemir, *Suyu Arayan Adam*, 14. bs, Remzi Kitabevi, 2004. s. 10-13

¹¹⁶ Halil İbrahim Göktürk, *Bilinmeyen yönleriyle Şevket Süreyya Aydemir: yaşamı, görüşleri, eserleri*, Arı Matbaası, 1977. s. 168

Savaş sonrasında sakin bir çiftlik hayatı yaşayan Adnan Bey, bu dönemde Berrin Hanım'la evlenir. Bu evlilik, Adnan Menderes'in ömrünün sonuna kadar sürecektir. Hem ailesinden gelen zenginlik hem de kendi çalışkanlığı sayesinde Adnan Bey, yöresinde tanınan ve saygı duyulan biri olmuştur.

3. İlk Siyaset Dönemi

Adnan Bey'in siyasete atılması, Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci kez çok partili demokrasiye geçme girişimi olan Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulmasıyla başlar. Halk Fırkası'nın ziraat ve iktisat politikalarını yetersiz bulan Adnan Bey, bu firkada şansını denemeye karar verir fakat bu bölgede çok popüler olan Serbest Cumhuriyet Fırkası kısa sürede kapatılır. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılmasının ardından Halk Fırkası'na geçen Adnan Bey'in talihi Mustafa Kemal'in Aydın ziyaretiyle döner. Serbest Fırka zamanındaki olaylardan ötürü bölge teşkilatına kırgın olan Mustafa Kemal'in niyeti formalite icabı gerçekleşecek kısa bir ziyarettir fakat Adnan Bey onu öylesine etkiler ki sohbet dört saati bulur. Başvuru yapmamasına rağmen Mustafa Kemal'in isteğiyle milletvekili aday yapılan Adnan Bey, 1931 yılında meclise girer.

1934 yılında soyadı kanunun çıkmasıyla ona doğup büyüdüğü toprakları hatırlatan "Menderes" soyadını alan Adnan Bey'in ilk vekillik yılları sakin geçer. Recep Peker'in teşvikiyle birçok milletvekili gibi o da tahsilini tamamlamak için Ankara'da Hukuk Fakültesi'ne kaydolar. Burada öğretimini başarıyla tamamlar. Böylece önemli bir noksanını gideren Adnan Menderes, parti içinde yükselme hevesine kapılır.

Adnan Menderes'in en büyük isteği ziraat vekâletidir. Bu nedenle partinin önde gelen isimlerine yakın durmaya çalışır fakat bu isteğinde başarılı olamaz. Yine de parti içinde bilinen, güçlü bir figür hâline gelmiştir. 1945 yılında gündeme getirilen toprak reformuna karşı çıkarak tarihe "Dörtlülük Takrir" olarak geçen önergeye Celâl Bayar, Fuad Köprülü ve Refik Koraltan'la birlikte imza atar. İsmet İnönü, bu önergeyi olgunlukla karşılayarak bu isimleri parti kurmak konusunda teşvik eder. Böylelikle Demokrat Parti kurulur ve Türkiye Cumhuriyeti iki başarısız denemenin ardından çok partili hayata geçmiş olur.

1946 yılında yapılan ilk çok partili seçimlerde Demokrat Parti iktidar olacak çoğunluğu sağlayamasa da meclise önemli sayıda milletvekili sokmayı başarır. Bu dönemde Demokrat Parti'nin lideri Celâl Bayar'dır fakat parti sözcüsü Adnan Menderes yaptığı konuşmalarla hem meclis içinde hem de halk arasında hızla çok sevilen bir figür hâline gelir. Demokrat Parti'nin büyük bir zafer kazandığı 1950 seçimleri sonrasında Celal Bayar cumhurbaşkanı, Adnan Menderes başbakan olur.

4. İktidar Dönemi

Adnan Menderes'in iktidarının ilk yılları hem kişisel açıdan hem de ülkenin kalkınması bakımından oldukça başarılı geçer. Tek parti iktidarının son döneminde başlayan karayolları siyaseti ivmelendirilerek devam ettirilir. Tarımda makineleşme hız kazanır; çoğu köylü için Menderes, traktörle özdeşleşmiştir. Daha önce bir türlü istenilen seviyeye getirilemeyen temel sanayi kolları da bu dönemde geliştirilerek ülke birçok bakımdan kendi kendine yeter hâle getirilir.

Bütün bunlara karşın Adnan Menderes hiçbir zaman rahat değildir. Önceki hastalıklarının ve ailesini kaybetmenin etkisiyle sınırları zayıflamıştır. Ortada hiçbir şey yokken kimi zaman hıçkırıklara, kimi zaman kahkahalara kapıldığı bilinmektedir.¹¹⁷ Şevket Süreyya Aydemir, Menderes'in ruh halini iki olguyla açıklar. Birincisi onun çift kişilikli yapısıdır. Menderes'in içinde bir icraatların adamı olan, zorluklardan, büyük rakamlardan korkmayan "Büyük Menderes"; bir de genç yaşta anne – babasını yitirmiş, yalnız olduğunu hisseden ve yalnız olmaktan korkan "Küçük Menderes" vardır. Aydemir'e göre Büyük ve Küçük Menderesler değişik zamanlarda onun ruhuna hâkim olur. Tutarsız davranışlarının belki de en büyük nedeni budur. İkincisi ise Celâl Bayar'da da olan "İnönü fobisi"dir. Fobi, sözlükte "Belirli nesnelere veya durumlar karşısında duyulan olağan dışı güçlü korku, yığı" anlamında verilir.¹¹⁸ Gerek Celâl Bayar, gerekse

¹¹⁷ Bu git-geller, "Borderline Kişilik Bozukluğu" olarak bilinen ve kişinin ruh halinin sürekli en uç seviyelerde değişmesine neden olan mental rahatsızlığın bir işareti olabilir *bkz: Britannica Academic, s.v. "Mental disorder,"* Erişim 12 Aralık 2017, <http://academic.eb.com/levels/collegiate/article/mental-disorder/109830#259952.toc>.

¹¹⁸ Türk Dil Kurumu, Güncel Türkçe Sözlük, "fobi" maddesi, Erişim 12 Aralık 2017 http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5a2fe8cceb63e1.76293839

de Adnan Menderes iktidarları süresince İsmet İnönü'den korkmuşlar, bu korku nedeniyle de aşırıya kaçan anti-demokratik uygulamalara girişmişlerdir.

1954 seçimlerinde CHP ile DP arasındaki oy farkı azalsa da seçim sistemi nedeniyle DP, meclisin ezici çoğunluğunu ele geçirir. Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam*'da olduğu gibi bu kitapta da 1954 seçimlerini Adnan Menderes'in talihinin zirve noktası olarak gösterir. Bu noktadan itibaren hem Adnan Menderes hem de Türkiye Cumhuriyeti için bahar havası, yerini sert kış rüzgârlarına bırakır. İktisadî gelişme, plansızlık sonucunda bir balonun oluşmasıyla sonuçlanır; hayat pahalılığı artar, bütçe dengesi sarsılır. Dış politikada Kıbrıs sorunu baş gösterir. İçteyse 6-7 Eylül olaylarıyla birlikteki toplum huzuru büyük bir yara almıştır.

Bu şartlar altında gidilen 1957 seçimleri, Demokrat Parti için bir zafer olsa da çıkan sonuçlar endişe vericidir. CHP, hem oy oranı olarak hem de mecliste kazandığı sandalyeler bakımından DP ile arasındaki farkı azaltmıştır. Adnan Menderes bu durumdan son derece rahatsız olur, seçim akşamını hayatının en kötü günü olarak telakki edip “Allah bana bir daha 27 Ekim akşamı yaşatmasın” der. 1957 seçimleri, Demokrat Parti iktidarında ters giden bir şeylerin olduğunun en net göstergesidir.

1957 sonrasında iktidar ve muhalefet arasındaki çekişme artarak devam eder. Bu yıllarda Demokrat Parti'nin antidemokratik uygulamalarına karşı en çok tepki üniversitelerden gelir. Üniversitelerde hem hocalar hem de öğrenciler sık sık eylem yaparlar. Adnan Menderes bu eylemcileri “kara cüppeliler” diye küçümser; arkasında halk desteğinin olduğunu, Türkiye'nin Ankara ve İstanbul'daki gençlere teslim edilemeyeceğini söyler.

Bu dönemde kımıldanmaya başlayan bir başka kurum ise ordudur. İlk cunta faaliyetleri 1958 itibariyle başlamıştır. Dokuz Subay olayı denen vakada, böyle bir girişimin başlangıcı tespit edilir fakat bazıları ileride Milli Birlik Komitesi'nde rol alacak olan zanlılar serbest bırakılır. 1958'te Irak'ta gerçekleşen ve başbakanın idamıyla sonuçlanan devrimin ardından ülkede “ihtilal”den bahsedilmeye başlanır. İktidar muhalefeti ihtilal kışkırtması yapmakla suçlar, İsmet İnönü ise iktidarın demokratik yolları kapatarak ülkeyi bir ihtilale sürüklediği fikrindedir.

1959 yılı ve 1960'ın ilk aylarında ülkedeki politik gerilim had safhaya ulaşır. Uşak ve Kayseri'de İsmet İnönü'ye karşı yapılan provokasyonlar, 555K olarak bilinen büyük yürüyüş, Harb Okulu öğrencilerinin subaylarının da katılımıyla yaptıkları iktidar aleyhine gösteri yaklaşan ihtilalin ayak sesleridir. İhtilalcilerin hâmilliğini üstlenen Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel, cumhurbaşkanı Celâl Bayar'a bir mektup yazarak istifa etmesini, Adnan Menderes'in cumhurbaşkanı olmasını, CHP ve DP'nin ortak bir hükümet kurarak seçime gitmesini ister fakat bu istekleri kabul görmez. Şevket Süreyya Aydemir'e göre bu dönemdeki gerilimin en büyük sorumlularından birisi Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'dır. İsmet İnönü ile olan kişisel husumeti nedeniyle Adnan Menderes'i yanlış yönlendirmiştir.

Aynı dönemde Adnan Menderes'in de istifası hem kendi partisi tarafından hem de yakın arkadaşı savunma bakanı Ethem Menderes tarafından istenir. İlk teklif Celâl Bayar'ın bu durumun muhalefet tarafından bir zafer olarak görüleceği yönündeki değerlendirmesi yüzünden kabul edilmez. Adnan Menderes'in Ethem Menderes'in ricasıyla yazdığı istifa mektubu da Celâl Bayar tarafından reddedilir.¹¹⁹ Kitapta çoğunlukla negatif yönde ele alınan Celâl Bayar, Şevket Süreyya Aydemir'in kendisi hakkındaki değerlendirmelerine cevaben 3 Nisan 1969'da *Son Havadis* ve 9 Nisan'da 1969'da *Yeni İstanbul* gazetelerine verdiği beyanlarda Şevket Süreyya Aydemir'in İnönü yanlısı olduğu için objektif olmadığını ifade eder. Şevket Süreyya Aydemir, bu kitabın sonuna eklediği "Celâl Bayar'a Cevap" bölümünde bu iddiaları yanıtlayarak hiçbir zaman tarafsızlığı elden bırakmadığını savunur.

27 Mayıs 1960'da sabaha karşı başlayan ihtilali, Adnan Menderes Eskişehir gezisindeyken haber alır. Kütahya'ya kaçsa da burada tutuklanarak Ankara'ya getirilir. Bir süre burada misafir edildikten sonra yargılanmaların gerçekleştirileceği Yassıada'ya nakledilir. Yassıada'daki yargılamalar hem yurttan hem de yurtdışında büyük infial yaratır. Muhalefet lideri İsmet İnönü'den ABD başkanı J. F. Kennedy'ye kadar birçok isim bu yargılamalardan idam kararı çıkmaması için seferber olur. Aydemir'e göre de bu yargılamalar büyük bir hatadır ve kamu vicdanında her zaman bir rahatsızlık kaynağı olarak kalacaktır.

¹¹⁹ Aydemir, *İhtilalin Mantığı*. s. 298

Yargılamalarda Adnan Menderes'in kaderine boyun eğmiş bir hâli vardır. Devlet yönetimiyle, anayasa ihlalleriyle bir ilgisi olmayan bazı özel konuların mahkemede gündeme gelmesi Menderes'in hayatına ışık tutmakla birlikte bu mahkemelerin saygınlığına gölge düşürmüştür. Bu davaların odak noktasında Adnan Menderes ile Ayhan Aydan'ın ilişkisi bulunur. Aydemir'e göre Menderes'in hayatı boyunca tutkuyla sevdiği tek kadın, opera sanatçısı Ayhan Aydan'dır. Buna karşın İstanbul'daki bazı ahlaken düşük çevrelerin etkisinde kalarak zaman zaman kendisine yakışmayan işler yapmıştır.

Duruşmalar sonucunda Adnan Menderes'in de dâhil olduğu on beş sanık idam cezası alır. Milli Birlik Komitesi, bu idamlardan dördünü onaylar. Bunlar Cumhurbaşkanı Celâl Bayar, Başbakan Adnan Menderes, Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ve Mâliye Bakanı Hasan Polatkan'dır. Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'ın idam cezası altmış beş yaşını geçtiği için affedilir. Adnan Menderes, idam kararının alınmasının ardından intihar girişiminde bulunur. Bu nedenle idamı için komadan çıkması beklenir. 17 Eylül 1961 günü 2:30 sırasında cezası infaz edilen Menderes'in son sözleri "Hiç muğber¹²⁰ değilim"dir. (s. 504)

5. Değerlendirme

Menderes'in Dramı?, Şevket Süreyya Aydemir'in politik biyografi serisinde müstesna bir yere sahiptir; diğerleri gibi uzun iktisadî, sosyal, politik çözümler içermez, 512 sayfalık hacmiyle onların üçte biri boyutundadır. Üstelik Adnan Menderes, ele alınan diğer siyasî figürler gibi uzun süren askerî mücadelelerin ardından değil, demokratik seçimlerle iktidara gelmiştir. Bu nedenle anlatım, yazarın diğer kitaplarında olduğu kadar dağılmaz.

Bu biyografide biyografi yazarı ile biyografi kişisi arasındaki mesafe, gerçek hayattaki konumları itibariyle oldukça yakındır. 1945 sonrası yolları ayrılrsa da Adnan Menderes ve Şevket Süreyya Aydemir aynı kuşağın insanlarıdır; aynı felâketleri görmüşler, aynı mücadelelerin parçası olmuşlardır. Şevket Süreyya Aydemir hem iktidar

¹²⁰ Muğber olmak: Gücenmek. Türk Dil Kurumu, *Güncel Türkçe Sözlük*, "muğber olmak" maddesi. Erişim 12 Aralık 2017
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori1=veritbn&kelimesec=231797

döneminde hem de öncesinde Adnan Menderes ile konuşmak, birlikte çalışmak imkânı bulmuştur. Hatta bir keresinde Menderes, Aydemir'e şöyle demiştir:

“Kardeşim bak, biz aynı nesildemiz. Aynı ideallerle beslendik. Aynı şairleri okuduk. Gençliğimizde aynı hayallere daldık. Eğer kabil olsa da, kalplerimizi açıp ortaya sersek, ikisinde de, aynı sesler diler gelir...” (s. 28)

Buna karşın Aydemir, özellikle iktisadî olarak merkezî planlama ve devletçilik yanlısı olduğundan Menderes'in çoğu politikasını tasvip etmez. Adnan Menderes'in zaman zaman Milli Mücadele'yi küçümseyici söylemleri, irticaî faaliyetleri önleyememesi de Şevket Süreyya Aydemir'in Menderes'e karşı mesafeli olmasına neden olmuştur. Yine de Aydemir, Menderes'in samimî bir vatansever olduğunu; köylüye, toprağa, ülkeye büyük hizmetlerde bulunduğunu belirtir.

Eserin en çok öne çıkan özelliklerinden biri psikolojik yönünün güçlü olmasıdır. Adnan Menderes'in çocukluğunun, çiftlikte yaşadığı ilk günlerin ayrıntılı şekilde anlatılması, onun başbakanlık dönemindeki kişiliğinin oluşumu hakkında da okuru bilgi sahibi yapmıştır. Yazarın psikolojik çözümlenmeleri yalnızca çocukluk ve gençlikle sınırlı da değildir. Menderes'in iktidarı süresince yaşadığı git-geller de esere yansıtılmıştır. Yazar bu çözümlenmeleri ayrı bir başlık altında değil, eserin bütünü içerisinde sırası geldikçe yapmıştır.

Adnan Menderes'in hayatı tematik bakımdan trajedinin en net örneklerinden biridir. İki parçalı bir trajedi olarak değerlendirilebilecek yaşamı boyunca Adnan Menderes; önce iktidara yükselmiş, sonra bir anda iktidarını ve ardından hayatını kaybetmiştir. Adnan Menderes'in trajik kusuru olarak etki altında kalması, coşkulu karakteri ya da gururu gösterilebilir.

Menderes'in Dramı?'nda Aydemir'in bu çalışmaya konu olan diğer eserlerinin aksine odak noktası her zaman biyografi kişisindedir. Adnan Menderes'in doğduğu 1899 yılından idam edildiği 1961 tarihine kadar dünyada ve Türkiye'de olan gelişmeler birkaç sayfada özetlenmiş, eserin büyük çoğunluğu Adnan Menderes'e ayrılmıştır. Bunda, o dönem Türkiye ve dünyadaki gelişmelerin *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa, Tek Adam ve İkinci Adam*'da işlenmiş olması da etkilidir. Bu kitap, yalnızca Adnan Menderes'in bir portresi olarak düşünülmüştür.

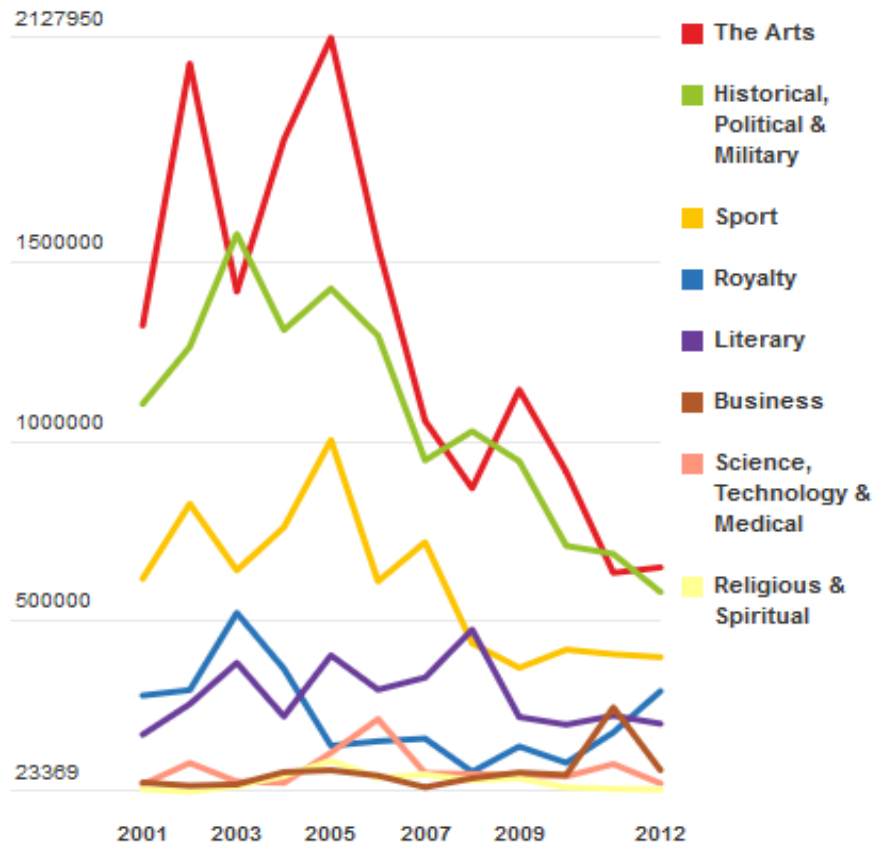
Eserde zamanın kullanımı çoğu kez kronolojik akışa uygundur. Zaman zaman yapılan prolepsis ve analepsisler diğer eserlerdeki gibi tematik konuların işlenmesi için olduğu kadar hikâye anlatımını kuvvetlendirmek için de kullanılmıştır. Biyografilerde yaygın olduğu şekilde eserin büyük kısmında öykü zamanı – anlatıcı zamanı ilişkisi özet şeklindedir. Anlatıcı zamanı ile öykü zamanı arasındaki mesafe Menderes'in iktidar döneminde, özellikle de bu dönemin sonunda kısalsa da özet niteliğini kaybetmez.

SONUÇ

Biyografi, tarih ve edebiyatın iç içe geçtiği edebî türlerden biridir. Her insanın hayat öyküsü tarihî gerçekliğin bir parçası olmanın yanı sıra bir hikâye değeri taşır. Bu hikâye bir komedi, trajedi ya da romans hikâyesi olarak görülebilir fakat insan hayatının asla tek boyuta indirgenemeyecek kadar karmaşık olduğu gözden kaçırılmamalıdır. İnsanlığın ilk kez yazılı eserler vücuda getirdiği dönemlerden günümüze kadar yaşam öyküleri insanların ilgisini çekmiştir. Binlerce yıllık bu süreçte hem hayat öykülerinin konu edindiği kişiler hem de bu öykülerin yapısı değişmiştir. Büyük imparatorların, kralların, komutanların, yöneticilerin hayatlarının eğitimin temel taşı olduğu Antik çağlardan popüler sanatçıların biyografilerinin en çok satanlar listesine girdiği günümüze kadar hayat öyküleri insanların ilgisini çekmeye devam etmiştir. Zaman geçtikçe din büyüklerinin, sanatçıların, iş adamlarının hatta sıradan insanların hayatları biyografisi yazılmaya değer görülmüştür. Bununla birlikte ulusların, devletlerin, kimi zaman bütün

Biography and Autobiography Sales by Genre

SOURCE: [NIELSEN](#)
[GET THE DATA](#) [EMBED](#) [FULLSCREEN](#)

theguardian

dünyanın kaderine yön veren figürlerin politik şahsiyetlerin biyografileri her zaman popülerliğini korumuştur.

The Guardian gazetesinde 2001 – 2012 tarihleri arasında Birleşik Krallık'ta biyografi ve otobiyografilerin satış grafikleri verilmiştir.¹²¹ Bu grafiğe göre tarihî, politik, askerî figürlerin yaşam öyküleri; sanatçıları konu edinenlerden sonra en çok satılan biyografi ve otobiyografiler olmuş, hatta zaman zaman satışlarda onları da geçmişlerdir.

Politik biyografilerin tarih boyunca en popüler türlerden biri olması onların çok işlevli yapılarıyla açıklanabilir. İnsanlar kendi tarihlerini yahut merak ettikleri bir ülkenin, uygarlığın tarihini öğrenmek için bu biyografilere başvuracakları gibi sürükleyici, trajik bir metin okuma amacını da taşıyabilirler. Hatta bu insanların hayatlarından, mücadelelerinden yola çıkarak güncel politik, toplumsal sorunlara bir çözüm bulmak isteyebilirler. Politik biyografiler doğrularıyla, yanlışlarıyla insanlık tarihine mâl olmuş büyük isimlerin hayatlarının unutulmamasını sağlamak gibi son derece önemli bir vazife üstlenirler. Bu şahsiyetlerin yengileri ve yenilgileri tarih kitaplarından öğrenilebilir fakat onların nasıl karar aldıkları, hangi kişilik özelliklerini sergiledikleri, kişisel hayatlarında her insan gibi kusurlu mu yoksa insanüstü bir varlık mı oldukları ancak biyografiler, otobiyografiler, anılar vasıtasıyla anlaşılabilir. Bu önemli vazifesinin yanı sıra politik biyografiler, on dokuzuncu asırda ortaya çıkan, günümüzde hacmi milyar dolarlarla ölçülen basın – yayın endüstrisinin de bir parçasıdır. Okuyucu talebinin sürekli olduğu, güncelliğini hiç yitirmeyen bir konu tarihî şahsiyetlerin hayatları hakkında ürünler vermek çoğu zaman kârlı bir iştir.

Politik biyografiler konusunda dünyada en bilinen, sürekliliğini korumayı başaran yazarlardan biri Stefan Zweig'tir. Zweig'in biyografilerine bakıldığında onun sanatçı yönünün, tarihle edebiyatın iç içe geçtiği bu alttürde tarihçi yönüne daha baskın geldiği anlaşılabilir. Zweig'in incelenen bütün eserlerinde biyografi yazarı ile biyografi kişisi arasındaki mesafe gerçek hayatta uzaktır. Zweig'in politik biyografileri arasında gerçek hayatta yakınlık taşıdığı söylenebilecek tek kişi aynı ülkede doğmuş olmaları nedeniyle Marie Antoinette'tir. Buna karşın o da Zweig'in doğumundan uzun yıllar önce ölmüştür.

¹²¹ “Top selling biographies and autobiographies since 2001”, *The Guardian*, 7 Şubat 2013. <https://www.theguardian.com/news/datablog/2013/feb/07/biographies-autobiography-nielsen-2001> Erişim 6 Kasım 2017

Üstelik Marie Antoinette, tarihe bir Avusturyalı olarak değil; bir Fransız kraliçesi olarak geçmiştir. Politik biyografi kişileri olarak kendisiyle aynı etnisiteyi, aynı ülkeyi, aynı dönemi paylaşan kişileri seçmemesi, Zweig'ın bu biyografileri yazarken siyasî bir amaçla yola çıkmadığını gösterir.

Zweig'ın politik biyografilerine konu olan kişilerin hayatları trajiktir. Bu trajik öge Macellan'da olduğu gibi zaferin eşiğindeyken bir anda gelen ölüm şeklinde olabileceği gibi Mary Stuart ve Marie Antoinette'deki şekliyle, üst üste yapılan hataların sonucunda kademeli bir düşüş ve nihayetinde gelen ölüm hâlini de alabilir. Zweig'ın politik biyografilerini İkinci Dünya Savaşı'nın yaklaştığı, anti-semitik hareketlerin güç kazandığı bir dönemde yazdığı bilinmektedir. Hayranı olduğu Avrupa medeniyetinin bir dünya savaşıyla alt üst olmasının ardından yeniden başka bir felakete sürüklendiğini sezen Zweig, seçtiği biyografi kişileriyle hem Avrupa medeniyetinin yıldızının en tepe noktaya çıktığı zamanlara dönerek nostalji yapmayı hem de onların trajik hayatlarında kendi hayatının trajedisini bulmayı amaçlamıştır.

Zweig'ın metinlerindeki yazar – biyografi kişisi mesafesi, yani biyografi yazarının eserinde ele aldığı kişiyle kurduğu duygusal bağ yakındır. *Mary Stuart*, *Marie Antoinette* ve *Macellan*'da biyografi kişisini neredeyse bütün hareketlerinde savunan, sempatisini açıkça belli eden yazar; kişilik olarak son derece aşağı bir karakter olan Joseph Fouché'nin biyografisinde bile biyografi kişisine olan sempatisini gizlememiştir. Zweig, ele aldığı biyografi kişilerini bir roman kahramanı gibi düşünmüş; hayatlarını etkileyen toplumsal dinamiklerden ziyade bu kahramanların hayatta kalma çabalarına odaklanmıştır. Zweig'ın ele aldığı dört karakter de tarihin dönüm noktalarında kendi hayatlarını sürdürmek için mücadele veren, bu mücadelede kendini aşan, devleşen karakterlerdir. Alt dereceden bir soylu olan, daha önce hiçbir kaptanlık tecrübesi bulunmayan Macellan, dünyanın o zamana kadar gördüğü en tehlikeli gemi yolculuğunda kendi tayfasıyla, doğa şartlarıyla, bilgisizlikle kıyasıya bir ölüm kalım savaşına girer. Mary Stuart, üç ülkenin kraliçesi unvanını taşırken kendini baş düşmanının yanında bir sığıntı olarak bulur ama vakarını kaybetmez. Marie Antoinette, eğlenceden başka bir şeyi gözü görmeyen bir genç kız gibi davranırken Fransız İhtilali'nin patlamasından sonra ailesi için mücadeleden vazgeçmeyen, şartlar ne olursa olsun pes etmeyen güçlü bir kadına dönüşür. Joseph Fouché ise tarihin belki de en çalkantılı döneminde, iktidarın zıt kutuplar arasında gidip geldiği yıllarda hep ayaktadır. Bütün bu karakterler hayatlarındaki

iniş çıkışlarla, yaşadıkları dönemle, hayat karşı duruşlarıyla ideal bir roman kahramanı olmanın gerekliliklerini yerine getirirler.

Stefan Zweig'ın politik biyografilerinde zamanın kullanılışı da politik biyografilerinin roman türüyle iç içe geçtiğinin en önemli kanıtlarından biridir. Biyografilerde zaman kullanımı kronolojiktir. Bununla birlikte her anlatıda olduğu gibi biyografik eserlerde de analepsis ve prolepsislere rastlanır. Bu anakroniler (kronolojide ileriye veya geriye dönük atlamalar) Zweig'ın politik biyografilerinde anlatıyı canlı kılmak için kullanılmıştır. Yazar, biyografi kişinin ileride yaşayacağı bir olaydan önceden bahsederek okurun heyecanını yükseltmeyi yahut onun geçmişteki bir durumunu hatırlatarak öykünün bütünlüğünü canlı tutmaya çalışır. Zweig, politik biyografilerinde anlatı zamanı ile olay zamanı arasındaki ilişki de romanlarda olduğu gibi kurgulanmıştır. Hikâyenin gerginleştiği, sürükleyiciliğin arttığı noktalarda anlatı zamanı ile öykü zamanı birbirine yaklaşır. Örneğin *Mary Stuart*'ta Mary Stuart'ın danışmanı David Rizzio'nun suikasta uğradığı gece anlatılırken anlatı zamanı ile öykü zamanı birbirine eşitlenerek "sahne" tekniğine dönüşmüş; fakat Mary Stuart'ın yirmi yıllık esaret döneminin büyük kısmı birkaç sayfada geçilmiştir.

Zweig, *Marie Antoinette* hariç tutulursa ele aldığı kişilerin çocukluklarına fazla değinmemiştir. Bu durum, Zweig'ın biyografi kişileri ile arasındaki mesafe reelde uzak olduğu için malzeme bulmada karşılaştığı zorluklardan kaynaklanmış olabileceği gibi roman yazarını andıran tavrından da kaynaklanabilir. Zweig, biyografi kişilerinin hayatlarını anlatırken hikâye yönünden daha güçlü olan dönemlere odaklanmıştır. Biyografi kişilerinin çocukluk ve gençliklerine fazla değinilmemesi Zweig'ın politik biyografilerindeki psikolojik yönün güçsüz kalmasıyla sonuçlanmıştır. Freud'un öğrencisi olan, romanlarında ve hikâyelerinde psikolojik unsurları ustaca kullanan Zweig'ın politik biyografilerinde bunu göz ardı etmesi önemli bir eksikliklerdir.

Zweig'ın üslubu bir tarihçinin üslubundan çok bir edebiyatçının üslubudur. Tabiatı romantik bir şekilde, insan duygularını katarak tasvir eden Zweig; bu yaklaşımını sosyal ve ekonomik olayları anlatırken de sürdürür. Örneğin Fransız Devrimi'nin arka planından bahsederken o dönemki ekonomik gelişmeleri bilimsel teoriler ışığında anlatmak yerine alt sınıflarla aristokratların yaşayışları arasındaki tezata odaklanır.

Böylece popüler okuyucunun zihninde o dönemin şartlarının daha somut bir şekilde canlanmasını sağlar.

Zweig'in eserlerinde odak noktası her zaman biyografi kişisindedir. Odak noktasının biyografi kişisinden en çok uzaklaştığı *Marie Antoinette*'te bile eserin büyük kısmında odak biyografi kişisindedir. Bu özellik, Zweig'in politik biyografilerdeki başarısını sağlayan en önemli etmenlerden biridir. Gereken bilgileri odağı çok saptırmadan veren Zweig, okuyucunun ilgisini canlı tutmayı başarır.

Türkiye'de politik biyografiler söz konusu olunca ilk akla gelen isimlerden biri olan Şevket Süreyya Aydemir ise politik biyografinin disiplinler arası bir alan olduğunu ortaya koyar. Aydemir'in eserlerinde tarih, iktisat, sosyoloji ile edebiyat birleşir. Aydemir'in biyografilerinde ele aldığı isimlerle arasındaki mesafe kısadır. Biyografisini yazdığı dört ismin de politik kariyerine tanık olmuş, hatta bu isimlerle bizzat tanışma fırsatını bulmuştur. Şevket Süreyya Aydemir'in biyografi kişilerini seçmesindeki amaç nettir; Türkiye'nin 1860'lardan 1960'lara uzanan yüzyılını aydınlatabilmek. Aydemir'in amacı Zweig gibi iyi bir hikâye sunmak değil, kendi ülkesinin serüvenini ortaya koymaktır. Bu isimlerle Şevket Süreyya Aydemir arasında akranlık, vatandaşlık bağı mevcuttur. Buna ek olarak özellikle *Tek Adam* ve *İkinci Adam* özelinde biyografi yazarı ile biyografi kişisi arasında ideolojik yakınlıktan da söz edilebilir.

Şevket Süreyya Aydemir'in seçtiği hayatlar tematik olarak Stefan Zweig'in politik biyografilerindeki gibi bir birlik arz etmezler. Enver Paşa'nın ve Adnan Menderes'in trajik bir hayatı olduğu kesindir. Mustafa Kemal Atatürk'ün hayatı da bir trajedi şeklinde değerlendirilebilir. Buna karşın İsmet İnönü'nün hayatı tam olarak herhangi bir şemaya uymaz. Bu durum, Aydemir'in Zweig'in aksine biyografi kişilerini seçmesinde bu kişilerin hayat öykülerinin sunduğu hikâye değerinin doğrudan bir belirleyici olmadığını gösterir.

Şevket Süreyya Aydemir'in eserlerindeki biyografi yazarı – biyografi kişisi ilişkisi tam olarak yakın ya da uzak olarak tanımlanamaz. Aydemir'in biyografilerinde ele aldığı kişiler, yazarın kendi hayat hikâyesini doğrudan etkilemiş insanlardır. Şevket Süreyya Aydemir; Enver Paşa'nın komutası altında Kafkas İslam Ordusu'nda görev yapmış, Mustafa Kemal Atatürk döneminde hapis yatmış ama sonradan devlet görevi almış, İsmet İnönü ile hem işinde hem de kişisel hayatında yakınlık kurmuş, Adnan

Menderes döneminde ise devlet görevinden uzaklaştırılmıştır. Şevket Süreyya Aydemir'in bütün bu yaşanmışlıkların etkisini eserine hiç yansıtması mümkün değildir. Yine de bütün bunlara karşın Aydemir, eserlerinde bilimsel üslubun dışına çıkmamayı başarmıştır. Yakınlık duyduğu Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü'nün özellikle iktisat politikalarındaki noksanları çekinmeden eleştiren; siyaseten karşısında olduğu Adnan Menderes'in ise kişiliğinde ve politikasında yakın bulduğu noktaları eserinde belirten Aydemir; bir bilim adamına yakışır bir tarafsızlık sergilemiştir. Bu konuda Aydemir'e yöneltilebilecek tek eleştiri Enver Paşa ve Adnan Menderes'in kitaplarda birbirinden farklı resmedilmesi olabilir. *Tek Adam*'da Enver Paşa'nın, *İkinci Adam*'da Adnan Menderes'in; *Ortaasya'dan Makedonya'ya Enver Paşa ve Menderes'in Dramı?*'na nazaran kötü yönlerinin daha çok ön plana çıktığı söylenebilir. Bu durum iki şekilde açıklanabilir. İlki her kitabın biyografi kişinin ekseninde kurulduğu gerçeğidir. Mustafa Kemal Atatürk'ün gözünde sürekli rekabet ettiği, Sakarya Savaşı'na kadar iktidarını tehdit eden Enver Paşa sorumsuz bir karakterdir. Benzer şekilde İsmet İnönü açısından da çok sert politik mücadelelere giriştiği, kendisine karşı hakarete varan söylemler kullanan Adnan Menderes, antagonistik bir hüviyet taşır. İkinci bir açıklama ise *Tek Adam*'ın *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa'dan, İkinci Adam*'ın *Menderes'in Dramı?*'ndan önce yazılmış olmasıdır. Şevket Süreyya Aydemir, ilk kitaplarda eleştirdiği bu isimlerin hayatını da anlatarak onlara söz hakkı vermiş olabilir. Bu durum, onun tarafsız duruşuna bir delil teşkil eder.

Aydemir'in biyografilerinde zaman kullanımı her zaman kronolojik sıralamaya uymaz, anakronilere sıkça rastlanır. Bu anakroniler kimi zaman okura durumun çarpıcılığını anlatmak ya da okurun esere olan ilgisini canlı tutmak için kullanılabilir. Örneğin *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*'da sık sık Enver Paşa'nın Hürriyet kahramanı olduğu günlere analepsisler ya da onun Pamir eteklerindeki şehit düşmesine prolepsisler yapılır. Bu anakroniler, biyografinin edebî yönünü kuvvetlendirmeyi amaçlar. Bunun yanında Aydemir, eserin bilimsel yönünü kuvvetlendirmek amacıyla da zaman akışını bozar. Örneğin yine *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa*'da II. Meşrutiyet'in öncesinde Makedonya'nın durumu tasvir edilirken yazar bir anda ilk çağlara kadar giderek bu bölgede yaşayan uyrukların tarihini teker teker anlatmaya başlar. Bu durum, eserin bilimsel yönünü kuvvetlendirmekle birlikte popüler okur nezdindeki okunurluğunu düşürmektedir. Anlatı zamanı – olay zamanı ilişkisinde de Aydemir,

edebiyatçıdan çok bilim adamı kimliğindedir. Aydemir, okurun heyecanlı bulacağı olaylardan çok kendisinin önemli gördüğü konularda anlatı zamanı ile olay zamanını birbirine yakınlaştırır. Sözgelimi *Tek Adam*'da Mustafa Kemal Atatürk'ün Samsun'a çıkışıyla düzenli ordunun kuruluşu arasında geçen süreç, muharebeler dönemine nazaran çok daha geniş bir şekilde işlenmiştir.

Şevket Süreyya Aydemir, özellikle *Tek Adam ve Menderes'in Dramı?*'nda biyografi kişilerinin çocukluk ve gençlik dönemlerini ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. Bu durum, onun biyografilerinin psikolojik yönden oldukça güçlü olmasını sağlamıştır. Çocukluk ve gençlik dönemlerine verilen önemin yanı sıra Şevket Süreyya Aydemir, kitaplarının içinde de psikolojik çözümlere girişmiştir. Örneğin Enver Paşa'nın cihangirlik hevesinin nedenlerini, Mustafa Kemal Atatürk'ün annesi ve üvey babasına karşı kendini ispat etmek istediğini, Adnan Menderes'in sürekli çatışma hâlindeki iki farklı kişiliğinin olduğunu tespit eder. Bu tespitlerini yaparken ego – süper ego – idd gibi psikanaliz teorilerinden de yararlanır. Bir ülkeye yön veren bu insanların psikolojik tablolarını çizmesi, Şevket Süreyya Aydemir'in en büyük başarılarından biridir.

Şevket Süreyya Aydemir'in üslubu, eserlerindeki bazı spesifik noktalar hariç tutulduğunda bir bilim adamının üslubudur. Kısa, net, anlaşılır cümleler kullanan Aydemir; kendi duygularını dünyanın nesnel realitesine katmaktan uzak durur. Bunun istisnasını teşkil eden noktalar, örneğin Enver Paşa'nın şehadeti, biyografi kişisi, biyografi kişisinin mensup olduğu ulus ve okur nezdinde duygu yoğunluğunun zirve noktasına çıktığı yerlerdir. Aydemir'in bilimsel üslubu, kitaplarının yapısında da kendisini gösterir. Tarihi, sosyolojik, ekonomik analizlere kitabın genelinde yer veren yazar, kimi zaman bütün olarak bölümleri bu analizlere ayırmış; Türkiye Cumhuriyeti'nin sanayileşme çabası, İkinci Dünya Savaşı gibi konuları her yönüyle tetkik etmiştir. Bu bölümlerde yazar, SSCB'de aldığı eğitimden gelen güçlü teorik birikimini sergiler. Aydemir, yaptığı tetkiklerde hiçbir zaman tarafsızlığını kaybetmez. Örneğin Millî Mücadele'ye olan desteğinden dolayı takdirle bahsettiği Sovyetler Birliği'nin İkinci Dünya Savaşı ile değişen dış politikasını ağır bir şekilde eleştirir. Benzer şekilde Sarıkamış trajedisinde eleştirdiği Enver Paşa'nın Türk ordusunu teşkilatlandırmadaki başarısından övgüyle söz eder. Şevket Süreyya Aydemir'in biyografilerinde hiçbir başarı başarısızlıkları, hiçbir başarısızlık da başarıları örtmez. Bu yönden Aydemir, tarafsız bir tarihçi olarak değerlendirilebilir.

Şevket Süreyya Aydemir'in eserlerindeki en temel sorun, odak probleimidir. Aydemir'in eserlerinde odak çoğu zaman biyografi kişinin dışına kayar. Örneğin *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa'nın* ilk cildinin yaklaşık dörtte üçünde Enver Paşa yoktur. Aydemir'in güçlü ve teferruatlı çözümlenmeleri eserlerinin akademik yönünü kuvvetlendirse de okunurluğuna zarar vermiştir. Burada bir etmen de Aydemir'in diyalektik materyalist düşünce nedeniyle insan hayatına dış şartların bir sonucu olarak bakmasıdır. Bu anlayışa göre onu etkileyen şartlar tam olarak bilinmeden bir insanın hayatı anlaşılabilir.

Paul van Tieghem'e göre bir yazarın diğer edebiyata tesiri dört aşamada gerçekleşir.¹²² İlk aşama yayılma aşamasıdır. Bir yazarın eserleri, başka bir dile çevrilir ve orada geniş okuyucu kitleleriyle buluşur. İkinci aşama ise muvaffakiyettir. Bu yazar hem okur kitlesinin hem de eleştirmenlerin ve diğer yazarların beğenisini kazanır. Bu muvaffakiyetlerin neticesinde taklitler türer. Örneğin genç bir şair *Hamlet*'ten "olmak ya da olmamak" alıntısını eserinde doğrudan kullanabilir. Son aşamada ise tesir vardır. Tesir, bir yazarın eserine başka bir yazardan bazı unsurları taşımış olmasıdır. Bunun için iki şey gerekir, ilki bu yazarın diğer yazara ait eserleri bir şekilde görmüş olmasıdır. Diğerisi ise bu benzerliğin tesadüfe yer bırakmayacak şekilde olmasıdır. Tesir, doğrudan gözlemlenebileceği gibi yalnızca hisle görülecek şekilde derinlerde kalmış da olabilir.

Stefan Zweig, Türk edebiyatında bu aşamaları geçmiş bir yazardır. Eserleri ilk yayın tarihlerinden birkaç yıl sonra Türkçeye çevrilmiş, yaygınlık kazanmıştır. Zweig, okurlar tarafından benimsendiği gibi yazarlar tarafından da benimsenmiştir. Büyük bir kütüphanesi olduğu bilinen Şevket Süreyya Aydemir'in Stefan Zweig'in eserlerini okumuş olma olasılığı yüksektir.

İncelemelerden çıkan sonuca göre iki yazar arasında güçlü bir benzerlik yoktur. Bunun en büyük nedeni bu yazarları politik biyografi yazmaya iten nedenlerin farklı olmasıdır. Popüler okuyucuya hitap eden, trajik hayat hikâyelerine yakınlık duyan Stefan Zweig'in aksine Şevket Süreyya Aydemir tarihsel gerçekliğe odaklanmış ve kahramanlarını yakın Türk tarihinden almıştır. Bununla birlikte iki yazar arasında bazı benzerliklerin gözlemlenmesi mümkündür. Bunlardan ilki Antik Çağ'a yapılan atıflardır.

¹²² Paul van Tieghem, *Mukayeseli Edebiyat*, çev. Yusuf Şerif Kılıçel, Ankara: Maarif Matbaası, 1943. s. 105 - 109

İki yazarın da eserlerinde Antik Çağ mitolojisine ve Antik Çağ tarihine göndermeler vardır. Bu durum, Stefan Zweig'ın Şevket Süreyya Aydemir üzerindeki bir tesirinden kaynaklanabileceği gibi iki yazarın klasik eğitim almasından da kaynaklanabilir. İkinci benzerlik ise seçilen biyografi kişilerinin trajik hayatlara sahip olmasıdır. Buna karşın bu tercihin Stefan Zweig'da bilinçli olarak yapılırken Şevket Süreyya Aydemir'de şans eseri gerçekleştiğini belirtmek mümkündür.

İki yazarın biyografi tarzlarındaki farklılara karşın bu türde başarılı olmaları, politik biyografinin bir alttür olarak farklı yaklaşımlara açık olduğunu ortaya koyar. Bir edebiyatçının popüler okuyucuyu gözeterik bir politik biyografi kaleme alması da, bir sosyal bilimcinin bilimsel araştırma mahiyetinde bir eser ortaya koyması da mümkündür. Son derece zengin bir alttür olan ve özellikle ulusların tarihlerini öğrenmelerinde en çok başvurdukları kaynaklardan biri olma özelliğini gösteren politik biyografilerin Türkiye'de bugüne kadar edebiyat araştırmacılarının dikkatini çektiği söylenemez. Temennimiz bu alanda yapılacak çalışmaların yoğunlaşması yönündedir.

Bu çalışmadan çıkan bir diğer sonuç da iki biyografi yazarı üzerindeki Antik Çağ tesiridir. Stefan Zweig için Plutharkos, Şevket Süreyya Aydemir içinse Suetonius tesiri açıktır. Stefan Zweig, Plutharkos'un izinden giderek insanların ilgisini çekebilecek bir hikâye sunmak amacıyla biyografilerini kaleme alırken Şevket Süreyya, Suetonius'un izinden giderek biyografi kişilerini yaşadıkları dönemle birlikte değerlendirmiş ve kitaplarında farklı başlıklar altında çeşitli çözümlemelere yer vermiştir. Bu konuda yapılacak çalışmalarla bu tesirin mahiyeti açıkça ortaya konabilir.

KAYNAKÇA

ADLER Alfred *The Neurotic Character*, Alfred Adler Institute, 2005

AKALIN Şükrü Hâluk (ve başk.). *Türkçe Sözlük*. 11. bs. Ankara: Türk Dil Kurumu, 2011

AKAR Gül Ayşe, *Tanzimattan II. Meşrutiyete Türk Edebiyatında Biyografi*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 2013.

ARGUNŞAH Mustafa, *Tarihi Türk Lehçeleri Çağatay Türkçesi*, Kesit Yayınları, 2013.

ARISTOTLE, *Poetics*, çev. S. H. Butcher, New York: Cosimo Classics, 2008.

ARMSTRONG H. C., *Grey Wolf-- Mustafa Kemal: An Intimate Study of a Dictator*, 1 edition., Routledge, 2015.

ARPAD Ahmet, “Zweig für türkische Leser”, Stefan Zweig Centre, *Salzburg Zweigheft* 14, 1. Şubat 2016

ARTUÇ Nevzat, *Cemal Paşa: Askeri ve Siyasi Hayatı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2008.

ATAÖV Türkkaya, “Şevket Süreyya ile *Kadro* dergisi üzerine”, *Yön*, 27. Sayı, Haziran 1962. Web. <http://archive.is/mGqg2#selection-361.0-363.22>

AYDEMİR Şevket Süreyya, *İhtilalin Mantığı*, 7. bs., Remzi Kitabevi, 2007.

———, *İkinci Adam (I. Cilt)*, 15. bs., Remzi Kitabevi, 2014.

———, *İkinci Adam (II. Cilt)*, 13. bs., Remzi Kitabevi, 2016.

———, *İkinci Adam (III. Cilt)*, 10. bs., Remzi Kitabevi, 2016.

———, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa: Cilt I, 1860 - 1908*. 12. bs. İstanbul: Remzi Kitabevi, Şubat 2015.

———, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa: Cilt II, 1908 - 1914*. 14. bs. İstanbul: Remzi Kitabevi, Ağustos 2015.

———, *Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa: Cilt III, 1914 - 1922*. 11. bs. İstanbul: Remzi Kitabevi, Şubat 2013.

———, *Menderes'in Dramı?*, 17. bs., Remzi Kitabevi, 2016.

———, *Suyu Arayan Adam*, 14. bs, Remzi Kitabevi, 2004.

———, *Tek Adam Mustafa Kemal, 1881 – 1919: Cilt I.* 42. bs. İstanbul: Remzi Kitabevi, Aralık 2016.

———, *Tek Adam Mustafa Kemal, 1919 – 1922: Cilt II.* 35. bs. İstanbul: Remzi Kitabevi, Ocak 2017.

———, *Tek Adam Mustafa Kemal, 1922 – 1938: Cilt III.* 33. bs. İstanbul: Remzi Kitabevi, Şubat 2017.

———, *Toprak Uyanırsa, 14. bs., Remzi Kitabevi, 2012.*

AYTAÇ Gürsel, *Çağdaş Alman Edebiyatı*, Doğu Batı Yayınları, 2012.

BALIBAR Etienne, “İrkçilik ve Milliyetçilik”, *İrk Ulus Sınıf: Belirsiz Kimlikler*, İstanbul: Metis Yayınları. 1993

BOSTANCI Naci (1990). *Kadrocular ve Sosyo-Ekonomik Görüşleri*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları. 1990

BOSWELL James, *The Life of Samuel Johnson*, ed. David Womersley, 1st edition., London: Penguin Classics, 2008.

BRITANNICA ACADEMIC,

<http://academic.eb.com/levels/collegiate/search/dictionary> Web.

CARLYLE Thomas, *On Heroes, Hero-Worship, and the Heroic in History*, New York: Cosimo Inc, 2009

COHEN David, *Escape of Sigmund Freud*. The Overlook Press, 2012.

ÇEKER Huzeyfe, *Hanefi Mezhebinde Biyografi Geleneği*, (Doktora Tezi), Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı / İslam Hukuku Bilim Dalı, 2016

ÇELEBİOĞLU Sinem, *Türk Edebiyatı'nda Modern Biyografinin Doğuşu*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 2007.

DAVIAU Donald G, “Stefan Zweig's Victors in Defeat.” *Monatshefte*, vol. 51, no. 1, 1959, s. 3. *JSTOR*, www.jstor.org/stable/30159004.

DERRIDA Jacques, *Dissemination*, çev., Barbara Johnson, Chicago: University of Chicago Press, 1981.

- EFENDİ Ahmet Mithat, *Fatma Aliye Hanım yahut Bir Muharrire-i Osmaniyenin Neşeti*, ed. Ayşe Aşır, Dergah Yayınları, 2016.
- ENGİN Vahdettin, *II. Abdülhamid ve Dış Politika*, 6. bs., Yeditepe Yayınevi, 2017.
- ERGİN Muharrem, *Orhun Abideleri*, 47. bs., Boğaziçi Yayınları, 2012.
- ERICKSON Edward J., *Size Ölmeyi Emrediyorum! Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Ordusu*, çev. Mehmet Tanju Akad, 3. bs., Kitap Yayınevi, 2011.
- FERGUSON Niall, *Uygarlık: Batı ve Ötekiler*, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2015
- FOUCAULT Michel, *The Order of Things: An Archaeology of the Human Sciences*, Reissue edition., New York NY: Vintage, 1994.
- GASKELL Elizabeth, *The Life of Charlotte Bronte*, ed. Elisabeth Jay, Revised edition., London ; New York: Penguin Classics, 1998.
- GENETTE Gerard. *Anlatının Söylemi*, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2007
- GILLIES Midge, *Writing Lives: Literary Biography*, 1 edition., Cambridge: Cambridge University Press, 2014.
- GÖKTÜRK Halil İbrahim, *Bilinmeyen yönleriyle Şevket Süreyya Aydemir: yaşamı, görüşleri, eserleri*, Arı Matbaası, 1977.
- H. H. "Books Abroad." *Books Abroad*, vol. 7, no. 4, 1933, pp. 466–466. JSTOR, www.jstor.org/stable/40074669.
- HANIM Fatma Aliye, *Ahmed Cevdet Paşa ve Zamanı*, İstanbul: Kanaat Matbaası, 1916.
- HENSHER Philip, "Stefan Zweig: the Tragedy of a Great Bad Writer", *The Spectator*, Kasım 2014
<https://www.spectator.co.uk/2014/11/stefan-zweig-the-tragedy-of-a-great-bad-writer/>
- HIGHAM John, Leonard KRIEGER, Felix GILBERT, *History*, Routledge, 2016.
- HOPPE Hans-Hermann, "The Political economy of Monarchy and Democracy, and the idea of a Natural order.", 1995, *Journal of Libertarian Studies* 11 (2):94-121
- HUTCHEON Linda, "The Politics of Postmodernism: Parody and History", *Cultural Critique*, C. S. 5 (1986), ss. 179–207, doi:10.2307/1354361.
- IGGERS Georg G., *Yirminci Yüzyılda Tarih Yazımı Bilimsel Nesnellikten Postmodernizme*, çev. Gül Çağalı Güven, 5. bs., Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012.

- JEFFERSON Ann, *Biography and the Question of Literature in France*, 1 edition., New York: Oxford University Press, 2007.
- JUSDANIS Gregory, *Kurgu Hedef Tahtasında: Edebiyatın Savunusu*. Koç Üniversitesi Yayınları. İstanbul: Mart 2012.
- KAPLAN Mehmet, *Tevfik Fikret (Devir, Şahsiyet, Eser)*, 20. bs., Dergah Yayınları, 2017.
- KINROSS Patrick Balfour, Lord Kinross, *Ataturk: A Biography of Mustafa Kemal, Father of Modern Turkey*, Reissue edition New York: Quill, 1992.
- KLING Vincent, “German Studies Review.”, *German Studies Review*, vol. 32, no. 2, 2009, pp. 451–453. JSTOR, www.jstor.org/stable/40574841
- KLINKOWITZ Jerome, *Vonnegut in Fact: The Public Spokesmanship of Personal Fiction*, Columbia: University of South Carolina Press. 1998.
- KITCHIN Joseph, “Cycles and Trends in Economic Factors”, *The Review of Economics and Statistics*, C. 5, S. 1 (1923), ss. 10–16, doi:10.2307/1927031.
- LEE Hermione, *Biography: A Very Short Introduction*, 1st edition., Oxford ; New York: Oxford University Press, 2009.
- LEVEND Agâh Sırrı, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergah Yayınları, 2014.
- MANGO Andrew, *Ataturk: The Biography of the Founder of Modern Turkey*, Woodstock, N.Y. u.a.: The Overlook Press, 2002.
- MEDIEVALISTS, “Umberto Eco, medievalist and novelist, passes away”, <http://www.medievalists.net/2016/02/umberto-eco-medievalist-and-novelist-passes-away/>. Web.
- MEHMET KAPLAN, *Nesillerin Ruhu*, 5. bs., İstanbul: Dergâh Yayınları, 1991.
———, *Tevfik Fikret (Devir, Şahsiyet, Eser)*, 20. bs., Dergah Yayınları, 2017
- MISES Ludwig von, *Theory and History: An Interpretation of Social and Economic Evolution*, 2nd edition., Auburn, Ala.: Ludwig von Mises Institute, 2007.
- MUMCU Uğur, *Kürt-İslam Ayaklanması*, 5. bs., Uğur Mumcu Vakfı Yayınları,
- NİŞANYAN Sevan, *Nişanyan Sözlük*, Web.
- Namıl Kemal, *Evrak-ı perişan*, Bab Ali Matbaası, 1871

O'MAHONY John, "London Calling", *The Guardian*, 03.07.2004.

<https://www.theguardian.com/books/2004/jul/03/biography.fiction>

ONARAN Mustafa Şerif, "Evi Bir Dergâh Gibiydi", *Cumhuriyet Dergi*, Sayı 682, 18 Nisan 1999

Online Etymology Dictionary, <https://www.etymonline.com>, Web.

Oxford English Dictionary Online. Oxford University Press, Haziran 2017

ORTAYLI İlber, İsmail KÜÇÜKKAYA, *Cumhuriyet'in İlk Yüzyılı 1923 - 2023*, 1. bs., İstanbul: Timaş Yayınları, 2012.

ÖKSÜZ İskender, *Millet ve Milliyetçilik*, 2. bs, Ankara: Panama Yayıncılık, 2016

PHILIPS Adam, *Promises, Promises*. Faber & Faber, Sep 22, 2016

PLANHOL, Xavier de, *An Historical Geography of France*, Cambridge University Press, 1994

PLUTHARKHOS, *Lives: Agesilaus and Pompey, Pelopidas and Marcellus*, Antik Yunancadan İngilizceye çev. Bernadotte Perrin, Harvard University Press

RENAN Ernest, *The Life of Jesus*, CreateSpace Independent Publishing Platform, 2012.

ROOSEVELT Theodore, *History As Literature And Other Essays*, Kessinger Publishing, LLC, 2007.

SCOTT, Sir Walter, *The Abbot*, T. Nelson and Sons, 1905.

ŞENGÖR A. M. Celal, *Dahi Diktatör*, Ka Kitap, 2014.

SUETONIUS, *Volume I & II*, Latince'den İngilizceye çev. J. C. Rolfe, Londra: Loeb Classical Library, Harvard University Press, 1998

TALEB Nassim-Nicholas, "The Most Intolerant Wins: The Dominance of the Stubborn Minority". Web. <http://www.fooledbyrandomness.com/minority.pdf>.

TANG John P., *Public-versus Private-led Industrialization in Meiji Japan, 1868-1912*, February, 2008. https://eml.berkeley.edu/~webfac/cromer/e211_sp08/tang.pdf

TANPINAR Ahmet Hamdi, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, 9. bs., Dergah Yayınları, 2011.

———, *Yaşadığım Gibi*, 6. bs., Dergah Yayınları, 2013.

The Guardian Datablog, “Top selling biographies and autobiographies since 2001”, *The Guardian*, 7 Şubat 2013.

<https://www.theguardian.com/news/datablog/2013/feb/07/biographies-autobiography-nielsen-2001>

TIEGHEM Paul van, *Mukayeseli Edebiyat*, çev. Yusuf Şerif Kılıçel, Ankara: Maarif Matbaası, 1943.

TURAL Secaattin, *Beşir Fuad: Voltaire*, İstanbul: Yedirenk Yayınları, 2011.

TURCHIN Peter, “The Other Side of the Wheel of Fortune”, *War and Peace and War*, Penguin, 2007

TÜRK DİL KURUMU, *Güncel Türkçe Sözlük*,

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.5a2e8aa519b984.73212588

TÜRKEŞ Mustafa, *Kadro Hareketi*, İmge Kitabevi Yayınları, 1999.

TYTLER Graeme, *Physiognomy in the European Novel: Faces and Fortunes*, Princeton University Press, 1982

WALTON Izaak, *The Lives of Dr. John Donne, Sir Henry Wotton, Mr. Richard Hooker, Mr. George Herbert, and Dr. Robert Sanderson*, Forgotten Books, 2012.

WOLIN Sheldon S., *Politics and Vision: Continuity and Innovation in Western Political Thought*, Princeton University Press, 2016

WOOLF Virginia, *Selected Essays*, Oxford: Oxford, 2008.

ZENGİN Bekir, *Alman ve Türk Edebiyatlarında Biyografi ve Stefan Zweig'in Nietzsche, Hölderlin Kleis Biyografileriyle; Abdülhak Şinasi Hisar'ın Ahmed Haşim Biyografisi*, (Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, 1994

ZÜRCHER Erik Jan, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 21. bs., İstanbul: İletişim yayımları, 2007.

ZWEIG Stefan, *Amok Koşucusu*, çev. İlknur Özdemir, 22. bs., Can Yayınları, 2017.

———, *Günlükler*, çev. İlknur Özdemir, 4. bs., Can Yayınları, 2017.

———, *Joseph Fouché: Bir Politikacının Portresi*, çev. Gülperi Sert, 2. bs., İstanbul: Can Yayınları, 2009.

———, *Joseph Fouché: Bildnis eines politischen Menschen*. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag, 42. bs. Mart 2000.

———, *Macellan*, İstanbul, Can Yayınları, 2010.

———, *Marie Antoinette*, çev. Tevfik Turan, 6. bs., Can Yayınları, 2017.

———, *Mary Stuart*, 1. bs, İstanbul: Can Yayınları, 2006.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Fırat Ender KOÇYİĞİT
Tez Adı	Stefan Zweig ve Şevket Süreyya Aydemir'in Politik Biyografilerinin Mukayeseli İncelemesi
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Yeni Türk Edebiyatı
Tez Türü	Yüksek Lisans
Tez Danışman(lar)ı	Prof. Dr. Alev SINAR UĞURLU
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) izni	☒ Tezimden fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimin sadece içindekiler, özet, kaynakça ve içeriğinin % 10 bölümünün fotokopi çekilmesine izin veriyorum ☐ Tezimden fotokopi çekilmesine izin vermiyorum
Yayımlama izni	☒ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin Veriyorum

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih : 22/04/2018

İmza :